T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MACIEJ MIECHOWITA SEYAHATNAMESİNE GÖRE XVI. YÜZYILDA DEŞT-İ KIPÇAK

(METİN-İNCELEME-NOTLANDIRMA)

Yüksek Lisans Tezi

Berrin KALYON

Tarih Anabilim Dalı

İZMİR 2021

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MACIEJ MIECHOWITA SEYAHATNAMESİNE GÖRE XVI. YÜZYILDA DEŞT-İ KIPÇAK

(METİN-İNCELEME-NOTLANDIRMA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berrin KALYON

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan ACAR
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum **Maciej Miechowita Seyahatnamesine Göre XVI. Yüzyılda Deşt-i Kıpçak (Metin-İnceleme-Notlandırma)** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Berrin Kalyon

ÖNSÖZ

Doğu Avrupa Türk tarihinin aydınlatılması bâbında Rus, Macar, Çek, Leh ve Litvan kaynakları büyük önem arz eder. Türk tarihine ilişkin çok mühim haberleri içermelerine rağmen söz konusu milletlere ait kaynaklar maalesef yurdumuzda şimdiye dek kâfi derecede incelenmemiştir. Leh kral I. Sigismund ile Çek-Macar kralı László'nun saray hekimi ve astroloğu olan, din adamı ve akademisyenlik görevlerini de eşzamanlı olarak yürüten Maciej Miechowita'ya ait *İki Sarmatya: Avrupa ve Asya Sakinleri Hakkında Tetkikat* başlıklı kaynak eser de bu cümledendir. İlk kez 1517 yılında Lehistan'ın Krakov şehrinde neşredilen Miechowita'nın eseri döneminin çok okunan kitapları arasına girmiş ve isminden övgüyle bahsedilmiştir. Bununla birlikte, tenkide uğradığı zamanlar da olmuştur. Müellif, giriş kısmında da görüleceği üzere ilk ve orta çağ filozoflarına sıklıkla atıfta bulunmuş ve kimi zaman desteklemek, kimi zaman da tekzip etmek suretiyle onların ilmî görüşlerinden istifade etmiştir.

Ayrıca Tatarların gündelik yaşamları, gelenek görenekleri, Kiev Knezliği ve Kuzey Rusya'nın vaziyeti, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarındaki Leh-Litvan ve Litvan-Rus ilişkileri hakkındaki haberlerin olduğu bölümler ise daha çok sözlü kaynaklara ve müellifin şahsî gözlemlerine dayanmaktadır. Özgün nüshası Latince olan bu kıymetli memba çok erken tarihlerde Leh, Alman, İtalyan ve Rus dillerine tercüme edilmiştir. Bundan başka, Avrupa ve Rusya'da yapılan pek çok araştırmaya konu olmuştur.

Zikrettiğimiz kaynağın en muhkem neşirlerinden biri de Rus âlim Sergey Aleksandroviç Anninskiy tarafından yapılan tercümesidir. Biz de bu Rusça metni Latince aslıyla karşılaştırarak, inceleyip izaha muhtaç kısımlarına şerhler düşmek suretiyle Türkçeye kazandırmanın kıvancını yaşıyoruz. Anninskiy tarafından yapılan tercümeye kadar kitabın yalnızca belli bölümleri Rusçaya çevrilmiş, *Oteçestvennıye Zapiski* ve *Zemlevedeniye* gibi Rus dergilerinde yayınlanmıştır. Ayrıca Mihail Pavloviç Alekseyev *Batılı Gezginlerin Gözüyle Sibirya* isimli kitabında ve Yegor Yegoroviç

Zamıslovskiy ise Sebastian Münster ve Herberstein hakkındaki telifatında Miechowita'nın eserinden istifade etmiştir.

Bahse konu kaynağı tercüme ederken müellifin verdiği haberleri pek çok kaynakla karşılaştırmak suretiyle tetkik ettik ve kimi zaman ana metin içerisinde, kimi zamanda dipnotlar kısmında açıklamalarda bulunduk. Ayrıca yazmış olduğumuz giriş bölümünde eserin önemi, muhteviyatı ve yarattığı yankı üzerinde durup, yazarın hayatı ve dünya görüşü hakkında birtakım bilgiler sunduk.

Asya ve Avrupa Sarmatyası olmak üzere iki kısımdan oluşan Miechowita külliyatında, Asya Sarmatyası başlığı altında genel olarak Moğolların ortaya çıkışı, Doğu Avrupa seferleri; Kalka Nehri Muharebesi ve Legnica Savaşı, Tatarların gelenek görenekleri, yaşam biçimleri, fiziksel ve karakteristik özellikleri, Moğol hanları, Altın Orda Devleti, Kırım ve Kazan hanlıkları ile Nogay Orda, ayrıca vaktiyle İskitya topraklarında yaşamış Gotlar, Alanlar, Vandallar, Suevler ve Ugorlar ile Osmanlı Türklerine temas edilmiştir. Avrupa Sarmatyası'na ayrılan ikinci faslında ise, bölgenin genel bir tasviri yapıldıktan sonra, Rusya ile Kiev, ayrıca Novgorod, Pskov, Smolensk ve daha başka Slav şehirleri ile Litvanya Büyük Dukalığı ele alınmıştır.

Sözlerime son verirken, böylesine özgün bir tez konusunu belirleyen ve Türkiye'de daha önce incelenmemiş nadide bir kaynağın üzerinde çalışmama olanak sağlayarak araştırmalarım esnasında bilgi ve tecrübeleriyle şahsıma her türlü desteği veren danışman hocam Doç. Dr. Serkan Acar'a şükranlarımı sunduğumu belirtmek isterim. Yine tezimi titiz bir şekilde okuyarak tavsiyeleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Osman Karatay ile Doç. Dr. Dinçer Koç'a teşekkür ederim. Ayrıca yoğun mesai harcadığım bu süre zarfında teşvik, ilgi ve destekleriyle her zaman yanımda olan değerli aileme de müteşekkirim.

Berrin Kalyon

ÖZET

Leh tarihçi Maciej Miechowita *İki Sarmatya: Asya-Avrupa Sakinleri Hakkında Tetkikat* isimli eserinde şöyle der: "Güney Yurdu ve Hindistan'a kadarki tüm kıyı halkları Portekiz kralı tarafından keşfedildi. Leh kralının ordusu tarafından keşfedilen ve Kuzey Denizi'nden doğuya kadar uzanan bir alanda yaşayan halkla Kuzey Yurdu ise şimdi tüm dünyanın malumu olacaktır". Nitekim müellifin ön görüsü boşa çıkmadı ve Miechowita külliyatı uzun süre Avrupa'da en çok tartışılan ve istifade edilen eserlerden biri haline geldi. Böylelikle bu tarih kaynağının farklı dillere çevrilmesi de kaçınılmaz oldu.

Asya ve Avrupa Sarmatyası olmak üzere iki kısımdan müteşekkil külliyat, yazarın Olomouc piskoposu Stanislav Thurzo'yu muhatap alan mektubuyla başlamıştır. Söz konusu mektup eserin giriş kısmı mahiyetindedir. Birinci faslın birinci bölümünde; öncelikle Asya ve Avrupa kıtalarının sınır bölgesinin kısa bir tarifi yapılmış, daha sonra yazarın Tatar adıyla andığı Moğolların ilk kez bu topraklarda ortaya çıkışı, Doğu Avrupa seferleri, Hristiyan âleminin Moğol hanlarına elçi gönderişi, genel itibarıyla Tatarların fiziksel ve karakteristik özellikleri, halkın gelenek görenekleri, yerleşim yerleri, yaşayış ve inanç biçimleri gibi unsurlar ile hanların şeceresi tetkik edilmiştir. Devam eden bölümlerde ise; Türklerle meskûn Sarmatya'da vaktiyle hüküm süren Gotlar, Alanlar, Vandallar, Suevler ve Ugorlar gibi topluluklardan bahsedilmiş; ayrıca yazarın kökenini Tatar soyuna dayandırdığı Osmanlılar ile Altın Orda Devleti, Kırım ve Kazan hanlıkları ile Nogay Orda anlatılmıştır.

Avrupa Sarmatyası'na adanmış ikinci fasılda ise, genel olarak yazar Rusya'yı ve Moskova'yı iki ayrı ülke olarak birbirinden ayırmış; Rusya başlığı altında bu topraklara dâhil ettiği Kiev, Novgorod, Pskov, Smolensk vb. knezlikler ile Litvanya'yı incelemiştir. İlk bölümde Rusya coğrafyasının ayrıntılı bir tasviri yapılmış, ülkede bulunan yiyecek-içecek, halkın inanç biçimi gibi konulara yer verilmiştir. Litvanya ve Sarmatya coğrafyasının genel bir tasviri ile Litvanya Büyük Dukalığı'nın siyasî vaziyeti de yine bu bölümde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; Moskova Knezliği ve knezliğin

fetih bölgeleri olan Perm, Ugra (=Yugria), Korela'dan bahsedilmiştir. Doğu Avrupa tarihinin önemli kaynaklarından olan bu eser 2021 yılı içerisinde kitap olarak basılacaktır.

ABSTRACT

Polish historian Maciej Miechowita states in his book, called Two Sarmatias: A Study on the Asian-European Inhabitants: “The Southern lands and all coastal people up to India were discovered by the Portuguese king. The North lands hosting people who live in an area stretching from the North Sea to the east, which was discovered by the army of the Polish king, from now will be known to the whole world”. As a matter of fact, the author's foresight did not come to naught and the Miechowita’s corpus became one of the most discussed and exploited works in Europe for a long time. Thus, it was inevitable that this historical source would be translated into different languages.

Composed of two chapters, Asia and Sarmatia, the corpus begins with a letter of the author addressing Stanislav Thurzo, bishop of Olomouc. The letter in question is intended as an introduction to the work. In the first section of the first chapter, a short description of the border region of the Asian and European continents was made, and thereafter some elements such as the emergence of the Mongols, called Tatars by the author, in these lands, their East European expeditions, Christians sending messengers to the Mongolian khans, the physical and characteristic features of the Tatars in broad strokes, traditions, settlements, lifestyle and beliefs of the people as well as the genealogy of the khans were studied. In the following sections communities such as the Goths, Alans, Vandals, Suevi and Ugors who once ruled in Sarmatia, now inhabited by the Turks were mentioned and moreover the Ottomans whose origin the author traced to Tatars as well as the Golden Horde State, Crimean and Kazan khanates and the Nogai Horde were covered.

In the second chapter dedicated to European Sarmatia, the author separated Russia and Moscow in general terms as two distinct countries. Under ‘Russia’ heading he studied Kievan Rus' such as Kiev, Novgorod, Pskov, Smolensk, etc. and Lithuania which he incorporated in Russian lands as well as. In the first section a detailed description of the Russian geography was made and subjects such as food and beverage across the country and belief of the people were treated. This section described Lithuania and Sarmatia geography in general terms and discussed the political situation

of the Grand Duchy of Lithuania. The second section addressed Perm, Ugra/Yugria, Korelia, which were conquered by Grand Duchy of Moscow. This work, one of the important sources of Eastern European history, will be published as a book within 2021.

İÇİNDEKİLER

Önsöz i

Kısaltmalar x

Giriş: Maciej Miechowita ve Eseri Hakkında 1

I. FASIL

I. BÖLÜM

ASYA SARMATYASI HAKKINDA

İki Sarmatya Hakkında.....26

Tatarların İlk Ortaya Çıkışı ve Tatar İstilası 270

Lehistan ve Macaristan'ın Tatarlar Tarafından Acımasızca Yakılıp Yıkılması 29

Macaristan'ın Tatar İmparatoru Batu Tarafından Kanlı Şekilde Tahrip Edilmesi 36

Papa IV. Innocent'in, Hıristiyanlara Eziyet Etmemesini Rica Etmek ve İslam İnancını Benimseme Sebebini Öğrenmek Üzere Tatar Hanına Elçi Göndermesi 38

Tatarların Gelenek ve Görenekleri ile Tatar Ülkesinde Bulunanlar Hakkında.....42

İtil Ötesi Tatarlarının Hudutları Hakkında.....44

İtil Ötesinde Yaşayan İmparatorların Şeceresi Hakkında 47

İskit Halkının Sürekli Huzursuz ve Çapula Mütemayil Olması Hakkında.....51

II. BÖLÜM

İSKİTYA'DA TATARLAR ADIYLA ANILAN HANGİ BOYLAR VE HANGİ HALKLAR YAŞAR?

Gotlar Hakkında 57

Alanlar, Vandallar ve Suevler Hakkında 59

Alanlar, Vandallar ve Suevlerin Devamı 64

Ugorlar Hakkında 69

III. BÖLÜM

TATARLARIN SOYLARA GÖRE DAĞILIMI

Türkler (Osmanlılar) Hakkında 78

Ulan veya Kırım Tatarlarının Soyu Hakkında 83

Kazan Tatarları ve Nogay Tatarları Hakkında 87

II. FASIL

I. BÖLÜM

YUKARI AVRUPA SARMATYASI'NIN TASVİRİ HAKKINDA

Rusya, Çevresi, Zenginlikleri ve Burada Bulunanlar Hakkında 89

Litvanya ve Sarmatya Hakkında 93

Litvanya Büyük Dukalığı'nın Mesahası ve Burada Bulunanlar Hakkında.....102

II. BÖLÜM

Moskova Knezliği Hakkında.....110

Moskova Knezinin Ele Geçirdiği İskitya Bölgeleri Perm, Ugra ve Korela Hakkında 115

Maciej Miechowita'dan Johann Haller'e Mektup.....117

Rusça Metin 122

Bibliyografya.....207

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale/madde

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Edt. : Editör

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Vol. : Volume

GİRİŞ: MACIEJ MIECHOWITA VE ESERİ HAKKINDA

XVI. yüzyılın önemli simalarından Leh hekim, astrolog, din adamı ve yazar Maciej Miechowita'nın Avrasya halklarının ve yurtlarının tarihine ışık tutan *İki Sarmatya: Avrupa ve Asya Sakinleri Hakkında Tetkikat* isimli eseri 1517 yılında Lehistan'ın Krakov şehrinde neşredildi. Eser yayımlanır yayımlanmaz müellifin kendisinin dahi öngörmediği bir şöhrete kavuştu[1]. Miechowita eserinin önsözünde "Güney Yurdu ve Hindistan'a kadarki tüm kıyı halkları Portekiz kralı tarafından keşfedildi. Leh kralının ordusu tarafından keşfedilen ve Kuzey Okyanusu'ndan doğuya kadar uzanan bir alanda yaşayan halkla Kuzey Yurdu ise şimdi tüm dünyanın malumudur"[2] derken haksız değildi. Zira Miechowita'nın kitabı Doğu Avrupa hakkında kapsamlı ve ayrıntılı bir betimlemenin yapıldığı ilk eser olma özelliği taşımaktadır[3].

Avrupa'da bilimsel tartışmaların odak noktası haline gelen, uzun süre en çok okunan kitaplar arasındaki yerini alan, birçok araştırmacının istifade ettiği bir kaynak haline dönüşen[4] bu eserin, Türkçe neşriyatının da ülkemizde aynı etkileri yaratacağı hususunda şüphemiz yoktur. Zira eser Altın Orda Devleti ve ardılları, hassaten Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı ve hatta Osmanlılar hakkında Türk tarihi açısından son derece kıymetli malumat ihtiva etmektedir.

XVI. yüzyıla ait bir dizi tarihî olayı anlatırken, detaylı coğrafî tasvirlerle esere konu olan halkların kökenleri, toprakları, yaşayış biçimleri, inançları ve geleneklerine de yer veren Miechowita külliyatı, bu bağlamda sadece tarihî bir çalışma değil; bununla birlikte, coğrafi ve etnografik bir memba olma özelliği de taşımaktadır. Ayrıca Herodotos, Aristoteles, Hipokrates, Ptolemeus, Solinos, Gaius Plinius Secundus, Vincent de Beauvais, Giacomo Filippo Foresti da Bergamo, Pietro d'Abano, Enea Silvio Piccolomini (II. Pius), Ali b. Rıdvan vb. pek çok bilim insanına atıfta bulunan bu

---

1 Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Vvedeniye", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah (Трактат о Двух Сарматиях Азиатской и Европейской)*, Ryazan 2009, s. 1.

2 A.g.m., s. 1.

3 Artur Konapacki, "Maciej z Miechowa", *Christian-Muslim Relations-A Bibliographical History*, Edt. David Thomas and John A. Chesworth, Leiden-Boston 2015, s. 68.

4 Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 1.

değerli eser, ülkemizde de tarih ilmiyle uğraşanların ilgi alanına girmektedir. Türkiye'de akademik çevrelerde dahi varlığı sayılı kimselerce bilinen, XVI. yüzyıla ait öyküsel ve diplomatik karakterdeki bu kaynak yurdumuzda ilk kez Serkan Acar tarafından tanıtılmıştır[5]. Hâl böyle iken, bu tarihî membaı ilmî metotlarla inceleyerek, izaha muhtaç kısımlarını şerh edip Türkçeye kazandırmanın ciddi bir katkı olduğu kanaatindeyiz. Esasen eserin telif edildiği orijinal nüsha Latincedir. Bizim yaptığımız Türkçe çeviride ise kitabın Rusça tercümesi esas alınmıştır. Söz konusu kaynağı Latinceden Rusçaya tercüme eden şahıs ise Rus âlim Sergey Aleksandroviç Anninskiy'dir.

Maciej Miechowita, 1457 yılında Krakov Voyvodalığı'na bağlı küçük bir kasaba olan Mehov'da fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Onu ilmî araştırmalara sevk eden itici gücün ne olduğu bilinmemektedir. Malum olan tek şey 1473 yılında, 16 yaşındayken Krakov'a geldiği ve 8 groşluk kayıt parasını ödedikten sonra üniversite öğrencileri arasındaki yerini aldığıdır. Aristoteles felsefesinden başlayan ilmî yolculuğu ilerleyen yıllarda yerini tıp bilimine bıraktı. 1476 yılına gelindiğinde üniversiteden mezun olmuş, 1479 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamlamış, 1480 ve 1485 yılları arasında ise yurt dışına giderek Prag ve Floransa gibi Alman ve İtalyan üniversitelerinde çalışmıştır. Tıp doktoru olarak Krakov'a dönen Miechowita, profesör unvanını bu bölgedeki üniversiteden aldı. 1499 yılında VI. Aleksandr tarafından düzenlenen tören münasebetiyle Roma'ya yaptığı seyahat ve ülkesinden çok da uzak olmayan yerlere yapmış olduğu birkaç gezi dışında Krakov'dan bir daha ayrılmadı.

Miechowita'nın üniversitedeki faaliyetlerinin en parlak dönemi, belli aralıklarla rektör olarak seçildiği ve iki yıl süreyle şehrin en şerefli görevlerinden olan Krakov piskopos yardımcılığı ve daha sonra da başpiskopos olarak görev yaptığı 1501 ve 1519 yılları arasındaki on sekiz yıllık dönemdir. Mevkiini yükselten Miechowita üniversiteye katı bir düzen getirmişti. Ancak bu disiplin gençlerden ziyade şımarık ve mütekebbir profesörlere yönelikti. Hem akademik unvanından hem de piskopos yardımcılığından aldığı gücünü kullanarak üniversite bütçesini büyüttü. Bu suretle ekonomik durumu nispeten iyi olmayan eğitim kurumlarına büyük katkılar sağladı.

[5] Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013, s. 32.

Miechowita özellikle astronomi ile tıp bilimi üzerinde titizlikle duruyordu. Artık 1501 yılına doğru bu alandaki büyük ününü kullanarak Leh Kral I. Sigismund'un ve Çek-Macar Kralı László'nun saray hekimi ve astroloğu oldu. Onun girişimleri neticesinde ve hatırı sayılır maddî desteğiyle üniversitede yeni bir tıp kürsüsü kuruldu. Yine onun ısrarlarıyla buraya her hafta mutlak surette dar gelirli en az bir hastayı kabul edip bakımıyla ilgilenme ve ücretsiz tedavi etme yükümlülüğü getirildi.

Söz konusu müellif, bu parlak yıllarında tıp ve tarih konulu ilmî çalışmalarını kaleme almıştır. Onun vebayı önlemek, kan alma yöntemleri, hijyen ve göz hekimliği hakkında telif ettiği, tıp külliyatını oluşturan, başlıca eserleri şunlardır: *Contra sevam pestem regimen*, *De sanguinis missione*, *Conservatio sanitatis*, ve *De Eufrasie agua*. Latince neşredilen bu eserlerin tamamı XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmıştır. Tarih alanında ise tercümesini yaptığımız *Tractatus de duabus Sarmatiis* başlıklı eseri dışında *Chronica Polonorum*[6] isimli bir yıllığı daha bulunmaktadır.

Miechowita 1511 yılından itibaren Krakov'daki Aziz Floriana Kilisesi'nde hem şerefli hem de oldukça kazançlı *Kanon*[7] mevkiine yükseltildi. O artık yalnızca ünlü bir doktor, kraliyet ailesinin başhekimi ve astroloğu, keza Krakov şehir konseyinin bir üyesi ve saygın bir bilim adamı değil, aynı zamanda varlıklı bir insandı. Acaba edindiği serveti hangi uğurda kullandı? Muazzam bir kütüphanesi vardı; bununla birlikte kitaplarını bağışlayıp himaye ettiği mütevazı kurumların sayısı da oldukça fazlaydı. Kanon görevini üstlendiği için kendisine taş bir ev tahsis edilmişti fakat bu evi daha sonraları tarihçi Wapowski'ye bırakacaktı.

Müellifin hayat hikayesi incelendiğinde Mehov ve Krakov'da onun tarafından yaptırılmış, yeniden inşa edilmiş veya genişletilmiş okullar ile hasta üniversite

---

[6] *Chronica Polonorum* (*Lehistan Kroniği*) Miechowita'nın bir dönem devlet sansürü ile karşı karşıya kalması sonucu toplatılan ve *Tetkikat* ile arasında büyük benzerlikler olduğu düşünülen bir diğer tarih çalışmasıdır. Tetkikat'ın Rusça neşrini yapan Sergey Aleksandroviç Anninskiy, Miechowita'nın bu eserini inceleyen Leh âlim Antoni Borzemski'nin Tetkikat'taki belli konuların Kronik'e aktarıldığı görüşünün aksine her iki kitabın yayın tarihinin karıştırılmış olmasının bu yoruma sebep olduğunu ifade etmiştir. Kronik'teki eski sözcüklerin Tetkikat'ta çağdaş kelimelerle değiştirilmesi, Kronik'te daha ayrıntılı ele alınan konuların Tetkikat'ta hülasa edilmesi gibi konular nazar-ı dikkate alındığında Kronik'in daha önce yayınlandığını ve aktarılan konuların Kronik'ten Tetkikat'a geçtiğini ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 21-22.

[7] Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı olan katedrallerde görevli papazlara verilen isim.

öğrencileri, papazlar, fakir âlimler ve akademisyenler için yaptırdığı yurtlardan oluşan uzun bir liste görülür. Bu listede kiliselerle manastırlara yapılan bağışlar yoktur. Bahse konu müellif, bağışlarının çoğunu hastanelere, kütüphanelere ve okullara yapmayı tercih etmişti. Özellikle de dar gelirli gençlere büyük faydası dokunmuştu. Onları kâh tedavi ederek, kâh maddi yönden destekleyerek, kâh şahsî ilgi ve alakasıyla hayata bağlamıştı. Miechowita 8 Eylül 1523 tarihinde Krakov şehrinde yaşamını yitirdi ve cenaze töreni, âlimler, din adamları ve devlet erkânının yanı sıra binlerce yoksul insanın katıldığı bir merasime dönüştü[8]. Yazarın *İki Sarmatya: Avrupa Asya Sakinleri Hakkında Tetkikat* isimli eseri iki kısımdan müteşekkildir. Birinci fasıl, Miechowita'nın kendi tarifiyle: Batıda Don Nehri'nden başlayarak doğuda Hazar Denizi'ne kadar uzanan ve günümüzde hâlâ pek çok Türk-Tatar topluluğunun yaşadığı[9] Asya Sarmatyası hakkındadır. Üç bölümden oluşan bu kısmın alt başlıklara ayrılır:

I. Bölüm: *Asya Sarmatyası Hakkında*: 1- İki Sarmatya Hakkında, 2- Tatarların İlk Ortaya Çıkışı ve Tatar İstilası, 3- Lehistan ve Macaristan'ın Tatarlar Tarafından Acımasızca Yakılıp Yıkılması, 4- Macaristan'ın Tatar İmparatoru Batu Tarafından Kanlı Şekilde Tahrip Edilmesi, 5- Papa IV. Innocent'in, Hıristiyanlara Eziyet Etmemesini Rica Etmek ve İslam İnancını Benimseme Sebebini Öğrenmek Üzere Tatar Hanına Elçi Göndermesi, 6- Tatarların Gelenek ve Görenekleri ile Tatar Ülkesinde Bulunanlar Hakkında, 7- İtil Ötesi Tatarlarının Hudutları Hakkında, 8- İtil Ötesinde Yaşayan İmparatorların Şeceresi Hakkında, 9- İskit Halkının Sürekli Huzursuz ve Çapula Mütemayil Olması Hakkında.

II. Bölüm: *İskitya'da Tatarlar Adıyla Anılan Hangi Boylar ve Hangi Halklar Yaşar?* 1- Gotlar Hakkında, 2- Alanlar, Vandallar ve Suevler Hakkında, 3- Alanlar, Vandallar ve Suevlerin Devamı, 4- Ugorlar Hakkında.

III. Bölüm: *Tatarların Soylara Göre Dağılımı*: 1- Türkler (Osmanlılar) Hakkında, 2- Ulan veya Kırım Tatarlarının Soyu Hakkında, 3- Kazan Tatarları ve Nogay Tatarları Hakkında.

---

[8] Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 3-4.

[9] Maciej Miechowita, *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, Çev. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, Ryazan 2009, s. 47.

İkinci fasıl ise Avrupa Sarmatyası hakkındadır. Burası Ruslar veya Rutenler, Litvanlar, Moskoflar ve onlarla birlikte yaşayan halkların ikamet ettiği; batıda Vistül Nehri ile doğuda Don nehri arasında kalan ve bir zamanlar Got diye adlandırılan toplulukların yaşadığı bölgedir[10]. Üç bölüme ayrılan ikinci faslın alt başlıkları ise şöyledir:

I. Bölüm: *Yukarı Avrupa Sarmatyası'nın Tasviri Hakkında*: 1- Rusya, Çevresi, Zenginlikleri ve Burada Bulunanlar Hakkında, 2- Litvanya ve Sarmatya Hakkında, 3- Litvanya Büyük Dukalığı'nın Mesahası ve Burada Bulunanlar Hakkında.

II. Bölüm: 1- Moskova Knezliği Hakkında, 2- Moskova Knezinin Ele Geçirdiği İskitya Bölgeleri Perm, Ugra ve Korela Hakkında, 3- Maciej Miechowita'dan Johann Haller'e Mektup.

Eser Olomouc Piskoposu Stanislav Thurzo'yu muhatap alan bir mektupla başlamıştır. Miechowita tarafından giriş mahiyetinde kaleme alınan söz konusu mektupta yazar, pek çok âlimi ve yazarı Sarmatya topraklarına ilgisiz kaldıkları için eleştirerek, bu topraklara ve halklarına ilişkin yazılanların da gerçekle bağdaşmadığını dile getirmiştir. Miechowita eserini yazma gayesini de buna iddiaya dayandırır[11]. Müellif, Sarmatya topraklarını Asya ve Avrupa olarak iki bölgeye ayırdıktan sonra buradaki milletlerin kökenlerini, gelenek ve göreneklerini, devlet teşkilatlarını, topraklarını, inançlarını ve yurtlarının coğrafi özelliklerini tasvir etmiştir.

Yukarıda da görüldüğü üzere, eser iki kısımdan oluşmaktadır. İlk fasılda genel olarak Asya Sarmatyası toprakları, Moğolların[12] ortaya çıkışı, Moğolların Doğru Avrupa seferleri, gelenek ve görenekleri, Moğol hanları, Tatarların fiziksel ve karakteristik özellikleri üzerinde durulurmuş, ayrıca vaktiyle Sarmatya topraklarında yaşayan halklara yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak ele alınan konular; Tatarların soy kütüğü, Osmanlı Türkleri, Tatar Oğlanları, Kırım ve Kazan hanlıkları ile Nogay Orda'dan ibarettir. Eserin Avrupa Sarmatyası'na ayrılan ikinci faslında, bölgenin genel bir tasviri yapıldıktan sonra Rusya ile Kiev, Novgorod, Pskov, Smolensk gibi Slav

[10] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 47.
[11] A.g.e., s. 45-46.
[12] Miechowita külliyatının tamamında Moğollar yerine Tatar ifadesini kullanmıştır.

şehirleri betimlenip Litvanya Büyük Dukalığı'ndan bahsedilmiştir. Bundan başka, Moskova Knezliği ile hâkimiyetindeki Perm, Ugra ve Korela bölgeleri ele alınmıştır. Yazar eserini aynı zamanda yayıncısı olan Johann Haller'e yazdığı bir mektupla[13] bitirmiştir. Söz konusu mektupta; Halikarnaslı Herodotos, Solinos, Pomponius Mela ve Plinius gibi müellifleri kuzey ülkeleri, komşuları ve bölge insanlarının fizikî özellikleri hakkındaki esatir türünden görüşleri nedeniyle onları eleştirmiştir. Zikredilen bölge ile Kuzey Buz Denizi'ne bitişik ülkelerde görülen kış mevsimine temas edip birtakım mistik hikayelere yer vermiştir. Müellif, yine aynı mektupta Ptolemeus'un Arap müşarihlerinden olan Ali İbn Rıdvan'ın[14] kuzeyde kötü ruhların görüldüğüne ilişkin ifadelerini de tenkit etmiştir.

Orijinal nüshası Latince olan eserin bilinen diğer önemli neşirleri şunlardır:

1- *Tractatus de daubas Sarmatiis Asiana et Europiana et de contentisin eis*, Cracoviae 1517.
2- *Tractatus de daubas Sarmatiis Asiana et Europiana et de contentisin eis*, Augustae Vindelicorum 1518.
3- *Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae, et eorum, quae in eis continentur*, Cracoviae 1521.
4- *Novus orbis regionum et insularum veteribus incognitarum (Grynaei)*, Parisiis 1532 ve daha sonraki yeni baskıları[15].
5- Pistoia'da *Polonicae historiae corpus*, Basileae 1588
6- Pistorius'un[16] derleme eserinde; *Polonicae historiae corpus*, Basileae, 1588.

---

[13] Söz konusu mektup eserin üçüncü baskısında mevcuttur. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m, s. 11.

[14] Ali İbn Rıdvan: Batıda "Haly Eben Rodan" adıyla bilinir. Fatımîler döneminin ünlü hekim ve filozofudur. Büyük bir İslam filozofu addedilse de kendisi asıl ihtisas alanı olarak, felsefenin ayrılmaz bir parçası kabul ettiği tıbbı seçmiştir. Ona göre felsefe ve tıp alanında araştırma yapmak, Allah'a gerçek anlamda ibadet etmeye imkân veren faziletli bir yaşama biçimidir. Ali İbn Rıdvan'ın ilmî birikimine şekil veren literatür yine onun kaleminden günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında edebî ve şer'î ilimlere hasredilenler şunlardır: Hipokrates ve Galenos'un tıp külliyatı. Dioscorides'in farmakoloji alanındaki yazıları. Efesli Rufus, Oribasius ve Pavlos vs. gibi tıbbın ünlü yorumcularının eserleri. Razi'nin *El-Havi*'si, tarım ve eczacılık üzerine kitaplar. Ptolemeus 'un *El-Mecisti*'si ile *Tetrabiblos*'u, Platon ve Aristo'nun muhtelif kitapları ve Themistius gibi felsefe yorumcularının eserleri ile Farabi'nin çeşitli kitapları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Esin Kâhya, *"*İbn Rıdwan, Ali*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, s. 250.

[15] J. Ch. Brunet, *Manuel de libraire et de l'amateur de livres*, Paris 1862, IV., s. 132.

[16] Johannes Pistorius (1546-1608): Alman tarihçi ve polemikçi.

7- Ayrıca Mitzler'in[17] derlemesinde eserin ikinci faslının ikinci bölümü ayrı basılmıştır:

   a- *Rerum Moscoviticarum guctores varii,* Francofurti 1600.

   b- Starchevski'de *Historiae Ruthenicae scriptores saecvli XVI,* Petropoli et Berolini 1851[18].

Çevirisini yapıp şerhler düşerek incelediğimiz eserin Latince dışındaki mevcut tercümeleri ise şöyledir:

1- Johann Maier von Eck tarafından yapılan Almanca tercüme: *Traktat von baiden Sarmatien und andern anstossenden landen in Asia und Europa von sitten und gepraeuchen der volker so darinnen wonen,* Augsburg 1518; ikinci baskı 1534.

2- Andrey Glaber Kobylin tarafından yapılan Lehçe tercüme: *Polskie wypisanie dwojei krainy swiata: ktora po latinie Sarmatia, takiez y lud tam przebywaiacy zowa Sarmate, iakoby zawsze gotowi a zbroyni. Gdziez tez obiawione sa niektore dawne dzieje polskie. Z wypisania doktora Matieia Miechowity dopiero wylozone*, Krakow 1535; ikinci baskı 1541. (*Wypisanie Dwoiey Sarmatskiey krain* başlığı altındaki aynı tercüme: *Jedney ktora lezy w Azyiey sciagaiac sie ku wschodu slonca, Dr ugiey ktora w Europi ku polnoci, a ku zachodowi sie sciagaiac. Przez doktora Macieia Miechowite lacina wypisane a ku pospolitego czlowieka pozytku na polska rzecz wylozone,* Krakow 1545).

3- Annibale Maggi tarafından yapılan İtalyanca tercüme: *Historia delle due Sarmatie tradotta per il signor Annibale Maggi bresciano,* Vinegia, 1561. Ayrıca sonraki neşirleri: *Historia delle due Sarmatie di Matteo Michevo dottor fisico et canonico Cracoviense tradotta per il signore Annibal Maggi. Di novo ricorretta et ristampata*, Venetia 1584 ve 1634. Yine iki cilt halinde başka bir İtalyanca neşri: *Delle navigazioni et viaggi*, Venetia 1606[19].

4- Sergey Aleksandroviç Anninskiy tarafından yapılan Rusça tercüme: *Traktat o Dhuh Sarmatiyah Aziatiskoy i Yevropeyskoy*, Moskova-Leningrad 1936.

[17] Lorenz Christoph Mizler (1711-1778): Wawrzyniec Mitzler de Kolof adıyla da bilinir. Alman hekim, tarihçi, matematikçi, yayıncı, bestekâr ve Polonya aydınlanma hareketinin öncüsü.

[18] Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 7.

[19] A.g.m., s. 8.

(*Трактат о двух Сарматиях Азиатской и Европейской*, Москва-Ленинград 1936).

Anninskiy tarafından yapılan bu tercümeye kadar eserin yalnızca belli bölümleri Rusçaya çevrilmişti. Yapılan kısmî tercümelerin çoğu *Oteçestvennıye Zapiski*'[20] isimli edebiyat dergisinde Mihail Pavloviç Alekseyev ve Modest Andreyeviç Korf tarafından neşredilmişti. Ayrıca Boris Petroviç Ditmar, *Zemlevedeniye*[21] adlı coğrafya dergisinde "Matvey Mehovski'nin İki Sarmatya Hakkındaki Tetkikatları" başlıklı makalesinde, eserde yer alan bölüm başlıklarına, kimi zaman bölümlerin kısa özetlerine ve bazı iktibaslara yer vermişti. Tetkikatın Perm, Başkurt, Ugor ve Korela halkları ile ilgili bölümü Mihail Pavloviç Alekseyev'in *Batılı Gezginlerin Gözüyle Sibirya*[22] isimli kitabında Vsevolod Nikolayeviç Durdenevskiy tarafından tercüme edilirken, Yegor Yegoroviç Zamıslovskiy de Sebastian Münster ve Herberstein hakkındaki telifatında Miechowita'nın eserinden faydalanmıştır[23].

Eserde, 1211 yılının Mayıs ayında gökyüzünde beliren bir kuyruklu yıldız Tatarların ortaya çıkışının habercisi olarak yorumlamıştır[24]. Bu teşbihin bir derinliğe sahip olduğu kesindir. Zira tarih boyunca kuyruklu yıldız göründüğünde önemli hadiselerin habercisi olarak algılanmıştır[25]. Örneğin bu yıldız zuhur ettiğinde; Hz. Nuh'un kavmi helak olmuş, Hz. İbrahim ateşe atılmış, Firavun ve kavmi yok edilmiş, Hz. Yahya öldürülmüş, Hz. İsa doğmuş, Hz. Muhammed'e ilk vahiy gelmeye başlamış, Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıkmış ve İstanbul Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiştir[26]. Filhakika kilise tarafından; "Kuyruklu yıldızlar, adalet mahkemesinde Tanrı'nın günahkâr dünyaya salladığı infaz kılıcı yerine geçen ateş toplarıdır"[27] sözü bu gök cismine yüklenen olumsuz anlamın alâmet-i fârikasıdır. Nitekim Miechowita da kuyruklu yıldızı kötü bir hadisenin işareti olarak değerlendirmiştir.

---

[20] Отечественные Записки.
[21] Землеведение: 1814 ilâ 1917 yılları arasında Moskova'da yayımlanan coğrafya dergisidir.
[22] Kitabın özgün adı ve künyesi: *Сибирь в известиях иностранных путешественников и писателей*, Т. 1., Иркутск 1932.
[23] Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 8-9.
[24] Maciej Miechowita, a.g.m., s. 47.
[25] Murat Ukray, *Kıyamet Gerçekliği*, İstanbul 2006, s. 165.
[26] A.g.e., s. 166.
[27] Timur Karaçay, *İslam Ülkelerinde Bilimin Gerileyişi*, İstanbul 2018, s. 7.

Müellif, eserinin birçok yerinde acımasız, vahşi, yağmacı, ilkel ve kültürsüz gibi sıfatlarla nitelediği Tatarları yeryüzü için bir tehdit olarak algılamış ve bu görüşünü Eski Ahit'e dayandırmıştır. Türk-Tatarlara ve Osmanlı Devleti'ne atıfla; "Her türlü kötülük yeryüzüne kuzeyden yayılacaktır" diye kaydetmiştir[28].

Moğollar 1241 yılında Avrupa'nın en kuvvetli iki ordusu addedilen Macaristan ve Alman Şövalyeleri'ne karşı üstün bir askerî taktik kullanarak ağır bir yenilgi tattırınca[29] Batı Avrupa'yı Moğol korkusu esir aldı. Bu dönemde Moğolların kim oldukları, nereden geldikleri gibi sorulara Hıristiyan dünyasında cevap aranmaya başlandı ve kimileri onları Yahudi soyuna dayandırdı. Miechowita da bu görüşte olacak ki Davut'u onların kralı saymış[30] ve krallarını ortadan kaldıran bu halkın ilk istilası olarak Kalka Muharebesi'ni temel alarak, Moğolların Ryazan, Suzdal, Rostov ve Smolensk ile Çernigov seferlerine yer vermiştir[31]. Müellif Moğolların Avrupa'yı istilasından bahsederken bir düzeltme yaparak, Lehistan, Moravya ve Silezya'ya düzenlenen seferlerin komutanının, Lehlilerin iddia ettiği gibi Batu Han değil, Macaristan kroniklerinde belirtildiği üzere onun emrindeki başbuğlar olduğunu kaydetmiştir. Nitekim yazarın tespiti yerindedir. Zira 1241 yılının başlarında gayesi Macaristan'a ulaşmak olan Batu Han, Moğol ordusunu üç ana kola ayırmıştı. Ordunun sağ kanadı Batu'nun kardeşi Orda, Çağatay'ın oğlu Baydar ve Ögedey'in oğlu Kadan komutasında idi. Moğolların ana ordusu Macaristan'a doğru ilerlemeden birkaç hafta önce Orda komutasındaki sağ kanat Lehistan'a doğru harekete geçmişti[32]. Macaristan seferini de detaylı bir şekilde anlattıktan sonra Papa IV. Innocent'in Moğolların Hıristiyan âlemine saldırmamaları ricasını ve hanı Hıristiyanlığa davet isteğini iletmek üzere Cremonalı Ascelin'in elçi olarak gönderilişi hakkında Miechowita birtakım yanlış aktarımlarda bulunmuştur. Bunlardan ilki; Ascelin ile dönemin bir diğer misyoneri Plano Carpini'nin rotasını birbirine karıştırmış olmasıdır. 1243 yılında papalık makamına çıkan[33] IV. Innocent'in Moğol ordusuna ulaşmaları, komutanlarına vermek

---

28 Maciej Miechowita, a.g.e., s. 69, 86.
29 Umut Yolsever, "Moğolların Avrupa Seferi", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 64.
30 Maciej Miechowita, a.g.e., s. 47.
31 A.g.e., s. 48-49.
32 Umut Yolsever, a.g.m., s. 67.
33 Ergin Ayan, "Haçlıların Moğollarla İttifak Teşebbüsleri", *Türk Kültürü Dergisi,* S. 462, s. 583.

üzere kendilerine emanet edilen mektupları teslim etmeleri ve Moğollar hakkında bilgi toplamaları için görevlendirdiği[34] misyonerlerden olan Ascelin beraberindeki heyet ile 1245 yılın Temmuz ayında yola çıkmış ve 1247 yılının Mayıs ayında da Baycu Noyan'ın Tebriz'deki karargâhına ulaşmıştı[35]. Carpini yönetimindeki heyet ise başka bir tarihte Lyon'dan Moğolistan'a hareket etmiş ve 1247 yılında papanın makamına geri dönmüştü[36]. Eserin Rusça neşrini yapan Sergey Aleksandroviç Anninskiy bu karışıklığın sebebini Miechowita'nın istifade ettiği Vincent de Bouvais'e ait *Speculum Historiale* adlı eserden alıntı yaparken yaptığı hataya bağlamıştır. Anninskiy'in ifadesiyle Bouvais eserinde önce Ascelin'den bahsetmiş daha sonra sadece Carpini ile ilgili habere yer vermiş olduğundan, bu durum Miechowita'nın gözünden kaçmış, dolayısıyla heyetleri de birbirine karıştırmıştır[37]. Bu hatanın sonucu olarak müellif Ascelin misyonunun Tatar beylerine vermek üzere yanlarında hediye ile gittikleri haberini kaydetmiştir[38]. Moğol topraklarına hediyesiz giden elçilerle ilgili hadise ise esasen şu şekilde vuku bulmuştur: İran'da bulunan ve başlarında komutan olarak Baycu Noyan'ın görev yaptığı ordugâha ulaştıklarında heyetin geldiği haberini alan komutan altın işlemeli giysisini giyerek çadırında oturuyordu. Noyan gelen elçileri huzura kabul etmeden önce, baş danışmanı ve tercümanlarıyla birlikte kenarları altın işlemeli değerli ipek giysilerini giyinmiş bazı beylerini gönderdi. Beyler tercümanlarıyla beraber rahiplere dönerek şöyle dediler; "Size efendiniz olan papanın Baycu Noyan'a bir şey getirip getirmediğinizi soruyoruz, ona ne getirdiniz?". Rahip Ascelin onlara şöyle cevap verdi: "Elbette bir şey getirmedik. Papa hazretlerinin inançsızlara ve bilmediği kimselere armağan gönderme âdeti yoktur. Esasen daha çok inançlı evlatları, yani Hıristiyanlar ve hatta inançsızlar ona sık sık armağan gönderirler". Bunun üzerine beyler Baycu Noyan'ın çadırına gidip giysilerini de değiştirerek tekrar konukların yanına geldiler ve şöyle dediler: "Noyanın huzuruna utanmadan elleriniz boş şekilde çıkmayı nasıl istersiniz? Efendisinin mektubu ile buraya gelen hiç kimse ona böyle bir şey yapmadı". Ascelin ise şu yanıtı verdi: "Her yerde ve en çok da Hıristiyanlar

[34] Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi,* Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2001, s. 307.
[35] Ergin Ayan, a.g.m., s. 584.
[36] A.g.m., s. 583.
[37] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 13-14.
[38] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 57.

nezdinde kabul gören âdet herhangi bir elçinin efendisinin mektubunu, mektubu getirdiği kişiye bizzat sunması, onu görmesi ve mektubu kendi elleriyle vermesidir. Eğer sizin noyanınız huzuruna armağansız çıkmamızı kabul etmiyorsa ve bu da sizin hoşunuza gidiyorsa, papa hazretlerinin gönderdiği mektubu arzu ederseniz Baycu Noyan'a teslim edilmek üzere size verelim"[39].

Diğer taraftan, Miechowita'nın; elçilerin handan Hıristiyan âlemine beş yıl boyunca saldırmayacaklarına dair yazılı bir belge aldıkları yönündeki ifadeleri de[40] izaha muhtaçtır. Müellifin heyetleri karıştırmış olduğu doğrudur, fakat ne Carpini ne de Ascelin tarafından papaya iletilen mektuplarda böyle bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Öncelikle Ascelin'in heyetini ele alacak olursak; Baycu Noyan tarafından papaya iletilmek üzere Dominiken rahip Ascelin'e teslim edilen mektupta şunlar kayıtlıdır: "Bizzat hanın, noyana ilahî ilhamla aktarılmış sözünü papa şöyle bilsin: Senin elçilerin geldiler ve mektubunu bize sundular. Elçilerin büyük sözler ettiler; bilmiyoruz, onlara böyle konuşmayı sen mi öğütledin yoksa kendileri mi söylediler? Ve mektupta şöyle yazmışsın: Çok insan öldürüyorsunuz, kıyıyorsunuz, tahrip ediyorsunuz. Tanrı'nın sarsılmaz kuralı ve yerkürenin tümünü kapsayan buyruğu şöyledir: Bu buyruğu işitecek olanlar, kendi toprağı, suyu ve mülkü üstünde otursunlar ve yerkürenin tamamını elinde tutana yüreklerini açsınlar. Bu kuralı ve buyruğu işitmeyip farklı şekilde davranacak olanlar yok edilsinler, tahrip edilsinler. Şimdi, bunun üzerine o karar ve buyruğu sizlere iletiyoruz: Eğer toprağınız, suyunuz ve mülkünüz üstünde oturmak istiyorsanız, gerekir ki sen, bizzat papa, şahsen bize gelesin ve tüm yerküreyi elinde tutana yaklaşasın! Ve eğer sen, Tanrı'nın sarsılmaz buyruğunu ve yerkürenin tamamını elinde tutanı işitmemişsen, onu biz bilemeyiz, Tanrı bilir. Gerekir ki, gelmeden önce elçi gönderesin ve bize geleceğini ya da gelemeyeceğini bildiresin, velev ki, bizimle ya birleşmek ya da düşman olmak istersen. Buyruğumuzun cevabını tez elden bize ulaştırasın. O buyruğu Aybeg ve Sarkis'in eliyle gönderdik (23 Temmuz). Sisian Kalesi'nde yazıldı"[41].

---

[39] Simon de Saint Quentinn, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya 2006, s. 73.

[40] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 58.

[41] Simon de Saint Quentinn, a.g.e., s. 90.

Fransisken rahip Carpini'nin getirdiği 11 Kasım 1246 tarihli mektupta ise şu ifadelere yer alıyordu: "Ebedi Gök'ün gücüyle, Büyük Ulus'un mengü kağanı, sözümüz. Bu, büyük papaya bilmesi ve anlaması için yollanmış bir emirdir. Bize, elçileriniz aracılığıyla boyun eğmek istediğinizi söylediniz. Ve eğer kendi sözleriniz doğrultusunda hareket ederseniz, sen, büyük papa, krallarla birlikte bizzat bize hizmetleriniz ve hürmetlerinizi sunmaya gelin ve biz size o zaman yasak'ın emirlerini açıklarız. Tanrı'nın gücüyle doğudan batıya, tüm topraklar bize bahşedilmiştir. Tanrı'nın emri olduğunda, nasıl olur da bir kimse ona karşı çıkar? Şimdi içten bir kalple: Sizin kullarınız olacağız, size gücümüzü vereceğiz demelisiniz. Kralların başında sen ve istisnasız hepiniz bize hizmet ve hürmetlerinizi sunmaya gelin. O zaman teslimiyetinizi kabul ederiz ve Tanrı'nın emrine uymaz ve karşı çıkarsanız, sizi düşman biliriz"[42].

Miechowita'nın gene bu bölümde; "Başta Batu Han olmak üzere diğer tüm Tatarlara Müslümanlık daha hoş göründü ve Hıristiyanlığı değil, bu inancı kabul ettiler" ifadesi[43] üzerinde durmak gerekir. Zira Altın Orda Devleti'nde İslam dinini kabul eden ilk hükümdar Berke Han'dır. Ayrıca Cengiz Han ananesinde kabul edilen Gök Tanrı inancına rağmen bunu devlet seviyesine çıkaran ilk Müslüman olarak bilinir[44]. İslam'ın Moğolların resmî dini olması ise İlhanlılar devr-i saltanatında Gazan Han (1295-1304) döneminde vâki olmuştur[45]. Bu konuyla ilgili meşhur tarihçi, âlim ve edip Minhâc-ı Sirâc Cûczânî'nin Batu'nun Müslüman olduğunu fakat bunu gizlediğini bildiren rivayetleri vardır[46]. Miechowita'nın bu sözleri de söz konusu iddiayı desteklenmektedir. Esasen Hıristiyan bir din adamı olan müellifin İslamiyet hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığı hakikati, bu dini Musevîlik ile karıştırmasından anlaşılmaktadır[47]. Ayrıca Hz. Muhammed'e karşı son derece keskin bir dil kullanması müellifin Hıristiyan taassubuna gark olmasına ve zikredilen misyonerlerin sonuçsuz kalan çabalarına bağlanmaktadır.

---

42 Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 1, s. 308.
43 Maciej Miechowita, a.g.e., s. 58 ve 64.
44 Telli Korkmaz, "Altın Orda Devleti'nin İslamlaşmasında Bilinmeyen Bir Şahsiyet: Ebu Bekir Kalender Aksarayi ve "Kalendernâme" Adlı Eseri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 16, 2018, s. 209-210.
45 Ergin Ayan, a.g.m., s. 588.
46 Mustafa Kafalı, "Batu Han", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 5, s. 209.
47 Maciej Miechowita, a.g.e., s. 58.

Eserinde Türk-Tatarların gelenek görenekleri, karakteristik özellikleri ve fizikî görünümleri ile hâkimiyet altına aldıkları topraklar hakkında önemli bilgiler veren Miechowita, Tatar hanlarına dair birtakım yanlış bilgileri nakletmekten kurtulamamıştır. "Batu'dan sonra yerine oğlu Temir Kutluk'un geçtiği" yönündeki ifade bu hatalardan biridir[48]. Onun kastettiği devlet adamının Toktamış Han'dan sonra Altın Orda hâkimiyetini ele geçiren Edigey'in tahta çıkardığı Timur Kutluk[49] olduğunu kabul etsek dahi, anlatısının muhteviyatına bakıldığında müellifin Timur Beg'den bahsettiğine şahit oluruz. Oysa ne Timur ne de Timur Kutluk, Batu Han'ın oğludur ve ondan sonra cülus eden Tatar hanları da farklıdır. Dahası, müellifin bir başka Tatar hanını anarken Aksak Kutlu'dan bahsetmesi Timur ile Timur Kutluk'un farklı kişiler olduğundan habersiz olduğuna işaret ediyor. Ayrıca Batu Han ile Timur Kutluk ve Şeyh Ahmed arasında hüküm süren Tatar hanlarından da hiç bahsetmemiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, astronomi ve astrolojiyle de ilgilenen ve 1501 yılına doğru bu alandaki büyük ünü sayesinde Leh Kral I. Sigismund ile Çek-Macar Kralı László'nun hem saray hekimi hem de astroloğu olan Miechowita, Tatarların belirgin vasıflarından bahsederken astrolojiyi kendisine referans almıştır. Ptolemeus'a atıfla, Tatarların bulundukları yerin Satürn'ün etkisinde olduğunu, bu durumun da o bölge insanının mizacını vahşileştirdiğini ve gaddarlaştırdığını belirtmiştir[50].

Eserinde geniş yer ayırdığı Alanlar, Vandallar ve Suevlerle ilgili bölüme gelindiğinde; Vandal tarihini anlayabilmenin yolunun Slav ırkının kaynağını bilmekten geçtiğini ifade eden Miechowita, Hz. Nuh'un soyu hakkındaki hikâyeye atıfla, Yunanların Nuh evladından Yavan'ın soyundan geldiğini, Slav ırkının ise Yavan'ın oğlu Elişa'dan türediğini kaydetmiştir[51]. Vandalları anlatırken, Slav mitolojisinde geçen ve Lehistan ile Çekya'nın kurucusu kabul edilen Çek kardeşlerin hikâyesi[52] ile başlaması elbette tesadüf değildir. Zira müellif, Vandalları Lehlilerin atası olarak kabul

---

48 A.g.e., s. 64.

49 İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizoğulları*, Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, İstanbul, 2016, s. 130.

50 Maciej Miechowita, a.g.e., s. 68.

51 A.g.e., s. 72.

52 Yazar aynı mitolojik öyküde yer alan ve Rusların ataları kabul edilen Leh ile Çek'in kardeşi olan Rus'tan bahsetmemiştir.

etmektedir[53]. Ayrıca Suevleri ve Burgundları, isimlerine ve kullandıkları yer adlarına işaret ederek, Leh soyuna dayandırmıştır. Miechowita bu halkları Germen değil de İskit olarak kabul eden tarihçi ve yazarları da tenkit etmiştir. Aksini söyleyenleri eleştirdiği bir diğer konu ise; Lehlilerin, Suevlerin hatta tüm Slav kavimlerinin, bulundukları bölgelere başka topraklardan geldikleri hususudur. Ayrıca Avrupa Hunları, Alanlar ve Gotlar gibi toplulukları İskandinavya'dan gelen İskit halkları suretinde tanımlayanları cahil olarak nitelemiştir[54].

Eserde kapsamlı bir şekilde ele alınan Ugorlar hakkında göze çarpan ilk husus Miechowita'nın bir Sarmat topluluğu olan Ugorları, Avrupa Hunları ve Macarlarla birleştirerek tüm bu kavimleri Ugorlar başlığı altında incelemiş olmasıdır. Ona göre; Ugorlar, Hunlar ve Macarlar tek bir halktır. Bilindiği üzere, Batı Sibirya'dan başlayarak, Kama ve İtil nehirleri ile Don Nehri'nin orta mecralarından sonra İtil'in kaynağı ve kuzey sahası, Fin Körfezi ve Baltık Denizi sahillerine kadar olan coğrafyada çeşitli Fin toplulukları yaşamıştır. Urallara yakın yerlerde "Ugor", batıya doğru da "Fin" adıyla bilinen bu topluluklar Doğu Avrupa'nın kuzey kısmının yerli ahalisiydiler. Ural Dağları'nın Avrupa'ya bakan ormanlık yamaçlarında yaşayan Ugorlar zamanla eski yurtlarından daha güneye, hayvan beslemeye daha elverişli bozkır bölgesine sarkmış, burada at yetiştirmeyi öğrendikten sonra da kısmen Uralların doğu tarafına sızmışlardır[55]. IV. yüzyılda Doğu Avrupa önlerine görünen Avrupa Hunları'nın menşei ile ilgili çeşitli varsayımlar mevcuttur. Bunlardan bazıları; Moğol, Türk-Moğol karışımı, Türk-Moğol-Mançu karışımı, Fin-Ugor, Slav ya da Germen olduklarıdır. Ayrıca Kafkasya ve Orta Asya kökenli oldukları, Hiung-nu denilen Asya Hunları'nın devamı ve torunları oldukları ya da İskit, Kralî İskit, Massaget, Kimmer vb. oldukları yönündedir[56]. Miechowita, kimi zaman Ostrogotlar adı altında da anılan bu kavmi Ugor menşeine dayandırmış, dahası Macarlarla birleştirerek, Atilla'yı da onların başbuğu yapmıştır. Müellifin bu görüşü Gergely Petthő'nün ilk defa 1660 yılında yayımlanan *Rövid Magyar* isimli eserinde yazılanlarla örtüşmektedir. Buna göre; Atilla artık sadece

[53] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 72-73.
[54] A.g.e., s. 77-78.
[55] İlhami Durmuş, "Sarmatlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 82-83.
[56] Ali Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunları*", Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 107-109.

Hunların değil, aynı zamanda "İskitya'dan Pannonya'ya gelen" ilk Macarların da hükümdarıdır. Ayrıca "Erdel'in Moldova kısmında" yerleşen, "hepsi bugüne kadar orada yaşayan ve Sekeller diye adlandırılanlar" da Macarlardır[57]. Macarların menşei meselesi de öteden beri epey tartışılan bir konudur. Ne var ki, bu tartışmalar bitmemiş, erken Macar tarihi kesin bir şekilde tespit edilememiştir[58]. Macarlar erken dönem yabancı kaynaklarda "Türk" adıyla veya başka Türk kavimlerinin adlarıyla anılmış, bazı Bizans ve Latin kaynaklarında Hunlarla özdeşleştirilmişlerdir. Hun-Macar akrabalığı ile ilgili düşüncelerin yansıtıldığı Macar kaynaklarının başında Latince yazılmış efsaneler, gestalar[59] ve kronikler gelmektedir[60]. Macarların en eski dönemlerine yer veren ve yurt tutuşlarını anlatan, Hun ve Macar kavminin aynı kökenden geldiğini iddia eden ilk Macar kroniği *Gesta Hungarorum*'dur. Kroniğin orijinali bulunmamakla birlikte Anonymus, Üstad Ákos, Simon Kézai gibi dönemin kronik yazarları adı geçen eserden faydalanmışlardır. Bu ana kroniğe, zamansal açıdan ve içerik bakımından en yakın duran kronik Anonymus[61] adıyla anılan yazara aittir. Anonymus'un, 1200'lü yıllarda yazıldığı tahmin edilen Gesta Hungarorum (Macarların Eylemleri) adlı eserinde Macarların kadim yurdu, *Dentümogyer* (*Dentumoger*) olarak adlandırılan İskitya'dır ve Macarlar bugünkü topraklarına buradan göç etmişlerdir. Burada yaşayanlara da Dentümogyer denilmektedir[62]. İskitya, Herodot'tan başlayarak Antik ve Orta Çağ coğrafyacıları tarafından barbar olarak görülen doğulu göçebe halkların yerleştiği ve sınırları zaman zaman değişen bir temel kavram olarak kabul edilmiştir. Dentümogyer onunla bir tutulmasına rağmen sadece Anonymus'ta öne çıkan coğrafî bir isimdir. Araştırmacıların çoğunluğu kelimenin ilk kısmında Don, yani Donyec isminin, ikinci kelimede ise Macar halk adının bulunduğu kanaatindedir. Buna karşın András Róna-Tas, Dentümogyer'in Yedi Macar'ın (Hétmagyar) Türkçe karşılığı olduğu,

---

57 Ignac Romsics, "Macarların Kökeni-Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler", Çev. Gökhan Dilbaş, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 75.

58 Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 410-411.

59 Bir milletin tarih içinde yaptıklarının anlatıldığı tarihi yazı, kronik. Ignac Romsics, a.g.m., s. 74.

60 Ayşe Öz, "Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 57, S. 2, s. 1474-1475.

61 Muhtemelen Kral III. Béla'nın kâtibi ve kronik yazarıdır. Yapılan araştırmalara rağmen adı tam olarak ortaya çıkarılmadığından Anonymus (İsimsiz) olarak bilinir. Zaman zaman Üstad P. olarak da geçer. Bkz. Ignac Romsics, a.g.m., s. 75.

62 Ayşe Öz, a.g.m., s. 1476-1477.

Dzsetimadzser'in ise bunun bozulmuş bir şekli olabileceği kanaatini taşımaktadır[63]. Karatay ise bu kelimeyi 'Den tó moger' şeklinde açmakta ve "Don Gölü (Suyu) Macarları" anlamını vermektedir[64]. Eserde, Hun İmparatoru Attila ile Macarların ilk hükümdarı Álmos'un babası Ügyek'in, İskitya'nın ilk kralı Yafes'in oğlu Magog'un (Mecüc) soyundan neşet ettiği, dolayısıyla Hunların ve Macarların ortak atadan geldikleri de bildirilmiştir. Ayrıca Anonymus, eserinde yer verdiği belli efsaneler üzerinden Macarların Atilla'nın varisi olarak Macaristan'ı ele geçirmek istediklerini de anlatmıştır: *"Yedi hükümdar Slavları yenerek Pannonya toprağına gittikten ve orada uzun süre yaşadıktan sonra onları Ung Kalesi'nden Hungáruslar olarak adlandırmışlardır. Bu nedenle çevredeki bütün halk Ügyek'in oğlu Álmos'u Hungvár hükümdarı, askerlerini ise Hungvárlılar diye adlandırmışlardır"* sözleriyle pek çok dilde zikredilen Macar adını Hungvár (Hung Kalesi) ile özdeşleştirmeye çalışmıştır. Öte yandan, yabancılar tarafından Macarlar için kullanılan Ungarus, Hungarian, Hongrois, Ungar, Venger isimlerinin Onogur adından türetildiği düşüncesi de alan uzmanları tarafından kabul edilmiştir. Diğer bir Macar kroniği de Kral IV. (Kuman) László'nun (1272-1290) saray rahibi olan Simon Kézai'ye aittir[65]. Don boyları veya Azak bataklıkları Kezai'nin vakayinamesinde anayurt olarak işaretlenmiştir. Babil Kalesi'nin yıkılması ve dillerin karışmasından sonra Yafes soyundan gelen Menrot adlı dev, Havilah (Eftalit, Akhun) ülkesine gider. Orada Hunor ve Mogor adlı iki oğlu olur. İşte Macarlar bu çocukların soyundan gelmiştir. Çocuklar Azak bataklıklarında avlanırken bir dişi geyik görürler ve takip ederken güzel otlu bir yere gelirler. Burayı severler ve geri dönüp babalarından izin aldıktan sonra yerleşmek üzere buraya göçerler. Aradan yıllar geçtikten sonra bir gün bir obaya rast gelirler. Belar oğullarının kadın ve çocukları yanlarında erkekler olmaksızın obadadırlar. Alan beyi Dula'nın iki kızı da onların arasındadır. İki kardeş bu kızlarla evlenirler. Orada uzun yıllar yaşayıp çoğalırlar. Sığmaz olduklarında ise İskitya'ya göçmeye karar veririler. Orada Alpzur ve Pruten halkları yaşamaktadır. Onları sürüp araziyi ele geçirirler[66]. Sonuç olarak, Miechowita da

[63] Ignac Romsics, a.g.m., s. 74-75.
[64] Osman Karatay, *Macarlar*, s. 160.
[65] Ayşe Öz, a.g.m., s. 1477-1479.
[66] Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 417.

Ugorları gerek Avrupa Hunları'nın gerekse Macarların atası saymış, daha sonra pagan Ugorlar ile Hıristiyanlığı kabul eden Macarların birer karşılaştırmasını yapmıştır. Müellif bu karşılaştırmayı yaparken II. Pius ismiyle de bilinen Enea Silvio Piccolomini'den istifade etmiştir[67]. Papaz ve aynı zamanda tarihçi olan Pius, Fatih Sultan Mehmed'i Hıristiyanlığa davet ettiği mektubuyla tanınmaktadır.

Miechowita birinci faslın son bölümünde Tatarların soylara göre dağılımını anlatırken Osmanlılar, Ulan (Oğlan) Tatarları, Kırım, Kazan hanlıkları ve Nogay Orda'ya ilişkin haberler vermiştir. Müellifin Osmanlı hanedan ismini kullanmadan *Türkler* alt başlığı altında verdiği haberlerin, anılan hanlıklara ilişkin haberlerle beraber yer alması boşuna değildir. Zira Miechowita, Osmanlıların menşeini Moğollara dayandırarak beyliğin Çağatay Hanlığı topraklarından geldiği görüşünü ileri sürmüştür. Osmanlıların soyları meselesi uzun yıllar yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Mehmed Fuat Köprülü'ye göre devletin çekirdeğini teşkil eden unsur Selçuklularla beraber Anadolu'ya gelen Oğuzlar yani Türkmenlerdir. II. Murad zamanında Yazıcızade Ali tarafından yazılan *Selçuknâme* isimli eserde Osmanlı Hanedanı'nın Oğuzların Kayı boyundan olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca *Câm-ı-Cem-Âyin* gibi silsilenâmelerde, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, *Düstûrnâme-i Enverî* ile Ruhî ve Lütfî Paşa tarihlerinde ve İdris-i Bitlisî'ye ait *Heşt Behişt* nam eserde bu fikir ileri sürülmüştür[68]. Köprülü, Osmanlıların kuruluş coğrafyası olmak üzere, Anadolu'nun pek çok bölgesindeki *Kayı* adını taşıyan köy ve yerleşim birimlerinin varlığını da bu görüşüne delil olarak sunmuştur[69]. Devletin etnik kökeni olarak ileri sürülen ve Köprülü tarafından da oldukça net bir dille tenkit edilen bir başka görüş de Osmanlıların Moğol aslından geldiğidir. Alman âlim J. Marquart, W. Bang ile beraber kaleme aldıkları *Ostiürkische Dialektstudien* adlı eserde el-Birunî ve Avfî'ye atıfla, Kay kavmi veya kabilesinin, Osmanlıların mensup olduğu Kayı boyundan başkası olmadığını ve Kayların aslında Türk değil, Moğol olmaları sebebiyle Kayı boyunun

---

67 Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m., s. 15.

68 Bkz. Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s. 68.

69 Hakan Yılmaz, "Mehmed Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İle İlgili Tezlerine İlişkin Yeni Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* C. 2, S. 4, s. 21.

Türkleşmiş bir Moğol kabilesi olduğunu kabul etmek gerektiğini kaydetmiştir[70]. Köprülü, Marquart'ın Kay adını taşıyan bir Moğol kabilesi ile Oğuzlardan olan Kayı (eski şekliyle Kayığ) kabilesini birbirine karıştırdığını ifadeyle, G. Németh ve K. Brockelmann gibi kimi Türkologları da Alman bilim insanının bu fikrini hakikat kabul etmeleri sebebiyle eleştirmiştir[71]. Öte yandan Kay-Kayı birleştirmesi hakkındaki kendi görüşlerinin V. V. Bartold gibi büyük bir âlim tarafından da desteklenmesiyle; "Osmanlıların Moğol aslından olduğu" hakkındaki Marquart iddiasının temelsiz olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir[72]. Ne var ki, Zeki Velidî Togan 1941 yılında neşrettiği "Osmanlıların Orta Asya'daki Cedleri" adlı makalesinde, Bartold'un; "Kaylarla Kayığlar arasında hiçbir etnik münasebet olmadığı" yönündeki iddiasını tenkit etmiş[73], Osmanlıların Kayığ Oğuz kabilesine değil, Uzak Doğu'daki varlıkları X. yüzyıl İslam yazarları tarafından bildirilen Moğol kökenli Kaylara mensup olduklarını, hatta bugünkü Hazar ötesi Türkmenleri arasındaki Gay=Kay isimli oymağın da bunlardan olduğunu ve XII. yüzyılda Karahıtaylar tarafından Horasan sınırına yerleştirilen askerî bir birlik olduğunu iddia etmiştir[74]. Gerek Marquart gerekse Zeki Velidî Togan'ın bu görüşleri Köprülü tarafından oldukça sert bir dille tenkit edilmiş, o Kayılar ile Kaylar arasında en küçük bir kavmî ve nesebî bağ bulunmadığını toponomik ve filolojik deliller ışığında[75] ispata çalışmıştır. Tüm bu tartışmalardan da görüleceği üzere Osmanlıların menşei meselesi uzun bir dönem tartışılmış, bir geç Orta Çağ yazarı olan Miechowita da o dönem için Osmanlı soyunun Moğollara dayandığı görüşünü ileri sürmüştür. Müellifin Osmanlı Beyliği'nin ilk yöneticisi olan Osman Bey için kullandığı; "Büyük Han'ın düşük rütbeli, o sıralar pek tanınmayan lakin fiziksel olarak güçlü ve cesur savaşçısı"[76] sözleri de yine üzerinde durulması gereken bir başka mühim konudur. Miechowita devamında; "Osman ismindeki bu savaşçı yaşadığı bir dargınlıktan ötürü

[70] Mehmed Fuad Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, C. 7, S. 28, s. 219.
[71] Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.70.
[72] Mehmed Fuad Köprülü, a.g.m., s. 226.
[73] A.g.m., s. 227.
[74] Hakan Doğan, "Yerli ve Yabancı Literatürde Kuruluşu Tartışılan İmparatorluk: Osmanlılar", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4., S. 1, 2014, 170-171.
[75] Hakan Yılmaz, a.g.m., s. 23.
[76] Maciej Miechowita, a.g.e., s. 86.

kırk at alıp Tatarlardan ayrıldı"[77] ifadelerine yer vermiştir. Müellif Büyük Han'ın kimliğini açıkça belirtmediği için bu sorunun yanıtını Osmanlı kaynaklarında arayarak tahmin yürütmeye çalışacağız. Bilindiği üzere, Anadolu'ya Osmanlılardan önce hâkim olan Selçuklular ile Osmanlı Beyliği çoğu zaman birbirinin devamı olarak düşünülmüş ve aralarında bağ kurulmuştur[78]. Aşıkpaşazâde'de Nuh peygamber ile başlatılan Osmanlı Hanedanı'nın kökeni, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Oğuzlarla devam etmiş, sonrasında Süleyman Şah, Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi'ye kadar getirilmiştir. XV. yüzyılın sonunda Aşıkpaşazâde tarafından ortaya atılan bu görüş, XVI. yüzyıl başlarında Oruç Bey ve Neşrî, ortalarında Lütfî Paşa ve aynı yüzyılın sonlarında ise Hoca Sâdeddin Efendi ve XVII. yüzyılda Solakzâde gibi diğer mühim müellifler tarafından da benzer şekilde dile getirilmiştir. Lütfî Paşa'daki *"... Orhan vucuda gelüb Ertuğrul vefat idicek, Osman Gazi anın yerine oturup Selçukilere inkıyad iderdi. Evet ol uçlardaki Türkler beglerdi ki, Oğuz'un boyundan ol uclara Tatar şehrinden yayılmışlardı"* ifadesi kabul edilen bir Türk-Oğuz-Selçuklu-Osmanlı bütünlüğünü veya sürekliliğini ortaya koymaktadır[79]. Aşıkpaşazâde'ye göre; Osman'ın dedesi Oğuz soyundan gelen Süleyman Şah, Acem ülkesinden önce Anadolu topraklarına gelmiş, ölümünden sonra oğlu Ertuğrul'a Moğollara karşı savaşlarında Türkiye Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'a yardım ettiği için Domaniç ile Söğüt'ü yaylak ve kışlak olarak vermiştir. Daha sonra Sultan III. Alaeddin, Osman Bey'i varisi yapmış ve otorite sembolü olarak davul, sancak ve kılıç göndermiştir[80]. Tüm bu haberlerden Miechowita'nın Büyük Han diye bahsettiği devlet adamının III. Alaeddin olabileceği sonucuna varmak mümkündür. Ancak devletin kuruluşu sırasında dahi Osman Bey'in Selçuklularla irtibatını devam ettirmesi ve bu irtibatın ilerleyen safhasında III. Alaeddin tarafından kendisine davul, sancak ve kılıç verilmiş olması[81] yazarın Osman Gazi'nin bir dargınlıktan ötürü handan ayrıldığı hikayesi ile örtüşmemektedir. Öte yandan Aşıkpaşazâde'de geçen bir diyalog oldukça ilginçtir: *"...Dursun Fakih: Hanım*

---

77 A.g.e., s.86.

78 Sema Gündüz, "Tarihi Kaynaklarda Selçuklu-Osmanlı Bağlantısı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 10, S. 17, s. 200.

79 A.g.m., s. 203.

80 A.g.m., s. 204-205.

81 Hüseyin Algül, "Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Şahsiyeti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 8.

Sultandan izin gerekir dedi. Osman Gazi dedi ki: Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kafirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk Hanedanındanım derse ben de Gök Alp Oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse Süleyman Şah dedem ondan önce geldi..."[82]. Bu ifadelere bakıldığında Osman Bey'in Selçuklu sultanı ile kendisini bir tuttuğu,[83] dahası ona muhalif olduğu görülmektedir. Bu durumda Miechowita'nın Osman Bey'in handan ayrıldığına ilişkin haberi bahse konu hikâye ile örtüşmektedir.

Osmanlı ile ilgili haberlerin tamamına bakıldığında Miechowita'nın Osman Gazi ile Yavuz Sultan Selim dönemi arasındaki tarihî olayları ve fetihlerini kapsamlı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Öte yandan, İstanbul'un fethinin de anlatıldığı eserde Ayasofya'nın Fatih Sultan Mehmed tarafından yıkılarak bir ahıra dönüştürüldüğü yönündeki müellifin gerçek dışı ifadeleri, şehrin Müslüman Türklerin eline geçişinin Hıristiyan âlemi tarafından hazmedilemediğini göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer husus da Osmanlı padişahlarını kronolojik sıraya göre faaliyetleriyle beraber ele alan yazarın I. Mehmed'den sonra başa geçen padişah olarak gerçekte hiç var olmamış Mahmud isminde bir devlet adamından bahsetmesidir. Bu hata kronolojinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Eserin ilk yayımlandığı tarihin 1517 yılı olduğunu nazar-ı dikkate alırsak, müellifin kastettiği padişahın 1730-1754 yılları arasında hüküm süren I. Mahmut olamayacağı da açıktır. Osmanlılardan sonra Kırım Hanlığı'na dair de kapsamlı haberler veren Miechowita'nın tek başlık altında topladığı Kazan Hanlığı ile Nogay Orda'ya ilişkin yazdıkları ise birkaç paragraftan fazla değildir.

Avrupa Sarmatyası'na ilişkin haberlerin yer aldığı ikinci faslın ilk bölümü Rusya'nın tasviri ile başlar. Rusya'nın sınırlarını güneyde Dinyester Nehri ve Sarmatya Dağları, doğuda Don Nehri, Azak Denizi ve Kırım Yarımadası, kuzeyde Litvanya ve batıda ise Lehistan olarak kaydetmiştir. Miechowita'yı diğer eski kronik yazarlarından ayıran temel özellik, burada olduğu gibi sınır tasviri yaparken, knezliklerin merkezleri,

[82] Sema Gündüz, a.g.m., s. 204.
[83] A.g.m., s. 204.

büyük şehirler ve kaleler gibi siyasî unsurları arka plana itip; nehirler, denizler, dağlar ve adalar vb. coğrafî unsurları kullanmasıdır[84].

Müellif Rusya'dan sonra Litvanya Büyük Dukalığı ve Kiev Knezliği haberlerine yer vermiştir. Moskova Knezliği için de ayrı bir başlık açan Miechowita'nın ikinci kitabındaki son haberler bu knezliğin hâkimiyetindeki bölgeler olan Perm, Ugra ve Korela'ya ilişkindir. Alman filozof, tarihçi ve etnograf Christoph Meiners'in kitabın bu bölümlerine ilişkin yorumu şöyledir: "Maciej Miechowita, Rusya ile Moskova Knezliği'ni tamamen farklı ülkeler olarak birbirinden ayırır. Rusya'ya sadece Ukrayna'yı değil, Novgorod, Pskov vb. şehirleri de dâhil ederek oldukça genişlettiği Litvanya'yı da eklemiştir. Moskova Knezliği ve onun himâyesindeki ülkeler olan Perm, Başkurdistan, Çirmis yurdu, Ugra ve Korela hakkındaki havadisleri ise kitabının yalnızca üç sayfasını doldurur. Knezliğin tasviri sadece eksikliklerle dolu ve karmaşık değil, aynı zamanda hiç kimsenin adını bile duymadığı çok sayıda bölge ve knezlik ismini barındıran hatalarla doludur"[85]. Anninskiy, Alman bilim adamının bu değerlendirmesi ile ilgili olarak; Miechowita'nın eserinin genelinde Ukrayna adında olduğu gibi ismi duyulmamış bir knezliğin bulunmadığını, Kiev Knezliği ve Moskova'nın birbirinden ayrı tutulmasının veya Novgorod ve Pskov'un Litvanya topraklarına dâhil edilmiş olmasının XVI. yüzyılın siyasî coğrafyasında gerçekte var olan terminolojinin yansıması olduğunu ileri sürmüştür. Esasen Güney Rusya, Litvanya ve Tataristan'a ilişkin haberler de dâhil edildiğinde Moskova meselesi eserin büyük bir kısmını kaplamaktadır[86].

Eserin bütününe bakıldığında bazı haberlerde çoğu kez tekrara düşüldüğü, zaman zaman da bir haberin başka bir haberle kesintiye uğradığı görülür. Örneğin birinci faslın ilk bölümünde, iki, üç ve dört numaralı alt başlıklarda yer alan Moğol akınları hakkındaki haberler, araya farklı haberlerin girmesiyle ancak sekiz numaralı alt başlığa gelindiğinde ifade edilmiştir. Yine Moğol İmparatorluğu, Altın Orda ve halefleri

---

[84] İgor Aleksandroviç Prohorenkov, *Diskurs Zemleopisaniya i İstorii Drevney Rusi v Ruskih Hronografah 16-17 Vekov i v Vostoçnoevropeyskom İstoriçeskom Narrative: Sravnitelnıy Analiz*, (St. Petersburg Devlet Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), St. Petersburg 2016, s. 30.

[85] Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.m. s. 38.

[86] A.g.m., s. 38.

olan hanlıklar ile Moğol beylerine ilişkin haberler, ilk faslın birinci bölümündeki yedi numaralı alt başlıkta başlatılmıştır. Ayrıca Ugorlara ilişkin haberler eserin önce ilk faslının ikinci bölümünde yer alan beş numaralı alt başlıkta verilirken, daha sonra aynı halk ikinci faslın ikinci bölümde verilmiştir[87]. Bunlara rağmen, Avrasya halkları ve yurtları hakkında önemli tarihî, coğrafî ve etnografik bilgiler ve haberler ihtiva eden, Doğu Avrupa'ya ilişkin kapsamlı ve ayrıntılı tasvirlerin yapıldığı ilk eser olma özelliğini uzun süre koruyan Miechowita'nın kitabı Türk, Moğol, Rus ve Doğu Avrupa halkları tarihi açısından fevkalâde önemlidir.

[87] A.g.m., s. 11.

İKİ SARMATYA

ASYA-AVRUPA SAKİNLERİ HAKKINDA TETKİKAT[88]

Sanat ve tıp doktoru Krakovlu Kanon[89] Maciej Miechowita, kendi sefilliğinden saygıdeğer babamız ve efendimiz Stanislav Thurzo'ya[90] hizmet vermeye ve dua etmeye sürekli hazır olmanın yanı sıra semavî görkemin sonsuz sevinçler dileğini sunar.

Saygıdeğer Piskopos!

Pek çok yazar araştırmalarında ve keşiflerinde izini sürmedik yer bırakmadılar fakat bir bilinmeyen olarak Sarmatya'ya karşı ya sessiz kaldılar ya da burayı gözden kaçırdılar. Bu ülkeler hakkında en azından yazıları veya şiirleri vasıtasıyla gelecek nesillere bir şey bırakma kaygısında olanlar ise ifadelerinde adeta bir gece yarısı gibi belirsiz ve karanlık (köhneliğinden dolayı) kaldılar. Kendi başlarına hiçbir yere faydası olmayan, kafa bulandırıcı, bir dolu uyduruk hikâyeler eklemiş olmaları asla kabul edilemez. Güya Kuzey Okyanusu boyunca uzanan Sarmatya'nın ötesinde Elysion Çayırları[91] bulunurmuş; burada iklim yumuşak, yaşam sonsuz ayrıca barış ve her türlü güzellik mevcutmuş... İnsanlar yüzyıllar sonra onlara sıkıntı veren yaşlılıklarından artık bıktıkları vakit, kendilerini uçurumdan okyanusa bırakmak suretiyle ihtiyarlıktan kurtulurlarmış. Sonra buranın tatlı ve rayihalı ambrosia[92] bitkisinin anavatanı olduğunu ve bu bitki sayesinde yerel halkın sanki cennetteymiş gibi kuvvetlendiğini var sayarlar. Güya burada bir de insanın yüreğini ısıtan mebzul miktarda altın bulunurmuş ancak kazı

---

88 *Traktat o Dvuh Sarmatiyah Aziatskoy i Yevropeyskoy* (*Трактат о двух Сарматиях Азиатской и Европейской*).

89 Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı olan katedrallerde görevli papazlara verilen isim.

90 Stanislav Turzo: 1498 yılından ölüm tarihi olan 17 Nisan 1540 yılına kadar görev yapmış Olomouc'lu piskopos. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Stanislav Turson", Maciej Miechowita, *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, Moskova-Leningrad, 1936. s. 199.

91 Grek mitolojisinde dünyanın (veya adanın) batı ucunda ölümsüz kahramanların refah içinde yaşadığı yer.

92 Амброзия (Lat. Ambrosia): Grek mitolojisinde Tanrıların yiyeceği.

yapmaya ve bu altınları buradan çıkarmaya Griffon[93] adı verilen korkunç yırtıcı kuşlar izin vermezmiş. Atların ve insanların üstüne atlayıp onları havaya kaldırdıkları gibi aşağı fırlatırlarmış. Ayrıca yine burada yıldız, güneş, ay vb. gök cisimlerinin fasılasız parladığından ve devamlı gökyüzünde kaldığından bahsedilir. Bu durum havayı daha hoş ve yumuşak yaparmış. Tüm bu söylenenler, gerçekte ne orada ne de başka bir yerde bulunur; bunlar uydurmadır. Çağdaş uydurukçular, Asya Sarmatyası'nın bozkırlarında yaşayan korkunç Tatar halkının çok eski zamanlardan beri, yüzyılın başından itibaren burada yaşadıklarına inanıyorlar. Oysaki bu yeni ve nevzuhur halk yaklaşık üç yüzyıl önce veya bundan biraz daha fazla zamandır doğudan gelerek zikredilen bölgeye yerleşmiştir. Bu vakte kadar da varlıkları bilinmiyordu. Kitabımın başında bu konuya değineceğim. Ayrıca onlar, dünyanın en ünlü yükseltileri olan Riphean ve Hyperborea dağlarının[94] kuzey bölgelerinde bulunduğunu; kozmograflar ve şairler tarafından tasvir edilen daha az görkemli Don, Büyük ve Küçük Dinyeper[95] ile nehirlerin en büyüğü olan İtil'in bu dağlardan aktığını iddia ettiler. Tüm bu söylenenler gerçeklikten uzaktır ve tecrübeye (evrensel öğretiye) dayanarak bunları cahilâne ve doğrulanmamış birer havadis olarak reddetmek uygunsuz olmayacaktır. Biz yukarıda bahsi geçen ve hakikaten büyük olan bu üç nehrin, Dinyeper, Don, İtil, akmaya Moskova'dan başladıklarını; Aristoteles tarafından Hipanis[96] olarak adlandırılan, başka bir deyişle, Küçük Dinyeper'in Yukarı Rusya'dan başladığını ve daha sonra Büyük Dinyeper ile birleşerek buraya döküldüğünü biliyoruz ve kendi gözlerimizle de görüyoruz. Burada

---

93 Грифы: (Lat. Gyps). Mitolojide kartal başlı, aslan gövdeli kanatlı bir yaratık. Leşle beslenen büyük, yırtıcı bir kuş. Bu bilgi ilk Herodotos'ta geçer. Arimaspoi adlı tek gözlü yaratıklarla bu kuşlar, altınları Issedon kavminden korur.

94 Рифейские и Гиперборейские горы (Lat. Ripheos et Hiperboreos Montes): Riphean Dağları, Ural Dağları'nın eski adıdır. Hyperborea ise Grek mitolojisinde müreffeh Hyperborea halkının yaşadığı efsanevî kuzey ülkesidir. Sonradan ileri sürülen bazı görüşlere göre Hyperborealılar Arî ırkın atalarıdır. Bu ülke mitolojide şöyle tasvir edilmiştir: "… Kış gelince gökyüzü kara bulutlarla örtülür. Mavi sema görünmez olur. Güneş fersiz ışıklarını bize çok uzaklardan göndermeye başlar. Çünkü gezgin bir Tanrı olan Apollon her sene sonbaharda, kendi arzusu ile çok uzak ve nerede bulunduğu belli olmayan Hiperboreas ülkesine gider. Bu ülke karların ve buzulların bulunduğu diyarların çok ötesinde bulunan bir yerdi. Burada ilkbahar sonsuzdu. Buranın insanları gece nedir bilmezlerdi…". Ergun Candan, *Gizli Sırlar Öğretisi*, İstanbul 2001, s. 160.

95 Dinyeper Nehri metinde Borisfen adıyla anılır. Herodotos bu isimlerin bölgenin yerlilerinden alındığını belirtir: Boristhenes.

96 Гипанис (Lat. Hipanis) Güney Bug Nehri.

Hyperborea, Riphean ve Alan adında dağlar[97] bulunmadığından, söz konusu nehirlerin ovalardan doğdukları ve kaynaklarının burada olduğu gerçeğini daha net biliyor ve görüyoruz.

Tam da bu yüzden, en bilge efendim, zikrettiğim konu hakkında ve Sarmatya'daki başkaca pek çok şey hakkında zat-ı âlinize en doğru malûmatı vermek istiyorum. Eskilerimizin bahse konu çağdaş isimlerle tanımadıkları iki Sarmatya hakkındaki bu kısa eseri mümkün olduğunca özetleyerek yazmaya çabalayacağım. Bu durum, mevcut bilgilerimden daha fazlasına sahip olanlar ile daha zarif bir tarzda yazabilecek kimseler için özendirici olsun.

Güney hudutlar ile Hindistan'a kadar kıyı boyunca yaşayan halklar Portekiz kralı tarafından keşfedildi. Lehistan kralının birlikleri tarafından keşfedilen Kuzey Okyanusu boyunca doğuya kadar uzanan bir alanda yaşayan halkları ile kuzey hudutları da bırakalım tüm dünya tarafından bilinir olsun.

Uğurlar olsun, benim gururum, en sevgili piskoposum.

[97] Riphean ve Hyperborea dağları gibi Alan Dağları'nın da varlığına itiraz eden Miechowita, burada muhtemelen Ptolemeus gibi, eserlerinde Alan Dağları'na işaret eden kimselere atıfta bulunmakta ve bildirdikleri haberlerden ötürü onları eleştirmektedir. Alanları; Avrupa Sarmatyası, Asya Sarmatyası ve İskit olmak üzere üç büyük bölgeye ayırdığı Avrasya bozkırlarına sabitleyen Ptolemeus'a göre, Avrupa ve Asya arasındaki sınırda Tana (Don) Nehri bulunmaktadır. Alanlar hem İskitya'da hem de Avrupa Sarmatyası'nda mukimdir. Alan Dağları ise Ptolemeus tarafından İskitya'nın kuzey bölgesine (Doğu Karpatlar) yerleştirilmiştir. Bu sonuncusu, eserinde ikinci kez bu dağları aynı isimle Avrupa Sarmatyası'nda göstermiştir. Ptolemeus'un Alan Dağları ile ilgili ayrıntılı haberi için bkz. T. A. Gabuyev, "Proishojdeniya Alan po Dannım Pismennıh İstoçnikov", *Dokladı i Soobşeniye*, Moskova 2000, s. 52.

I. FASIL

I. BÖLÜM

ASYA SARMATYASI HAKKINDA

İki Sarmatya Hakkında

Eskiler, birbirine komşu ve bitişik olan Sarmatya'yı biri Avrupa ve diğeri Asya olmak üzere ikiye ayırdılar.

Avrupa Sarmatyası; Ruslar veya Rutenler[98], Litvanlar, Moskoflar ve onlarla hemhudut yaşayan halkın ikamet ettiği, batıda Vistul Nehri ile doğuda Don Nehri arasında kalan ve bir zamanlar Got adıyla anılan halkın yaşadığı alanı kapsar.

Asya Sarmatyası ise batıda Don Nehri veya Tana Nehri'nden başlayarak doğuda Hazar Denizi'ne kadar uzanan ve günümüzde hâlâ birçok Tatarın yaşadığı bölgedir.

İki Sarmatya'nın devlet yapıları, kökenleri, inançları, gelenek-görenekleri, topraklarının genişliği, nehirleri ve komşularına ilişkin bilgileri aşağıda sunulmaktadır.

[98] Rutenlerden ilk olarak Julius Sezar'ın *Galya Savaşı Üzerine* kitabında bahsedilmiştir. Sezar, Rutenlerin merkez masifin Atlantik'e bakan yamaçlarında Galya çevrelerinde Lemoviklere komşu yaşadığını ifade etmiştir. Lemoviklerin şehri ile (şimdiki adıyla Limoges) Rutenlerin şehri (Rutena, günümüzdeki Rodez) arasındaki mesafe 180 kilometreden fazla değildir. Rutenler komşuları Lemoviklerden daha zengindir. Strabon, Rutenya topraklarında gümüş madenleri olduğunu yazmıştır. Romalılar bu halkı Kelt saymıştır. Bunun, asimilasyon sonucunda ortaya çıkan dil akrabalığından kaynaklanması muhtemeledir. Rutenlerin etnik bakımdan Keltler ve Almanlardan ayrılması kendilerine özgü silahlarıyla doğrulanmaktadır. Rutenler ve komşuları Lemovikler, Almanlardan farklı olarak daha küçük kılıçlarla savaşmışlardır. Romalı komutan Galya Savaşı'ndan bahsederken; "… oraya Rutenlerden okçular, Keltlerden ise atlılar geldi…" demiştir. Bu durumda Rutenler piyade, Galyalılar ise süvari olarak savaşmayı tercih etmiştir. Arkeolojik kalıntılar Rutenlerin Galya'ya kuzeyden, şimdiki Belçika topraklarından veya Orta Avrupa'dan geldiğini göstermektedir. Bkz. Sergey Eduardoviç Tsevetkov, *Naçalo Russkoy İstorii s Drevneyşih Vremen do Knyajeniya Olega*, Moskova 2012, s. 262-264. Rutenler "Ruslar" sözcüğünün Latinceye geçmiş biçimi olmakla beraber bu halk esasen Orta Çağ sonlarındaki gelişmeler sonucunda Litvanya topraklarında kalan ve Litvanya'nın Lehistan ile birleşmesi üzerine Lehistan sınırları içinde kalan Ukraynalılardır. Küçük Ruslar adıyla da bilinirler. Ayrıca bkz. Jaroslav Hasek, *Aslan Asker Şvayk*, Çev. Celal Üster, İstanbul 2012, s.

Tatarların İlk Ortaya Çıkışı ve Tatar İstilası

Tanrı'nın bahşettiği 1211 yılının Mayıs ayında bir kuyruklu yıldız peyda oldu. Bu kuyruklu yıldız 18 gün boyunca gökyüzünde kaldı. Kıpçaklar[99] üzerinde, Don Nehri ve Rusya üzerinde hareket ederken kuyruğunu batıya doğru uzatarak Tatarların gelişini muştuladı.

Bu olaydan bir yıl sonra, o zamana dek adları duyulmamış Tatarlar, güya kendi kralları Davud'u öldürüp kuzey halkını kırdıktan sonra Hindistan'ın eteklerinden Kıpçaklara (Polovetslere) geldiler.

Hazar Denizi'nin kuzey kıyısında, Azak Denizi[100] gerisinde yaşayan Kıpçakları kimileri Gotlar (Gotthos) suretinde adlandırmıştır. Kıpçaklar, sık sık yağma yaptıkları, Rusları soydukları ve mallarını yağmaladıkları için isimleri Rusçaya avcılar ve yağmacılar şeklinde tercüme edilmiştir.

Böylelikle Tatarlar Kıpçak topraklarına girdiklerinde, Kıpçaklar yine Tatarlar tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış bulunan Rus knezlerinden, onlara elçiler göndermek suretiyle yardım talebinde bulundular.

Bunu müteakip Tatar elçileri de Rus knezlerine geldiler. Onlardan Kıpçakların yanında savaşa girmekten sarf-ı nazar etmelerini isteyerek, bunun yerine Rus düşmanı Kıpçakları birlikte yok etmek için teklifte bulundular.

Ruslar etraflıca düşünmeden hareket ederek Tatar elçilerini öldürdüler. Ardından içlerinde Mstislav Romanoviç'in[101] emrindeki Kiev askerlerinin, Mstislav Mstislaviç[102]

---

[99] Половцы: Polovetsler (Lat. Polowczos?). Kıpçaklar muhtelif kaynaklarda çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu açıdan diğer Türk topluluklarından ayrılırlar. Ruslar onlara *Polovets*, Almanlar ve diğer Batılı milletler *Falben*, *Falones*, *Valani*, *Walwen*, *Pallidi*, Ermeniler *Kharteş'k*, Macarlar *Kun*, İslam kaynakları *Kıpçak*, Bizanslılar ve Latinler ise *Kumanos*, *Kumanoi*, *Cumanus*, *Komani* demişlerdir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2015, s. 179.

[100] Меотидские болоты (Lat. Palus Maeotis). Maeotis Bataklığı.

[101] Mstislav Romanoviç: Smolensk knezi (1173-1175) ve Kiev knezi olarak görev yapmış Roman Rostislaviç'in oğludur. Smolensk Knezi Romanoviç, 1214 ve 1224 yılları arasında Kiev tahtına oturmuş, 1224 yılında Kalka Muharebesi sırasında hayatını kaybetmiştir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Mstislav Romanoviç", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 207.

[102] Mstislav Mstislaviç Udaloy: Mstislav Rostislaviç Hrabrıy'ın oğlu olan Mstislav Mstislaviç, önce Toropetsk, daha sonra Novgorod ve nihayet Galiçya knezliği görevlerinde bulunmuştur. Kendi kuşağının en parlak figürlerindendi. Kalka Muharebesi'ndeki ölümünden önce diğer knezler ile

ile Galiçya askerlerinin, ayrıca diğer Rus knezleri; Vladimir Rurikoviç,[103] Çernigov ve Smolensk knezlerinin[104] de bulunduğu Rus ordusu kara ve deniz yolunu kullanarak Kıpçaklara yardıma gitti.

Kıpçak ordusuyla birleşen Rus ordusu Protoltse (Протольце)[105] denilen yere geldi. Buradan da kimi at sırtında on iki geçidi aşarak Tatarların çoktan ordugâh kurduğu Kalka (Kalcza) Nehri'ne vardılar.

Tatar ordusu düşmanının soluklanmasına dahi fırsat vermeden saldırıya geçti. Bozguna uğrayan Kıpçaklar kaçışırken, Rus safları dağıldı. Büyük bir kıyımdan sonra Kiev Knezi Mstislav ile Çernigov knezi esir düştü. Geri kalanları kaçışma sırasında, topraklarından geçmeye çalıştıkları müttefikleri Kıpçaklar (iğrenç olduğunu söylemek gerekir) öldürdüler, atları için atlı askerleri, giysileri için de yaya askerleri suda boğarak katlettiler.

O gün Ruslar, Rus topraklarında o zamana dek benzeri duyulmamış korkunç ve muazzam bir tehlikeyle karşı karşıya kaldılar. Bu, Rusların Tatarlar karşısındaki ilk yenilgisiydi.

Galiçya Knezi Mistislav Mistislaviç gemilere ulaşarak nehri geçmeyi başardı ancak daha sonra Tatarların peşine düşmesinden korktuğu için tüm gemilerin halatlarının kesilmesini emretti ve panik içinde Galiçya'ya kaçtı.

Yine kaçarak canını kurtarmayı başaran Vladimir Rurikoviç, Kiev'e vardı ve Kiev tahtını ele geçirdi.

---

tartışarak ve onlara bir uyarıda bulunmadan muharebeyi başlatmıştır. Onun bu dikkatsizliği yenilginin sebeplerinden biri olmuştur. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Mstislav Mstislaviç Udaloy", a.g.e., s. 207.

[103] Vladimir-Dmitriy Rurikoviç: Rurik-Vasiliy Rostislaviç'in oğludur. Önce Pereyaslavl, ardından Smolensk ve nihayet Kiev knezi görevlerinde bulunmuştur. 1215-1216 ve 1218 yıllarında kuzeyde Macarlarla olan mücadelede Mstislav Mstislaviç Udaloy'un müttefiki olmuş ve Kalka Muharebesi'nde hayatını kaybetmiştir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Mstislav Mstislaviç Udaloy", a.g.e., s. 208.

[104] Kalka Muharebesi'ne katılmış olan bahse konu Çernigov knezleri; Svyatoslav Vsevolodoviç'in oğlu Mstislav Svyatoslaviç ile Vsevolod Svyatoslaviç Çernmıy iki kez Novgorod ve Çernigov knezliği görevinde bulunmuştur. Anninskiy, a.g.m., s. 208.

[105] X ilâ XIV. yüzyıllar arasında Deşt-i Kıpçak'ta kullanılan bir yer adı.

Kalan Rus askerleri de gemilere ulaşmalarına rağmen kesilmiş halatları görünce cesaretlerini yitirdiler. Kendilerinde dalgalarla baş etme gücünü bulamayınca, nehri kayıklarla geçmeyi başaran bazı knezler ve askerler dışında çoğu açlıktan öldü.

Daha sonraları Tanrı'nın bahşettiği 1228 yılında bir hayli kalabalık Tatar ordusu Rusya topraklarında göründü. Ryazan (Rzesanska/Rzessensem) arazisinin tamamını yakıp yıktılar, kaleleri ateşe vererek, knezleri, gençleri, yaşlıları katlettiler, sağ kalanları ise esir aldılar.

Aynı yılın zemheri zamanında Tatarlar bu defa Suzdal toprağına girdiler. Burayı da yakıp yıkarak, oğullarıyla beraber Knez Georgi'yi[106] ve daha pek çok Suzdal knezini öldürdüler. Rostov Kalesi'ni ateşe verip, esir ve ganimet ele ettiler. Bu yılı müteakip Smolensk ve Çernigov bölgelerini de kuşatan Tatarlar, insanların yaşlarına bakmaksızın korkunç katliamlar yaparak buraları da talan ettiler. Knezlerin ve askerlerin korkuyla kendilerini dışarı attıkları kaleleri ve surları ateşe verdiler ve çok sayıda tutsakla evlerine döndüler.

Lehistan ve Macaristan'ın Tatarlar Tarafından Acımasızca Yakılıp Yıkılması

Bütün bu söylenenlerin ardından anlatım sırasına göre korkunç Tatar istilasına geçmekte fayda var.

Tanrı'nın bahşettiği 1241 yılında Tatarlar Rusya topraklarına girerek kuruluşundan bu yana en geniş şehir olan, Rusların görkemli başkenti Kiev'i tarumar ettiler.

Şehir sağlam kapılara ve kulelere sahipti. Bazı kapılarda parlak yaldızlı çatılar vardı. Tuna'dan başlayarak Moldova, Eflak[107], Kiev ve Moskova'daki birçok vladıka[108] ve piskoposun başı olan Rus ve Grek Metropoliti de Kiev'deydi. Ancak Tatarların Kiev'e baskınından sonra buradan ayrıldı.

[106] Георгий (Lat. Georgium): Vladimir Büyük Knezi (1212-1218) Yuriy (Georgiy) Vsevolodoviç.
[107] Romanya'nın güneyinde Karpatlar ve Tuna arasındaki tarihî bölge. Valahiya/Ulahya.
[108] Владыка (Lat. Wladicis). Yönetici ve hükümdar anlamında bir kelimedir. Özellikle Novgorod Knezliği'nde kullanılan bir unvandı.

Şehrin üç yüzü aşkın görkemli kilisesi bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı hâlâ çakal eriği ağaçları ve çalılar arasında yüzüstü bırakılmış ve hayvan barınağı olarak ayakta kalmıştır. Azize Meryem ve Aziz Mihail Kiliseleri ise bugüne değin çatılarındaki yaldızlı çizgilerini muhafaza ettiler. Ganimet için gelen Tatarlar bu kiliseleri gördüklerinde çatıları yaldızlı olduğu için onlara "Altım Bassina"[109] yani "Altın Başlı"[110] adını verdiler.

Bir zamanlar bölgenin hâkimi olan Litvanlara ait Kiev Kalesi'nin bulunduğu dağda meşe kütüklerinden yapılmış büyük bir sur bugün de ayaktadır.

Böylelikle Tatarlar başkentiyle birlikte tüm Rusya'yı ve Podolya'nın tamamını yakıp yıktıktan sonra Macaristan'a saldırma arzusunda olan Tatar İmparatoru Batu[111] Peta adlı begi büyük bir ordu ile Lehistan'a yolladı.

Lehliler, Tatar hanı[112] Batu'nun, Lehistan'da, Silezya'da ve Moravya'da taş üstünde taş bırakmadığını söylerler. Oysaki Macar kroniklerinde, ki doğrusu da budur, o sırada Lehistan'da bulunanın Batu değil, onun emrindeki begler olduğu kayıtlıdır.

Rus hükümdar ve knezlerini katleden ve Lublin, Zawichost ile onlara komşu şehirleri yağmalayan Tatarlar buralardan topladıkları ganimetleri Kiev'e götürdüler. Ardından hızla geri dönerek Sandomir şehrini kalesiyle beraber ele geçirdiler. Pokrijnitskiy Manastırı'nın başrahibini, diğer rahipleri ve canlarını kurtarmak için Sandomir'e doğru yola çıkan soylu ve soylu olmayan birçok insanı katlettiler.

Buradan ayrılarak Wislica üzerinden Skarbimiria'ya geçtiler. Ganimetleri Kiev'e götürmek üzere gerisin geriye yola düştüler. Büyük Tursko[113] diye adlandırılan köyün yakınındaki Czarna Nehri kıyısında durdukları sırada, Krakov palatini[114] Vladimir ve askerlerinin saldırısı ile karşılaştılar. Çarpışma devam ederken, tüm esirler yakınlarındaki ormanlara kaçarak saklandılar. Vladimir riyasetindeki gönüllü Krakov

[109] Алтым бассина (Lat. Altim Bassina).
[110] Златоглавые (Lat. Aureum Caput Habentes).
[111] Батый (Bathus).
[112] Esasen Anninskiy tarafından Rusça *царь* (çar) ve Latince *regem* sözcükleri kullanılmıştır.
[113] Большое Турско: Sandomir'e 32 km mesafede bulunan Wielkie Tursko köyü. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Bolşoye Tursko", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 210.
[114] Palatin: Voyvoda.

milisleri, kalabalık Tatarların karşısında ezildiler. Ancak, güç kaybeden Tatar ordusu Stremeh ormanlarından geçerek Rusya'ya geldi. Buradan topladıkları çok sayıda askerle öfke ve hiddet içerisinde tekrar Lehistan'a doğru yola çıktılar. Sandomir'e yaklaştıklarında bu büyük ordu iki kola ayrıldı. Lehlilerin Kaydan diye adlandırdıkları Kadan komutasındaki sayıca az olan ilk birlik hiçbir engelle karşılaşmadan Leczyca, Sieradz ve Kujavia'ya yöneldi; daha kalabalık olan ikinci birlik ise bu bölgeleri acımasızca ateşe verip, insanları katletti.

Tatar begi Peta komutasındaki büyük ordu geçtiği yerleri ateşe verip etrafı tamamen tahrip ederek Krakov'a geldi. Szydlov şehri yakınındaki Khemelik köyünde karşılarına palatin Vladimir, Krakov kale muhafızı (castellanus) ve Pakoslaw palatini Klement ile Sandomir ve Krakov'un soyluları ile savaşçılarını da yanına alan Sandomir kale muhafızı Patsiboroviç çıktı. İlk saldırıya geçen Tatar ordusu oldu. Zayıf düştüklerinde geri çekildiler ve daha büyük olan diğer birlikle birleştiler. Bir önceki savaşın da etkisiyle yorgun düşmüş Lehistan ordusu kısmen düştü. Ezici çoğunluktaki düşmanlarının saldırılarına göğüs germeye çalışan diğerleri de daha fazla dayanamadılar ve aşina güzergâhları kullanmak suretiyle kaçarak canlarını kurtardılar. Hristin Sulkoviç de Nevzvedya, Nikolay Bitoviç, Albert Stampotiç, Zementa, Grambina, Sulislav gibi büyük savaşçılar ve nice cesur asker bu muharebede can verdi. Yenilgi etrafa öyle korkunç ifadelerle yayıldı ki, kaçabilenler kaçmaya başladı, köylüler ise malları ve hayvanlarıyla bataklıklara, ormanlara ve geçit vermez yerlere sığındılar.

Krakov ve Sandomir prensi Boleslaw Wstydliwy[115], annesi Grjmislava ve karısı Kinga ile önce Macaristan'a Sandetz şehri yakınlarındaki Penin Kalesi'ne, oradan da Moravya'ya Stistertsianskiy Manastırı'na sığındılar.

Lehlileri Chmielnik'te mağlup eden Tatar ordusu Büyük Perhiz'in ilk gününde Krakov'a ulaştı. Şehir halkı önceden saklandığı için kenti boş bulan Tatarlar öfkeden deliye dönerek kiliseleri ve evleri ateşe verdiler.

[115] Болеслав Стыдливый (Lat. Boleslaus Pudicus): Legnica, Sandomir ve Krakov prensi (1226 ve 1279). Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Boleslav Stıdlivıy", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 210.

O sıralarda şehir surlarının dışında bulunan Aziz Andrey Kilisesi'ni surlarla çevirip kuşattılar. Ancak çok sayıda Lehli kendilerini ve mallarını savunarak azimle ve cesurca savaştı. Lehlilerin mücadelesi karşısında kiliseyi alamayacaklarını anlayan Tatarlar Bratslav'a[116] çekildiler. Buraya geldiklerinde, Tatarlar şehri sadece Krakov'da olduğu gibi terk edilmiş durumda değil, aynı zamanda yanmış halde buldular. Zira şehir halkı neredeyse her şeyi arkalarında bırakarak ve yalnızca en değerli eşyalarını yanlarına alarak kaçmıştı. Bunu kaleden gören Prens Henric'nin adamları aşağıya inip malları ve erzakları kalelere taşıdılar, şehri ise binalarıyla birlikte ateşe verdiler.

Tatarlar şehirde bir şey bulamayınca bu defa kaleyi kuşattılar. Ancak birkaç gün sonra söylenilenlere göre Vaizler Mezhebi lideri[117] Cheslav ile rahiplerinin gözyaşları eşliğinde edilen dualar sayesinde Tatarlar kuşatmayı kaldırıp geri çekildiler.

Bu arada Kujavia'yı yakıp yıkan Tatarlar, Paskalyanın ikinci günü diğer müfrezelerle birleşerek Legnica'ya geldiler. Bu sırada Aziz Hedvig'in oğlu Prens II. Henry[118] Büyük Lehistan ve Silezya'nın soylularından ve sıradan insanlarından oluşan silahlı bir kuvvet topluyordu. Bunlar arasında Oppeln prensi Miecislaw Kazimiroviç, Moravya'dan kovulmuş Degtold'un oğlu Syepiolka lakaplı uç beyi Boleslaw, Prusyalı landmeister Popo von Osterna ve onun şövalyeleri ile daha pek çok haçlı savaşçısı da bulunuyordu.

Prens Legnica şehrinden asker çekmeye başlayıp atı üstünde onları karşılamaya gittiği sırada Azize Meryem Kilisesi'nin tepesinden kafasına bir taş düştü. Düşen taş neredeyse kafasını eziyordu. Hiç şüphesiz bu kötüye alametti.

Legnica kentinin eteklerini geçerken prens dört ayrı birlik oluşturdu. Moravya uç beyinin oğlu Boleslaw Syepiolka komutası altındaki birinci birlik; gönüllü haçlı

[116] Bug Nehri üzerindeki Podolsk eyaletinde bir kasaba. 1569 yılından itibaren Bratslav Voyvodalığı'na başkentlik yapmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Bratslav", a.g.e., s. 210.
[117] Приора ордена предикаторов (Lat. Pioris ordinis predicatorum).
[118] Henry II Habojnıy (Pobozny): Silezya Prensi (1191-1241). Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Genrik II Nabojnıy", a.g.e., s. 210.

askerlerinden, Goldenburg[119] şehrinin altın arayıcılardan ve Boleslav'ın beraberinde getirdiği diğer askerlerden oluşuyordu.

Bir diğeri Chmielnik'te öldürülen Krakov palatini Vladimir'in kardeşi Sulislaw'ın komutasındaki Krakov ve Büyük Lehistan askerlerinden oluşan birlikti.

Üçüncü birliğin başında ise Oppeln prensi Miecislaw bulunuyordu. Ordusu Oppelnli askerler ile Prusyalı landmeister (toprak efendisi)) ve himayesindeki şövalyelerinden müteşekkildi.

Silezya ve Büyük Lehistan'ın önde gelen ve paralı askerlerinden oluşan dördüncü birliği ise bizzat Prens Henry komuta ediyordu.

Tatarlarda da benzer birlikler vardı. Ancak kuvvet ve sayı bakımından daha ilerideydiler. Öyle ki tek bir Tatar müfrezesi tüm Lehistan birliklerinden daha güçlü idi. Nihayet iki taraf 9 Nisan'da yani Paskalya haftasının bitiminin ikinci gününde, dört bir tarafı açık "Dobroye Pole"[120] isimli bir sahada karşı karşıya geldi.

İlk önce kutsal şövalyeler ve altın arayıcılar Tatarlara güçlü bir darbe indirdi. Ne var ki Tatar oklarının altında adeta doluya tutulmuş buğday başağı gibi düşüp öldüler. Daha sonra Sulislaw ve Oppeln prensi Miecislaw'ın komutaları altındaki iki birlik üçüncü Tatar birliğiyle muharebeye tutuştu. Bu iki birlik Tatar ordusuna öyle bir darbe indirdi ki Tatarlar geri çekilip kaçışmaya başladılar.

Bu esnada bir kişi her iki birliğin etrafında korkunç bir sesle "Biegaicie, Biegaicie!" yani "Kaçın! Kaçın!" diye bağırmaya başladı. Bu ses bir anda Lehlileri dehşete düşürdü. Çığlığı duyan Oppeln prensi Miecislaw savaşmayı bıraktı ve askerlerinin çoğunu yanına alarak kaçtı. Bunlara şahit olan Prens Henry "Gorzey sie nam stalo" yani "Bizim için ağır ve daha kötü oldu" diye sızlandı. En cesur askerlerinin bulunduğu dördüncü birliği savaşa sokarak önceki iki Leh birliği tarafından hezimete uğratılmış üç Tatar müfrezesinde çok sayıda asker öldürüp geri çekilmelerini sağladı. Ancak o anda Peta komutasındaki dördüncü ve en büyük Tatar birliği korkunç bir

[119] Legnica bölgesinde bir kasaba. Anninskiy, "Goltberg ili Goldberg", a.g.e, s. 211.
[120] Доброе поле (Lat. Legnickie Pole).

taarruza geçti. Böylelikle iki taraf arasında şiddetli bir çarpışma başlamış oldu. Tatarların büyük bir çoğunluğu öldürülüp kalanlar kaçmaya hazırlandıkları sırada, sancaktarlarından biri, üzerinde Grek harfleriyle KHİ (yani: KH) yazan ve sapının üst kısmında uzun sakallı siyah bir simanın tasvir edildiği bir bayrakla göründü ve sopaya takılı kafayı şarkı söyleyerek sallamaya başladı. Daha sonra dayanılmaz derecede pis kokulu dehşet bir sis bulutu Leh askerlerini kuşattı, öyle ki süvariler nefes alamayınca güçten düşüp mücadeleyi bıraktılar. Bunun üzerine Tatar ordusu korkunç çığlıklarla düşmanının üzerine yürüyerek Lehlilerin o ana dek muhafaza ettikleri gücü kırdı ve onları ağır bir yenilgiye uğrattı.

Prens Boleslaw, Moravya uç beyinin oğlu Syepiolka, Prusyalı landmeister Poppo ve daha pek çok büyük savaşçı hemen oracıkta öldürüldü.

Prens Henry, Tatarlar tarafından çembere alındı. Tehlike hem önünde hem de arkasındaydı. En sonunda etrafında sadece dört savaşçı kaldı. Bunlar müteveffa Krakov palatini Vladimir'in kardeşi Sulislaw, Glagov palatini Klement ve Konrad Konratoviç ile Ioan (İvan) İvanoviç'ti. Henry'i kaçmaya ikna ederek olanca güçleriyle onu savaş alanından çıkarmaya çalıştılar. Ancak prensin atı yara aldı ve ilerleyemedi. Bunu gören Tatarlar atlarını dörtnala ona doğru sürdüler. Henry kalan üç savaşçıyla (dördüncü Ioan İvanoviç onlardan ayrılmıştı) bir süre daha Tatarlarla çarpışmaya devam etti. Henry'nin saray görevlisi Postslav'dan yeni bir at almayı başaran İoan İvanoviç onu düşman safları arasından geçirerek Henry'e getirdi. Atına atlayan Henry rakipleri arasından kendisine yol açan İvanoviç'i izledi. Ancak İvanoviç, atla dört nala giderken yaralandı ve yere kapaklandı. Bu suretle prens düşman tarafından üçüncü kez ele geçirilip etrafı kuşatıldı. Henry Tatarlarla cesurca çarpıştı. Önünde duran askere vurmak için sol elini kaldırdığında bir başka Tatar askerinden koltuk altına ölümcül bir mızrak yarası aldı. Kolu yere indi ve atından düştü. Tatarlar onu azgın ve vahşî bağrışlarla yerden kaldırıp

savaş alanından uzağa taşıdılar. Çifte *balista*[121] fırattılar. Kılıçla kafasını kestiler. Bedenini ise üzerindeki *insignii*'yi[122] çıkartarak çıplak halde bir kenara bıraktılar.

Krakov palatini Vladimir'in kardeşi Sulislaw, Glogow palatini Klement, Konrad Konratoviç, oğlu Andrey ile birlikte Stephan de Virebna, Andrey de Peltsnitsa'nın oğlu Klement, Tomas Piotrkoviç ve Petr Kuşa gibi başarılarıyla ün salmış birçok Leh soylusu bu çarpışmada hayatını kaybetti.

Savaş sonrası Prens Henry'nin cesedi karısı Anna tarafından güçlükle bulundu. Anna eşini sol ayağındaki altıncı parmağından tanıyabildi. Bratslav'da Fransiskenlerin[123] Aziz İakov Kilisesi'ndeki bir galeriye defnedildi.

Aynı manastıra Prusyalı üstad Poppo ve yukarıda bahsi geçen diğer büyük savaşçılar da gömüldü. Moravya uç beyinin oğlu Boleslaw'ın külleri Lubny'de Konvers Galerisi'ne konuldu, savaş meydanına gömülen diğer Hıristiyan bedenlerinin üstüne ise günümüze kadar varlığını koruyan bir kilise inşa edildi.

Prens Henry ve Lehliler karşısında en büyük zaferini kazanan ve ganimetler ele geçiren Tatarlar, öldürdükleri adam sayısının tespiti için maktul düşen her bir kişinin bir kulağını kesip aldılar. Öyle ki topladıkları kulaklar on büyük torbayı doldurmuştu[124].

Prens Henry'nin kellesini yerden kaldırarak uzun bir mızrağa geçirdiler. Ardından onu Legnica Kalesi'ne getirdiler (korktukları için Tatarlar gelmeden önce şehir ateşe verilmişti). Prens öldürüldüğü için kapıları açmalarını istediler. Kale halkı onurla şöyle cevap verdi: Ölenler arasında sadece bir prens değil çok sayıda daha başkaları ve çocuklar da var. Bunun üzerine, Legnica ve etrafındaki tüm köyleri yakıp

---

[121] Balista "fırlatmak" anlamına gelen Grekçe "ballistra" kelimesinden türemiş olup, Sicilya ve Batı Grek Kolonilerinin Tiranı I. Dionysius (MÖ 400) tarafından bir kuşatma makinesi olarak kullanılmıştır.

[122] Инсигнии (Lat. İnsignia): Bir iktidara, yönetime, yargı gücüne veya belirli bir organizasyona ait nişan. Eski Roma'da bu bir toga (dikişsiz giysi), ayakkabı, koltuk vs. olabilirdi.

[123] Geçimlerini halkın verdiği sadakalarla sağlayan Hıristiyan gezgin dilenci vaiz tarikattır. Tarikatın kurucusu Assisisli Aziz Francis'tir. Aziz Francis ve tarikatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Tarakçı, "Fransisken ve Dominiken Tarikatları", *Felsefe Ansiklopedisi*, Edt. Ahmet Cevizci, C. 6, Ankara, 2009, s. 829.

[124] Batu'ya 500 çuval dolusu kulak yollandığı söylenir. Bkz. Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 290.

yıkan Tatarlar, Olomouc'a geçerek on beş gün boyunca burada kaldılar ve yörenin tamamını tarumar ettiler.

Buradan yönlerini Raciborz bölgesine çevirdiler. Boleşisko'da (Болешиско) sekiz gün kaldıktan sonra Moravya'ya geçtiler. Bohemya kralı Wenceslav ordugâhta iken bir ayı aşkın bir süre zarfında tüm ülkeyi kılıçlarla ve ateşe vererek yerle bir ettiler. Nihayet Olomouc'ta yedi geçitten geçerek Macaristan'a vardılar ve oraya kendilerinden önce varmış olan Batu'nun büyük ordusu ile birleştiler.

Macaristan'ın Tatar İmparatoru Batu Tarafından Kanlı Şekilde Tahrip Edilmesi

Kiev Knezliği topraklarını yakıp yıktıktan sonra Batu, beş yüz yüz bin askerden oluşan ordusuyla Macaristan'a sefer düzenledi. Sarmatya Dağları arasındaki Rus Geçidi'ne güya Macaristan kralı IV. Bela[125] tarafından gönderilen Macar palatin ona karşı direndi ve burayı geçmelerine engel oldu. Fakat Batu, Macar şövalyesine şiddetle saldırarak geçidi zapt etti.

Şehri ve kasabaları yakarak ilerleyen Tatarlar, Sarmatya Dağları'ndan Tuna Nehri'nin güneyine akan ve halk dilinde Tsisa[126] diye adlandırılan Tisa Nehri'ne kadar geldiler. Burada baskınlar yapan Tatarlar Vatsiya (Вация) isimli yeri katedraliyle birlikte yaktılar. Daha sonra IV. Bela'nın Tatar ordusuna karşı asker topladığı Peşte'ye yaklaştılar. Fakat buradan da kâh saldırı kâh geri çekilme savaş taktiklerini kullanarak uzaklaştılar.

IV. Bela, Tatarlara karşı savaşacak büyük ordunun askerlerini soylulardan ve din adamlarından seçti. Ordusuyla ilerleyerek Tisa Nehri yakınında bir ordugâh kurdu. Köprünün yanına bin askeri nöbetçi dikti. Hem yüksek akıntı ve derinlik hem de dipteki çamur yüzünden Tatarların nehri geçemeyeceği düşünülüyordu.

[125] Bundan sonra IV. Bela şeklinde yazılacaktır.

[126] Тисса (Lat. Ticia/Cizia). Tisa; Ukrayna, Macaristan ve Sırbistan'dan geçen bir nehirdir. Aynı zamanda Tuna Nehri'nin sağ koludur. Ayrı bölümlerde Ukrayna'nın Romanya ve Macaristan, Macaristan'ın da Slovakya ile olan sınırını oluşturur.

Ancak daha büyük nehirleri aşmış olan Tatarlar, nehrin geçit veren yerini bularak geceleyin Tisa'yı geçtiler. Şafak söktüğünde ise Macar ordusu ve Kral Bela'yı her taraftan kuşatmışlardı.

Yağmurla birlikte oluşan siste, dolu gibi, kara bulutlar kadar yoğun ok atışıyla Macarları şaşkına çevirdiler. Sonuç olarak, çok sayıda Macar askeri öldü, çok daha fazlası da yaralandı. Gafil avlanan Macarlar intizamsız bir şekilde kendilerini müdafaa etmeye çalışsalar da yenik düşüp can verdiler. Bunu gören diğerleri aradan gizlice sıyrılarak kaçmaya çalıştı ancak kurnaz Tatarlar onların kaçıp gitmesine izin vermediler. IV. Bela ve kardeşi Koloman[127] saklandılar, kalanları ise Tatarlar tarafından çembere alındı ve tek bir kişi dahi sağ bırakmayıncaya şekilde acımasızca katledildi. Katledilenler arasında Estergon (Strigonia) Manastırı başpiskoposu Matfey, Kalosca başpiskoposu Ugolin, Javra piskoposu George, Transilvanya piskoposu Reynald, Nitri Kilisesi piskoposu, Stsibinsky başrahibi ve kraliyet şansölye yardımcısı Nikolay, Bahia başpapaz yardımcısı Erady ve Estergon başpapaz yardımcısı üstad Albert gibi din adamları da bulunuyordu. Soylu ya da soylu olmayan sayısız lâdini insan hayatını kaybetti, kaçabilenler ise takip edilip yollarda öldürüldüler. Peşte'ye gitmek üzere yollara düşenler ise şehre girmeleriyle birlikte kılıçtan geçirildiler.

IV. Bela, Avusturya sınırlarına kadar ulaşmayı başardı, ancak Avusturya dükü tarafından esir alındı. Nihayet yine onun tarafından serbest bırakıldığında, kraliçe olan eşinin yanına gitti, müteakiben Slovenya'ya geçti ve Kadan'ın saldırısına kadar orada kaldı.

Tatarlar, Macaristan'da Tuna Nehri'nin bir kıyısını talan ettikten sonra diğer tarafına geçtiler. Kışın gelmesiyle birlikte nehir dondu. Böyle olunca Javra ile Estergon arasında bir ordugâh kurdular. Onlardan kalma hendek ve tepeler bugün bile görülebiliyor.

[127] Macar Kral II. Andrey'in (Andrey Yaroslaviç) oğlu ve IV. Bela'nın erkek kardeşi Koloman Mstislav Mstislaviç'in Galya'dan ayrılışı ile 1219 yılından itibaren Galya'nın başına geçen kral. 1226 yılından itibaren de Hırvat dükü olarak görev yapmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Koloman", a.g.e., s. 212.

Daha sonra Tuna'nın gerisindeki bölgenin tamamını gaddarca yağmaladılar, yaktılar ve insanları katlettiler. Tataristan'a dönmek üzere yola koyulduklarında Kadan, IV. Bela'ya saldırmak üzere Slovenya'ya dönüyordu. Kral büyük bir korku içinde denize doğru kaçtı ve buradan da Pula[128] şehrine geçti. Kadan, Batu'yla anlaştığı gibi Bosna'ya geçerek burayı ve ayrıca Sırbistan ile Bulgaristan'ı da talan etti. Ardından Tuna yakınında durarak İmparator Batu'nun ordasını bekledi.

Kadan'ın ayrılmasıyla Batu o sıralarda çeşitli Alman, Galyalı ve İtalyan tüccarların yaşadığı muhteşem Estergon şehrini kuşatarak ele geçirdi. Peşlerine düşen Tatarların korkusundan servetlerini toprağa gömen halkı yakalamalarıyla birlikte, kadın çocuk demeden acımasızca katlettiler.

Estergon'u tarumar ettikten sonra Tuna'yı aşan Tatarlar kendilerini bekleyen başbuğ Kadan'ın ordusuyla buluştular ve nihayet eski yoldan ilerleyip Azak Denizi'nin önünden geçerek Tataristan'a ulaştılar.

Tatarların yıkımı ve her türlü tahribat aşağı yukarı iki yıl boyunca Macaristan'da devam etti.

Papa IV. Innocent'in Hıristiyanlara Eziyet Etmemesini Rica Etmek ve İslam İnancını[129] Benimseme Sebebini Öğrenmek Üzere Tatar Hanına Elçi Göndermesi

Tatarlar ayrıldığında bütün Avrupa dehşet içerisinde idi. Duydukları korkudan hareketle, Hıristiyan hükümdarlar onların ülkelerine yeniden gelişini önleyebilmek için alınabilecek tedbirleri etraflıca düşünmeye başladılar.

Tanrı'nın bahşettiği 1246 yılında Lyon Katedrali'nden Papa IV Innocent, Predikatör Mezhebi'ne mensup rahibi Ascelin'i[130] yanında pek çok ruhanî ve diğer mezheplerden rahiplerle birlikte Tatarlara gönderdi.

[128] Hırvatistan'ın batısında yer alan bir şehir.
[129] Вера Магомета (Lat. Fidem Machometi): Müellif "Muhammed İnancı" suretinde kaydetmiştir.

Almanya ve Bohemya'dan geçerek Bratislava'ya varan Ascelin,[131] Silezya ve Bratislava prensi Boleslaw tarafından şerefle kabul edildi. Buradan Leczyca'ya geçti ve orada yanındakilerle birlikte, Prens Mazowiecki yanında konaklama imkânı buldu. Daha sonra Krakov'a giderek burada Boleslaw Wstydliwy'nin annesi Grzymislavva ile yerel piskopos Prandota tarafından çok sıcak karşılandılar. Kendilerinin satın aldıkları dışında çok sayıda kürklerle yollarına devam ettiler, çünkü Tatar beylerine hediye sunmadan gitmek kabul edilir bir durum değildi.[132]

Krakov ve Sandomir hâkimi Boleslaw Wstydliwy'in yanında o sırada annesinin yeğeni olan Kiev Knezi Vasilko[133] bulunuyordu. Hem Wstydliwy'e emanet edildiler hem de onlar tarafından Kiev Knezliği'ne getirildiler.

Kiev'e vardıklarında Tatar topraklarına uyum sağlayabilecek, karın altında ayaklarının yardımıyla su ve yiyeceğe ulaşabilecek atlar temin ettiler. Nihayet Kiev'den ayrıldıklarında Tatar hanı bir başka deyişle Tatar imparatoru ile görüşünceye kadar pek

---

[130] Papanın direktifiyle Moğol hanlarını ziyarete giden Hıristiyan din adamlarından ilki Andre de Longjumeau'dur. Misyon pek çok zorlukla karılaştıktan sonra İlhanlıların payitahtı Tebriz'e varmıştı. Bkz. Özgür Türker ve Rakkuş Karaduman, "XIII. Yüzyılda Moğol-Avrupa Diplomatik İlişkilerinde Yaşanan Dönüşümler ve Rabban Savma'nın Elçilik Misyonu", *Selçuklu Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı: Prof. Dr.Feda Şamil Arık'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Edt. Alpaslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Eralp Erdoğan ve Ömer Düzbakar, Ankara, 2018, s. 724-725. Saint-Quentin'in vakanüvisliğini yaptığı ikinci misyonun başındaki isim ise Dominiken rahip Ascelin de Cremone'dur. Ascelin yönetimindeki misyon Batu'nun Aras Vadisi'ndeki ordugâhına ulaşmıştır. Bkz. Jean Paul Roux, a.g.e., s. 305.

[131] Müellif, Ascelin yönetimindeki misyonun rotası ile 16 Nisan 1245'te Lyon'dan ayrılan Jean de Plano Carpini idaresindeki misyonun güzergâhını birbirine karıştırmıştır. Zira Macarların açtıkları bozkır yolunu izleyerek Almanya, Lehistan ve Kiev üzerinden Moğollarla temasa geçen, buradan da Batu'nun huzuruna çıkmak üzere İtil Nehri'ne doğru yola çıkan Ascelin değil Carpini'dir. Bkz. Jean Paul Roux, a.g.e., s. 306. Miechowita'nın yanlış haberinin sebebi ise Papa IV. Innocent'in Moğollara elçi göndermesi hakkındaki hikâye için istifade ettiği Vincent de Bouvais'ye ait *Speculum Maius* içerisinde bulunan *Speculum Historiale*'den alıntı yapıp hataya düşmesidir. Bkz. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a.g.e., s. 13-14. Dolayısıyla müellifin bundan sonra Ascelin ile ilgili vereceği havadisler esasen Carpini'nin misyonuna ilişkin hikâyedir.

[132] Tatar beylerine vermek üzere yanında hediye götüren Ascelin yönetimindeki misyon değil Carpini'nin başkanlık ettiği misyondur. Tatar beyleri elçilerin hediyesiz geldiklerini duyunca Baycu'nun çadırına gidip durumu ona iletirler ve geri dönüp Ascelin ve ekibine şu yanıtı verirler: "Nasıl utanmadan noyanımız önüne elleriniz boş çıkmak istersiniz, elinizde efendisinin mektubunu uzatarak; hiç kimse buraya gelip ona böyle bir şey yapmadı." Ayrıntılı bilgi için bkz. Simon de Saint Quentinn, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya 2006, s. 73.

[133] Vasilko (Vasiliy) Romanoviç: Roman Mstislavich Galitskiy'in oğludur. 1203 yılında doğan Romanoviç, 1205-1206 yılları arasında kardeşi ile birlikte Vladimir-Volinsk knezi görevini icra etmiştir. 1209 yılında Brest knezi, 1209-1212 yılları arasında Belskiy knezi, 1214'ten itibaren kardeşiyle birlikte Vladimir-Volinsk knezi olmuş; 1237'den ölümüne kadarsa (1269) tek başına bu knezlikteki görevini yürütmüştür. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Vasilko (Vasiliy) Romanoviç", a.g.e., s. 212.

çok Tatar beyini gördüler. En sonunda Papa IV. Innocent'in mesajını hana ileterek onu tek bir Tanrı'ya ve elçisi İsa Mesih'e inanmaya ikna etmeye çalıştılar. Ayrıca Lehistan, Macaristan ve Moravya'da yaptıkları gibi Hıristiyan milletini gaddarca öldürmekten sarf-ı nazar etmeleri çağrısında bulundular.

Han, Hıristiyan halka beş yıl boyunca saldırmayacaklarına dair yazılı bir belge[134] verdikten sonra havarilerin tahtına geldikleri gibi geri döndüler.

Vincent'in *Speculum Maius*[135] başlıklı eserinde bu hikâyeden bahsedilir, ancak bazı açılardan güvenilmez olduğu için dikkatlice okumakta fayda vardır.

Hıristiyan elçilerin ayrılmasını müteakip bu kez Saracen/Sarasin[136] elçileri geldiler. Tatarları, daha nurlu, daha hoşgörülü, sevinç dolu, aynı zamanda askerler için de daha uygun olan Müslümanlığı kabul etmeleri hususunda ikna etmeye çalıştılar. Buna karşılık Saracen elçileri, Hıristiyanlığın aylakların, aptalların ve imgelere tapan putperestlerin dini olduğunu ileri sürerek karaladılar. Saracen yasasının ise, mağrur

---

[134] Yukarıda da ifade edildiği gibi, müellif, Hıristiyan elçiler Ascelin ile Carpini'nin haberlerini birbirine karıştırdığı için söz konusu yazılı belge Plano Carpini aracılığıyla Güyük Han'dan IV. Innocent'e gönderilen mektup olmalıdır. Bahse konu mektupta Miechowita'nın kaydetmiş olduğu gibi Hıristiyan âlemine saldırılmayacağı yönündeki ifadeler yerine şunlar yer alır: "Ebedi Gök'ün gücüyle, Büyük Ulus'un tengiz kağanı, sözümüz. Bu, büyük papaya bilmesi ve anlaması için yollanmış bir emirdir […]. Bize, elçileriniz aracılığıyla boyun eğmek istediğinizi söylediniz. Ve eğer kendi sözleriniz doğrultusunda hareket ederseniz, sen, büyük papa, krallarla birlikte bizzat bize hizmetlerinizi ve hürmetlerinizi sunmaya gelin ve biz size o zaman *yasak*'ın emirlerini açıklarız […]. Tanrı'nın gücüyle Doğu'dan Batı'ya, tüm topraklar bize bahşedilmiştir. Tanrı'nın emri olduğunda, nasıl olur da bir kimse ona karşı çıkar? Şimdi içten bir kalple: Sizin kullarınız olacağız, size gücümüzü vereceğiz demelisiniz. Kralların başında sen ve istisnasız hepiniz bize hizmet ve hürmetlerinizi sunmaya gelin. O zaman teslimiyetinizi kabul ederiz, Tanrı'nın emrine uymaz ve karşı çıkarsanız sizi düşman biliriz". Jean Paul Roux, a.g.e., s. 308.

[135] Зерцало историческое (Lat. Specilo Historiali), Bir Dominik rahibi olan Vincent de Beauvais'e ait ansiklopedik çalışma.

[136] İslâm öncesi dönemde *bedevî* veya *barbar* manasında aşağılayıcı bir terim olan *Scenitai*'nin Bizans devrinde Tedmür'de yerleşik düzende yaşayan Arapları kapsadığı bilinmekte ve Arap Yarımadası'nın dışında Roma sınırlarında yaşayan Arapların da bu adla anıldığı sanılmaktadır. Ammianus Marcellinus ve Eusebius gibi Romalı yazarlar Saracen/Sarasin kelimesinin Hz. İsmail'in soyundan gelenlerin kullandığı bir isim olduğunu ve bunun, onların Hz. İsmail'in annesi Hacer'in cariye geçmişi sebebiyle aşağılandıkları için soylarını Hz. İbrahim'in eşi Sare'ye bağlamak istemelerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. 634 yılında Müslümanlar tarafından tehdit edilen Kudüs'te cemaatine seslenen Patrik Sophronios, Tanrı'nın, günahlarından dolayı Hıristiyanları cezalandırmak maksadıyla gönderdiği Saracenleri "Allahsız barbarlar" olarak tavsif etmişti. Kuzey Umbrialı rahip Bede ise, Kuzey Afrikalı Berberîlerin İslâm'a girmesinin ve Endülüs'ün Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinin ardından Saracen tehlikesine dikkat çekerken bu tabirle artık sadece bedevîleri değil Kudüs ve Dımaşk'ın hâkimi yerleşik Müslüman Arapları da kastediyordu ve ondan sonra söz konusu isim Hıristiyan olmayan her topluluk için kullanılmaya başlanmıştır. Cengiz Tomar, "Sarasinler", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 36, s. 116-117.

insanları alaşağı ettiği, alçakgönüllü insanları vergiye bağladığı ve diğer tüm dinleri silah gücüyle yendiği için olacak ki çıkarlarına daha uygun ve tatmin edici bulduklarını belirttiler.

Başta imparator Batu'nun bizzat kendisi ile sıcakkanlı, cüretkâr ve şehvetli diğer tüm Tatarlar olmak üzere, Barbarlara Saracenlerin öğretisi daha hoş göründü. Dolayısıyla başkasını değil bu inancı kabul ettiler. Tanrı'nın oğlu yani Tanrı'nın ruhu İsa demeyerek, Muhammed er-Resûlullah[137], yani o Tanrı'nın adaletidir dediler. Ruhanî hayatı öğreten kutsal İsa'yı, Tanrı'nın ruhunu olarak değil de aslında adaletten sapan, gece gündüz ceza gölünde/cehennemde Tanrı'nın azabını görmesi gereken, bedeni pisliğe saplanıp kalmış Muhammed'i tercih ettiler.

İşte o vakitten beri Muhammed'in yolundan gidip onun taraftarı oldular. Onlar beş kitaplı Musa'ya itaat ederler, sünnet olurlar, kendi yasalarını gözetirler, çanları yoktur fakat her gün La ilahe illallah[138] yani "Allah'tan başka ilah yoktur" diye bağırırlar. Kendilerinin saf İsmail soyundan gelen İsmailîler[139] olduklarını kabul ederler, Hıristiyanları ise *dinsiz*[140] yani dine inanmayan, inanç yoksunu putperestler ve gavur[141] diye tanımlarlar.

Diğer Saracenlerde olduğu gibi yılda üç bayram kutlarlar. Birincisi Kurban Bayramı[142] yani birçok ulusun babası olan İbrahim'in Allah'ın emriyle İshak'ı[143] öldürmeye ve onu kurban etmeye koyulduğu gündür. Bu bayram günü koyunları, kuşları vb. hayvanları kurban ederler. Kutladıkları bir diğer bayram, ölmüşlerinin ruhunu anarak atalarının mezarlarını ziyaret ettikleri, hayır işleri yaptıkları ve fakirleri doyurdukları bayramdır. Üçüncüsü ise bizzat kendileri ve selametleri için kutladıkları bayramdır. Bu bayramlardan ilkinin arifesinde otuz gün oruç tutarlar, ikincisinden önce bir ay ve üçüncüsünden önce de on iki gün boyunca yine oruç tutarlar.

---

[137] Россолла (Lat. Rossolla).
[138] Лаи илло иллоло (Lat. Lahi illo illoloh).
[139] Измаэлит (Lat. İsmahelitas): Hz. İsmail'in soyuna mensup kişiler önceleri bu isimle daha sonra Saracen ismiyle adlandırılmışlardır. Tomar, a.g.m., s. 116.
[140] Дцинзис (Lat. Dzincis).
[141] Гаур (Lat. Gaur).
[142] Куирам (Lat. Kuiram).
[143] Doğrusu İshak değil İsmail'dir.

Tatarların Gelenek- Görenekleri ve Tatar Ülkesinde Bulunanlar Hakkında

Tatarlar genel olarak orta boylu, geniş omuzlu, geniş göğüslü ve çirkin insanlardır. Düz burunlarıyla geniş bir yüze ve koyu bir tene sahiptirler. Güçlü ve cesurlardır; ayrıca açlığa, soğuk ve sıcağa dayanıklıdırlar.

Binicilik ve okçuluğa erken yaşlarda başlarlar. Eşyalarını yanlarında taşır, bir yerden başka bir yere göç etmek suretiyle eşleri, çocukları ve hayvanlarıyla yaşamlarını bozkırlarda sürdürürler. Ne kentleri, ne kasabaları, ne de evleri vardır.

Kendi aralarında Hıristiyanlarla alay ederek şöyle derler: "Hıristiyanlar gibi pislenmemek için sakın bir yerde iskân etmeyin ve altınıza sıçmayın!".

Kış başlamadan önce soğuktan korunmak için deniz etkisinin havayı ılımanlaştırdığı Hazar Denizi'ne doğru gider, yaza doğru ise kendi bölgelerine geri dönerler.

Bir kısmı üç-dört ve daha fazla *jugerum*[144] ve bir, iki veya üç şerit uzunlukta tarla sürüp darı ekerler. Darıdan yemeklik ve *bairam* (баирам) yani hamur yaparlar. Buğdayları sebzeleri olmamakla birlikte çok sayıda küçük ve büyükbaş hayvanları, özellikle de binek olarak kullandıkları ve yemek için istifade ettikleri atları ve kısrakları vardır. Atlara kesik atar ve yaralarlar, kanlarını ise darı ile birlikte yemek yanında veya tek başına içerler. Büyükbaş, küçükbaş hayvan eti ya da at etini az pişmiş şekilde yerler. Bir gün önce hastalıktan veya bir başka sebepten ölmüş atları, sadece hastalıklı yerlerini kesip atarak afiyetle yerler. Su, süt veya akdarıdan yapılmış bira içerler. Suya Türkler ve Tatarlar *su*[145] derler, bazen *suga*[146] dedikleri de olur; bu da su anlamına gelir. Akdarıdan yaptıkları biraları veya yine darıdan imal ettikleri bozaları[147] vardır, Ruslar ise buna *braga*[148] der. Özellikle sütten yapılan ekşimsi, *kımız*[149] adı verilen içecek Tatarlar için önemlidir çünkü mideyi güçlendirdiğine ve müshil etkisi yaptığına inanırlar. Toylarda

[144] Юrep (Lat. İugerum): Eski Roma'da arazi ölçüsüdür. Yaklaşık 2942 m²'ye eşittir.
[145] Hem Rusça (cy) hem de Latince (su) metinde Türkçe kaydedilmiştir.
[146] Суга (Lat. suha).
[147] Буза (Lat. buza).
[148] Брага (Lat. braha).
[149] Комиз (Lat. komiz).

misafir ağırladıkları zaman şaşırtıcı ve hızlı bir şekilde sarhoş eden ve *araka*[150] ismi verilen fermente süt içerler.

Birbirlerinden çalıp çırpmazlar, böyle bir şeyin kendi ortamlarında gerçekleşmesi durumunda müsamaha göstermezler. Ancak komşularını soyup perişan etmek onlar için büyük bir zevk kaynağı ve yiğitlik göstergesidir. Ne zanaat bilirler ne de paradan haberleri vardır, takas yöntemini kullanırlar. Bununla birlikte, İtil ötesi Tatarlarında akçenin yerini gümüş Türk *obolos*u[151] alır, Perekop Orda (Kırım Hanlığı) ise duka[152] kullanır. Nogay Orda'da takas yöntemi geçerlidir.

Tatarlar birbirlerine karşı dürüstken, yabancılara karşı kurnaz ve haindirler.

Keçeden ve beyaz yünden, kaba ve sıradan biçimde yapılmış giysi giyerler. En çok da *oponçi*[153] adı verilen giysiyi severler. Telaffuz edilirken sözcüğün başına i- koyarlar ve *oponçi* değil de *ioponçi* diye telaffuz ederler. Bu yağmurlu havalarda ve nehirlerden geçildiğinde giyilen kalın beyaz dikişsiz bir yağmurluktur.

Ülkeleri, dağın ve ormanın olmadığı sadece otlarla dolu bir düzlükten ibarettir. Yolları da kayıkları da yoktur, yollarını hesap ederken günleri kullanırlar. Öyle ki, İtil Nehri'nden Hazar Denizi'ne kadar at üstünde dörtnala gidildiğinde otuz gün çeker.

Yolculuklarını yaya yapmaz, bir günde at üstünde yirmi uzun Alman mili giderler.

Hayvanları geyik, alageyik, keçi ve svaktır. *Svak* başka ülkelerde görülmeyen gri yünü ve iki küçük boynuzuyla çok hızlı koşan koyun büyüklüğünde bir hayvandır. Eti çok lezzetlidir. Eğer bir tarlada otlayan svak sürüsü görülürse, han veya imparator atlarından iner ve uzun otlar arasında saklanan bu sürüyü kuşatıp tef çalmaya başlarlar. Sesten korkan svak sürüsü güçleri tükeninceye kadar oraya buraya koşmaya başlar, bu esnada Tatarlar bağıra çağıra hayvanların üstüne atlayıp onları öldürürler.

---

[150] Арака (Lat. Araka): Kokmuş kvastan damıtılarak yapılan sütlü votka. Çuvaşlardaki kımızdır.
[151] Burada "серебряные турецкие оболы" ifadesi kullanılmıştır. "Obolos" Grekçede gümüş metelik anlamına gelir.
[152] Bazı Batı Avrupa ülkelerinde kullanılmış altın veya gümüşten eski madeni para.
[153] Опончи/епанча (Lat. Oponcze): Eskiden kullanılan uzun ve geniş yağmurluk.

İtil Ötesi Tatarlarının Hudutları Hakkında

Hanın ve İtil ötesi Tatarlarının toprakları, doğuda Hazar Denizi[154] veya Cürcan Denizi[155], kuzeyde geniş ve uzak bir mesafeye uzanan bozkırlar, batıda Tana ve İtil nehirleri ile güneyde kısmen Karadeniz kısmen de İberya (Gürcü Krallığı) ve Albanya'nın en yüksek dağları ile sınırlıdır.

Ruslar, Hazar Denizi'ni *Hvalenskoye More*[156] ismiyle anarlar. Okyanuslarla bağı yoktur, ona akan nehirlerden oluşmuştur. Çok sayıda büyük nehir adeta yüksek kıyılardan denizin ortasına dökülür gibi Hazar havzasına akar ve kıyı boyunca yolculuk edenler için bir geçit oluşturur. Bu nedenle Persler ve Medler yaz aylarında buralarda serinlik ararlarmış. Kışın ise buharlaşmadan ötürü iklim daha ılımandır. Rusların anlattıklarına göre; Hazar Denizi'nin kıyısında ve daha doğusunda uzun saçlı Tatarlar yaşarlar. Muhammed'in öğretisine uymadıkları ve başlarını tıraş etmedikleri için diğer Tatarlar onlara Kalmuklar[157] veya Paganlar[158] derler. Başlarının tamamını tıraş etmeyen tüm Tatarlar gibi, bekârlığın ya da bekâretin bir işareti olarak, sadece sağ ve sol kulaklarının arkasından omuzlarına inen iki tutam saç bırakırlar.

Batılarında Tatarların Don adıyla andıkları Tana ve İtil nehirleri bulunur. Tana, Moskova knezi tarafından işgal edilen Ryazan Knezliği'nden (Rzesensko-Rzessensi) başlar, önce kuzeye akar, sonra yönünü güneye doğru çevirerek üç koldan Azak Denizi'ne dökülür; daha doğrusu bu denizi oluşturur. Tana yakınlarında elma ve diğer

---

154 Каспийское море (Lat. Mare Caspium).

155 Гирканское море (Lat. Seu Hircano) Cürcân Denizi: Hazar Denizi ikinci adını bu isimden (Bahr-i Cürcan) almıştır. Bkz. Rıza Kurtuluş, "Cürcân". *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 8, s. 131-132.

156 Хваленское море (Lat. Chwalenskee morze).

157 Калмуки (Lat. Kalmuchi). Kalmuklar doğuda kendi dillerindeki Oyrat ve Çungar, batıda Müslüman Türklerin verdiği Kara-Kalmuk/Kalmık/Kalmak adlarıyla tanınırlar. İslâm kaynaklarınca benimsenen bir halk etimolojisine göre isimleri dinleriyle ilgilidir ve Batı Moğolları ile Teleüt Türklerine Şamanist kaldıkları için "kalmak" mastarı simge olmuş, aynı şekilde İslâm dinini benimseyen Dunganlara da bu isim verilmiştir. Bkz. Mualla Uydu Yücel, "Kalmuklar", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 24, s. 267. Kubilay Han devrinde başkentin Pekin'e taşınmasıyla Moğol İmparatorluğu'nun anavatan ile bağları kopmuş, Moğol halkı da doğu ve batı olmak üzere ayrılmıştır. Bu ayrılıkla halkın doğuda kalan kısmına Moğol, batıda kalan kısmına ise Oyrat ismi verilmiştir. Başlangıçta Oyrat Konfederasyonu içindeki Torguutlar için kullanılmaya başlanan Kamuk (Qalmak) adı, daha sonra özellikle Ruslar ve Türkler tarafından Oyrat kabilelerinin tamamı için kullanılan bir isim haline gelmiştir. Kalmuklar günümüzde Hazar'ın kuzeyinde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir bölgede yaşamaktadırlar. Bkz. Oktay Berber, "Kalmuk Adı Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* C. 1, S. 2, s. 47-51.

158 Язычники (Lat. Paganos).

meyve ağaçları vardır. Meşe ağaçları üzerinde yer yer kovanlar bulunur ve nadiren de olsa çam ağaçları üzerinde de bu kovanlar görülür. Nehrin yakınlarında meyve ağaçları, bal ve balık gibi hazır yiyecekler bulunduğu içindir ki, Tatarlar buraya *Kutsal Don* ismini vermişlerdir.

Tatarların İtil diye adlandırdıkları Volga Nehri Moskova'dan doğar. Kaynağı Tana'ya göre daha kuzeybatıya uzanır. Uzak bir mesafeden Tana çevresini dolaşarak önce kuzeye akar, sonra doğuya ve güneye doğru kıvrılır ve en sonunda yirmi beş ağızdan veya koldan Karadeniz'e dökülür[159].

Tana ile İtil arası beş haftalık ya da dörtnala gidildiği vakit, en az üç haftalık bir mesafededir. İtil Nehri, Don Nehri'nden üç kat daha büyüktür. Nehrin, sayısı yirmi beşi bulan kolları dahi kendi başlarına birer büyük nehirdir. Dahası bu kollar arasındaki küçük olanlarının büyüklükleri Krakov'un gerisindeki Vistül ve Tiber nehirleri ile aynı büyüklüktedir. Öylesine çok balık barındırır ki, Tatarlar veya yolu buradan geçenler nehir kıyısında dolaşarak akıntıda yüzen balıkları kılıçlarıyla yakalayabilirler.

Tana ve İtil nehirlerinin havalisinde mebzul miktarda *brostvorts*[160] diye de adlandırılan eğir otu[161] yani kokulu kamışa tesadüf edilir. Burada Tatarların *çinirevend*[162] (Farsça bir sözcük), ayrıca *kuçilabuka*[163] ya da bir başka telaffuzu da *kılçabuga*[164] olan tilki üzümü[165] dedikleri bir ot yetişir. Bu ot çok kuvvetli bir ilaçtır.

Don ve İtil nehirlerinin kaynakları hakkındaki daha ayrıntılı bilgiyi Moskova hakkındaki tetkikatta vereceğim.

İtil ötesi Tatarları ganimet elde etmek için ülkelerimize her geldiklerinde söz konusu nehirleri veya diğer nehirleri kayık olmadan geçerlerdi. Yüklerini üstlerine bağlar, kadın ve çocuklarını ata bindirir, kendileri de atların kuyruklarından tutarlardı.

---

[159] İtil Nehri Hazar Denizi'ne dökülür. Karadeniz'e döküldüğü bilgisi eski dönemlerin yanılsamasıdır. Osman Karatay, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 421.

[160] Бростворце (Lat. Brostworce).

[161] Аир (Lat. air).

[162] Чиниревент (Lat. Czynirewent). Sözcük *Çin* ve *revend* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Maciej Miechowita, a.g.e., s. 217. Rusçaya *reven* (ревень) suretinde geçen kelime, büyük yaprakları ve kalın bir kök sapı olan otsu bitkiyi imler.

[163] Кучилабука (Lat. kuczylabuka).

[164] Кыльчабуга (Lat. kylczabuga).

[165] Вороний глаз (Lat. Oculus Cornicis).

İşte nehri bu şekilde geçerek soygunlarını ve her türlü kötü işlerini gerçekleştirmeye giderlerdi.

Güneye doğru, Hazar Denizi'nin kuzeyi istikametinde Rusların halkını Beşdağ Çerkezleri[166] diye adlandırdığı İberya ile Alban Dağları yani Beşdağ[167] uzanır. Bu dağların arasında ise Moravya efsanesinde anlatılanlara göre; Konstantinopolis İmparatoru Mihail tarafından gönderilen Aziz Kirill ve Metodius kardeşlerin Hıristiyan inancını kabul ettirdiği Hazarlar yaşarlar[168].

Hazarlar şimdiye dek Grek inancını ve ritüellerini takip etmişlerdir. Bütün Asya ve Mısır'la bağları olan bu savaşçı kavim İtil ötesi Tatarlarından silah temin etmişti. Günümüzde Grek onları Abhazarlar[169] ve Abhazeller[170] diye adlandırırlar.

Komşuları Çerkez ve Megrel[171] boylarıdır. Her biri Aziz Kirill aracılığıyla Hıristiyan olmuşlardır. Grek ritüellerini izlerler.

---

166 Пятигорские Чиркасы (Lat. Pietihorscij czyrkaczy): Önceleri beş ayrı vadide yaşayan ve kendilerine "Beşdağ Cemaati" anlamında "Pyat Gorskih Obçestv" denilen bu millet; Bashan, Çegem, Holam, Bızıngı ve Malkar vadilerinde yaşayan dağlılardı. Sedat Kanat, *Osmanlı Devleti'ne Yapılan 1864 Kafkas Göçü,* (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011, s. 8.

167 Чиркасы пяти гор (Quinquemontani). 1546 yılında Hirschvogel tarafından nakşedilmiş Sigismund von Herberstein haritasında "Pyatigorskie Çirkası" denilen bu topluluk Orta ve Kuzedoğu Kafkasya'yı kaplamaktadır. Zhiroslan Valerevich Kagazecev, "XVII. yy'ın İlk Yarısında Kabardey'in Toprakları ve Nüfusu", *Karadeniz (Black Sea-Черное Море) Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 12, 2013, s. 158.

168 Konstantin Kirill'in Hazar misyonu 861 yılı ortalarında gerçekleşmiştir. Siyasi gerekçeli olduğu tahmin edilen bu elçilik esnasında Hazar kağanı huzurunda üç semavi dinin temsilcilerinin bir münakaşaları da gerçekleşmiştir, ancak ne Konstantin'in ziyaretini anlatan eski yazma, ne de başka bir kaynak Hazarların bu esnada Hıristiyanlığa geçtikleri veya meylettikleri yönünde bir şey sözlemez. Bkz. Osman Karatay, Hazarlar, s. 130-134.

169 Абгазары (Lat. Abgazari). Abhazlar: Kafkas Dağları'nın güney eteklerinde ve Adlerin ötesindeki bölgelerde yaşamaktadırlar. Kendilerini Apsua olarak adlandırırlar. Abhazların kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, Herodot'a göre Mısırlı, Evliya Çelebi'ye göre ise Arap idiler. Abhazların etnik, kültürel ve dil bakımından en yakın akrabaları Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadır. Bunlar Abazinler, Adıgeyler ve diğer Kafkas halklarıdır. Devlet geleneği XII. yüzyıldan daha geriye giden köklü bir yerli halktır. Abhaz Krallığı VIII. asırda ortaya çıkmış ve iki yüzyıl boyunca bölgedeki en güçlü devletlerden birisi olmuştur. Sedat Kanat, a.g.e., s. 9.

170 Абгазели (Lat. Abgazeli): Diasporadaki en büyük nüfusa sahip olan Çerkez boyudur. Betül Kurşun, "Kafkasya'da Geri Dönüşçü Kosovalı Çerkezler Örneği Üzerine Bir Araştırma; Mafehable", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 7, s. 9.

171 Менгреллы (Lat. Mengrelli). Megreller ya da Mergeller, Margallar, Mengreller, Mingreller: Gürcistan'da Karadeniz'e kıyısı olan Megrelya'nın yerli halkıdır. Önemli bir Megrel nüfusu da başkent Tiflis'te ve Abhazya'da yerleşiktir. Gürcistan'da yaygın biçimde resmî ideoloji doğrultusunda Gürcülerin bir alt unsuru olarak gösterilse de esasen onlara yakın fakat ayrı bir etnik gruptur. En yakın akrabaları Lazlar olup birlikte Zanlar (Tsan?) adıyla ele alınırlar ve Zan dilinin birbirine yakın iki kolunu konuşurlar. Vakıf Aslanov, "Jean Chardin ve Seyahatnamesi", Çev. Muhammet Kemaloğlu ve Aran Erdebilli, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 85.

Buradan ayrılıp Hıristiyanlığı yaymak üzere Moravya'ya giden Aziz Kirill, Euxine nam-ı diğer Karadeniz'den çıkardığı Aziz Klement'in naaşını da yanına aldı; azizlerine şan ve güzellik veren yüce Tanrı, Aziz Klement'in barınması için ona melekler tarafından inşa edilen mermer bir kilise vermişti. Yılda bir kez, Aziz Klement Günü ile ve bunu izleyen yedi gün içerisinde deniz kururdu ve çevre sakinleri güvenli bir şekilde bu kiliseye gelerek aziz için dua edip onu yüceltirlerdi.

Daha sonraları Papa Nicholas tarafından Roma'ya çağrılan Kirill buraya Aziz Klement'in naaşını da getirdi ve Klement kendi adına inşa edilmiş kiliseye onurlu bir şekilde defnedildi.

Kirill ve kardeşi Metodius ise Klement Bazilikası'na defnedildi. Ne yazık ki, onurlu babanın tüm çabalarına karşın onların kemikleri bu bazilikada bulunamadı.

Beşdağ Çerkezlerinin dağlarından Tatarca adı Terek (Tirk) olan büyük bir nehir akar. Burada öyle bir akıntı vardır ki, taşları ve çok sayıda balığı beraberinde sürükler. Bu nehir de Hazar Denizi'ne dökülür. Aynı dağlardan Terek'in gerisinde ve ondan daha küçük olan Kuban (Coban) Nehri geçer ve bu nehir de Hazar Denizi'ne yine dökülür[172].

İtil Ötesinde Yaşayan İmparatorların Şeceresi Hakkında

Dört Tatar ordası ve bir o kadar da imparatorları vardır. Bunların isimleri şöyledir: İtil Ötesi Tatarları,[173] Kırım Hanlığı,[174] Kazan Hanlığı[175] ve dördüncüsü de Nogay Orda'dır[176]. Bunlara bir de başlarında bir imparatoru bulunmayan ve Kazak[177] diye adlandırılan beşinci bir orda eklenir. Onlar hakkında ilerleyen kısımlarda bilgi verilecektir. *Orda* sözcüğü Tatarca kalabalık, çoğunluk anlamına gelmektedir. Önem sırasına göre bunlardan ilki; kendilerini Büyük Orda olarak gören ya da en önde gelen

[172] Müellifin Kuban Nehri'nin Hazar Denizi'ne döküldüğü haberi hatalıdır. Zira bu nehir Azak Denizi'ne dökülmektedir.
[173] Орда заволжских татар (Lat. Zauolhensium).
[174] Орда перекопских татар (Lat. Horda Przecopensium).
[175] Орда козанских татар (Lat. Horda Cosanensium).
[176] Орда ногацких татар (Lat. Horda Nohacensium).
[177] Казакская Орда (Kazacka).

(üstün) ve hür insan manasına gelen *Tak ksi*[178] diye adlandıran Çağatay veya İtil ötesindeki ordadır. Kendilerini böyle adlandırmaları hiç kimseye itaat etmeyişleri ve diğer ordaların ondan bölünmesi sebebiyledir. Dolayısıyla Moskoflar İtil ötesindeki ordayı Büyük Orda, imparatorlarını da yine bu nedenle Tatarca "özgür adam" anlamına gelen *İr tli ksi*[179] şeklinde adlandırmışlardır. İmparatorlarına "Uluğ Han"[180] yani "Uluğ Beg" veya "Uluğ İmparator" da denmiştir. Uluğ, yüce anlamına gelirken, han da bey veya imparator manasında kullanılmıştır. Kimileri bunu yanlış yorumlayarak, "Büyük Köpek"[181] anlamına geldiğini söylemiştir. Oysaki "Han" Tatar dilinde gırtlaktan telaffuz edildiğinde "bey veya "imparator" ve kan[182] şeklinde telaffuz edildiğinde ise kan (кровь) anlamına geldiğinden hiçbir koşulda köpek şeklinde yorumlanamaz.

Tatar efsanelerine ve öykülerine göre dul bir kadın gebe kalır ve Cengiz[183] adında bir oğlan çocuğu doğurur. Annelerinin zina yaptığını düşünen diğer oğulları onu öldürmek istediklerinde, anne bir insandan değil, bir güneş ışığından gebe kaldığı bahanesini uydurur. Oğulları da buna inanır ve onu bağışlarlar. Sefil bir kader için doğan Cengiz[184] veya Çingis büyük ve cesur bir adam olarak yetişti ve Çağatay ya da İtil ötesi Tatarlarının ilk atası oldu. Oğlu Cuci Han[185] pagandı. Cuci'nin oğlu, devletin üçüncü imparatoru ve bütün dünyada bilhassa Lehistan, Macaristan ve Rusya'da Batu diye anılan Sayın Han'dır[186]. Batu, Got ülkesi ile Rusya'yı yakıp yıktı ve başlangıçta da belirtildiği gibi Lehistan, Silezya, Moravya ve Macaristan'ı tarumar etti. İmparator ilk başta pagandı, ancak sonradan bütün Tatarlar ile birlikte o zamanlar intisap ettikleri Müslümanlığı benimsedi. Dördüncü imparator ise Batu'nun oğlu Temir Kutluğ[187] idi. Temir Kutluğ Tatar dilinden tercüme edildiğinde "kutlu demir" (счастливое железо)

---

[178] Так кси (Lat. Tak Xi). Tek kişi manasında kullanılan bu ifade Türkçe kaydedilmiştir.
[179] Ир Тли Кси (Lat. İr Tli Xi). Doğrusu "İrklik/Erklik Kişi" olmalıdır. Anlamı kudretli kişidir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "İrklik Kişi", a.g.e., s. 218.
[180] Улухан (Lat. Vlucham).
[181] Большая собака (Lat. Magnum canem).
[182] Кан (Lat. Cam).
[183] Цингис (Lat. Cingkis).
[184] Цингос (Lat. Cingos).
[185] Иокухан (Lat. Iocucham)
[186] Заинхана (Lat. Zaincham).
[187] Темир-Кутлу (Lat. Timur Kutlu). Yazar Batu'dan sonra başa geçen hanın Temir Kutluğ olduğunu söylese de, anlattığı olaylara bakıldığında Timurlu Devleti'nin kurucusu Timur Beg'den bahsetmektedir. Temir Kutluğ'un ya da Timur'un (her iki durumda da hatalıdır) Batu'nun oğlu olduğunu ifade etmesi de bir başka yanılgıdır. Zira Batu'dan sonra yerine Berke Han geçmişti.

anlamına gelir. İsmi gibi gerçekten mutluydu ve savaşı severdi. Bu zat bütün Asya'yı Mısır'a kadar harap etmiş tarihin şanlı Timurlenk'i idi[188]. Önce Türklerin imparatoru Bayezid[189] ile çarpıştı[190] ve onu esir alıp altın zincirle zincire vurdu ancak çok geçmeden serbest bıraktı. Bir milyon iki yüz bin kişilik bir orduya sahipti.

O zamanlar bir başka Tatar beyi olan ve adı aksak ya da aksak demir manasına gelen Aksak Kutlu diye biri vardı. Aksaktı ancak gaddardı da. Birçok savaş emrini sevinç içinde vermiş, Çağatay topraklarındaki büyük bir şehri yani İtil ötesindeki Tatar topraklarını Kumumedtsar (Кумумедцар)[191] adına zor kullanarak ele geçirmiş ve bu toprakları âdeta çöle çevirmiştir. Şimdilerde bu kentte terk edilmiş taş evler dikilidir. Gotlara ait üç yüz kilise ise Müslümanların ibadet yerleri olan camilere dönüştürülmüş durumda. Kentteki kalede de İtil ötesi Tatar imparatorları gömülüdür.

Beşinci İmparator ise Temir Kutluğ'un[192] oğlu Temir Han [193] idi. Anlatılanlara göre Temir, Litvanya prensi Witold ve Lehistan kralı Wladyslaw tarafından Prusya Haçlılarına karşı koyabilmek için yardıma çağrıldı ve bu savaşta cesurca savaşarak şehit düştü.

Altıncı İmparator Temir'in oğlu Mehmed Han[194] idi. Onun oğlu Ahmed ise yedinci imparatordur. Ahmed Tatar dilinde "tâbi olan" (сговорчивый) manasına gelir. Oğlu Şeyh Ahmed[195] ise sekizinci imparatordur. Şeyh Ahmed'in yaklaşık manası "Tanrı'dan korkan"dır. Tatarlarsa ona Litvanlar tarafından esir alınıp Kovno hapishanesinde tutulduğu için ona Çilekeş Ahmed (Замученный Ахмет) yani Şeyh Ahmed[196] demişlerdir.

[188] Темерлан (Lat. Temerlanes). Müellif burada Timur Kutluğ ile Timur'u karıştırmıştır.
[189] Баязет (Lat. Pesaitem). Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid.
[190] Yazarın ifade ettiği çarpışma 1402 yılında vuku bulan Ankara Savaşı'dır.
[191] Altın Orda hanı Kiçi Muhammed yani Küçük Muhammed olmalıdır.
[192] Темир-Кутлу (Lat. Temir Kutlu)
[193] Темир царь (Lat. Temir Czar).
[194] Махмет царь (Machmet Czar).
[195] Шиахмет (Lat. Sziachmet).
[196] Сахмет (Lat. Sachmet).

Lehistan kralı Albert ve Litvanya büyük dükü Aleksandr, Kırım Tatarlarının imparatoru Mengli Giray'a[197] karşı Şeyh Ahmed'den yardım istemişlerdi. Bunun üzerine 1500 yılında, kış mevsiminin başlangıcına doğru Şeyh Ahmed yanında altmış bin kişilik bir ordu ve yüz binden fazla kadın ve çocukla yardıma geldi. Kuru soğuklar yüzünden kış çok çetin geçmekteydi. Soğuk havaya ve açlığa daha fazla dayanamayan karısı, Kırım hanının gizli çağrısını kabul ederek ve askerlerin büyük bir kısmını da yanına alarak Kırım'a kaçtı. Asker sayısındaki düşüş, aşırı soğuk hava ve Kırım hanı Mengli Giray'ın saldırıları, Şeyh Ahmed'in ordusunun dağılmasına neden oldu ve üç yüz atla Türklerin imparatoru II. Bayezid'e sığındı. Şeyh Ahmed Karadeniz yakınlarındaki *Beyaz Kale*[198] manasına gelen Belgorod'a geldiğinde II. Bayezid'in kendisi için yakalanıp tutsak edilmesi emrini verdiğini öğrendi. Bunun üzerine elli atla gerisin geriye dönerek Kiev'in yakınındaki bozkırlara vardı. Casusları yardımıyla Şeyh Ahmed'in Kiev'de olduğunu öğrenen Kiev knezi onu yakalayarak Vilnus'a Litvanlara yolladı. Şeyh Ahmed buradan da birkaç kez kaçmayı başardı ancak her defasında yakalanıp geri getirildi.

Lehistan kralı ve Litvanya büyük dükü Aleksandr, Brest'teki Rus meclisine Şeyh Ahmed'in Vilnus'tan buraya gelmesi emrini verdi. Şeyh Ahmed, şehrinden bir mil kadar uzaklaşan Aleksandr tarafından merasimle karşılandı. Müteakiben Lehliler, Radom'da Şeyh Ahmed'in yanına birkaç bin hafif silahlı asker vererek İtil ötesindeki Tataristan'a yollamaya karar verdiler. Dönüşünü kolaylaştırmak ve soydaşları tarafından kabul edilmesini sağlamak için de kardeşi Kazak Sultan'ı önden yolladılar. Nitekim Kazak Sultan, İtil'in ötesine vardı ve dayıları Abdülkerim[199] Han ile kendi öz toprakları Çağatay yurdunda Şeyh Ahmed'i beklemeye koyuldular.

Bu arada Şeyh Ahmed askerlerini sevk etmek üzere Litvanya'ya giderken Kırım Hanı Mengli Giray'ın kışkırtmasıyla Litvanlar tarafından tekrar yakalandı ve Baltık Denizi yakınlarındaki Kovno Kalesi'ne hapsedildi. Şeyh Ahmed, soydaşlarının dediği gibi, çilekeş olarak adlandırılmayı hak ediyordu.

---

[197] Мендлигер (Lat. Mendligeri).
[198] Akkirman.
[199] Альбугерим.

İskit Halkının Sürekli Huzursuz ve Çapula Mütemayil Olması Hakkında

Tatarlar komşularına baskınlar yapıp saldırılar düzenlemeden, ganimet ele geçirmeden, esir ve hayvan peşine düşmeden rahat edemezlerdi. Bu durum ilk ortaya çıkışlarından günümüze kadar Tatar ordularının karakteristik özellikleri olmuştur. Birkaç örnek onların bu yönlerini gözler önüne sermek için yeterli olacaktır.

Tanrı'nın bahşettiği 1254 yılında Rus ve Litvan güçleriyle büyümüş çok sayıda birlikten oluşan Nogay ve Tula Buka[200] komutasındaki büyük Tatar ordusu Aziz Andrey Yortusu'ndan sonra Sandomir topraklarına gelerek Vistül Nehri'ni kayıkla geçip şehri kiliseleriyle birlikte ateşe verdi. Kadınları, çocukları ve malları ile bölge halkının sığındığı kale kuşatıldı ve geceli gündüzlü saldırıya uğradı. Kuşatmanın başarıya ulaşamayacağı anlaşılınca Rus Knez Daniil'in[201] oğulları knez Vasiliy ve knez Lev, Sandomirlilere güvende olacakları sözünü vererek onları teslim olmaya ve itaat etmeye sinsice ikna ettiler. Halk da söyleneni yaptı.

Ne var ki, Tatarlar verdikleri sözü tutmadılar. Ürkütücü çığlıklarla kaleye zorla girdiler. Buradaki herkesi korkunç işkencelerden geçirerek gaddarca katlettiler. Öldürülenlerin akan kanları kaleden Vistül Nehri'ne ulaştı. Öldürmekten sıkıldıklarında ise kalanları adeta sürü gibi Vistül'e götürüp burada boğdular.

Rusların önderliğinde Tatarlar Sandomir'den çıkarak Krakov'a geldiler. Burayı boş bulduklarında ise öfkelerini evlerden ve şehirde kalan hastalardan çıkardılar. Üç ay süren seferden sonra hiçbir yerde bir engelle karşılaşmadan yağmaladıkları eşyalarla beraber Tataristan'a döndüler.

Bu arada Krakov dolaylarında daha altı aylık olan bir bebek şaşırtıcı bir şekilde tane tane konuşarak; "Tatarlar gelecek ve Lehlilerin kafasını kesecek" dedi. Dehşet içinde ona Tatarların gelişinden korkup korkmadığı sorulduğunda ise, başkalarına da yaptıkları gibi kafasının kesileceğinden çok korktuğunu söyledi.

[200] Телебуга (Lat. Thelebuga).
[201] Daniil Romanoviç: Galiç-Volinya Knezliği üst yönetiminde (1205-1206, 1238-1264), Galiç knezi (1210 veya 1211-1212, 1229 veya 1230-1232, 1234-1235), Volinya knezi (1214–1230, 1232-1238).

Nitekim Nogay ve Tula Buka komutasındaki gözü dönmüş Tatar ordusu, şiddetli ayaz ve kalın kar örtüsünün gölgesinde, açlıktan kendini kurtararak kalabalık bir çekirge sürüsü gibi önce Lublin ve Mazovya; daha sonra da Sandomir, Sieradz ve Krakov bölgelerinde kendini gösterdi. Savunma yapan eski askerlerin kurnazlığı sayesinde Tatar ordusu rezil biçimde ve büyük zarara uğratılarak Sandomir şehrinden ve kaleden çıkartıldı. Yine de çok sayıda kiliseyi ve manastırı ele geçirmiş ve bunları ateşe vermişlerdi.

Noel arifesinde Krakov civarında ortaya çıkan Tatarlar şehre saldırarak burayı ele geçirmeye çalıştılar. Bu esnada birkaç başbuğunu kaybedince geri çekilme taktiğini kullandılar. Sonrasında ise daha da ileriye giderek ortalığı talan ettiler.

Prens Lezsek Czarny[202] askerlerinin gücünden şüphe ettiği için karısı Gryfina ile birlikte Macaristan'a kaçtı. Bu arada Tatarlar daha da ilerleyerek Pannonya Alpleri ve Silezya'ya kadar geldiler.

Söz konusu bölgeleri yağmalayıp rahipleri, kundaktaki bebekleri ve yaşlıları öldürdükten sonra ele geçirdikleri bol miktarda ganimet ve hayvanla geri döndüler. Bu ganimetleri Rusya'nın Vladimir şehrinde paylaştıkları sırada bekar kızların sayısı yirmi beş bini buluyordu. Buradan yola çıkarak erkeklerin ve diğer kadınların sayısı hesap edilebilir.

Aşağı yukarı aynı zamanlarda Kıpçaklar tarafından kışkırtılan Tatarlar, Macaristan'ın Peşte'ye kadar olan kısmını yağmalayıp insanları kırıp geçirdiler. İsa'nın Başkalaşımı Haftası'ndan Paskalya'ya kadar da burada kaldılar.

Aynı yıl Konstantinopolis İmparatorluğu'nu işgal ederek çok sayıda insanı katlettiler. Geçtikleri pek çok yeri de adeta çöle çevirdiler.

Görüldüğü üzere, Tatarlar çalıp çırpmadan yaşayamaz ve komşularına saldırı düzenleme söz konusu olduğunda sabırsızlanırlar. Günümüzde Kırım Tatarları Eflak,

[202] Лешко Черный (Lat. Lestko Niger): Prens I. Kazimir Kujawski'nin oğlu. 1261 yılından itibaren Sieradz pensi, 1278 yılından itibaren de Krakov ve Sandomir'de Boleslaw Wstydliwy'in halefidir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Leşko Çyornıy", a.g.e., s. 221.

Rusya, Litvanya ve Moskova'ya dağılmış durumdalar. Nogaylar ve Kazan Tatarları ise Moskova'yı istila etmiştir; halkını katlettikleri gibi mallarını da yağmalamışlardır.

II. BÖLÜM

İSKİTYA'DA TATARLAR ADIYLA ANILAN HANGİ BOYLAR VE HANGİ HALKLAR YAŞAR?

Asya Sarmatyası'nı ve eskiden olduğu gibi bugün hâlâ İskitya diye adlandırılan bölgeyi Tatarlar tam 306 yıl önce gelip işgal ettiği için söz konusu topraklara onlardan önce hangi halkların yerleştiği sorusu akla gelebilir.

Soruya yukarıda bahsi geçen ifadeler ve tarihî veriler temelinde yanıt vermek zor olmayacaktır. Tatarların bu topraklara gelişi ve istilası sırasında burada yaşayanlar, komşuları arasında Kıpçak olarak adlandırılan Gotlardı. Rus ve Moskofların dili olan Slavcada "Got" kelimesi yırtıcı hayvan ve yağmacı anlamına gelmektedir. Bunun sebebi ise şudur; günümüzde Tatarların yaptıklarını o devirde Gotların yapıyorlardı. Adeta av köpekleri gibi komşu halklara saldırıyor, onlara zulmediyor ve mallarını yağmalıyorlardı.

Daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak Ptolemeus, *Tetrabiblos*[203] adlı kitabının ikinci cildinde şöyle der; "Hâlihazırda Tatarlar kuzey takımyıldızı köşesinin, kuzey gök işaretleri üçgeninde bulunurlar. Kova burcunun altındaki Satürn'ün etkisine girerler ve zikredilen köşe, burada yaşayanların karakterini vahşî ve korkunç yapar".

Ptolemeus ayrıca; "Sarmatya ve Asgard[204] topraklarının sınırlarında bulunan insanlar, Kova ve Satürn'e benzer. Gaddarlık açısından diğerlerinden ayrılmalarının ve ruhsal özellikleri bakımından tamamen vahşî olmalarının sebebi de budur" der.

---

[203] Miechowita, Ptolemeus'un dört ciltlik astrolojik coğrafya ve etnografya külliyatı olan *Tetrabiblos'*una atıf yapmıştır. Bu külliyatın 1484 yılında Venedik'te *Liber quator tractatuum (Quadripartitum) et centiloquium cum centiloquio Haly* ismiyle Latince çevirisi de yayımlanmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Kladviy Ptolemey", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 222. Ancak eserin aslında Tatarlardan bahis bulunmamaktadır.

[204] Аскарда (Lat. Ascardae): İskandinav mitolojisinde Tanrıların yaşadığı âlem olarak bilinir. İzlandalı tarihçi aynı zamanda şair ve politikacı olan Snorri Sturluson *Heimskringla* adlı kitabında Asgard'ın bulunduğu yer olarak Don Nehri'nin doğusunu işaret etmiştir. Norveçli arkeolog, antropolog ve kâşif olan Thor Heyerdahl ise Asgard'ı Azak bölgesinde Don Nehri'nin mansabında aramıştır. Bir başka görüş de Asgard'ın Ural Dağları veya çağdaş Türkmenistan'da olduğu yönündedir.

Zira sembolü orak olan Satürn'ün etkisi, insan ırkında soğukluk ve kuruluk gibi zıt özelliklerin sergilenmesine sebep olur. İnsanlar için zararlıdır, düşmanlık güder.

Nitekim insanoğlunda ürküntüye sebep olan günümüzün bu sert ve gaddar kavmi buralardan ortaya çıkmıştır. Jeremiah[205] bu husus hakkında birinci bölümde şöyle der: "Yeryüzünde yaşayan herkese her türlü kötülük kuzeyden gelecek" ve bunu gören herkes onu tamamen açık, âdil ve ilahî bir söz olarak değerlendirecek.

Ptolemeus'un rivayetindeki ifadelere göre; orada (yukarıda bahsi geçen yerde) Amazon adıyla bilinen kadınlar yaşardı. O zamanlar bu kadınlar tüm dünya için ürkütücüydü. Cinsiyetlerinin vermiş olduğu naifliği bir kenara bırakıp pek çok ülkeye eziyet verdiler, Küçük Asya'yı işgal ettiler ve görkemli Efes şehrini kurdular.

Katledilip sırra kadem bastıklarında arkalarından ortak isimle İskit diye anılan ve daima tüm evrene yük olan yeni halklar ortaya çıktı. Onlardan sonra ise "Get" adıyla da anılan Gotlar geldiler. Grekler ve onların şaklabanları, esir olan Gotları "Get", "Dav" veya "Dak" (Dakya kelimesinden türemiştir) şeklinde adlandırıp köle (slavi) ve hizmetkâr (servi) olarak kullandılar.

Gotlar uzun süre bu topraklara egemen oldular, taştan şehir ve kaleler inşa ettiler ve her zamanki gibi ganimetlerle geçimlerini sürdürdüler.

Nihayet İskitya'nın kuzey sahasından, Ugor bölgesinden, daha sonraları Hunlar veya Macarlar (Hungari) olarak adlandırılacak olan Ugorlar geldiler.

Orosius'un[206] yedinci kitabında[207] bahsedildiği üzere; sayıca üstün olduklarından Gotları dağıtıp kapı dışarı ettiler. Ancak bazı şehir ve kaleleri alamadılar.

---

[205] Yeremya/İrmiya: Eski Ahit'in dört büyük peygamberinden ikincisidir. Miechowita'nın Kutsal Kitap'a atıfta bulunduğu kısım şöyledir: RAB şöyle dedi: "Ülkede yaşayanların tümü üzerine Kuzeyden felaket salıverilecek. Çünkü kuzey krallıklarının bütün halklarını çağırıyorum" diyor RAB. "Kralları gelip Yeruşalim surlarında, Bütün Yahuda kentlerinin karşısında, Yeruşalim'in kapı girişlerinde Tahtlarını kuracaklar. Yeremya, 1: 14,15.

[206] Paulus Orosius: Erken dönem Ortodoks Hıristiyanlığının savunucusu, ilahiyatçı ve yazardır. Bir dünya tarihi kaleme alan ilk Hristiyan'dır.

[207] Orosius'a ait *Historiarum Adversus Paganos Libri VII* adlı eserden bahsedilmektedir.

Yerlerinden edilen Gotlar yabancı topraklara girdiler ve ilk olarak Alanları, Roksalanları,[208] Rusları ve Vandalları sürdüler.

Nihayet Karadeniz yakınında durarak Bulgaristan, Trakya ve Konstantinopolis İmparatorluğu'nu istila ettiler. İmparator Zeno[209] korkup itimat etmese de onları, aşağıda da bahsedileceği gibi, İtalya'yı Flavius Odoacer'in[210] elinden kurtarmaya gönderdi.

Göçebe Vandallar ve Alanlar Büyük Konstantinopolis'te yaşamak için bir yer talebinde bulundular ve daha sonra bilhassa bahsedeceğimiz Pannonya'yı ele geçirdiler.

Sayıca çoğalan Ugorlar da büyük nehirleri geçtiler: Efsaneye göre bir sürüyü kovalayan avcıların arkasından Rus topraklarına girdiler ve süratle Pannonya'ya ulaştılar. Attila'yı liderleri olarak kabul ettikten sonra neredeyse bütün Avrupa için çetin bir yük olmaya başladılar.

Buna karşılık hayatta kalmayı başaran ve barışçıl bir ortamda çoğalan Gotlar, bu çalışmanın başında da söylediğimiz gibi, Tatar istilası ve yıkımını tecrübe ettiler.

Tüm bunlar Asya Sarmatyası sakinleri hakkında genel malumattır. Onlar hakkındaki daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir.

---

[208] Roksalanlar, Sarmat topluluklardan biridir. Söz konusu halktan ilk olarak Strabon bahsetmiştir. Dinyeper ve Don nehirleri arasında bulunan bozkırlarda göçebe olarak yaşamışlardı. Karadeniz'in kuzeyine muhtemelen Asya'dan göç etmişlerdi. Buradaki komşuları ve soydaşları ise Yazığlardır. MS I. yüzyılın ortasına doğru Aşağı Tuna boylarına ilerlediler. Düşmanları olarak gördükleri Roma'ya pek çok kez saldırdılar. Ayrıca 101 yılında Dakların kralı Decebalus'u desteklemiş olmaları muhtemeldir. 168-175 ve 178-180 yıllarında Markoman Savaşları'na katıldılar. Bu savaşları müteakip Alföld'e (Büyük Macaristan Ovası) göç eden bu halk hakkındaki veriler tedricen azalmıştır.

[209] Flavius Zeno: 474-475 ve 476-479 yılları olmak üzere iki defa Bizans tahtına oturmuş Doğu Roma imparatorudur.

[210] Flavius Odoacer: Saltanatının Batı Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirdiği kabul edilen İtalya'nın ilk barbar hükümdarıdır.

Gotlar Hakkında

İskitya'dan sürülen Gotların bir kısmı Tavrida Adası[211] yakınları ile Karadeniz havalisinde kalırken, iki yüz bini aşkın Got ise kralları Radagais[212] ile birlikte İtalya'ya girdi; bu sırada Roma gibi bir gücün karşısında korkudan titreyen kalabalık bir Got kitlesi Fiesole Dağları'nın sert koşullarında açlıktan öldü. Kral Radagais yakalanıp zincire vuruldu; ordusu ise sürü gibi dağıldı, yakalananlar öldürüldü ve satıldı.

Tavrida ve Pontus havalisine yerleşen Gotlar iki gruba bölündüler. Alarik önderliğinde Vizigot diye anılmaya başlayan Batı Gotları batıya, İtalya ve Galya'ya giderken; Ostrogot ismini alan Doğu Gotları ise Kral Fritigern[213] ile birlikte Karadeniz bölgesindeki yerlerinde kaldılar. Filhakika bunlar Ostrogot ve Vizigot adlarının tam olarak nereden geldiğini gösteriyor.

Dakya ve Gotya[214] kralının hâkimiyeti altında yaşayan Gotların kendilerini Ostrogot ve Vizigot tesmiye etmelerinin temelsiz ve nafile olduğu aşikârdır. Zira Doğu ve Batı Gotları olarak adlandırılanlar öncelikle ve haklı olarak onlar değil, söylenildiği gibi Karadeniz ve Moesia dolaylarında yaşayanlar ile Galya'ya göç edenlerdi.

Gotya'da, kuzeyde okyanus kenarında, oldukça soğuk bir ülkede yaşayan Gotların kendilerini böyle yabancı isimlerle adlandırmaları aptalcadır ve hiç hoş değildir. Bu konuda Paulus Diaconus'un on altıncı kitabının ikinci bölümüne bakınız[215].

Doğu Gotları Moesia, Trakya ve Konstantinopolis İmparatorluğu'nun diğer vilayetlerine saldırdılar. Onlardan çekinen ve Konstantinopolis'ten onları uzaklaştırmak

---

[211] Kırım Yarımadası.

[212] Рагаз (Lat. Ragaso).

[213] Фригидерн (Lat. Frigiderno).

[214] Miechowita burada Dakya ile Danimarka'yı kastetmektedir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Dakia", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 225. Gotya ile kastettiği yer ise, muhtemelen XVI. yüzyıl coğrafyacıları tarafından Westrogothia, Ostrogothia ve Güney Gothia olarak bölünmüş olan İsveç'in güney kısımlarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Gottia", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 225.

[215] Paulus Diaconus: VIII. yüzyıl tarihçisi ve şairidir. Friuli'li olan Diaconus, Lombardiyalı bir ailenin oğlu ve Aquileia Patriği'nin diyakozu (papaz çömezi) idi. Lombard kralı Desiderius'un yardımcısı olarak görev yaptı. Daha sonra 782-786 yılları arasında Şarlman tarafından sürgüne gönderildi. Sürgünden kaçarak Benevento düklerine sığındı. 787'den itibaren Monte Cassino'da keşişlik yaptı. Ölüm tarihi 13 Nisan 797'dir. Külliyatı: *Historia Romana* (*Historia Miscella* veya *Gesta Romanorum*) ve *De gestis Langobardorum*'dur. Özellikle ikincisi erken Orta Çağ tarihi için oldukça değerli bir kaynak eserdir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Pavel Diakon", a.g.e., s. 225.

isteyen imparator, Gotları, kralları Theodorick ile birlikte, İtalya'yı kurtarmak amacıyla Odoacer'e karşı yolladı.

Sirmium ve Pannonya'yı geçip dinlenmek ve hayvanlarıyla beraber kuvvet toplamak için Sontsia Nehri yakınlarındaki Aquileia'da mola verdikleri sırada Odoacer önderliğindeki büyük ordu Gotlara saldırdı. Ancak bu saldırıda Odoacer yenilerek Roma'ya kaçtı. Ne var ki, şehrin kapıları kilitliydi. Bu yüzden alelacele Ravenna'ya geçti. Theodorick onu orada abluka altına aldı; üç yıl sonra ise, barış antlaşması imzalanmasını müteakip, Odoacer'i haince öldürdü. Böylelikle tüm İtalya'nın efendisi oldu.

Birçok tarihçinin eserinden Gotların İtalya, Galya ve İspanya'daki krallarına dair bilgi edinmek kolaydır. Onlar hakkında yazmak benim aslî görevim değil.

Ugorların ya da Macarların Asya Sarmatyası'ndan Pannonya'ya gitmesiyle yerlerinde kalan Gotlar daha da çoğaldılar. Lakin doğudan gelen Tatarlar onları ortadan kaldırıp şehir ve kalelerini yıktılar. Öyle ki Tavrida Adası'nda sağlam kalan tek yer İtalya'dan gelen Cenevizlilerin Tatarlardan almış oldukları ünlü kent Theodosia nam-ı diğer Kefe idi. Cenevizliler burada kendi kolonilerini kurdular.

Daha sonra ilerleyen bölümlerde de bahsi geçecek olan *Ulan* soyuna mensup Tatarlar kuzeydeki geçidi aşarak adaya geldiler. Adanın tamamını şehirleri, kasabaları ve tarlalarıyla işgal ettiler. Yalnızca köken ve dil itibariyle Got olan Mangup prensleri Mangup Kalesi'ni onlardan koruyabildi.

Nihayetinde hâlihazırdaki İmparator Selim'in[216] dedesi olan Türklerin sekizinci imparatoru II. Mehmed[217] Tavrida Adası'nı işgal etti. Kefe'yi saldırıyla ele geçirdi. Kırım Tatarlarını bir başka deyişle *Ulanlar*ı tüm Kerson[218] ile birlikte haraca bağladı. Ada sınırının dışında kalan daha kuzeydeki Tana'nın kıyısına ise bugün hâlâ Türklere ait olan Azak Kalesi'ni dikti.

---

[216] Селямбек (Lat. Selambec).
[217] Магомет (Machomet). Müellif burada yanılgıya düşmüştür. Zira II. Mehmed Osmanlı İmparatorluğu'nun sekizinci değil yedinci padişahıdır.
[218] Kerson: Güney Kırım'da bir şehir. Günümüzde Sivastopol'ün sınırları içinde yer almaktadır.

Alanlar, Vandallar ve Suevler Hakkında

Alanlar[219], Avrupa Sarmatyası'nda, Tana Nehri kenarında ve çevresindeki Alan Ülkesi'nde yaşamış halktır.

Ülkeleri küçük sırtlarla ve tepelerle çevrili, dağların olmadığı bir ovadır. Düşmanlarının saldırısıyla topraklarından kovuldukları, başka bölgelere dağıldıkları ve öldürülüp ortadan kaldırıldıkları içindir ki buralarda yaşayan yoktur.

Alan Ülkesi'nin bozkırları uçsuz bucaksız ve geniştir. Burası ne Alanların ne de yabancıların sahibi olduğu bir bozkırdır. Bazen buradan geçen Kazaklar adetleri olduğu üzere parçalayıp yutacak insan ararlar.

Tatarca *Kazak* Rusça ise *Kozak* olan sözcük; köle, uşak; yayan veya atlı serseri anlamına gelir[220].

Ganimetle yaşamlarını sürdürürler. Kimsenin boyunduruğu altında değillerdir. Geniş, boş bozkırlarda üç, altı, on, yirmi, altmış ve daha fazla kişiden oluşan gruplar halinde yol alırlar.

---

[219] Bu konuda yapılmış en yeni çalışma için bkz. Umut Üren, *Avrasya'nın Bozkır Halkları (Alanlar ve Aslar)*, Ankara 2019.

[220] Kазак (Lat. Servilis). Latin dilindeki *servilis* (köle) sözcüğü, Lehçeye çevrildiğinde *poddany* yani *stipendiarius* (maaşlı) kelimesiyle çok yakın olan *chlop* (köylü), *niewolnik* (köle) sözcüklerine karşılık gelebilir. Latince *Grassatorem seu reytteronem* ifadesine gelince, Miechowita'da bu sözcüklerden ilki; "yayan serseri" (=wloczega; Rusçası: бродяга пеший) ve ikincisi de "atlı serseri" (=wloczye sei; Rusçası: бродяга конный) manasında kullanılmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Kazak", a.g.e., s. 228. Kazaklar XIX. yüzyılda "Kırgız-Kaysak" ya da sadece "Kırgız" adıyla bilinirdi. Bu devrin önde gelen Kazak entelektüellerinden Velihanov ve Altınsarin kendilerini ve halklarını Kırgız adıyla anmışlardır. Ayrıca Kırgız-Kaysak adı Rıçkov, Levşin ve daha başkaları tarafından da Kazaklara atfedilmek suretiyle kullanılmıştır. Schuyler'e göre; Rusçadaki Kırgız-Kaysak kullanım şekli de Kazak adını *Cossack* (Kozak, Kazak) suretinden ayırt etmek içindir. Oysaki söz konusu ismin kökeni de aynıdır. Barthold'a göre; Cengiz Han İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde ayrılan boy ve oymaklar Kazak olarak adlandırılmış ve yağmacı topluluklara dönüşmüşlerdir. Bu görüşe göre; Kazak adı, fiil kökü "kaz-" olup başıboş ve avare anlamına gelen bir cins isimden türemiştir. Barthold Rusların bu kelimeyi XV. yüzyılın ikinci yarısında Türklerden aldıklarını kabul edip, söz konusu kelimenin etimolojik bakımdan muğlak olduğunu belirtmiştir. Kazak terimi sadece askerî anlam ifade eden bir sözcük değil, aynı zamanda akraba ya da sahibinden bağımsız manasına da geliyordu; hatta başıboş dolaşıp yağmacılık yapmasalar dahi bu isimle anılırlardı. Daha sonra sözcüğün sadece askerî ehemmiyeti ön plana çıkmıştır. Söz konusu terimin yerel açıklaması ise beyaz kaz efsanesinden türeyen bir Kazak halk etimolojisine isnat etmektedir. Buna göre; "Kazak" adı "kaz" ve "ak" kelimelerinin terkibinden oluşmuştur. Bkz. Serkan Acar, "Kazak Kimliğinin Oluşumu ve XVI. Yüzyılda Kazakların Coğrafi Tasnifi", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, İstanbul 2015, s. 39-52; Lawrence Krader, "Kazak Etnonimi", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, S. 2, 2014, s. 658, 659, 661.

Ülkede bol miktarda güzel kokulu kamış yetişmektedir. Lehliler bu bitkiye Tatar iksiri[221] adını vermişlerdir. Zira bu adı Tatar topraklarının yakınında bol miktarda yetiştiği için onlardan ödünç almışlardır.

Vandallar, Plinius[222], Suetonius Tranquillus[223] ve Cornelius Tacitus'un[224] ifade ettiği gibi bir Germen halkıdır ve Vandal Nehri boyunda yaşamışlardır. Nehrin adı kazanılan bir zafer için Tanrılara kurban verilmek üzere gönüllü olarak bu nehirde boğulan kraliçeye ithafen verilmiştir. Bu nehir şimdilerde İstula[225] ve Vistül olarak bilinir.

Vandal tarihini tam olarak anlayabilmek için Slav ırkının Yâfes oğlu Yavan ve onun oğlu Elişa soyundan geldiğini bilmek gerekir. Nuh'un oğulları Sâm, Hâm ve Yâfes'tir. Yafes'in oğlu Yavan erkek kardeşleri arasında dördüncü çocuktur. Grekler, İyonya ve Ege Denizi havalisinde Yavan'dan türemiştir. Onun oğlu Elişa'dan ise Eladikler (Эладики) veya Aioller ve Slavlar türemiştir. İyon Denizi de adını Yavan'dan almıştır; Yahudiler, İyonları ve Grekleri kendi dillerinde Yavan olarak adlandırırlar. Joseph'in[226] Nuh'un oğulları hakkında görüşü bu şekildedir.

Greklerden kısa bir süre sonra Slavlar, batıya doğru Sırbistan, Raşka[227], Dalmaçya, Moesia, Bulgaristan, Bosna, Hırvatistan, Pannonya ve Slovenya topraklarını ele geçirdiler.

---

221 Татарское зелье (Tatarskee zielle).

222 Gaius Plinius Secundus: Ünlü Romalı doğa bilimci ve 37 kitaptan oluşan *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı kitabın yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Gay Pliniy Sekund", a.g.e., s. 229.

223 Gaius Suetonius Tranquillus: Roma imparatoru Hadrianus'un çağdaşı olan Tranquillus, *Vitae caesarum* (On İki Caeasar'ın Yaşamı) isimli ilk on iki Roma imparatorunun biyografisine yer verdiği derleme kitabın yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Gay Svetoniy Trankvill", a.g.e., s. 229.

224 Publius Cornelius Scipio: Ünlü Roma tarihçisi, dünya görüşü itibarıyla bir cumhuriyetçi, zeki ve ironik bir gözlemci, hassas bir stilist ve "Germania", "Tarih", "Yıllıklar" gibi kitapların yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Publiy Korneliy Tatsit", a.g.e., s. 229.

225 Истула (Lat. Istula).

226 Yazarın kastettiği kişi Yahudi bir tarihçi olan Josephus Flavius'dur MS 37 yılında Kudüs'te doğmuş, 97-100 yılları arasında bir tarihte de ölmüştür. Yedi ciltlik *Yahudilerin Romalılara Karşı Savaş Tarihi* ve *Kudüs'ün Yok Edilmesi* kitaplarının yazarıdır. Müellifin bu son külliyatında (1. Kitap, 7. bölüm) Nuh'un neslinden bahsedilir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "İosif Flaviy", a.g.e., s. 229.

227 Расция (=Рашка, Lat. Rasciam): Bir Orta Çağ Sırp devletidir. Günümüzde Sırbistan'ın güneybatı kısmında yer alır. Şimdiki Novi Pazar yakınlarında bulunan ve bir dönem Sırp krallığının başkenti olan Rač kentinin adına izafeten verilmiştir.

Yavan neslinden, Elişa soyundan gelen prens kardeşler Leh ve Çek hızlı akan Krupa Nehri[228] ile birbirinden ayrılan Hırvatistan ve Slovenya'ya aileleri ve hizmetkârlarıyla yerleşmeyi başardılar ve Psari Kalesi ile aynı isimle anılan köyde kendi saraylarını ve evlerini diktiler. Krupa Nehri kenarında halen Slavca konuşan sakinleriyle Psari köyü günümüze kadar mevcudiyetini korumuştur. Kalesi artık yıkılmış olup geriye sadece harabeleri ve temeli kalmıştır.

Dalmaçya, Hırvatistan ve Slovenya'da insanların ve soyların sayısı arttıkça, yaygın olan nesep çekişmeleri yüzünden, kardeşler, prensler veya akrabalar arasında kavgalar ve kıyımlar baş göstermiştir.

Bu nedenle yukarıda bahsi geçen prensler Leh ve Çek tam bir uzlaşıya vararak sağlıklı bir karar aldılar. En kötü suçlardan, cinayetlerden ve baba katili olmaktan kaçınmak için malları ile soy ve yerleşim yerlerine göre tüm sahip oldukları kap kacaklarla birlikte halklarını bir araya toplayarak yurtlarını terk ettiler ve kendilerine sığınacakları yeni bir yer bulmak üzere Batı ülkelerine doğru yola çıktılar.

Doğu ve güney bölgeleri yoğun bir şekilde iskân edildiği için oraya gidip yer aramanın nafile olduğunu biliyorlardı.

Bundan hareketle yola düşüp Moravya ve Bohemya'ya vardılar. Hâlihazırda işlenmemiş ve ıssız olan bölgelerin tamamını dolaştılar. İkliminin güzel, topraklarının verimli olduğunu görünce çadırlarını Rip[229] diye adlandırılan bir dağa kurdular. Bölgenin güzelliğine hayran kalan Çek, ağabeyi Leh'e, hâkimiyet kurmak, varisleri ve soydaşları ile yerleşmek üzere Moravya ve Bohemya topraklarını kendisine vermesi konusunda ısrar etti.

Leh kardeşlik hatırına Çek'in ricasını kırmadı ve halkıyla beraber kuzeydoğuya doğru gitti.

---

[228] Slovenya'nın güney batısında bir nehir.

[229] Рип (Lat. Rzip). Rip Tepeleri olarak da bilinir. Merkez Bohemya ovasından 459 metre yükseklikte tenha bir tepedir. Efsaneye göre Çeklerin ilk yerleşim yeridir. Rip, Çekya'da Litomerice'nin 20 km güneydoğusunda yer almaktadır.

Toprakları işlenmemiş ve o ana dek kimsenin yerleşmemiş olduğu Silezya ve Büyük Lehistan'a vardıklarında durdular. Leh, halkı ve yanlarına aldıkları malları ile buraya yerleşmeye karar verdi.

Polonyalılar olarak da adlandırılan Lehler, Büyük Lehistan ve Silezya bölgelerinde Tanrı'nın iradesiyle çoğaldılar ve Vandalia'yı yani şimdilerde Vistül olarak adlandırılan Vandal Nehri yakınındaki Lehistan topraklarını, aynı şekilde Pomeranya, Kashubia ve hâlihazırda Vestalya'ya kadar Marka[230], Lübeck ve Rostock'un[231] bulunduğu Alman Denizi'ne kadar olan tüm bölgeyi doldurdular. İkâmet yerlerine göre farklı isimler aldılar. Sueva Nehri (Tötonca Sue veya Suev) havalisinde yaşayanlara Suevler adı verildi. Onların yakınındaki diğerleri, kitleler halinde kulübede yaşayanlar, kendi dilleri olan Lehçede "Brogi" ismini verdikleri Burgundlar adıyla anılmaya başladılar. Bu suretle, diğerleriyle birlikte ağaçlarının (derevo) ve otlarının (trava) bolluğu nedeniyle Drevlianlar ve Travianlar[232] ismini almışlardır.

Vakanüvis Bergamo'nun[233] Zeyl'inde[234] ifade ettiği gibi; İmparator Augustus zamanında seksen bin kadar Burgund, kuzeyden geldi ve Ren Nehri kıyısında konakladı. Lakin Paulus Orosius'un söylediği gibi üvey çocukları Drusus ve Tiberius onları buradan kovdu ve eski yerlerine dönmeye mecbur bıraktı.

Daha sonra Drusus dövüşerek Ren ve Alba nehirlerini geçti (Alba Nehri Bohemya ve Meißen'den Alman Denizi'ne akar ve Bohemce Labia olarak adlandırılır). Suevler ile Burgundlara saldırarak onları kanlı bir savaşta mağlup etti. Ne var ki, savaşın kazananı Drusus, vahşî Suevler tarafından bu savaşta öldürüldü ve naaşı Mainz'e getirilerek burada toprağa verildi.

---

[230] Марка (Lat. Marchia) Markgrafschaft Brandenburg X. yüzyılda kurulmuş, Miechowita'nın yaşadığı döneme doğru Eski Marka ve Frankfurt ile Lübeck şehirleriyle Oder ile kesişen Yeni Marka olarak ikiye ayrılmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Marka Brandenburgskaya", a.g.e., s. 230.

[231] Lübeck ve Rostock, Hansa ticaretinin en önemli merkezleriydi. İlki, XIII. yüzyıldan (hatta XII. yüzyılın sonundan) itibaren özgür bir İmparatorluk şehriydi. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra önemini büyük ölçüde yitirdi. Rostock ise Mecklenburg-Schwerin Dukalığı'nın en büyük şehriydi. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Lyubek i Rostock", a.g.e., s. 230.

[232] Древяне и Травяне (Lat. Drzewiane et Trawiane).

[233] Daha ziyade Giacomo Filippo Foresti da Bergamo ismiyle tanınan *Supplementum Chronicarum*'un yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "İakopo Flippo Foresta", a.g.e., s. 230.

[234] Дополнение (Lat. Suplemento) Filippo Foresti da Bergamo'nun *Supplementum Chronicarum* adlı kitabı.

Suetonius Tranquillus'un ifadesine göre; Caesar Octavianus ılıman iklimin etkisiyle yumuşasınlar diye Suevleri Galya'ya geçirdi ve onları İmparator Augustus şerefine inşa edilmiş olan Augustus şehrinde Ren Nehri yakınındaki araziye yerleştirdi. Bu göçmenler hala eski vatanlarında Suev; Vindelik ile Slav dillerinde Vindelik olarak adlandırılırken, Augustus şehrinin kendisi Augustus Vindelikov şeklinde anılmaktadır. Bu bilgiye yukarıda bahsi geçen Suetonius Tranquillus ile Martinus[235] kendi Martinian'ında[236] Caesar Augustus hakkındaki hikâyenin ikinci bölümünde yer vermiştir.

Suevler Alman Denizi'nin zikredilen tarafına uzanan bölgelerinden çekilirken, Vindelikler ve Slavlar gibi Lehliler de boşalan bu bölgeyi doldurmuşlardır.

Daha sonra Orosius'un ve Vakanüvis Bergamo'nun Zeyl'inde ifade ettiği üzere İmparator Valentinianus zamanında kuzeyden Vindeliklerin topraklarından ikinci kez çıkan Burgundlar Rhône Nehri'ni geçerek buraya barışçıl bir şekilde yerleştiler ve komşularıyla çatışmaksızın kendileriyle aynı adı taşıyan Burgondiya'yı kurdular.

Heinrich isimli imparatorlar[237] Lübeck, Rostock, Mecklenburg ve Sueva Nehri yakınlarındaki Vindelikleri Mesih'i onurlandırmak istemeyen putperestler gibi güç kullanarak kendilerine itaat ettirdiler.

III. Heinrich nihayet bu kavimleri yok ettikten sonra onların yerlerine Tötonları yerleştirdi. Ayrıca III. Heinrich menkıbesinde, esir alınan dört Vindelik başbuğunun bayramlarda ve imparatorun taç giyme töreninde itibarlarının kaybolmasının birer işareti olarak mutfağa leğen ve kazan taşımaya icbar edildiklerinden bahsedilir.

---

[235] Martinus Oppaviensis: Martinus Polonus olarak da bilinir. 1279 yılından itibaren Gniezno başpiskoposu ve *Chronicon Pontificum et Imperatorum* adlı kitabın yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Martinus Oppaviensis", a.g.e., s. 231.

[236] Мартиниан (Lat. Martiniana), Martinus Oppaviensis'e ait *Chronicon Pontificum et Imperatorum* adlı kroniğin *Martiniany* başlığını taşıyan Çekçe çevirisi. Eserin Latince neşri 1559 yılında Basel'de yayımlanırken, Çekçe çevirisi 1448 yılında Prag'da yayımlanmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a. g. m., s. 231.

[237] Yazar, Doğu Frank kralı I. Heinrich (919-936) ile Kutsal Roma Germen imparatorları II. Heinrich (1002-1024) ve III. Heinrich (1028-1056) tarafından Slavlara karşı verilen mücadeleyi kastetmektedir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, a. g. m., s. 231.

Bununla birlikte, Vindelikler veya Slavlar bugüne kadar Lübeck, Rostock, Misna ve Marka civarında yaşadılar fakat şehirlerde değil, köylerde ve taşrada; özellikle de Sırplar (Sorblar?)[238] ve Venedler olarak adlandırılanlar[239]. Ayrıca eski Vindelik ve Leh isimleri yer, kale ve şehir adlarında hâlâ görülmektedir. Sonuç itibarıyla, Lübeck, Rostock ve Mecklenburg da Lehçe isimlerdir.

Vandallar, Alanlar ve Suevlerin Devamı

Yerlerinden sürülen Alanlar yönlerini Vandallara çevirdiler ve onlarla birlikte Pannonya'ya girdiler ve orada yaklaşık altmış yıl yaşadılar. Roma İmparatorluğu'nu istila ettikten sonra Galya'ya saldırdılar. Tarihçilerin ifadelerine göre; buradan Vandalia'ya ve Lehistan'a gelerek Stilicho dönemine kadar burada kaldılar.

Alanlar, İmparator Hadrinanus'un tasvir edildiği ve üzerinde unvanının yazılı olduğu bir yığın sikkeyle buraya döndüler (bazı işaretlerden dolayı böyle bir kanaate vardım). Günümüz Lehistan'ında bu tür sikkelere suların aktığı yerlerde, yağmur yağdığında ve toprak işlenirken tesadüf edilmektedir. Üzerlerinde kabartma bir baş ve boyun tasviri bulunduğu ve bu tasvirin de Aziz Yahya'nın bir tepsi üstündeki kafasını anımsattığı için köylüler bunları Vaftizci Yahya Dinarı olarak adlandırmışlardır.

İmparator Honorius zamanında Romalı Komis[240] Stilicho imparatorlukta oğlu Euchurius için yüksek bir makam elde edebilmek amacıyla Vandalları, Suevleri, Alanları ve Skuadosları[241] Roma egemenliğini sarsmak üzere savaşa sürükledi.

Galya'yı kırıp geçirerek burada katliamlar yaptılar. Böylelikle hem Tanrı'yı hem de insanlığı yok ettiler.

Gotların karşısında geri adım attıktan sonra İspanya'ya sızıp oraya buraya saldırılar düzenleyerek ülkeye korkunç zararlar verdiler.

---

[238] Сербы (Lat. Sarbi).
[239] Винды (Lat. Vindea).
[240] Comes=Komis: Doğu Roma İmparatorluğu'nda idarî ve askerî bir unvan.
[241] Сквады (Lat. Squados).

Sonra Romalı prenses Bonifacius'un çağrısı üzerine yönlerini Afrika'ya çevirdiler. Etrafı ateşe verip insanları kılıçtan geçirerek burayı da fethettiler.

Düşünün, Tanrı'nın bahşettiği 381 yılında, İmparator Gratianus döneminde ve takip eden otuz yıl boyunca Lehistan Krallığı'nı terk etmiş olan Vandallara Godigisel[242] hükmetti.

Ondan sonra oğlu Gunderik 16 yıl boyunca İspanya'yı idare etti ve Hispall'ı[243] alarak elini şehir kilisesine uzattığı sırada bir iblis tarafından yakalanarak öldürüldü.

Onun halefi, erkek kardeşi Genserich idi. Paulus Diaconus'un ifadesine göre; Genserich, İspanya'dan Afrika'ya geçerek burada neredeyse her yeri acımasızca ateşe vermiş, kılıçtan geçirmiş ve yağmalamıştır. Arriana'da kötülüğüne bulanmış bu zat Katolik inancını ortadan kaldırıp piskoposları sürmüştür. Paulus Diaconus ile Possidonio'nun[244] tanıklıklarına göre; bu fırtınalı dönemde kentin düşürülüşünü görmek istemeyen Hippo[245] piskoposu kutsanmış Augustunus,[246] şehir ele geçirilmeden önce 76 yaşındayken İsa'ya kavuşmak üzere vefat etmiştir. Müteakiben Kartaca'ya saldıran Genseric burayı da ele geçirdi. Güçlü bir orduyla Afrika'dan ayrıldıktan sonra Roma'ya geçti ve burayı yağmaladı. Yanında binlerce esir, Kraliçe Eudocia ve onun iki kızıyla Roma'dan ayrılarak Kartaca'ya geldi ve Eudocia'yı oğlu Thrasamund'a eş olarak verdi. Ayrıca Campania ve Puglia'yı ateşe verip, Capua ve Nola'yı harabeye çevirdi.

Bu arbede içinde Nola şehri piskoposu mümin Paulin kendisini bir dulun oğlu yerine köle olarak adadı.

Kırk sekiz yıl hüküm süren Genserich'in ölümünden sonra yerine oğlu Huneric geçti.

---

[242] Модигизил (Modigisilus).

[243] İspanya'daki Sevilla şehrinin eski adı. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Hisplis", a.g.e., s. 232.

[244] Possidonio, Afrika Kalam'da piskopos, Augustinus'un öğrencisi ve onun biyografisinin yazarıdır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Possidoniy", a.g.e., s. 232.

[245] Hippo Regius, Hippo ya da Hippone olarak da bilinir; Cezayir'deki Annâbe'nin eski adıdır.

[246] Aurelius Augustinus, Latin Kilisesi'nin en büyük düşünür ve yazarlarından biridir. 13 Ekim 354 tarihinde Numidya'nın Tagaste şehrinde doğan Augistinus, 391 yılından itibaren papaz, 396 yılından itibaren de Afrika'da Hippo Regius'da piskopos olarak görev yapmıştır. 28 Ağustos 430 tarihinde Vandalların şehri kuşatması sırasında vefat etmiştir. Augustinus'a ait pek çok eserin arasında en önemlileri şunlardır: *İtiraflar* ve *Tanrı'nın Şehri*. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Avreliy Avgustin", a. g. e., s. 232.

Hunerich, üç yüz kırk dörtten fazla Katolik piskoposu kovup kiliseleri kapattıktan sonra halka türlü işkenceler yaptı. Çok sayıda insanın kollarını ve dillerini kesti. Mamafih Aziz Gregorius'un[247] *Diyaloglar* adlı eserinin üçüncü cildinde ve Paulus Diaconus'un *Gesta Romanorum*'da bildirdiği üzere; bu insanları konuşma yetilerinden mahrum bıraktı. Nihayet ilahî adalet karşısında mağlup olan Hunerich, üstü solucanlarla kaplı bir şekilde acınacak halde öldü. Ondan sonra dokuz yıl Gunthamund, Gunthamund'dan sonra ise iki yüz yirmi piskoposu Sardunya'ya sürgüne gönderen Thrasamund hükümdarlık etti. Akabinde Tanrı'nın bahşetmiş olduğu 520 yılında Thrasamund'un, babası tarafından esir alınan İmparator Valentinianus'un kızı Eudocia'dan olan oğlu Hilderich başa geçti. Ölüm döşeğindeki Thrasamund oğlu Hilderich'e hiçbir vakit Katoliklerin himayesinde bulunmayacağına dair yemin ettirdi. Ne var ki, Hilderich babasının ölümünden hemen sonra, daha tahta oturmadan tüm Katoliklere sürgünden dönmeleri, piskoposlara ise kiliseleri restore etmeleri emrini verdi. Sekiz yıl hüküm süren Hilderich, acımasızlığıyla diğerlerinden ayrılan ve kendi ebeveynine dahi acımayan Glimer tarafından öldürüldü. Glimer'in hükümdarlığı beş yıl sürdü.

Nihayet Patrik Belisarius, İmparator Jüstinyen (Iustinianus) tarafından Afrika'ya gönderildi. Belisarius büyük Vandal gücünü kırmayı başardı. Kral Glimer'i canlı olarak yakalayıp gümüş zincirlere vurarak imparatora yolladı. Afrika'daki Vandal hâkimiyeti de böylelikle sona ermiş oldu.

İlk olarak, yukarıda bahsedilenlerin tamamı Vandalların, Suevlerin ve Burgundların Lehistan Krallığı soyundan geldiklerini göstermektedir; kullandıkları isimleri ve lakapları da Lehistan'daki yer adlarından aldıkları ve dillerinin Lehçe olduğu aşikârdır.

[247] I. Gregorius ve Büyük Gregorius olarak da bilinir. Papaz Gregorius sadece Lombard işgalinin zorlu dönemindeki siyasî kilise faaliyetleri ile değil, aynı zamanda pagan edebiyatı ve sanatına olan nefretiyle de ünlüdür. *Diyaloglar* en önemli eserlerinden birdir. Külliyatı Kiev Rusya'sında (Kiev Teoloji Akademisi, 1875 Nisan-Eylül) okutulmuştur. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Gigoriy I Velikiy" ve "Dialogi", a.g.e., s. 232.

İkincisi, yukarıda anılan halkların Sarmat ya da İskit değil Germen oldukları açıktır. Demek ki, Sigebertus,[248] *Speculum Maius* adlı eserde Vincent ve daha başka eski müellifler bu milletleri tutarsız ve dayanaksız bir şekilde İskit olarak kabul etmişlerdir.

Üçüncüsü, Batı Avrupa ve Afrika'nın bir bölümüne kabak tadı veren kavimlerin İskandinavya (Scandia) Adası'ndan değil Lehistan'dan geldiğine dikkat edilmelidir.

Dolayısıyla eski yazarlar hatalı bir şekilde onları İskandinavya Adası'ndan gelen İskitler olarak adlandırmışlardır. Ne de olsa İskitya esasen Tana'nın ötesinde Asya'da doğuya doğru uzanmaktadır. Scandia veya İskandinavya ise kuzeybatıda Alman Denizi'nin ötesinde İskitya'dan millerce uzaklıktaki Dak Krallığı hâkimiyetindeki Dakya ile komşuydu ve hâlâ aynı isimle anılır.

Sonuç olarak, söz konusu kavimlerin, aynı şekilde Alanların, Gotların ve Hunların esasen hiçbir zaman bulunmadıkları, gitmedikleri, yakınından bile geçmedikleri İskandinavya'dan gelmiş oldukları yönündeki iddiaları, cahillerin mutlak bir kafa karışıklığı olarak kabul etmek gerekir.

Dördüncüsü, Lehlerin, Bohemlerin, Suevlerin ve bütün Slav kavimlerinin, Leh ve Bohem kroniklerinin de bildirdiği gibi, farklı yerlerden gelmediklerini ve tufandan günümüze değin kendi topraklarında kaldıklarını bilmek gerekir. Cornelius Tacitus[249] Almanya'nın yerleşim yeri ve nüfusu ile ilgili olarak kitabında; "Ben Germenlerin

[248] Sigebertus Gemblacensis, 1030 yılı civarında Brabant'ta doğdu. Gençliğinin başlangıcında Gembloux'da bir keşiş oldu. 1048 yılından sonra Metz'deki okulları yönetti ve büyük bir ün kazandı. 1071 yılı civarında Gembloux'a geri dönerek, aynı görevi icra etti ve 1112 yılında öldü. En son kaleme aldığı en mühim eseri; *Chronographia*'dır. Bu eser, 381-1112 yılları arasındaki umumi tarihinin eşzamanlı bir özetidir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Sigebertus Gemblacensis", a.g.e., s. 232.

[249] Cornelius Tacitus, Roma tarihinin en başarılı tarih yazarlarından biri olarak bilinir. Soylu bir ailenin çocuğu olarak MS 56-57'de Gallia Narbonensis'de doğmuştur. Siyasi yaşamına *Historiae* adlı eserinde bahsedildiği üzere İmparator Vespasianus'un desteğiyle başlamış, Titus döneminde geliştirmiş ve Domitianus döneminde de daha ileriye taşımıştır. Titus zamanında 81 ya da 82 yılında *quaestor*, daha sonra da 88 yılında *praetor* olmuştur. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, 120-125 yılları arasında hayatını kaybettiği sanılmaktadır. 89'dan 93 yılına kadar Hispiania Citerior, Britannia, Cappadocia gibi yerlerde lejyon komutanlığı yapmıştır. Tacitus, *Germania* adlı eserinde buranın coğrafi sınırlarından söz edip bölgede yaşayan halkların neden saf bir ırk olarak kaldıklarını açıklamış ve kanunlarından, geleneklerinden bahsetmiştir. Tacitus eserinde anlattığı yerleri görmediğinden buradaki bilgiler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Bkz. Bağış Alper Kovan, "Tacitus ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme", *Amisos,* C. 4, S. 7, 2019, s. 149.

doğma büyüme buralı olduklarını, çok azının buraya gelen halklarla ve diğer milletlerin muvakkaten burada yaşayan unsurlarıyla karışmış olduklarını tahmin ediyorum" der.

Blond'un[250] (bu büyük tarihçiye, bilim adamlarına ve onun yeni takipçilerine serzeniş addedilmesin) Slavların, Tana ve Bosphorus'tan, İllirya, Dalmaçya ve Hırvatistan'a geldikleri, Lehistan ve Bohemya hükümdarları Leh ve Çek'in ise yüzlerini batıya doğru dönerek Vandalların Galya'ya gidişlerinin ardından onların topraklarına girdikleri yönündeki iddiası doğru değildir. Esasen tufandan günümüze kadar Slavlar kendi bölgelerinde, Prens Leh ve Çek ise Lehistan ve Bohemya'da kalmışlardır. Halen de burada yaşamaktadırlar ve ileride de Tanrı'nın izniyle yaşamaya devam edeceklerdir.

Buna karşın, zikredilen dönemde ve daha sonraları Ruslar knezleriyle birlikte Rusya'dan ve Bosphorus'tan ayrılarak İllirya ve Hırvatistan'a gittiler ve çok fazla ganimetle döndüler. Ancak orada kalmadılar.

Günümüzde zaman zaman Vandalia'dan veya Lehistan'dan altmış hatta yüz bin asker düşmanla savaşa giriyor. Fakat bundan ötürü Lehistan Krallığı boşalmıyor; kasaba halkı, tüccarlar ve köylülerin hepsi şehir veya kırsalda kalmaya devam ediyorlar. Bu suretle, yabancılara ne gelecek ne de işgal edecek bir yer kalıyor. Öyle ki Sezar Honorius zamanında Galya'ya sadece Vandal savaşçıları gitti. Ayrıca tarihçiler, Galya'ya saldıran Vandalların döndüklerinde Vandalia'da kendi eski topraklarını işgal ettiklerini söylerler. Bu da söz konusu yerlerin başkaları tarafından işgal edilmediğini gösterir.

Beşincisi, Slav dilinin oldukça geniş bir alana yayıldığını; pek çok ülke ve bölgede yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz. Hâlihazırda Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan Sırplar, Moesialılar, Raşkalılar veya Bulgarlar ile Boşnaklar bu zümreye dâhildir. Aynı şekilde Dalmaçyalılar, Hırvatlar, Pannonyalılar, Slavlar, Carnililer, Bohemyalılar, Moravyalılar, Silezyalılar, Büyük ve Küçük Lehistan halkları, Mazovitler, Pomerantslar, Kaccubalar (Kaşublar?), Sarblar (Sorb), Rutenler ve Moskoflar da bu cümledendir. Bunların tamamı Slav ve Vindelik olup, geniş bölgeleri

[250] Flavio Blondo (1388-1465); İtalyan filolog, arkeolog ve tarihçi. Onun *Historiarum a Declinatione Romanorum Decades* başlıklı eseri Orta Çağ tarih araştırmalarının genel bilimsel kompozisyonun temelini atmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Flaviy Blond", a.g.e., s. 233.

işgal ederler. Litvanlar zaten artık Slavca konuşuyorlar. Nugardlar, Pleskovitler ve Ogulkiler de yine bu dili kullanan halklardır. Bu konuda onların kroniklerine ve kozmografya eserlerine bakabilirsiniz.

Altıncı olarak, Alman Denizi'nin berisindeki Lehler, Suevler ve Burgundlar İmparator Heinrich tarafından ortadan kaldırılmış olup, yukarıda da belirtildiği gibi, günümüze kadar buralarda kalanlar ise sadece Sorblar, Vindılar (Venedler?) veya Vindelikler olmuştur.

Ugorlar Hakkında

Ugorlar, Kuzey Okyanusu yakınlarındaki en kuzey noktada bulunan ve en soğuk İskit toprağı olan Ugor ülkesinden gelmektedir. Ülke, Moskofların şehri Moskova'dan kuzeydoğuya doğru beş yüz büyük Alman mili ötededir. Bozkırlardan geçerek güneye gittiler ve hâlihazırda Çağatay ve İtil ötesi Tatarlarının yaşadığı İskitya'daki Got bölgelerine vardılar. Sayıca kalabalık olan Ugorlar, Gotları bastırarak onları Gotya'dan Sarmatya'ya sürdüler ve bu bölgeye adamakıllı yerleştiler. Ne var ki haddinden fazla çoğalmışlardı. Bir gün bir alageyiğin peşine düşen İtil ve Tana nehirlerinden geçen avcılardan, Sarmatya topraklarının nispeten daha verimli ve ikliminin daha yumuşak olduğunu duyunca, bu nehirleri kitleler halinde yüzerek geçtiler. Sarmatları ve Rusları darmadağın ettiler. Gotları takip ederek Moesia'da ve Trakya'da onlarla savaşa giriştiler ve galip geldiler.

Pannonya'ya vardıklarında durdular. Buranın bereketli topraklarına ve şarabına hayran kaldılar[251]. Romalı komutanlar olan Materna ve Detrick'e saldırarak onları ordularıyla beraber perişan ettiler. Savaş sırasında Materna öldürüldü. Detrick kaçmaya

[251] Batı Romalılar, Gotlar ve Germen kavimleri ile yaptıkları savaşlarda Hunları yardımcı kuvvetler olarak davet etmişlerdir. Pannonya'da işte bu yardımlar karşılığında Hunlara verilmiştir. Bu durum Hunların imparatorluğu desteklemelerine karşı mükâfatlandırma politikası idi. Ne var ki bu politika sonraları Batı Roma açısından tehlikeli sonuçlar doğuracaktır. Zira bölge Hunlar için hem yerleşme bölgesi olmuş hem de batı, doğu ve güneye yapılan seferlerde büyük avantaj sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 143.

zorlandı. Bu esnada Ugorlar Macarların kendi dillerinde Atala diye adlandırdıkları kurnaz, cesur ve enerjik Attila'yı kendilerine lider ve kral olarak seçtiler. Attila birçok kavmi, krallarıyla birlikte tek bir çatı altında topladı, onları inceledi ve Galya'ya girerek burayı zorbalıkla ve gaddarca tarumar etti. Enine ve boyuna çok geniş bir alana yayılarak Katalonya ovalarına vardıkları sırada *kohortu*[252] ile Patricus Aetius,[253] Gotların Kralı Theodorick ve başkaca birçok kavim onun karşısına çıkmak için acele ediyordu.

Bunu öğrenen Attila kâhinlere savaşta kimin galip geleceğini sordu. Hayvanların içlerini inceleyen kâhinler ona bu savaşta hem galip geleceğini hem de mağlup edileceğini söyleyip, düşmanları arasında en yaşlı olanının öldürüleceği haberini verdiler[254]. Attila bu durumda karşı tarafın üstün lideri Atetius'un ölmesi gerektiğini düşünüp onun yaklaşmakta olan ölümüne sevinmeye başlamıştı bile (çünkü Aetius'un kudreti onu ürkütüyordu). Attila, ordusunu savaş düzenine hazırladı ve kurnazca hareket edip muharebenin başlama emrini öğleden sonra değil, akşama doğru verdi. Lakin çok fazla insanın öldüğü savaşta, ölenlerden biri de Attila'ın arzu ettiği gibi Aetius değil, Gotların kralı Theodorick olmuştu. Yenilgisinin farkına varan Attila askerleriyle birlikte kampın ortasına yük arabaları yardımıyla yapılmış koruma duvarının içine geçti. Gece çöktüğünde toplanmış olan bir yığın eyerin yakılması emrini verdi. Böylece olası bir saldırıda düşmanlarının eline düşmemek için kendisini ateşe verecekti.

Bir sonraki gün Gotların kralı Theodorick'in oğlu Thorismund babasının intikamını almak için Attila'ya karşı savaş ilan etti. Gotların da tıpkı Hunlar gibi güçleneceğinden çekinen Aetius, Thorismund'u, kardeşlerinin babasının tahtına

---

[252] Kohort (Latince cohors, çoğul cohortes) Roma döneminde, genellikle aynı sınıftan askerlerin oluşturduğu, standart bir Roma lejyonun onda biri mevcuda sahip oldukça büyük bir askeri birliğe verilen ad.

[253] Aetius, Romalı subaylar sınıfına mensuptu. Moesia'da doğdu. Babası Guentius, şehrin yönetiminin başındayken Galya'daki bir isyan sırasında öldü. Annesi İtalyan olan Aetius ilk önce Alarik ile yapılan anlaşma gereği Vizigotlar nezdinde rehine olarak üç yıl kaldı. Daha sonra 408-423 yılları arasında aynı maksatla Hun sarayında bulundu. Aetius'un gelecekteki mevkii için tarihî münasebetler bu zamanda başladı. Hunları her yönüyle iyi tanıdı ve onlarla çok sıkı bir dostluk tesis etti. Honarius'un ölümünden sonra (423) en yüksek rütbeyi elde etti ve Batı Roma tarihinde öldüğü ana dek önemli roller üstlendi. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., s. 148.

[254] Bir koyun kesilmiş, koyunun kürek kemiği ateşte yakılıp kemiğin ateşte alacağı şekle göre harbin neticesi öğrenilmeye çalışılmıştır. Esasen çıkan falın sonucuna göre düşman komutan ölecek ve Hunlar da mağlup olacaktı. Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., s. 172.

geçebileceğini, dolayısıyla elini çabuk tutması gerektiğini ileri sürerek onu savaş fikrinden vazgeçirdi. Böylelikle Thorismund uzaklaşırken, Aetius da ordusunu dağıtarak geri çekildi.

Bu duruma sevinen Attila intikam almaya yönelik kötü umutlarla oradan ayrıldı. Reims'i kuşatarak burayı ele geçirdi ve kentin piskoposu Aziz Nicaise'i, kız kardeşi Eutropia'yı ve tüm şehir halkını katletti. Troyes'e yaklaştığı sırada karşısına piskopos Aziz Lupus[255] çıktı ve ona: "Kimsin sen?" diye sordu. Attila bu soruya "Ben Tanrı'nın kırbacı Attila'yım" diye cevap verdi. Bunun üzerine Lupus Attila'nın atını dizginlerinden tutarak onu ordusu ile birlikte şehre getirdi ve ona: "Hoş geldin Tanrı'nın kırbacı!" dedi. Bu suretle, körü körüne anlatılanlara bakılırsa, mustarip Attila yanındakilerle birlikte şehri barışçıl bir şekilde geçmiş oldu.

Bu esnada on kız evladı olan yoksul bir kadın korkuya kapılarak şehirden kaçmak istedi. Anne iki yaşında olan en küçük çocuğunu keten bir bezle boynuna bağlamış, ondan daha büyük olan ikisini önündeki katırın sırtına oturtmuş, diğerlerini de yanına almış gidiyordu. Attila'nın askerleri onu yakaladıklarında çocukları korkuyla annelerine doğru koştu. Anne adeta donakalmış ne yaptığını bilmez halde kendini öldürmek için nehre atladı. Askerler yetişip onu nehrin kıyısından çekip aldılar ve çocuklarıyla birlikte Attila'ya götürdüler. Kadın yerlere kapanarak Attila'ya yalvardı ve ondan kendisini bağışlamasını istedi. Attila kadına acıyarak bol miktarda para ve giysiyle onu çocuklarıyla beraber azat etti. Kadından ötürü onunla birlikte getirilen diğerlerini de bağışladı. Ardından Attila Almanya'ya geçti. Aetius ile Gotların ona karşı bir saldırı hazırlığında oldukları haberini alıncaya kadar buradaki tüm kaleleri, şehirleri ve kasabaları tarumar etti. Saldırı haberi üzerine Almanya'dan ayrılarak Pannonya'ya geçti. Burada ordusunu yeniledi. İntikam peşindeki bu adam Steiermark ve Karintiya'yı geçerek aceleyle İtalya'ya doğru yola koyuldu.

Casuslarından, Aetius'un sayısız askerden oluşan ordusuyla kendisini Alplerin eteklerine beklediğini öğrenen Attila, Dalmaçya ve Histria'ya dönerek Adriyatik Denizi yakınlarındaki muazzam şehirleri tarumar etti. Ardından Aquileia'ya geçerek burayı üç

[255] Troyes piskoposu.

yıl boyunca kuşattı. Kuşatma esnasında erzaklar tükenmeye başlayıp uzaktan dahi temin edilemeyince askerler açlıktan Attila'ya söylenmeye başladılar. Attila şehri tekrar dolaşarak saldıracak ve girecek yer aramaya başladı. Daha sonra burada leylek adı verilen bir kuş gördü. Leylek yavrusunu gagasına alarak kalenin tepesinden en yakındaki kamışlığa taşıyordu. Ardından bir başka leylek daha gördü ve "Kuş geleceği görüyor, şehrin düşeceğini biliyor, bu nedenle kaçıyor"[256] diye haykırdı.

Güç topladıktan sonra şehri aldı ve karşısına çıkan herkesi zalimce katletti.

Bu sırada Attila'nın korkusundan görkemli ve kudretli Venedik şehri kuruldu.

Lombardiya'ya yaklaşan Attila acımasız bir darbe indirerek burayı da perişan etti. Artık Ravenna'ya yaklaştığında telaş içinde buraya gelen Papa Leo[257] itaatle ve tevekkülle ondan Roma'yı yıkmaktan vazgeçmesini ve İtalya'yı tarumar etmeyi durdurmasını rica etti. Attila da aynen böyle yaptı. Bu duruma şaşıran askerleri, Attila'nın iki piskoposun ricası üzerine halka merhamet etmesi ile ilgili olarak kendi aralarında bu iki piskoposu ima ederek; Attila'nın kurt ve aslan dışında hiçbir şeyden korkmadıklarını söylediler. Bunun üzerine Attila, Leo'nun yanı başında üzerinde iki ucu keskin kılıçla dinî giysisi içinde tehditkâr bir adamın dikildiğini ve kılıcını sallayarak; eğer papanın ricasını dinlemez ve onun barışçıl bir şekilde ayrılmasına izin vermez ise kendisini ölümle tehdit ettiğini söyledi.

Böylece geri çekilen Attila Ponnonya'ya döndü. Muhteşem bir kızla[258] yapacağı evliliğin kutlamaları sırasında çok fazla şarap içince geceleyin uykusunda ağzından burnundan kanlar gelerek felç geçirdi ve 124 yaşında öldü[259].

---

[256] Attila'nın erzak kıtlığı sebebiyle huzursuzluk baş gösterdiğinde ordusunun cesaretini arttırmak gayesiyle söylediği bu sözler gerçekten de etkili olmuş, üç aylık sıkı bir kuşatmadan sonra deniz, nehir ve bataklıklarla korunan, şiddetle hiçbir zaman ele geçirilememiş Aquileia nihayet Hunlar tarafından ele geçirilip tahrip edilmiştir. Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., s. 176.

[257] Papa I. Leo.

[258] Attila'nın Roma seferi dönüşünde evlendiği İldico'nun menşei belirsizdir. Daha çok Germen veya Got asıllı olduğu üzerinde durulmuş olsa bile kimliği kesin olarak tespit edilememiştir. Özellikle daha sonraki destan ve efsanelerde ismi de aslı da oldukça karışmıştır. Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.m., s. 178.

[259] Esasen Attila'nın hastalıktan mı öldüğü, yoksa zifaf gecesinde eşi tarafından mı öldürüldüğü meselesi bilinmemektedir. Ana kaynaklar olayda suskun ve yetersiz kaldığı içindir ki söz konusu vaka sonraları sadece destanlara yansımıştır. A.g.m., s.178.

O gece Konstantinopolis'teki İmparator Marcianus rüyasında Attila'nın yayının kırıldığını gördü. Nitekim Ugorlar çoğunlukla ok kullanmaktaydılар.

Attila'nın ölümünden sonra Macarlar arasında anlaşmazlık ve uyuşmazlık baş gösterdi, cinayetler arttı. Bu olaylarda pek çok kişi can verirken, sağ kalanlar ise Attila'nın oğlu Csaba[260] ile birlikte Gepidlerin kralı ve Attila'nın eski tebaası tarafından Pannonya'dan kovuldu. Bu topluluk Azak Denizi'nden geçerek Gotya'ya vardı ancak içlerinden üç bin kadarı Pannonya'da ayrılarak Transilvanya'da kaldılar. Komşularının olası saldırılarından kaçınmak için de kendilerini Sekel,[261] konuşma dillerini de Çakle[262] olarak tanıttılar[263].

Azak Denizi'nden ve Karadeniz'den geçmiş olanlar sık sık Pannonya'nın verimliliğini, ekmeğinin ve şarabının bolluğunu anımsar ve çocuklarına bunlardan bahsederek buraya dönmelerini salık verirlerdi.

---

[260] Хаба (Lat. Chaba). Macar mitolojisinde Attila'nın en küçük oğlu.

[261] Сикулы (Lat. Siculi). Sekeller, günümüzde Romanya sınırları içinde bulunan ve Sekelistan (Tinutul Secuiesc) diye adlandırılan coğrafyada yaşayan halktır. Ignac Romsics, "Macarların Kökeni–Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler", Çev. Gökhan Dilbaş, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 74.

[262] Чакле (Lat. Czakle).

[263] Kral IV. (Kuman) László'nun (1272-1290) saray rahibi olan Simon Kézai'ye ait Macar kroniğinde, Attila'nın ölümünün toplumundaki yansımaları ve Hun-Macar-Sekel ortak kökeni Miechowita ile paralel bir şekilde ancak daha ayrıntılı şu tarihsel olayla anlatılmıştır: "Attila'nın ölüm haberi üzerine bütün dünya şaşkına dönmüş, düşmanları üzülsünler mi, sevinsinler mi bilememişlerdi. Çünkü çok sayıda oğlunun olması onları korkutmuştu. Nitekim onun ardından herhangi bir oğlunun hükmedeceğini düşünmüşler ancak Veronalı Detre ve Alman hükümdarların kurnazlıkları üzerine Hunlar dağılmıştır. Hunların bir kısmı Attila'nın Grek İmparatoru Honorius'un kızından olan oğlunu, diğer kısım ise Alman prensesi Krimhild'den olan oğlu Aladar'ı hükümdar olarak görmüştü. Böylece bir kısmı Csaba'ya, yabancı uyruklular ise Aladar'a katılmış, bu nedenle her ikisi de hüküm sürmeye başlamıştı. O dönemde ikisi arasında bir savaş patlak vermiş ve meydana gelen ilk savaşta Aladar yenilmişti. Skambria'da on beş gün kadar süren ikinci savaşta ise Csaba'nın ordusu öylesine büyük bir yenilgiye uğramış ki Attila'nın oğullarından ve Hunlardan çok az kişi hayatta kalabilmişti. Hunlar bu savaşı bugüne kadar Krimhilda Savaşı adıyla anarlar. Csaba on beş bin Hun ile büyük babası Honorius'un yanına, Yunanistan'a kaçmış ve oradan da İskitya'ya geri gitmişti. Hunlardan geriye Krimhilda Savaşı'ndan kaçarak kurtulan üç bin kişi kalmıştı. Bunlar Batılı kavimlerden korkarak Árpád zamanına kadar Csigla Ovası'nda kaldılar. Orada kendilerini Hun değil Sekel olarak adlandırmışlardı. Nitekim Hunların kalıntısı olan bu Sekeller Macarların ikinci kez Pannonya'ya geldikleri haberini aldıklarında, Rusya'nın sınırına onların huzuruna çıkmışlar ve birlikte Pannonya'yı ele geçirdikten sonra buradan bir pay aldılar. Ancak Pannonya Ovası'nda değil, Ulahlarla birlikte sınırdaki dağlar arasında iskân ettiler. Bu nedenle, söylenildiği gibi Ulahlarla karışarak onların harflerini kullandılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Öz, "Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 2, s. 1482.

Böylelikle Attila'nın ölümünden 301 yıl sonra iki yüz on altı bin askerle geçit resmi yaptılar. Azak Denizi ve Sarmatya'dan geçerek atalarının büyük seferine başladılar. İmparator V. Konstantinos ve Papa Zacharias zamanında yani Tanrı'nın bahşettiği 744 yılında Pannonya'ya geldiler. İlk olarak Yazığlara[264] göründüler. Burada kendilerine yedi komutan seçip her birine düşmana karşı hareketi için otuz bin savaşçı ve savunmayı güçlendirmek adına, topraktan kabaca ve sade şekilde inşa edilmiş yedi kale verdiler. Bu yedi kaleli ülke halen Semigrad olarak adlandırılmaktadır.

Burada savaşçılar arasından Kuzid ismindeki bir asker Pannonya'ya keşfe gönderildi. Kuzid tesadüf eseri Pannonya kralı Svatopluk ile karşılaştı. Romalı yöneticiler Pannonya'ya yabancı komutanlar ve kumandalar atamış olsalar da tüm Pannonya Slav toprağıydı, keza Kral Svatopluk da bir Slav idi. Ulak, Ugorlar adına kralı selamladı. Ona altın yaldızlı eyer ve dizgini bulunan beyaz bir at hediye edip karşılığında bir parça toprak, su ve ot istedi. Svatopluk ulağın isteğini, onların çiftçi olduklarını ve yerleştikleri toprakları işlemek için bu ricada bulunduğunu düşünerek, kabul etti. Nitekim gülümseyerek; "Bırakın istedikleri kadar alsınlar" dedi. Böylelikle Kuzid dediğini yaptı ve yanında bir şişe toprak, Tuna Nehri'nden alınmış bir şişe su, bir şişe de ot getirdi. Pannonya topraklarının mükemmel ve bereketli olduğuna ikna olan Ugorlar ilk başbuğları Arpad adına, Svatopluk'tan, altın yaldızlı eyer ve dizgini bulunan beyaz bir at karşılığında satın almış oldukları toprakları terk etmelerini istedi. Svatopluk kendilerine yöneltilen savaş tehdidini böylelikle anlamış oldu ve savaş hazırlıklarına koyuldu. Ugorlar aceleyle düşmanının üzerine yürüdü. Tuna yakınında vuku bulan bu savaşta Ugorlar Pannonyalıları krallarıyla birlikte perişan ettiler. Svatopluk kaçmaya çalışırken Tuna Nehri'ne düştü ve akıntıya kapılarak can verdi. Ugorlar Slavları ve Pannonya sakinlerini kırdılar. Şu anda dahi Pannonya sınırına yakın her yerde Slav nüfusu olmasına rağmen onların topraklarına hükmediyorlar[265].

---

[264] Язиги (Iaziges): Devamlı at üzerinde dolaşan göçebe Sarmat topluluklarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhami Durmuş, "Sarmatlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, s. 74.

[265] Esasen Macarların Pannonya'ya göçmeleri Svatopluk galibiyetinin bir sonucu değildir. O döneme şöyle bir baktığımızda, Macarların Aşağı Tuna ve Transilvanya'ya kadar geldiği sıralarda Moravya'daki Slavlar Svatopluk'un idaresi altında Alman İmparatoru Arnulf'a karşı mücadele bayrağını kaldırmıştır. Alman imparatoru da bu Slav âsilere karşı Macarları davet etmiştir. Onlar da bu davete icabet ederek 892 yılında Moravyalılar üzerine yürümüşler ve Alman imparatoruna zafer

Bu suretle, ilk olarak, Ugorların adlarını geldikleri yer ve aynı zamanda bir İskit bölgesi olan Ugor yurdundan aldıklarını görüyoruz. Bohemyalılar, Lehler ve Slavlar onları şimdiye dek Hugrılar,[266] diğerleri Hugnılar[267] olarak adlandırmış en sonunda ise Hungarılar[268] (Macarlar) diye anılmaya başlamışlardır.

İkinci olarak, Macaristan'daki Ugorlar ile İskitya'nın Ugor bölgesinde yaşayan Ugorların aynı dil, aynı lehçe ve aynı sert telaffuza sahip olduklarını fark ediyoruz.

Ne var ki, Pannonya'daki Macarlar Hıristiyanlardır. Aynı zamanda daha kültürlü ve her açıdan daha zenginlerdir. İskitya'daki Ugorlar ise bugün bile putperest ve yabanîdirler.

Üçüncü olarak, en kuzeyde yer alan ülke olarak Ugor yurdunun ne Sarmatya Dağları ne de İtalya'daki Alpler gibi yüksek ve erişilmez dağlara sahip olduğunu görüyoruz. Bu nedenle birtakım tarihçilerin; Hunların, muazzam yükseklikte erişilmez dağların olduğu bölgelerden geldikleri yönündeki ifadeleri doğru değildir. Öte yandan ülkenin gür ormanlarla kaplı dağları vardır. Ancak bunlar Kuzey Buz Denizi yakınlarındaki toprakların kuzey kenarı boyunca uzanan, her yerde olduğu gibi orta büyüklükte ve yükseklikte kayalıklardan oluşan eğimli ve erişilebilir dağlardır.

Ayrıca Kuzey Buz Denizi'nden çıkıp denize yakın zirvelere doğru giden, Moskofların kendi dillerinde mors olarak adlandırdıkları bir çeşit balık vardır. Bu balıklar dişleriyle kayalıklara tutunarak yukarı doğru tırmanır, tepeye ulaştıklarındaysa kayarak dağın öteki tarafına inerler. Ugorlar ve kuzeyin diğer halkları onları yakalar ve oldukça ağır olan dişlerini sökerek Moskova'ya oradan da Türklere ve Tatarlara

---

kazandırmışlardır. 896 yılında komşularından biri üzerine akın için giden Macarların kadınları, çoluk çocukları Dinyester Nehri yanında kalmışlardır. Onları muhafaza için kalan erlerin de sayısı çok değildir. Peçeneklerle Bulgarlar bu durumdan hemen istifade ederek birleşip Macarların Dinyester yanında kalanları üzerine hücum etmiş ve onları toptan imha etmişlerdir. Akından dönen Macarlar ise bu vaziyeti öğrenince, Panonya'ya hicret etmişlerdir. Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi,* İstanbul 1937, s. 48-49.

[266] Гугры (Lat. Huhri).

[267] Гугны (Lat. Hugni).

[268] Унгары (Lat. Hungari).

yollarlar. Onlar da bu dişlerden, ağırlıkları sayesinde güçlü bir darbe indirmeye yarayan kılıç ve bıçak kabzaları yaparlar[269].

Dördüncü olarak, neredeyse tüm kozmograflar Tana, İtil nam-ı diğer Volga, Dvina ve diğer büyük nehirlerin Riphean ve Hyperborea dağlarından doğduğunu iddia etse dahi bunlar uydurma ve cahilane ifadelerdir. Çünkü doğuda ne İskitya'nın ne de Moskova'nın hiçbir yerinde böyle dağlar bulunmaz. Tana, İtil ve daha büyük nehirler neredeyse dağın olmadığı, düz, ağaçlarla kaplı ve bataklıkların bulunduğu Moskova'dan doğar. Bu konudaki daha ayrıntılı bilgiyi Moskova'nın tasviri konusuna geldiğimde vereceğim.

Bu konuda, en saygıdeğer piskopos bile derin bir yanılgıya düşer. Bu, Riphean ve Hyperborea dağlarını buraya yerleştiren ünlü yazarların suçudur. Senin en değerli varlığın beni, onların böyle akilane argümanların ve gerçek tecrübelerin karşısında duran ifadelerinden korusun ve sakınsın ve her kim gördüğüne inanmıyorsa meselenin tam da benim belirttiğimi gibi olduğunu tecrübe etsin.

Beşinci olarak, Ugorlar İskitya'da toprak işlemez, ekim yapmazlar. Ne ekmekleri, ne şarapları, ne de biraları vardır. Ormanlarda ve oyuklarda sefil bir hayat sürerler. Bölgede çokça bulunan balık ve kuş etiyle beslenip su içerler. Kurt, geyik, tilki sansar vb. hayvanların derilerinden diktikleri giysileri giyerler. Yani Kuzey Kutbu'ndaki bu verimsiz bölge Hipokrat'ın ülkeler, hava ve su hakkındaki kitabında bahsettiği gibidir.

Moskova Knezliği'ne tâbidirler. Verebilecek çok şeyleri olmadığı için vergi niyetine samur, sincap vb. gibi hayvan postlarını verirler.

Altıncısı olarak, bazı ünlü kozmograflar ile müelliflerin Kuzey Buz Denizi yakınındaki bu topraklarda iklimi ve yumuşak havası sayesinde en ılıman bölgelerin uzandığı, bu nedenle insanların buralarda mutlu ve mesut çok uzun yıllar yaşadıkları,

[269] Морж (Lat. Morss). Müellifin burada verdiği bilgileri Kırım ve Osmanlı kaynakları da teyit etmektedir. Mors dişleri ve ticarî önemi hakkında yapılan en yeni çalışma için bkz. Serkan Acar, "Moskof Çarlarının Kırım Hanlarına Ödediği Bir Haraç Türü: Tiş-Tiyiş (Mors Dişi)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 60, s. 34-45.

yaşamaktan sıkıldıklarında ise kendilerini dağlardan denize attıkları yönünde yalan yanlış fikirlere sahip olduklarını görüyoruz.

Bunların tamamı masaldır. Ekmek, şarap gibi tatmin edici şeylerden yoksun olmaya mutluluk denilebilir mi? Kış gündönümünde uzun gecelerin hüküm sürdüğü, yaz mevsiminde ise batmak bilmeyen fakat ısıtmayan güneşe sürekli olarak maruz kalındığı soğuk bir yerde ılıman iklimden nasıl bahsedilir? Lakin bu konuyu daha fazla uzatmayacağım.

Yedincisi olarak, Ugor yurdunda ve kuzey bölgelerde altın, gümüş veya diğer madenler için arama yapılmamaktadır. Burada maden aramak için toprağı kazmaya engel olan ve altınları çalan efsanevî yaratıklar (griffonlar) ve iri kuşlarla ilgili masallar da gerçekle bağdaşmamaktadır. Eski yazarların aksine ben esasen griffonların ne kuzeyde bir yerde ne de dünyanın diğer ülkelerinde var olduğuna inanıyorum. Lakin oralardan bize kartal büyüklüğünde, ondan daha uzun kanatları ve kuyruğu olan ala doğan benzeri bir yırtıcı kuşun geldiğini biliyorum. Moskoflar ona *kreçet* (ak sungur),[270] biz ise beyazımsı göbeği olduğu için *bialozor*[271] yani beyaz pırıltı diyoruz. Atmacalar, doğanlar ve diğer yırtıcı kuşlar onun görünümünden ürker, korkudan titreyerek düşüp can verirler.

Sekizincisi ise kuzeyde Gotya'nın ötesinde İsveç, Finlandiya ve Ugor ülkesi ile Hazar Denizi'nin ötesinde tek gözlü, iki başlı, köpek kafalı vb. canavar görünümlü insanlar yoktur. Oralarda da bizim gibi insanlar yaşar. Ancak daha seyrek, dağınık, birbirlerinden uzak mesafelerde bulunurlar. Sayıları da azdır.

Bu insanların cilt rengi genellikle mavimsidir (синеватый). Vücutlarının bu rengi almasının soğuktandır. Bu gerçektir. Gerçeği yazan doğru bilgi vermiştir ve biz onun bu konudaki beyanının doğru olduğunu biliyoruz.

[270] Кречет (Lat. Krzeczot). Doğangiller familyasından yırtıcı bir kuş.
[271] Бялозор (Lat. Bialozor).

III. BÖLÜM

TATARLARIN SOYLARA GÖRE DAĞILIMI

Türkler Hakkında

Bir önceki bölümde konudan uzaklaşıp, Amazonlar, İskitler, Gotlar, Ugorlar veya Hunlar gibi kâh aynı kâh farklı zamanlarda Tatarların gelişine kadar Asya Sarmatyası veya İskitya'ya yerleşmiş bazı kavimlerden bahsettik.

Şimdi ise Çağatay Tatarlarından gelen Türkler, Ulan ya da Kırım Tatarları, Kazan Tatarları ve sonrasında Nogay Tatarları gibi kudretli kavimlerden bahsedeceğiz. İlk olarak Türkler hakkında birkaç cümle söyleyelim.

Tatarların, Çağatay yurdu adını verdikleri Got topraklarına doğudan gelişlerinin doksanıncı yılında, büyük hana bağlı Osman ismindeki bir savaşçı o sıralarda düşük rütbeli ve tanınmayan bir kişiydi fakat fiziksel olarak güçlü ve cesurdu; bu zat yaşadığı bazı dargınlıklardan dolayı kırk süvarisini yanına alarak Tatarlardan ayrıldı. Kapadokya bölgesinde dağlardaki münasip geçitleri gizlice ele geçirdi. Uygun zamanı ve yeri bulduğunda ise yağmaya başladı. Böyle olaylarda her zaman tesadüf edildiği gibi çok sayıda başıbozuk ona katıldı[272]. Sayıları arttığında artık gizlenmeden ve pusuya yatmadan harekete geçtiler. Alenen savaşa kalkışıp köy ve şehirleri kuşatmaya ve ele geçirmeye, ayrıca bütün kavimlere saldırmaya başladılar.

Bu çevik, cesur, zeki ve şanslı asker, direnişle karşılaşmaksızın tehdit ve terör havası estirdi. Bazı şehirlerden yağmaladıklarının yardımıyla Kapadokya, Pontus, Bitinya,[273] Küçük Asya, Pamfilya[274] ve Kilikya'yı hâkimiyeti altına aldı.

---

[272] Osman Gazi'ye sığınanlar esasen yazarın ifade ettiği gibi avare takımı değil, Moğol istilasından kaçan Türklerdir.

[273] Doğuda Paflagonya, kuzeyde Pontus Euxenios (Karadeniz), batıda Propontis (Marmara Denizi) ve Rhyndakus (Kocaçay, Atranos Çayı), güneyde Sangarios (Sakarya) Irmağı ile sınırlanmış, Kuzeybatı Anadolu'da bulunan bir bölge. Kâmil Doğancı, "Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (MÖ 297-MÖ 74)", *Bursa Defteri: Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi*, S. 20, s. 74.

[274] Türkler tarafından fethedilmesinden itibaren kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'na katılıncaya kadar Pamfilya, Antalya'nın güneybatısında dar sahil kıyısıyla başlayan ve Alanya bölgesinde tekrar dar bir kıyı şeridiyle son bulan ovayı kapsamaktadır; burada bulunan büyük Toros nehirleri Aksu (Kestros),

Osmanlı veya Türk soyu ondan intişar etmiştir. Öyle ki "her türlü kötülük yeryüzüne kuzeyden yayılmaktadır"[275].

Türklerin Tatarların soyundan geldiği ve onların bir kolu olduğu gelenekleri, dilleri ve savaş tekniklerine bakılarak ispatlanmıştır.

Giysileri, at üstünde bağdaş kurarak gitmeleri, savaşta ok ve yay kullanmaları her vakit Tatarlarla aynı olmuştur. Bugün de bu benzerlik genel olarak sürmektedir. Tatarca ana dilleridir. Ancak Tatar lehçesi İtalyancanın İspanyolcadan veya Lehçenin Bohemceden ayrıldığı gibi Türkçeden biraz farklılık göstermektedir.

Osman'ın ölümünden sonra oğlu Orhan[276] halefi ve Türklerin ikinci hükümdarı oldu. Cesareti ve hırsı bakımından babasına benzeyen bu zat devlet yönetiminde ondan daha deneyimliydi. Girişimci ruhu ile babası tarafından temelleri atılan hâkimiyet ve kudreti muhafaza etmiş, dahası bu gücü artırmıştır.

Orhan'ı üçüncü hükümdar olan Murad[277] isimli oğlu izledi. Grekler arasında anlaşmazlığın baş gösterip Trabzon ve İstanbul imparatorlarının iktidar çekişmesi yaşadığı sırada Murad, Trabzon imparatorunun yardım çağrısı üzerine Hellespontos[278] üzerinden Trakya'ya geçti. Daha sonra hile ve kurnazlıkla hareket edip Grekler gücünü ve servetlerini kaybedinceye kadar neticeyi uzattı ve fırsattan istifade silahını Greklere çevirerek Trakya'yı işgal etti.

Murad öldüğünde yerine oğlu Bayezid[279] geçti. Bayezid bu faaliyetleri daha da arttırarak Makedonya, Teselya, Fokidra, Boeotia ve Attika'yı fethetti. Bulgarları ve İliryalıları sürekli baskınlarla zayıflattı. Muhteşem Konstantinopolis kentinin banliyölerini yağmaladı ve kuşatmalarla ve açlıkla kente eziyet etti. Öyle ki Konstantinopolis imparatoru İtalya ve Galya'ya yardım dilenmeye gitti.

Köprü Su (Eurymedon) ve Manavgat Çayı'nın (Melas) aktığı düz ova kuzeyde dağlık Pisidya ile (kuzeye doğru takriben Yalvaç'a kadar uzanır) sınırdır.

[275] Yeremya, 1: 14.

[276] Архан (Lat. Archanes).

[277] Аммурат (Ammurates).

[278] Çanakkale Boğazı.

[279] Пезаит (Lat. Pesaites).

İlahî adalet tecelli etti de tarihçilerin Timurlenk[280] diye adlandırdıkları büyük Tatar hanı Timur Asya'yı vurarak ve şimşek gibi üzerinden geçerek hazır ve nazır kendisini bekleyen Bayezid'e saldırdı. Bayezid'i mağlup ettikten sonra altın zincirlere vurarak onu yanında esir götürdü. Lakin çok geçmeden serbest bıraktı. Bir süre sonra da Bayezid vefat etti.

Bayezid'den sonra devletin başına beşinci hükümdar olarak I. Mehmed[281] geçti. Macaristan ve Bohemya Kralı Sigismund ile Roma imparatoru büyük bir orduyla Mehmed'e saldırdılar. Ne var ki, savaşta Sigismund'un ordusu Mehmed'in ordusu ile karşı karşıya gelince dehşete kapıldı ve mağlup oldu. Sigismund Tuna Nehri'ni küçük bir tekneyle güç bela geçerek kendini kampa atmayı başardı. Böylelikle rezil bir şekilde hayatını kurtarmış oldu.

Mehmed'den sonra Türklerin altıncı hükümdarı olan Mahmud[282] başa geçti. Mahmud ağır vergiler koydu ve imparatorluk sınırlarını baskınlarla genişletti.

Mahmud'un ölümü üzerine oğlu II. Murad[283] iktidarı ele geçirdi. Ünlü Selanik şehrini kuşatıp Kıbrıs ve Aetolia'yı fethetti. Triballi, İllirya ve Macar topraklarını boşalttı. Lehistan ve Macar kralı László başta onunla savaşıyor olmaktan memnundu. Ancak Varna Gölü yakınlarındaki son savaşta Hunyadi Yanoş'un (János) savaş alanını Macarlarla birlikte terk etmesiyle yenilgiye uğrayıp ordusuyla beraber trajik bir şekilde can verdi[284].

Zafer mağruru Murad, Mora Yarımadası'nı güç kullanarak aldı ve Korint Kıstağı surlarını temellerine kadar yıktı.

---

[280] Темерлан (Lat. Temerlanem).

[281] I. Mehmed Orijinal kaynakta Alpinus ve Rusça çevirisinde Альпин (Alpin) olarak kaydedilmiştir.

[282] Махумет (Lat. Machumete). Yazar burada şahısları birbirine karıştırmıştır. Çelebi Mehmed'den sonra tahta oturan hükümdar II. Murat'tır. Erken dönem Osmanlı padişahları arasında Mahmud isimli bir kimse yoktur. I. Mahmud ise bilindiği üzere 1730 yılında cülus etmiştir. Eser 1517 yılında yazıldığına göre; müellifin bu isimle hangi padişahı kastettiği belli değildir. I. Mehmed olduğunu iddia etmek de mümkün değildir çünkü yazar onu da Mahmud'dan sonra başa geçen padişah olarak kaydetmiştir.

[283] Аммурат II (Lat. Ammurate).

[284] Yazarın İzladi Muharebesi'ne ilişkin yazmış olduğu bu satırlar bazı Avrupalı tarihçilerin aksine savaşın galibinin Osmanlı Devleti olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Murad ölüm döşeğindeyken yerini oğlu Mehmed'e[285] bıraktı. Osmanlı Devleti'nin sekizinci hükümdarı[286] Mehmed 1453 yılında Mayıs ayının son günü elli dört gün süren bir kuşatmanın ardından son saldırıda tüm gücünü kullanarak Konstantinopolis'i aldı. Akabinde en zengin Pera[287] şehri de teslim oldu ve surları yıkıldı.

Bulgaristan ve Sırbistan'ı alarak Sırbistan'ın Tuna Nehri üzerindeki görkemli Semendire Kalesi'ni ele geçirdi. Buradan yönünü Dalmaçya ve Hırvatistan sahasına çevirdi ve Avusturya'da Steiermark'a girdi.

Daha sonra savaş yoluyla eskiden Venediklilerin egemenliği altında bulunan Eğriboz Boğazı[288] ile Tavrida Adası'nda[289] bir Ceneviz kolonisi olan ve günümüzde Kefe diye adlandırılan Theodosia'yı aldı. Bu adalarla birlikte Mangup Kalesi'nde iki prensi kılıçtan geçirdi (Gotlar'ın son temsilcilerinin söylediği gibi) Tavrida [yani Kırım'da bulunan] Kerson'daki Tatar hanı Mengli Giray'a boyun eğdirdi.

Moldova ve Eflak'ı perişan etti. Üst üste on altı yıl Venediklilerle savaştı. Yine böyle uzun süreli bir savaşı da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan[290] ile yaptı. Sık sık galip gelse de mağlup olduğu zamanlar da oldu. 1 Mayıs 1481 yılında vefat eden Mehmed İstanbul'a gömüldü. Türkler yerine oğlu II. Bayezid'i[291] tahta oturttular. Bunun üzerine, Mehmed'in küçük oğlu Cem[292] öfkeyle Mısır sultanına gitti, ordusunu topladı ve Bayezid ile savaşa girişti. Savaşta başarısızlığa uğrayan Cem Rodoslulara sığındı ancak Rodos şövalyelerinin reisi olan büyük üstat onu Fransa'ya esir olarak gönderdi. Daha sonra Papa IV. Aleksandr'a rehin verildi. Fransız Kralı Charles Roma'dan geçerek Puglia'ya yöneldiği sırada papa ile anlaşmaya vararak Cem'i aldı.

---

[285] Махомет (Lat. Machumetem).
[286] Fatih Sultan Mehmed daha önce de ifade edildiği gibi yedinci padişahtır. Ancak müellif I. Mehmed ile II. Murad arasında gerçekte var olmayan birini padişah olarak kaydettiği için padişahların kronolojik sırasını bir sıra kaydırmıştır.
[287] Beyoğlu.
[288] Нигропонт (Lat. Nigropontum).
[289] Kırım Yarımadası'nın eski adı.
[290] Metinde *Pers kralı Uzun Hasan* ifadesi kullanılmıştır. Гузакассаном, королем персов. (Lat. Husacassan, rege Persarum).
[291] Баиссет (Lat. Baissetum).
[292] Зелиаб (Lat. Zeliabus).

Ancak Cem zehirlendiği için mi yoksa yorgunluktan mıdır bilinmez yolculuk sırasında öldü.

Türklerin dokuzuncu[293] hükümdarı olan II. Bayezid Moldova'da Kili ve Beyaz Kale'yi[294] aldı; aynı zamanda kuşatmadan sonra yaptığı savaşla Venediklilere ait Modon Adası'nı ve aynı isimli şehri ele geçirdi. Sık sık Şah İsmail Safevî[295] ile savaştı ve neredeyse her defasında yenilgiye uğradı.

II. Bayezid ihtiyarladığında bizimkilerin *Selembek*[296] diye adlandırdıkları oğlu Selim tahta geçti. Bayezid ise müteakiben çocukluğunun geçtiği adaya giderek burada yaşama veda etti.

Türklerin onuncu[297] ve halihazırdaki hükümdarı olan Selim[298] iktidarı ele geçirdikten sonra kardeşlerini öldürttü. Daha sonra Hıristiyan âlemini tehdit ederek ilk olarak Pannonya ile savaşa girmeye karar verdi. Lakin kudretli Tanrı'nın yüce iradesi karşısına Şah İsmail Safevî'yi çıkardı da yaptığı birkaç savaşta onu mağlup etti.

Daha sonra Selim nam-ı diğer *Selembek* Suriye'yi aldı ve Mısır sultanını öldürdü.

Bizim Konstantinopolis dediğimiz ve hiçbir zaman İkinci Roma diye adlandırılmayan imparatorluğun başkenti son üç hükümdarın devrinde daimî surette Türklerin ikametgahları haline geldi. Öyle ki çevre sakinleri özellikle Slavlar burayı Bizans ve Konstantinopolis diye değil de Çarların Evi[299] yani Sezar'ın Evi diye adlandırmışlardır.

İstanbul bir üçgenin içinde yer alır; iki köşesi denizin yanında uzanırken, üçüncü köşesi karaya bakar. Çevresi on sekiz İtalyan miline eşittir. Burada büyük saraylar yoktur. Hamam ve yeniden inşa edilmiş görkemli medreseler bulunur. Bir zamanlar

---

[293] Sekizinci olacak.
[294] Белый Замок (Lat. Album Castrum). Akkirman kastedilmektedir.
[295] Софи, королем персов (Lat. Sophi, rege Persarum).
[296] Селембек (Lat. Selembeg).
[297] Dokuzuncu olacak.
[298] Зелембег (Lat. Zelembeg).
[299] Царев дом (Lat. Czarzow dom) Slavca Çarın Şehri anlamına gelen Tsarigrad yani Çarigrad İstanbul için kullanılmış bir addır.

olağanüstü bir şekilde inşa edilmiş olan Ayasofya Kilisesi yani Tanrı'nın Hikmeti Kilisesi (ya da Baba Tanrı'nın Gerçek Hikmeti İsa Kilisesi) II. Mehmed tarafından yıkıldı ve bir ahıra dönüştürüldü[300].

İtalya'da bulunan Roma dairevî bir şekle sahiptir. Otuz iki mil olan surlarının çevresi İstanbul'un çevresini neredeyse iki kat aşar. Roma'da yedi tepe ve görkemli saraylar bulunmaktadır.

Ulan veya Kırım Tatarlarının Soyu Hakkında

İtil ötesi Tatarlarından gelen bir başka Tatar kolu ise Tavrida Adası fatihi Ulan'dan ötürü bu ismi almış olan Ulan Tatarlarıdır.

Ulan genç kız veya bakire kız anlamına gelir[301]. Böyle adlandırılmasının sebebi de genç bir kız tarafından evlilik dışı dünyaya getirilmesidir. O, bu adını Tavrida'daki Kerson şehrinde kendi nesline aktarmıştır.

Müslümanlar için bir kızın evlenmeden gebe kalması mucizevî bir durum değildir. Bu olaya sıkça rastlanır ve yasak da değildir.

Tavrida Adası Azak bataklıkları arasında bulunur. Yirmi dört mil uzunluğunda olup genişliği on beş mildir. Adanın Solhat, Kırkyer, Kefe olmak üzere üç şehri ve Mangup ile Azak isimini taşıyan iki kalesi bulunmaktadır.

Tatarlar Perekop hükümdarına Kırım imparatoru dedikleri için Solhat'ı da aralarında Kırım diye adlandırmışlardır.

Şehrin evleri sefalet içinde olup, büyük çoğunluğu terk edilmiştir.

---

[300] Bu bilgi elbette doğru değildir. Ayasofya'nın Türklerin eline geçmesinin Slav dünyasında yarattığı infial için bkz. Serkan Acar, "Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih Sultan Mehmed", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, s. 1-22.

[301] *Ulan (Oğlan)* Kazan Tatarcasında çocuk, bala anlamına gelirken; *kız ulan* da genç kız anlamına gelir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Ulan", a.g.e., s. 245.

Bir diğeri küçük şehir ise Kırkyer'dir. Şehirde yüksekçe bir kaya üzerine oturtulmuş ağaçtan ve kilden yapılma kale bulunmaktadır.

Bu kayanın içerisinde insanları ve hayvanları öldüren bir ejderhanın yaşadığı, bu yüzden komşu muhitlerde yaşayanların evlerini bırakarak kaçtıkları anlatılır.

Adada yaşayan Grekler ve İtalyanlar Tanrı'nın annesi yüce Meryem'e onları ejderhadan kurtarması için dua ettiler. Nitekim zamanla kayanın içinde bir mum yandığını gördüler. Kayaya çıkmak için basamakları kesip oyarak yanan muma ulaştılar ve bu mum alevinin önünde Azize Bakire Meryem'in suretini, aşağıda ise iki parçaya ayrılmış ejderhayı gördüler.

Bu mucizevî kurtuluşa şükran duydular. Ejderhayı da parçalara ayırarak kayalıklardan aşağı fırlattılar.

Bölge halkı kutsal bakireyi yüceltip ibadet etmek üzere onun suretini görmeye gittikleri için kardeşleriyle mücadele eden Kırım hanı Hacı Giray[302] onları örnek alıp Kutsal Bakire Meryem'den ona yardım etmesini isteyip şükranının karşılığı olarak da adakta bulundu.

Müslümanların Azize Meryem'e saygı duyduklarını, onun bakire oluşunu, evlenmeden gebe kalarak mübarek ve yüce peygamber İsa'yı doğuruşunu kabul ettiklerini de söylemek gerekir.

Hacı Giray, Meryem'in yardımıyla rakiplerini yendiğinde en iyi iki atını satıp balmumu aldı. Bunlardan iki adet büyük mum yaptı. İstikbalde başa geçecek hanlara da her yıl Meryem'in sureti önünde mum yakmaları emrini verdi.

Şimdilerde Kefe diye adlandırılan üçüncü şehir Theodosia Türklerin imparatoru II. Mehmed tarafından Venediklilerden alındı.

Kefe'nin batısındaki Mangup Kalesi'ni de ele geçiren Mehmed, anılan kalenin hâkimi ile söylenilenlere göre Gotların son temsilcileri olan iki kardeşini de kılıçtan geçirdi.

[302] Ацигери (Lat. Acigeri).

Ayrıca hâlihazırda Türklerin sahibi olduğu Tana Nehri'nin mansabına yakın Azak Kalesi'ni berkitti.

Tatar Ulanlar adaya geldiklerinden bu yana adanın belli kısımlarında yıllardır süregelen adetlerine göre çayırlarda yaşıyorlar. Ada dışında ise Akkirman'a kadar Azak Kalesi ve Karadeniz yakınındaki Avrupa Sarmatyası'nın yine çayırlık alanlarına sahip oldular.

Bunlar kaba ve kusurları olan bir köprü görünümünde bir geçit açtılar, bir mil uzunluğundaki bölgeyi doldurarak batıdan adaya doğru bir yol yaptılar fakat bazı yerlerde denizin dalgaları bu yolun ötesine geçmektedir.

Antik çağda adaya Tavrida deniliyordu. Şimdilerde ise hendek anlamına gelen Perekop diye adlandırılıyor. Çünkü su adayı her taraftan çevreliyor ve su dolu hendekler şehri koruyor.

Bu konuya ilişkin anlattıklarımız kâfidir; şimdi de onların şecerelerine bir göz atalım.

Tavrida'da Ulan'dan sonra devletin başına Toktamış Han geçti; bu zat Litvanya kralı Witold ile birlikte İtil ötesinin hükümdarı olan kardeşi Timur Kutluk'a karşı mücadele etti. Ne var ki Toktamış mağlup oldu.

Toktamış'tan sonra oğlu Şeyh Ahmed Han[303] hüküm sürmeye yeltendiyse de Hacı Giray[304] onu kovup tahta kendisi oturdu.

---

[303] Шидахмет (Lat. Szidachmet). Müellifin bu bölümde Şeyh Ahmed hakkında yazdıkları daha önce "İtil Ötesinde Yaşayan İmparatorların Şeceresi Hakkında" başlıklı bölümde verdiği haberlerle çelişmektedir. Bu bölümde onun eşi ve çocuklarıyla esir alınıp, hapis hayatı sırasında birlikte öldüklerinden bahsederken, söz konusu bölümde Kırım hanının teşvikiyle eşinin ve çocuklarının yanlarına aldıkları askerlerle beraber onu terk ettiklerini ve Şeyh Ahmed'in bir başına öldüğünü kaydetmiştir. Esasen müellifin bu bölümdeki havadisleri, Şeyh Ahmed'in Toktamış'ın oğlu olduğu ifadeleri de dâhil hatalıdır. Kitabın Rusça neşrini yapan Sergey Aleksandroviç Anninskiy müellifin bu hatalarını farklı kaynaklar kullanmasına bağlamaktadır. Bkz. Anninskiy, "Şeyh Ahmed", *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, s. 245. Müellifin Şeyh Ahmed hakkındaki ilk haberleri hakkında birtakım eksiklikler olsa da nispeten doğru hususlar da vardır. Zira Altın Orda'nın son hükümdarı Kırımlılara karşı girişeceği savaşta müttefiki Litvanya büyük dükü Alkesandr'dan yarım beklerken, kışın son derece soğuk ve şiddetli geçmesi ve askerî birliklerin teçhizatıyla ilgili ciddi sorunların ortaya çıkması sonucu askerleri onu terk etmeye başlamış, Kırım hanına sığınmışlardı. Nihayetinde Mengli Giray tarafından kışkırtılan eşi ve ailesi de beklenmedik şekilde ondan ayrılmış ve çok sayıda askerle birlikte

Şeyh Ahmed yardım için Litvanya'ya gitti. Ancak Litvanlar onu karısı ve çocuklarıyla birlikte esir aldı. Litvanya büyük dükü ve Lehistan kralı III. Kazimir döneminde ise esir olarak geldiği Kaunas Kalesi'nde eşi ve çocuklarıyla birlikte can verdi.

Hacı Giray öldüğünde tahta yedi oğlundan en büyüğü olan Haydar[305] geçince küçük oğul Mengli Giray Türklerin imparatorundan yardım istedi. Yardım isteği kabul gören Mengli Giray, Haydar'ı, eşini ve Yağmurçı'yı[306] diğer kardeşleriyle bir olup devirdi. Bunun üzerine Haydar ve beraberindekiler Moskova knezi İvan Vasilyeviç'e sığındılar. Knez onları kabul ederek Kazan Hanlığı'nı onlara verdi[307].

Mengli Giray hanın dokuz oğlu vardı. Oğullarından ilki Mehmed Giray, ikincisi Ahmed Giray, üçüncüsü Mahmud Giray, dördüncüsü 1510 yılında topladığı ganimetleri götürürken Eflak'ta nehirde boğulan Feth Giray[308], beşincisi Burnaş Giray[309], altıncısı Mübarek Giray ve yedincisi Saadet Giray'dır[310]. Sekizincisi ve dokuzuncusunun ismi ise bilinmemektedir[311]. Hâlihazırda Mengli Giray'ın oğlu Mehmed Giray hüküm sürmektedir.

Kırım Tatarlarının yaşadıkları altıncı iklimin etkisiyle daha kültürlü ve uysal olmaları gerekir ancak şehirde ve köylerde değil de bozkır ve ormanlarda yaşayan hayvanların doğasında var olan mazideki yağma tutkusu, vahşilik ve gaddarlık özelliklerinden bir şey kaybetmediklerine şahit oluyoruz.

Kırım'a kaçmıştı. Bkz. István Vásáry, "Kırım Hanlığı ve Büyük Orda (XV-XVI. Yüzyıl) Hâkimiyet Uğruna Mücadele", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, S. 1, 335. Öte yandan aynı bölümde Şeyh Ahmed'in tutsak tutulduğu hapishanede vefat ettiği haberi ise yanlıştır. Kiev valisi tarafından yakalanıp Litvanya Vilnius'a gönderilen Altın Orda hanı buradan bir şekilde kaçmayı başarmıştı. Ancak tekrar yakalanarak aynı yere gönderilen Şeyh Ahmed, çeyrek asırlık bir mahkûmiyet hayatından sonra 1527 yılında serbest bırakıldı. Hacı Tarhan (Astarhan)'a dönen son Altın Orda hükümdarı çok geçmeden de burada vefat etti. Bkz. A.g.m., s. 336.

304 Адзикерей царь (Lat. Adzikerei czar).

305 Гайдер (Haider).

306 Ямурци (Lat.Iamurci).

307 Bu bilgiler de hatalıdır. Ayrıntılar için bkz. Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013.

308 Бети Керей (Lat. Bethi Kerei).

309 Бурнас Керей (Lat. Burnas Kerei).

310 Садех Керей (Sadech Kerei).

311 Mengli Giray'ın çocukları için bkz. Yavuz Söylemez, "Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 2, s. 635-654.

Bugün dahi Rusya, Litvanya, Eflak, Lehistan ve zaman zaman Moskova'ya saldırıp buraları yağmalıyorlar.

Kazan Tatarları ve Nogay Tatarları Hakkında

Üçüncü orda Kazan Tatarlarına aittir; yaşamlarını sürdürdükleri Moskova sınırı yakınında bulunan İtil Nehri üzerindeki Kazan Kalesi'nden dolayı böyle adlandırılmıştır.

Diğer tüm Tatar ordaları gibi onlar da Tatarların ana mahreci olan Çağatay ve İtil ötesi Tatarlarından gelmektedirler.

Kazan Orda'nın on iki bin askeri bulunmaktadır. Gerektiğinde bu sayı diğer Tatarları da topladıklarında otuz bine ulaşmaktadır.

Moskova knezinin haraçgüzârları oldukları ve hem barış hem de cenk zamanında ve yine kendilerine han seçerken Moskova knezine tâbi oldukları için devlet adamları, faaliyetleri ve şecereleri hakkında yazan olmamıştır[312].

Bu nedenle Moskova knezleri hakkında söylenilenler onlara da atfedilebilir.

Genç bir orda olan dördüncü orda ise İtil ötesi Tatarlarının bir kolu olarak diğerlerine göre daha geç ortaya çıkmış olan *Okkaslar*[313] veya diğer adıyla Nogay Tatarlarıdır[314].

Büyük hanın önde gelen hizmetkârı ve savaşçısı olan otuz erkek evlada sahip Okkas'ın (Vakkas?) öldürülmesinden sonra oğulları İtil ötesinin büyük ordasından ayrıldılar ve bugünün tarihi olan 1517 yılına 70 yıl veya daha az bir süre kala Saray

[312] Burada Kazan Hanlığı ile ilgili olarak verilen bilgi doğru değildir. Zira bu tarihlerde hanlık bağımsızlığını koruyordu. Fakat devlet içerşisinde biri milli diğeri de Rus yanlısı olmak üzere iki fraksiyon vardı. Yönetim kâh birine kâh yekdiğerine geçiyordu. Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkiler (1437-1552)*, Ankara 2013.

[313] Оккассы (Lat. Occasorum). Bu etnonim besbelli ki Nogayları imleyen bir şahıs adından türemiştir. Ancak isim net değildir ve henüz izah edilememiştir.

[314] Нагайские Татары (Lat. Thartarorum Nahaiensium)

Kalesi civarına yerleştiler. Kısa süre içinde haddinden fazla çoğaldılar. Günümüzde oldukça kalabalık ve büyük bir orda halini almışlardır.

Onlar diğer tüm Tatarlara göre kuzeye daha yakınlardır ve onların sıkça baskınlarına ve soygunlarına maruz kalan Moskova'nın doğu sınırıyla hemhudutturlar.

Okkas'ın oğulları ve torunları tarafından yönetilirler. Yaşadıkları yerde ne kâğıt ne de madenî para vardır. Bu nedenle takas yöntemini kullanırlar. Örneğin köle, çocuk, büyükbaş hayvan ve yük hayvanı takas ederler.

II. FASIL

I. BÖLÜM

YUKARI AVRUPA SARMATYASI'NIN TASVİRİ HAKKINDA

Rusya, Çevresi, Zenginlikleri ve Burada Bulunanlar Hakkında

İskitya adıyla anılan Asya Sarmatyası'ndan sonra geriye Avrupa Sarmatyası'ndan bahsetmek kalıyor. İlk olarak, bir zamanlar Roksalanya diye adlandırılan Rusya'ya bakalım[315]. Doğu kenarı Asya'yı Avrupa'dan ayıran Tana ve Azak Denizi'ne bitişiktir. Antik çağlarda Tana Nehri yakınında Alanlar, onların ötesinde güneye doğru Roksalanlar yaşardı. Bu halkların tamamı öldürülüp yok edilmişlerdir. Şimdi buralarda genişçe uzanan bozkırlar bulunmakta ve yukarıda da bahsedildiği üzere nadiren Kazaklara[316] veya gezginlere rastlanılmaktadır. Daha güneyde Çerkezlere (Circassorum) ait kalıntılar vardır. Bu vahşî ve savaşçı halk köken itibariyle Rus'tur, dilleri de Rusçadır. Ayrıca, Litvanların sahibi olduğu, Kırım Tatarları tarafından inşa edilmiş olan Özü Kalesi[317] ile onun da ilerisinde Özü Nehri'nden güneye doğru yaklaşık iki mil ötede Dzassov[318] bulunur. Burada günümüze ulaşmamış yıkık bir kale bulunmaktaydı. Dzassov ile Türklerin işgal etmiş olduğu Belgorod[319] arasındaki mesafe altı mildir. Ardından batıya doğru, güneyde Moldova ve Eflak, doğuda ise Tatar bozkırları ve Tavrida Adası ile sınırı bulunan Podolya gelir. Ülke ekmek ve bal bakımından oldukça zengin ve verimlidir. Toprağı her ne kadar kabaca işleseler de az miktarda ve derine inmeyecek şekilde sürer ve ekimi toprağın yüzeyine yaparlar. Bir sonraki yıl toprağın işlenmeksizin ve sürülmeksizin tohum vermesi amacıyla, hasat

[315] XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında Rusya hakkında yazan tüm yabancılar arasında Rusya'yı Moskova'dan en net ve en tutarlı bir şekilde ayıran Miechowita'dır. Ona göre Rusya, sadece Kiev Rusya'sının güneybatısını ihtiva eder Moskova'ya tâbi olmadığı gibi ona dâhil de değildir ve güney kısmı olduğu kadar (Litvanya), batısı bile buraya ait değildir. III. İvan'ın knezliği dönemindeki Moskova ise, Doğu Avrupa'nın merkez ve kuzeydoğu bölgelerini kapsamaktadır. Rusya XVI. yüzyılda batıda genel olarak Moskova adıyla biliniyordu. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Moskoviya i Russiya", a.g.e., s. 248.

[316] Козаки (Lat. Kosacis).

[317] Очаков (Lat. Oczarkov).

[318] Дзассов (Lat. Dzassow).

[319] Бялыгрод (Lat. Bialygrad). Akkirman.

başlayıp hububat toplanırken belirli sayıda tane toprağa serpilir. **(S. 95)** Böylece buğday arka arkaya üç yıl çıkar.

Meralardaki otlar o denli hızlı ve gür yetişir ki üç günde boyları üç sajeni[320] geçer. Bundan daha uzun bir süre zarfında ise çayırda unutulan bir pulluğu kaybedip saklayacak hale gelir.

Arılar burada sadece kovanlarda ve ağaç kovuklarında değil, nehir kenarlarında ve toprakta da bal yaparlar. Sıkça olduğu gibi, yeni bir sürü geldiğinde ve bu arıları yok etmeye başladığında, köylüler arıların üzerine çullanan bu sürüyü diğer sürü yaşayıp bal yapabilsin diye ya öldürürler ya da suya atarlar.

Daha ileride, Sarmatya Dağları yakınlarında Kolomyia, Zidaczow, Snyatyn, Rohatyn ve Busko vb. bölgelerde başlarında Leh soylularının bulunduğu Rus halkı[321] yaşar. Sarmatya Dağları'nın yakınlarında bir zamanlar Galiçya diye adlandırılan Galizien ve Przemysl ile bu dağlar arasında kalan Sanotsk bölgesi bulunmaktadır. Rusya'nın merkezine doğru Lviv (Leopoliensis) arazisi uzanır. Yukarıda ve aşağıda bulunan iki sağlam kalesiyle Lviv şehri bu topraklardadır. Aynı zamanda Rusya'nın başkentidir. Kuzeyde Halmsk, Lutsk ve Belsen bulunur. Lviv ise merkezde yer alır.

Rusya, güneyinde ülke halkının Dinyester (Niestr) adını verdiği Tiras Nehri ve Sarmatya Dağları, doğusunda Tana, Azak Denizi ve Kırım Adası, kuzeyinde Litvanya ve batısında Lehistan ile sınırdır.

Bölge sakinleri tarafından Dinyeper diye adlandırılan ünlü Borisfen Nehri Moskova'dan doğar. Litvanya ve Rusya'dan geçerek Smolensk ve Kiev'e doğru yol alır. Batıda Khmilnyk şehri yakınlarından doğan Bug Nehri buraya dökülür. Dinyeper yaklaşık üç yüz Alman mili uzunlukta akarak sularını Karadeniz'e döker.

Genel itibarıyla bereketli olan Rus toprağı özellikle bal, bal ürünleri ve baldan yapılan içecekler bakımından zengindir. Bölgeye Pannonya'dan, ayrıca Moldova ve

[320] Са́жень: Eski Rus uzunluk ölçü birimidir. 1 sajen üç arşına karşılık gelir. 2,13 metredir.
[321] Lat. Rutenorum. Rutenya.

Eflak sınırlarından şaraplar getirilir. Bunlar arasında Yunanistan'dan taşınan sert Grek şarabı da bulunur. Bol miktarda biraları vardır.

Ülke atlar, boğalar ve koyun sürüleri bakımından zengindir. Balmumu boldur. Sansar, sincap, tilki kürkü ve sığır derileriyle doludur. Mebzul miktarda nehre sahip olduğundan arazi sulaktır. Suyun olduğu her yerde balığa rastlanır. Ruslarda balık üretim havuzları ve balık kapanları bulunmamaktadır. Anlatılanlara göre; hiçbir insan emeği olmaksızın adeta gökyüzünden balık yağmaktadır.

Lviv bölgesinde hatırı sayılır büyüklükte şeritler halinde kolayca parçalara ayrılan turna balığı bulunur.

Rusya, Tana ve Azak Denizi'ne yakın yerlerde bulunan güzel kokulu kamışlarla, Litvanya'da da gördüğümüz raventler ve farklı yerlerdeki pek çok bitki ve bitki kökleriyle zengindir. Ayrıca her yerde toplu halde bulunan boya bitkilerine rastlanır. Çok önceleri bu bitkiler buradan İtalyan şehirleri olan Genova'ya ve Floransa'ya taşınırdı; şimdilerde ise toplananın çok az kısmı dışında tamamına yakını heba olup gitmektedir.

Holmsk civarında kesilen ve yerlere düşüp kalan çam dalları bir, bilemedin iki yıl içerisinde silisli taşlara dönüşür. Bölgede bize ithal edilen bol miktarda tebeşir ve beyaz toprak da bulunur. Bir de kurak zamanda Hacıbey Gölü'nden[322] toplanan tuz vardır. Tatar kalesi olan Özü buraya yakın olduğundan, Tatarlar kimi zaman yükledikleri iki yüz hatta üç yüz araba dolusu tuzla yakalanıp esir alınırlar. Przemysl topraklarında ve Drohobych'ta toplanan tuz kaynatılarak belli ölçülerde ve kalıplar halinde muhafaza edilir.

Rusya'da yaygın olan pek çok inanç vardır. Roma başrahibine bağlı olan Hıristiyan inancı bunlardan biridir. Temsilci sayısı az olmasına rağmen hâkim ve baskın olan din budur. Grek ritüelini takip eden diğer inanç daha yaygındır ve tüm Rusya'yı kapsar. Üçüncüsü Museviliktir. Bu dinin inananları Hıristiyan topraklarında olduğu gibi

[322] Качибейское Озеро (Lat. Lacu Kaczybeio). Bu hidronim Türkçe kaydedilmiştir.

tefeciler değil de çoğunlukla kamu vergisini ve haracı toplayan zanaatkar, çiftçi ve büyük tüccarlardan oluşan Yahudilerdir.

Dördüncüsü özellikle Kamyanets ve Lviv'de görülen Ermeni inancıdır. Ermeniler mallarını Kefe, İstanbul, Mısır'da İskenderiye, Arkaim[323] ve Hindistan'a kadar ulaştıran oldukça deneyimli tüccarlardır.

Ruslar giysi ve kilise hizmeti bakımından Grekleri takip ederler. Yazı şekilleri ve alfabeleri onlarınkiyle oldukça benzerlik gösterir. Yahudiler İbranice yazar ve okurlar, aynı zamanda astronomi ve tıp bilimiyle ilgilenirler.

Ermenilerin kendi ritüelleri ve yazıları vardır. Azizler arasında en çok kendilerini Hıristiyanlığa dönmeye ikna eden havari Tadeusz'a saygı duyarlar. Ondan sonra kutsal havari Bartholomeos'u onurlandırırlar. Dinin kaidelerini onun aracılığı ile kavradıklarını ifade ederler.

İbadet için muhteşem ve son derece güzel giysi ve aksesuarlara sahiptirler. Bunlar kesilmemiş büsbütün yuvarlak cüppeler, kitaplar, kaseler ve eski Hıristiyanlara ait diğer muhteşem eşyalardır.

Ruhanî otoriteler ve Hıristiyan yöneticilere baktığımızda, başlarında Lviv'de görevli Rus ya da Litvan bir metropolitin bulunduğunu görüyoruz. Kiev, Kamyanets, Przemysl, Holmsk, Lutsk, Miedniki piskoposları ona bağlıdır. Rusların ruhanî lideri Kiev metropolitidir (Kiev bir zamanlar Rusya'nın başkentiydi). İster veya Tuna nehirlerine kadar Moldova ve Eflak'ta bulunup Grek ritüelini takip eden piskopos ve vladıkalar[324] ona tâbidir. Ayrıca Rusya'da birincisi Holmsk, ikincisi Litvanların hâkimiyetindeki Vladimir veya Brest'teki piskoposlar, üçüncüsü Pinsk veya Turov, dördüncüsü Polotsk, beşincisi Lutsk, altıncısı Smolensk ve Moskova toprakları ile kuzey sahasındaki diğer tüm başpapaz ve piskoposlar onun idaresi altındadır. Dil ve eğitim bakımından Grek bir âlim olan eski Kiev Metropoliti İsidor, Papa IV. Eugenius zamanında yüz atla Floransa Katedraline geldi ve Roma Kilisesi ile birliği sağladıktan

[323] Алькаир (Lat. Alkairam). Kahire olmalı?
[324] Владыка (Lat. Wladica). Doğu Ortodoks Kilise yapılamasında eski bir unvan.

sonra Rusya'ya döndü. Fakat orada Roma'ya bağlılık vaazı verdiği zaman Moskoflar ondan unvanını alıp ölüme terk ettiler.

Ruslar başta Büyük Basileios, Nazianuslu Gregorius ve Yannis Khrysostomos olmak üzere Grek âlim ve ilahiyatçıların öğretilerini izlediler. Nazinanuslu Gregorius'a onlar *Bogoslov*[325] adını vermişlerdir. Bu kelime Latincede "Tanrı'yı yücelten" anlamına gelir. Bizim de kutsiyet atfettiğimiz Romalı papaz Gregorius'u ve özellikle de onun *Moral*[326] adlı kitabını bilirler. Bu kitabı kendi dillerine konuşmacı, vaiz veya danışman anlamına gelen *Besednik*[327] şeklinde çevrilmiş olan çevirisinden okurlar.

Rus kiliselerinde âyinler sırasında Sırpça yani Slavca; Ermeni kiliselerinde Ermenice, Yahudi sinagoglarında ise İbranice dua ederler. Roma ritüellerini takip eden Hıristiyanlar ise Latince dua eder ve Latince okurlar.

Rusya ve Litvanya nehirlerinde özellikle Dinyeper ve Ginapis diye adlandırılan Bug'da yaz mevsiminde mayıs sineklerinin, solucanların, dört kanatlı hatta bazen altı kanatlı uçan böceklerin artış gösterdiğini, bunların sabahları ortaya çıkıp öğle saatlerinde su üstünde uçuştuğunu veya kıyılar üstünde kanat çırptığını, günbatımında ise öldüklerini ayrıca kaydetmekte fayda vardır. Aristoteles bunlardan ilk olarak *De Historiis Animalium* (Hayvanların Tarihi) daha sonra da *Problematibus* (Problemler) adlı kitaplarında bahsetmiştir; ayrıca hekimler de bir günlük humma hakkındaki tetkikatlarında zikrederler.

Litvanya ve Sarmatya Hakkında

Litvanya Büyük Dukalığı oldukça geniş bir bölgedir. Bünyesinde çok fazla Litvan ve Rus knezi bulunmakla birlikte her birinin tâbi olduğu bir lider ve hükümdar bulunmaktadır. Metbu olunan bu şahsiyete genel olarak *Magnus Dux Lithuaniae* (Litvanya Büyük Dükü) denilmektedir.

[325] Богослов (Lat. Bogoslow)
[326] Мораль (Lat. Moralium).
[327] Беседник (Lat. Biesiednik).

Eski tarihçiler antik çağdan bahsederken, Romalılarla olan anlaşmazlıkları yüzünden İtalya'yı terk eden bazı İtalyanların Litvanya topraklarına gittiklerini, buraya kendi vatanları olan İtalya'nın ismini verdiklerini ifade ederler. Halkına ise *İtaller* (Italici) dediklerini, daha sonraları önüne L harfinin eklenmesiyle bu topraklara *Litaliya* (Litalia), halkına da *Litaller* (Litali) adını taktıklarını söylerler.

Komşuları olan Ruslar ve Lehler bu isimleri daha da değiştirmiş, ülkerini Litvanya ve halkını da Litvan olarak adlandırmışlardır. Günümüzde de bu isimler kullanılmaktadır.

İlk olarak *Vilna*[328] şehrini kurdular (kutup yüksekliği 57 derecedir). Bu topraklara birlikte geldikleri liderleri *Viliya*'dan dolayı Vilna ismini verirken, kentin etrafından doğan nehirlere de yine liderlerinden ötürü Viliya ve Vilna[329] isimlerini taktılar.

Kendileri ise buraya, dillerinde aşağı toprak anlamına geldiği için olacak ki, *Samogitya* (Samagitthia) ismini vermişlerdir. Bazı cahil tarihçiler Litvanya adının boynuz veya av borusu anlamına gelen *lituo*'dan geldiği şeklinde uydurma açıklamalar yapıyorlar. Bunu da güya avlanmanın bölgede yaygın olmasına dayandırıyorlar. Ancak bu, tarihî kökene bakılmaksızın gözleme dayalı yapılmış bir açıklamadır.

Eskiden Litvan halkı Ruslar arasında o kadar hakir, değersiz ve sefil görülürdü ki, yoksulluklarından ve topraklarının kıtlığından dolayı Kiev knezleri alçakgönüllü davranıp onlardan vergi olarak sadece kemer ve kabuk talep etmişlerdi. Bu durum Litvanların lideri Vithenen'in[330] Ruslara karşı isyan ettiği ve kendi soydaşlarını prens yapmaya başladığı zamana kadar sürmüştür.

Vithenen Rus knezlerine kurnazca saldırarak onları perişan etti. Gittikçe de güçlenerek kendilerini nesiller boyu vergi ödemeye zorlayan Rusları onlara vergi

[328] Günümüzde Litvanya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Vilnius şehri.
[329] Вилия и Вильна (Lat. Vilia et Vilna): Neris Nehri.
[330] Litvanya Büyük Dükü Viten, isminden ilk kez 1292-1294 yılları arasında Lehistan'a karşı düzenlenen seferle bahsettirmiştir. 1298'den itibaren Livonya şövalyeleri ile uzun bir mücadele yürütmüştür. Rus topraklarıyla teması az olmuş ve sadece Polotsk Litvanya'ya ilhak edilmiştir. Halefi ise kardeşi olan Gediminas'tır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Viten", a.g.e., s. 252.

ödeyecek duruma getirdi. Prens Konrad Mazowiecki''nin[331] nihayet Azize Meryem'in Töton şövalyelerini yardıma çağırdığı âna dek Vithenen'in halefleri pek çok kez komşuları Rusya, Prusya, Mazovya ve Lehistan'a beklenmedik baskınlar düzenleyerek buraları yağmaladılar. Prusya'yı aralıksız savaşlarla fethettikten sonra yönlerini *Samogit* (Samagitthas) ve Litvan halklarına çevirdiler. Üst üste mağlup edilen ve esir alınan halk kuşatmalarla sıkıştırılıyordu. Sonunda Litvanya prensleri Algirdas ve Kęstutis'e ulaştılar.

Algirdas Litvanya büyük dükü idi; oğlu Jagiello ise sonradan vaftiz edilip Wladyslaw adını alarak akabinde Lehistan kralı tacını giymişti.

Prusya'daki Töton şövalyeleriyle yapılan savaşlarda Hıristiyanlara en çok düşmanlık yapan ve eziyet eden Algirdas'ın kardeşi Kęstutis üç kez esir alındı ve Haçlıların onu tutuklama arzularına rağmen akıl almayacak numaralarla zincirlerinden kurtulup kurnazca kaçmayı başardı. Kęstutis'in oğlu Witold veya Vitovt[332] olağanüstü cesur bir prensti. Barış kisvesi altında Jagiello, sonradan Wladyslaw adını almıştır. Kęstutis'i de oğlu Witold'la birlikte tutsak etti. Kęstutis hapishanede öldürülürken, Vytatutas da zincire vuruldu. Nihayet Haçlılar ve Hıristiyan savaşçıları tarafından iyice sıkıştırılan Jagiello, Tanrı'nın merhameti ile Lehlerin tarafına geçti ve sekiz kardeşiyle birlikte Hıristiyan inancını kabul etti. Vaftiz edildikten sonra Lehistan kralı tacını giydi. 1386 yılında, 14 Şubat Perşembe günü, Aziz Valentine Günü'nde, Macaristan ve Lehistan kralı Lajos'un asil ve güzel kızı Jadwiga ile evlendi.

Kral ilan edilen Wladyslaw, söz verdiği gibi Litvanları yanılgının ve paganlığın karanlığından çekip çıkarma yollarını düşünmeye ve bu konuda çaba göstermeye başladı. Yanına Gniezno başpiskoposu Bodzanta'yı, çok sayıda kilise görevlisi ve keşişi, ayrıca Kraliçe Jadwiga'yı, Mazovya prensleri Siemowit ve İoannis'i, Olesnica

[331] Konrad Majowiecki (1187 veya 1188-1247), Kazimir Sprawiedliwy ile Kiev Knezi Rostislav'ın kızı Yelena'nın en küçük oğlu, Leszek Bialy'nin kuzeni. Babasının ölümüyle kuzeni Lezsek ile birlikte paylaştığı Mazovya ve Kujavia'yı aldı. Anninskiy, "Konrad Mazovetskiy", a.g.e., s. 252.

[332] Витавд (Lat.Vitawdus).

prensi ve Konrad'ı[333] ve daha pek çok baronu da alarak 1387 yılında Litvanya'ya girdi ve Litvanların vaftiz edilişi hususunda girişimde bulundu.

Litvanlar ezelden beri Tanrı olarak ateşe, ormana, yılana özellikle de kendi dillerinde *Zints*[334] adını verdikleri, *Jrets*'in[335] sönmemesi için altına sürekli odun attığı ateşe taparlardı. Ormanları ve koruları Tanrıların kutsal mekânı olarak görürlerdi. Yılanları ise çeşitli yerlerde besleyip, ev Tanrıları olarak onları onurlandırırlardı.

Böylelikle Kral Wladyslaw, Vilnius şehrinde barbarların gözleri önünde kutsal saydıkları ateşi söndürme, tapınağı ve kurbanın getirildiği sunağı yıkma, ağaçları kesme, yılanları ise öldürme emrini verdi. Barbarlar sahte Tanrılarının yok edilmesinin yasına kapılsalar da krallarına karşı başkaldırmaya cesaret edemediler. Ancak kutsal saydıkları ateş, orman ve yılanlara hakaret eden Lehlerin başına bir şey gelmeyişine şaşırdılar.

Putların bu şekilde ortadan kaldırılışından sonra Leh rahipler ve en çok da yerel dili bilen Kral Wladyislaw'ın bizzat kendisi, dualar eşliğinde vaftiz suyuyla arınan Litvan halka yeni dinin kurallarını öğrettiler.

Dindar Kral Wladyslaw halktan bazı kişilere vaftiz edilmeleri karşılığında Lehistan'dan yeni yün giysiler getirtiyordu. Kralın bu öngörülü cömertliğinin bir sonucu olarak giyecekle ilgili söylentiler etrafa yayılıyor ve o zamana dek kaba ve yırtık pırtık keten beziyle yetinmek durumunda kalan halk yün giysiyi almak için vaftiz edilmek üzere her yerden akın akın geliyordu.

Her bir kişiyi ayrı ayrı vaftiz etmek çok zor olacağından kralın emri ile halk gruplara ayrılıyor ve her bir grubun başında kutsal sudan serpmek üzere biri görevlendiriliyordu. Örneğin birinci grup için Petr, ikinci grup için Pavel, üçüncü grup için İvan vs. Aynı şekilde kadınlar da kendi aralarında gruplara ayrılıyor ve grup sayısı kadar kadın görevlendiriliyordu. Katerine, Margarita vs. gibi isimler bu gruplara verilen adlar ve görevlilerdi. Tek tek vaftiz edilenler ise askerlerdi.

---

[333] Konrad Oleśnicki: I. Konrad'ın oğlu II. Konrad. Anninskiy, "Konrad Knyaz Olesnitskiy", a.g.e., s. 252.

[334] Зиниц (Lat. Zincz).

[335] Жрец: Eski dinlerde kurban vb. dini ritüelleri gerçekleştiren Tanrı'nın hizmetkârı.

Kral Wladyslaw tüm bunlara ilave olarak Vilnius'ta Lehistan'ın hâmisi Aziz Stanislaus adına ithaf edilmiş olan bir katedral inşa etti. Katedralin ana sunağını ise pagan sanrısı herkes tarafından görülebilsin diye sonsuz kabul edilen ateşin yandığı yere koydurdu. Katedrale piskopos olarak da Andrey Vazilo'i atadı. Lehistan'ın Yastrebler isimli soylu ailelerinden olan, erdemli Andrey Vazilo, Fransisken tarikatının keşişi, Macaristan kraliçesi Elizabet'in günah çıkartıcısı, mükemmel bir vaiz ve Seret piskoposu idi.

Yine Kral Wladyslaw'ın ısrarıyla Samogitya halkı da Hıristiyan inancını ve vaftizi edilmeyi kabul etti.

Bu coğrafyayı ve nüfusunu incelerken Samogitya'nın soğuk ve ayazlı bir kuzey bölgesi olduğunu bilmek gerekir. Ayrıca Litvanya, Livonya ve Prusya'yla hemhuduttur ve ormanlarla, tepelerle ve nehirlerle çevrilidir. İragola, Medininkai, Chrosse, Rosena, Viduki, Vielunia, Kelthini ve Czethra gibi kısımlara ayrıldığını belirtmekte de fayda vardır. Bölge sakinleri uzun boylu, vahşî ve kültürden yoksundur. Genellikle susuzluklarını su, kimi zaman da bira ve bal şarabı (medone) ile giderirler. O zamanlar altın, gümüş, bakır, demir ve şaraba sahip olmadıkları gibi bunların ne oldukları konusunda da fikir sahibi değillerdi. Bir kişinin birden fazla karısı olmasına ve erkek çocuğun babasının ölümü durumunda şayet anne üveyse, üvey anne ile ve erkek kardeşinin ölümü durumunda onun karısı ile evlenmesine izin verilirdi.

Buralarda müstakil ahşap ev ve nezih binalar değil; ortası geniş, uçlara doğru daralan kütük ve kerpiçten yapılma barınaklar inşa etmişlerdir. Alt kısmı geniş olan bu yapılar, üst kısımlara doğru daralmakta ve bu halleriyle daha çok devrilmiş bir kayığın dibini veya kaskı andırmaktadırlar. Tepelerinde ışığı içeri veren bir pencere bulunur. Pencerenin altında ise yemek pişirmeye ve aynı zamanda bölgeyi yılın büyük bir kısmı donduracak olan soğuktan korumaya yarayan bir ocak vardır. Erkekler bu evlerde eşleri, çocukları, köleleri, büyük ve küçükbaş hayvanları, yiyecekleri ve her türlü eşyalarıyla birlikte yaşarlardı.

Buranın halkı her türlü kehanete ve fala oldukça düşkündür. Samogitlerin en büyük Tanrıları kutsal ve ebedî olduğunu düşündükleri ateşti. Nevyaza Nehri üzerinde

yüksek bir dağın sırtındaki bu ateş *jrets* tarafından altına sürekli atılan odunla destekleniyordu.

Kral Wladyslaw buraya gelerek kuleyi ateşe verdi. Alevler etrafa yayıldı ve bir süre sonra söndü. Ardından kralın emrindeki Leh askerlerin yardımıyla Samogitler tarafından kutsal sayılan ve şairin "Tanrılar ormanlarda yaşardı" dizelerinde belirttiği gibi Tanrıların meskeni olarak kabul edilen ormandaki ağaçları baltalarla kestiler. Samogit halkı için bu orman, içinde yaşayan vahşî hayvanlar, kuşlar ve burada var olan her şey kutsaldı. Şaşkına dönmüşlerdi. Bitkilere, vahşî hayvanlara veya kuşlara karşı zorbalık gösteren kişilerin elleri ve ayakları şeytanların kurnazlığıyla çarpılırdı. İşte bu sebepten ötürü Barbarlar, Samogit inancına göre kutsal sayılan ormanı kesen ve Samogit halkının benzer durumlarda maruz kaldıkları zarara Lehlerin maruz kalmamalarına çok şaşırıyorlardı.

Samogitlerin bahsi geçen ormanlarda yakınlarının ve akrabalarının cesetlerini atları, eyerleri ve en iyi giysileriyle beraber yaktıkları; her aileye ve eve tahsis edilmiş ateş yakma yerleri vardı. Bir çeşit ateş ritüeli sayılan bu anda halk, ağaç kabuğundan yapılmış oturaklar diker, onun üzerine de peynire benzeyen, hamurdan yapılmış yemek koyardı. Ateşe ise bal dökerlerdi. Çünkü ahali boş bir umutla ölmüşlerinin ruhlarının geceleri geleceğine ve bu yemeği yiyeceğine inanırdı.

Dahası Samogitler bu ormanlardaki en büyük kutlamayı Ekim ayının ilk gününde yapardı. Bölge halkı kadınlı erkekli buraya gelir, gelirken de her biri durumlarına göre yanlarında yiyecek ve içecek getirirdi. Birkaç gün boyunca getirilen bu yiyecek ve içecekler ikram edilir, her bir hane halkı kendi yaktığı ateşte sözde Tanrılarına, özellikle kendi dillerinde *Perkun*[336] diye adlandırdıkları "Gök Gürültüsü Tanrısı"na armağanlar sunardı.

Rahiplerden hiçbiri Samogit dilini bilmediği için Kral Wladyslaw, halka önce *Yüce Babamız* sözleriyle başlayan duayı, sonra da *İnanç Sembolü* adlı duayı öğretti ve vaftiz suyunda yıkanmalarını emretti. Samogitlerin arasından en yaşlısı herkesin adına cevap verdi: "Kralların en parlağı, Leh Tanrısı bizim hareketsiz ve tembel Tanrılarımızı

[336] Перкун (Lat. Perkuno).

yok ettiği andan itibaren biz onları ve onların tapınaklarını terk ettik. Senin ve Lehlerin daha kudretli olan Tanrı'sına inanıyoruz". Bu suretle vaftiz edildiler.

Kral, Medininkai'de[337] aziz çilekeşler Aleksandr, Fyodor ve Evantiy adına bir katedral inşa ettirdi; diğer yerlerde ise yeterince gelir sağladığı bölge kiliseleri yaptırdı. Medininkai Kilisesi'ne[338] atanan ilk piskopos köken itibariyle Alman olmakla birlikte Vilnius'un yerlisi idi; bu nedenle de Matfey, Litvan ve Samogit dillerine hâkimdi.

Hıristiyanlığın ilk yayılmaya başladığı zamanlarda, bir gün Predikatör Mezhebi rahibi ve kraliyet vaizi Üstat Nikolay Benzık tercüman aracılığı ile Samogitlere dünyanın yaradılışı ve Âdem'in yeryüzüne düşüşünden bahsettiği sırada Samogitlerden biri kendini tutamayarak vaizin konuşmasını kesti ve şöyle dedi: "Kral hazretleri (Yüce Efendimiz) bu rahip yalan söylüyor! Yaşına bakmadan yaradılıştan bahsediyor. Oysaki aramızdakilerin çoğu ondan daha yaşlı. Yüzyılı devirmiş insanlar var. Buna rağmen hiç kimse dünyanın yaradılışını hatırlamazken, güneş, ay ve diğer parlak gök cisimlerinin daima hareket halinde olduğundan ve parladıklarından bahsediyor".

Kral Wladyslaw bunun üzerine onu susturarak; Üstat Benzık'ın dünyanın yaradılışının onun zamanında başladığı iddiasında bulunmadığını, Tanrı'nın emriyle daha erken zamanlarda yani bundan altı bin yılı biraz aşan bir süre önce vukua geldiğini söylediğini bildirdi.

Kral Wladyslaw, Büyük Litvanya ve Samogitya prensliğine kuzeni Aleksandr Witold'u getirdi. Savaşlarda enerjik ve cesur bir adam olan Witold önce Pleskovia diye adlandırılan Pskov Knezliği'ni daha sonra da Nugardiya diye adlandırılan Novgorod Knezliği'ni Litvanya'ya kattı. Müteakiben Smolensk Knezliği'ni de kendi hâkimiyeti altına aldı.

Witold etrafında barışı sağlayarak doğuya yöneldi. Tatar ordasına saldırdı ve bir yığın Tatarı, bugüne kadar yaşamış oldukları bölgelere yerleştirerek Litvanya'ya sürdü.

---

[337] Medininkai, bugün Litvanya'da Vilnius'a 26 km ve Litvanya-Beyaz Rusya sınırına 2 km mesafede yer alan bir köydür.

[338] Medininkai Piskoposluğu, başka bir deyişle Samogit Piskoposluğu, 1416 yılında Konstantin Katedrali tarafından onaylanmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Mednitskaya Yepiskopiya", a.g.e., s. 253.

Sonra güçlü bir ordu toplayıp tekrar yönünü Tataristan'a çevirdi. 14 Ağustos'ta nehri geçerek Vorskla Nehri yakınlarındaki geniş bir ovaya ulaştı. Burada karşısına müelliflerin Timurlenk[339] diye adlandırdıkları İtil ötesi Tatarlarının hükümdarı Temir Kutlu çıktı. Her iki tarafta da ateşkes ve barış müzakereleri başladı. Ancak Tatarlar hiçbir şekilde anlaşmaya yanaşmadı. Bunun üzerine Witold çevresindekilerin tavsiyesi üzerine muhafızlarıyla geri çekilip Litvanya'ya kaçtı. Muazzam sayıdaki Tatar askerinin saldırdığı ordusunun tamamı ise Tatarlar tarafından imha edildi[340].

Bu arada Kutsal Roma Germen imparatoru Sigismund, Witold ile kardeşi Lehistan kralı Wladyslaw arasında bir ihtilaf çıkarmak için Witold'a krallık sözü verdi ve Litvanya kralı olma konusunda onun aklını çeldi.

Ancak krallık tacı Marka ve Prusya'nın oldukça güvenli yerlerinden geçilerek taşındığında Büyük Lehistan'ın soyluları bu duruma karşı çıktılar. Bir muhafız birliği kurup keşif amacıyla gönderdikten sonra pusu kurarak Turzagora[341] denilen bir yerde Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun elçilerini beklediler.

Bunu duyan elçiler korkuya kapılarak geri çekildiler. Bu haberi alan Witold üzüntüden ve kürek kemikleri arasında çıkan çıbandan dolayı 1430 yılında yaşamını yitirdi. Böylece hâkimiyeti son bulmuş oldu.

Lehistan kralı Wladyslaw Jagiello, Witold'un ölümü üzerine onun yerine kardeşi Svitrigaila'ya değerli bir yüzük hediye ederek Litvanya dükü yaptı. Ancak o kendisine yapılan bu iyiliği unutup isyan ederek Wladyslaw Jagiello'ya karşı savaş başlattı. Buna karşılık Kral Wladyslaw, Starodub dükü Sigismund'a Litvanya Dukalığı'nı Svitrigella'nın elinden alması talimatını verdi.

---

339 Темерлан (Lat. Temerlanem).

340 Timur tarafından mağlup edilen Toktamış, Altın Orda'da tekrar hâkimiyet kurmaya çalıştı. Ancak Timur Kutluğ tarafından baskıya maruz kalınca, Deşt-i Kıpçak'ı geri alması hususunda kendisine söz veren Witold'a sığındı. Karşılığında ise Toktamış, Witold'un Moskova'yı almasına yardım edecekti. 1399 yılında Ruslardan, Litvanlardan ve Tatarlardan müteşekkil Witold'un devasa ordusu Vorskla Nehri yakınında Timur Kutluğ'un ordusuyla karşı karşıya geldi. Witold büsbütün bozguna uğradı. Litvanya büyük dükü, az sayıdaki askeriyle beraber Tatarlar tarafından Kiev'e kadar takip edildiyse de kaçmayı başardı. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Boy Pri Reke Voskle", a.g.e., s. 254.

341 Тужагора (Lat. Turzagora).

Bu sırada Litvanya Dukalığı üzerinde küçük bir kuyruklu yıldız belirdi. Dük Sigismund Kestutaitis, Svitrigaila'yı defetti ve Litvanya Büyük Dukalığı'nın başına kendisi geçti.

Ancak Sigismund birkaç gün sonra inanç bakımından ve köken itibarıyla Rus olan Ivan Çartoriyskiy tarafından öldürüldü. Esasen Sigismund'un çadırına bir ayı dadanmıştı. Ruslar ayının yaptığı gibi çadırın kapısına yaslanarak itmeye başladılar. Dük yine ayı olduğunu düşünerek kapıyı açtı ancak karşısında Ruslar vardı ve onların saldırısına uğradı.

Enea Piccolomini[342] öldürülenin Sigismund değil, anlatılanlara göre kendilerine ayı süsü veren adamlarının ihanetiyle öldürülen Witold olduğunu yazdı. Fakat o bu konuda cahil anlatıcıların sözlerine güvenmişti, dolayısıyla yazdıkları da doğru değildi.

Piccolomini aynı yanılgıya düşerek Litvanya ve Lehistan'a ilişkin yalan yanlış pek çok şey yazdı. Ondan sonra gelen tarih yazıcıları da onun hatalarını ve saçmalıklarını takip ederek bu halkların gelenek-göreneklerini ve daha önce hiç görmedikleri yerleri olduklarından farklı bir şekilde ve doğruymuş gibi aktarmaktan hiç utanmadılar.

Gerek geçmişin gerekse bugünün tecrübeleri onun ve onun gibi gerçeğe aykırı yazan diğerlerinin cehaletini ortaya koyuyor.

Wladyslaw Jagiello'nun üçüncü oğlu Kazimir[343] Litvanya büyük dükü Sigismund Kestutaitis'in halefi oldu ve yaklaşık elli yıl hüküm sürdü.

Hükümdarlığının son yıllarında, Moskova knezi İvan hâkimiyeti ele geçirdi ve Novgorod Knezliği'ni bir başka deyişle Nugardiya veya Novogardiya'yı aldı.

---

[342] Enea Silvio (1405-1464) asil Sienalı Piccolomini soyundan gelen tanınmış bir hümanist, tarihçi, coğrafyacı, şair, diplomat, din bilimci ve vaizdir. 27 Ağustos 1458 tarihinden itibaren II. Pius adıyla papalık yapmıştır. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Eney Silviy", a.g.e., s. 254. Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed'i Hıristiyanlığa davet eden mektubuyla tanınmaktadır. Halil İnalcık, "Mehmed II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, s. 406.

[343] Kazimir Jagiello, Lehistan kralı ve 1445-1492 yılları arasında Litvanya büyük dükü. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Kazimir Jagiello", a.g.e., s. 255.

Kazimir'den sonra Litvanya'da dördüncü oğlu Aleksandr[344] hüküm sürdü. Yukarıda bahsi geçen Moskova knezi İvan zamanında yetmiş mil uzunluğunda ve kırk kale genişliğindeki Mojaysk Knezliği ele geçirildi.

Aleksandr'ın ölümüyle hâlihazırdaki Sigismund[345] Litvanya dükü seçildi. Onun hükümdarlığı sırasında Moskova knezi Vasiliy[346], Pleskoviya adı verilen Pskov ve Smolensk knezliklerini işgal etti.

Litvanya Büyük Dukalığı'nın Mesahası ve Burada Bulunanlar Hakkında

Litvanya Büyük Dukalığı Baltık veya Prusya Denizi'nden başkent Vilnius'a kadar altmış mil, Riga'dan Vilnius'a düz bir yolla gidildiğinde yetmiş mil uzunluğundadır. Polotsk üzerinden gidildiğindeyse, ki genellikle bu yol tercih edilir, Riga'dan Vilnius'a kadarki mesafe yüz mili bulacaktır. Vilnius'tan Kiev'e kadar yüz mildir. Kiev'den Greklerin Büyük ve Küçük Borisfen (Borysthenes) diye adlandırdıkları Dinyeper ve Bug nehirlerinin buluştuğu yere kadar on gün yani yetmiş mildir. Burada bir zamanlar bugün yıkılmış olan Dzassov Kalesi[347] bulunurdu. Latinlerin Beyaz Kale (Akkirman) adını verdiği Belgorod'a kadar uzanan bu bölgedeki Litvanya hâkimiyeti son bulmuş ve Türklerin eline geçmiştir. Çevresindeki bozkırlarda ise bugün Tatarlar yaşamaktadır.

Bu hesaplama güneye doğru, daha doğrusu güneydoğu yönüne doğru yapılmaktadır. Yine böyle bir hesaplamayla; Parczow'dan ve Litvanya sınırlarından Vilnius'a kadar seksen mil, Krakov'dan aynı yol boyunca Vilnius'a kadar yüz yirmi mildir. Vilnius'tan Smolensk'e kadar yüz mil, Smolensk'ten Moskofların şehri Moskova'ya kadar da yine yüz mildir. Tüm bu millerle kastedilen büyük Alman milidir.

[344] Aleksandr Jagiello (1406-1506), Kazimir Jagiello'un dördüncü oğludur. 1492 yılından itibaren Litvanya büyük dükü, 1501 yılından itibaren de bu vazifesine ilave olarak Lehistan kralı olmuştur. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Aleksandr Jagiello", a.g.e., s. 256.
[345] Kazimir Jagiello'nun oğlu Lehistan kralı ve Litvanya büyük dükü I. Sigismund. Anninskiy, "Sigizmund I", a.g.e., s. 257.
[346] III. Vasiliy (1505-1533).
[347] Замок Дзассов (Lat. Castrum Dzassow).

Litvanya'nın ilk ve en başlıca şehri Vilnius'tur. Şehrin büyüklüğü, Kazimierz, Kleparz ve tüm banliyöleri ile birlikte Krakov şehri kadardır. Ancak binalar bizim şehirlerimizde olduğu gibi bir sıra üzerine dizilmiş değildir genellikle bahçe ve sebzeliklerle bölünmüştür. Şehirde biri dağın tepesinde, diğeri de vadinin alçaklarında olmak üzere iki taş kale bulunmaktadır.

Latinlerin Nugardiya veya Novogardiya olarak adlandırdıkları Novgorod, Witold tarafından fethedilmiş olup Litvanya Büyük Dukalığı hâkimiyeti altındaydı.

Novgorod, çevresi ile birlikte otuz iki İtalyan milidir (altı Alman mili artı iki İtalyan mili eder). Roma'ya göre daha büyüktür. Novgorod ise tam yedi mil yani otuz beş İtalyan milidir. Novgorod'daki binalar ahşap, Roma'dakiler ise taştandır.

Novgorod, Baltık Denizi'ne yaklaşık iki veya üç mil uzaklıktadır.

En zengin tüccarlar burada bulunurdu. Hâlâ da böyledir. Öyle ki, her birinin yemek odasının yakınında içlerine sayısız altın, gümüş ve kıymetli eşyalarını attıkları depoları vardır.

Tam da bu sebeple Moskova knezi İvan nam-ı diğer Ioann, 1479 yılında Litvanya büyük dükü Kazimir'den Novgorod'u aldığında, bu hazineleri de ele geçirmiş ve içerisinde yığınla altın, gümüş ve değerli incilerin olduğu yaklaşık üç yüz yük arabası Moskova'ya taşınmıştır.

Novgorod öteden beri dur durak bilmeyen talihsiz ölümlere ve soygunlara sahne oldu. Bir şahsın suçunun tespit edilmesiyle birlikte çoğu zaman oranın geleneklerine göre, tamamı uzun sakallı senato üyelerinin hâkim sıfatıyla yerlerini aldığı kurul için çanlar çalmaya başlardı. Çanların sesini işiten halk şehrin her yerinden koşarak gelir; her bir evin reisi, oğulları da yine ellerine ikişer taş alır ve senatörler suçlu hakkında hükmünü verdiklerinde zanlının etrafını kuşatarak bu taşlarla onu taşlamak suretiyle öldürürlerdi. Akabinde bu gürültülü kalabalık artık hayatta olmayan suçlunun evine doğru koşar ve burada ne bulurlarsa yağmalardı. Evi ise bulunduğu arsa ile satılır ve bu paraya devlet adına el konulurdu.

Anılan Moskova knezi İvan, Novgorod'u ele geçirdikten sonra olası isyanları, saldırıları ve soygunları bastırmak veya önlemek adına şehrin en ünlü beş sokağına askerleriyle birlikte beş komutan dikmişti.

Novgorod'da Detsen[348] isimli bir kale vardır. Bu kalede en büyük Azize Sofya yani Kurtuluş Kilisesi bulunmaktadır. Kilise parlak altın plakalarla kaplıdır. Novgorod'da ayrıca birbirlerine altı mil uzaklıkta yedi adet kara keşiş yani Aziz Vasiliy tonozunun kara keşişler manastırları bulunmaktadır. Azize Meryem Manastırı'nda bin keşiş, Aziz George Manastırı'nda yedi yüz, bir üçüncüsünde altı yüz, dördüncü manastırda dört yüz ve diğerlerinde de bu sayılara yakın keşiş bulunur.

Burada yine azizlere ithaf edilmiş çok sayıda farklı kilise bulunmaktadır. Sayıları bir yıldaki gün sayısı kadardır. Bunlardan biri de Ruslar arasında en fazla saygı duyulan Aziz Nikolas'a atfedilmiş olanıdır.

Novgorod'da kutup yüksekliği 60 derecedir. Yazın yaz gündönümlerinin yaşandığı zamanlarda güneşin batışından doğuşuna kadarki zaman aralığı öylesine aydınlık oluyor ki terziler, ayakkabıcılar ve diğer zanaatkarlar dikişlerini dikip rahatlıkla çalışabilirler.

Novgorod'un ötesinde kuzeye doğru, Kuzey Denizi'ne kadar İsveç ve Finlandiya uzanır.

Novgorod ile kıyaslandığında daha küçük olan taş yapılı, büyük ve mükemmel Pskov şehri Moskova ve Litvanya'nın bitişiğindedir. Latinler bu şehre Pleskoviya derler. Dil ve dinlerine bakıldığında şehir sakinlerinin tamamı Rus'tur. Halkı tıraş olmaz, saç kestirmez. Öte yandan tamamen Alman giysileri giyerler.

Pskov topraklarında, Livonya istikametinde otuz adet taş kale bulunmaktadır. Böyle kalelerden ne Moskova'da ne de Litvanya'da vardır. Tüm Pskov toprağı altmış mil derinliğinde ve kırk mil genişliğindedir.

[348] Децен (Lat. Deczen).

Moskova'nın hâlihazırdaki knezi Vasiliy yaşlıların hain işbirliği sayesinde Pskov'u ele geçirdi. Bugün burası hâlâ onun hâkimiyeti altındadır. Halkın suçluları cezalandırmak üzere toplanmasını haber veren çanı ortadan kaldırdı. Anlaşmaya rağmen, hatta bizzat kendisi söz vermiş olmasına rağmen, *vıladıka* unvanı taşıyan yerel piskoposu, çok sayıda soyluyu ve Pskov halkını buradan sürüp onları Moskova şehrine ve Moskova'nın çeşitli muhitlerine yerleştirdi.

Daha ileride ise doğu yönünde Smolensk Knezliği'ne ait, yönetiminin Litvanya Büyük Dukalığı'nda olduğu Polotsk şehri ve kalesi bulunmaktadır.

Onun da gerisinde, doğu yönünde meşeden yapılmış ve derin hendeklerle korunan Smolensk Kalesi ve aynı adlı şehir yer almaktadır. Smolensk arazisi yahut Smolensk Knezliği altmış veya yetmiş Alman mili uzunluğundadır.

Litvanya dili dört lehçesi vardır. Birincisi Drahichyn Kalesi civarında yaşayan ve şimdilerde sayıları az olan Yavtiyagilerin[349] kullandıkları lehçedir. Bir diğeri Litvanya ve Sarmatya lehçesidir. Üçüncüsü Prusya ve dördüncüsü de Lotvo veya Lotigol'da yani Litvanya'da, Dvina Nehri[350] çevresinde ve Riga şehrinde konuşulan lehçedir. Tüm bu lehçeler aynı dil olsa da bu topraklarda seyahat eden tecrübe sahibi kişiler dışında farklı lehçelerde konuşan halk birbirini anlamaz.

Bu dört lehçeli halkın putlara taptıkları dönemde Krive adını verdikleri yüce bir *jrets*leri vardı. Roma adı verilen Romov[351] şehrinde yaşardı. Halk köklerinin İtalya'ya dayanması ve yine dillerinde İtalyanca sözcükler olmasıyla övünürdü. Aziz piskopos ve çilekeş Adalbert hakkındaki efsanede Krive ve Romov şehrine yer verilmiştir.

Prusya'ya Leh ve Alman dilleri sızmış olduğu için burada şimdilerde halkın sadece çok az kısmının Prusya dilinde konuştuğunu görüyoruz. Aynı şekilde Almanca Litvanya'ya da girdiğinden yerel dil bir kısım köylüler tarafından konuşulmaktadır. Elli mil uzunluğundaki Samogitya ve otuz mil uzunluğundaki Litvanya köylerinde Litvanca konuşulur. Kiliselerde rahipler vaazlarında Lehçe kullandıklarından halk da genel olarak

[349] Яцвинги (Lat. Iaczwingorum): Bir zamanlar Neman ve Narev nehirleri arasında yaşayan ve XIII. yüzyılın sonunda Töton şövalyeleri tarafından imha edilen Litvan kabilesi.
[350] Двина (Dzwina). Daugava adıyla da bilinir.
[351] Ромов (Lat. Romouae).

bu dili konuşur. Dahası bu dört dilli halkın Roma Kilisesi'ne tâbi olduklarını ve diğer çevre vilayetlerde, Novgorod, Pskov, Polotsk, Smolensk ve Kiev'in gerisinde, güney doğrultusunda yaşayan tüm halkın Rus olduğunu Rusça veya Slavca konuştuklarını, dini açıdan Grek geleneğine bağlı olduklarını ve İstanbul patriğine itaat ettiklerini görüyoruz.

Ayrıca Litvanya Dukalığı'nda Vilnius dolaylarında Tatarlar da bulunmaktadır. Kendi köyleri vardır. Bizde olduğu gibi tarlaları işler, el sanatlarıyla uğraşır, mal taşırlar. Ayrıca Litvanya büyük dükünün emri doğrultusunda hepsi savaşa gider. Konuştukları dil Tatarcadır. Saracen inancını benimsediklerinden Muhammed'e tapınırlar.

Litvanya'da özellikle Trakai şehrinde Yahudiler yaşamaktadır. El sanatları ve ticaretle uğraşırlar. Kamu vergilerine bakarlar, memur olurlar. Meşgaleleri arasında tefecilik bulunmaz.

Şimdi de nehirlerden bahsedelim. Doğu tarafındaki Litvanya mülkünün Oskol, Ugra, Donets yani Küçük Don ve Küçük Tana nehirleri ile sınırları vardır. Bahsi geçen nehirler ve başkaca çok sayıda nehir Tana'ya akar. Dinyeper veya Borisfen Nehri, bataklıktan dolayı nemlenmiş Litvanya mülkündeki ovada Moskova'nın hâlihazırdaki knezi Vasiliy'in işgal ettiği Vyazma Kalesi'nin arkasındaki çalılıklardan doğup, Smolensk ve Kiev'in içinden akar. Yaklaşık üç yüz Alman mili aktıktan sonra Karadeniz'e dökülür.

Bir diğer nehir Neris, Vilnius şehrinin otuz mil doğusundan doğar, Vilnius Kalesi'nin altında bir diğer küçük nehir Vilnius ile (nehrin kaynağı aynı adla anılan Vilnius şehrinin iki mil ötesindedir) birleşerek iki nehir birlikte Neman Nehri'ne dökülür.

Neman Nehri oldukça dolambaçlı akar, mal yüklü gemileri taşır ve Kaunas Kalesi'nin arkasından Prusya Denizi'ne dökülür.

Büyük Dvina Nehri kaynağını Moskova'dan alır. Litvanya topraklarına ulaştığında ise önce Vitebsk Kalesi daha sonra Polotsk'un altından geçer. Nehrin mansabı Livonya şehri Riga civarındadır ve burada denize dökülür.

Üç büyük nehir olan Dinyeper, Dvina ve İtil'in önceden de bahsedildiği üzere kaynaklarının birbirine yakın olduğunu görüyoruz. Bu üç büyük nehir kaynağını ne Hyperborea ne Riphean ne de oralarda hiç var olmamış dağlardan değil, orman ve bataklık ovalardan alır. Greklerin eski uydurmalarından ötürü bahsi geçen nehirlerin adeta buralarda var olmuş gibi anlatılan dağlardan doğdukları çokça ve süslü bir şekilde konuşulmaya başlandı. Daha sonra da gerek tarihçiler gerek kozmograflar gerekse şairler işin aslını bilmeden bu dağlar hakkında yazıp şarkı söylemeye başladılar. Oysaki oralarda hiçbir yerde böyle dağlar yoktur ve nehirlerin doğduğu alan da ovadan ibarettir.

Dinyeper yani Borisfen güneye akar ve Karadeniz'e dökülür. Moskova'dan doğan büyük Dvina Nehri, Litvan toprakları ile Livonya'dan batıya giderek Riga şehrinin yakınında Baltık Denizi'ne dökülür. Bu nehirlerin en büyüğü olan İtil ise kaynağını yine Moskova'dan alıp kuzeye akar. Daha sonra yönünü doğuya dönerek uzak mesafede Tana'nın çevresini dolaşarak, nihayet güneye doğru kıvrılır. İskitya veya Asya Sarmatyası ile Tatarların bozkır vadisinden geçip yirmi beş büyük nehre bölünerek Karadeniz'e dökülür.

Tataristan'daki Tana, İtil'e altı haftalık yol mesafesinde, daha da hızlı hareket edilecek olunursa, üç-dört haftalık bir mesafede bulunmaktadır.

Litvanya ve Moskova'da sayılamayacak kadar çok miktarda küçük nehrin ve çayların döküldüğü başkaca pek çok büyük nehir ve göl bulunmaktadır.

Her birinde de bol miktarda balık bulunur. Bu ülkelerde suyun olduğu her yerde balık görülür. Bu balıklar bizim bölgemizdekilere nispetle daha lezizdir. Yapay balık kapanları veya balık havuzlarına buralarda ihtiyaç duyulmaz.

Litvanya Dukalığı'ndaki köylülerin sofralarında elenmemiş çavdar ve kepekli arpadan yapılmış siyah ekmek bulunurken, beyler ve devlet erkânı içinse saf buğdaydan yapılan çok lezzetli beyaz ekmek pişirilir.

Ağırlıklı olarak ithal edilen Ren şarabı ile Almanya ve Baltık Denizi'ne kıyısı bulunan Batı ülkelerinden memleketin bazı yerlerine getirilenler dışında şarapları yoktur. Takviye olması ya da hafif sarhoşluk vermesi için içtikleri farklı şekillerde pişirilen sıvı ve yoğun kıvamdaki bal şarabından bol miktarda bulunur.

Birayı buğday, çavdar, arpa, yulaf, darı vb. tahıllardan farklı yollarla yaparlar. Ancak lezzetli olduğu söylenemez. Sıradan halk her zaman su içer. Ayrıca zeytin, tatlı ve yumuşak meyveler, soğuk ve ayaz yüzünden bu ülkede yetişmez.

Hayvan çeşitliliği en fazla olan ülkedir. Vahşî hayvan ise tüm Hıristiyan âleminde bulunanlardan daha fazladır.

Ülkede korular, bozkırlar ve ormanlar geniş yer kaplar. Bunlar kimi zaman on, on beş, hatta yirmi mil boyunca uzanır. Bozkır ve orman kuşağında köylere ve köylülere rastlanır. Ormanlar öylesine geniştir ki çoğunda tuzaklar kurularak kocaman hayvanlar yakalanır. Bu hayvanların başlıcaları halkın kendi dilinde yaban öküzü veya bizon[352] diye adlandırdıkları manda ve orman boğaları, yabanî eşekler, yılkı atları, geyikler, alageyikler, ceylanlar, keçiler, yaban domuzları, ayılar, sansarlar, sincaplar vb.dir.

Ayrıca buralarda kuş da çok bulunur. Çok fazla üzüm bağı olmamasına rağmen, turdus kuşları yağlanıp şişmanladıklarında lezzetli birer yemek olurlar.

Litvanya'da, Moskova'da ve ayrıca başka yerlerde eşine rastlanmayan kutup porsuğu denilen obur ve işe yaramaz bir hayvan da bulunmaktadır. Bir köpek büyüklüğünde, kedi suratlı, vücudu ve kuyruğuna bakıldığında bir tilkiyi andıran, siyah renkli bu hayvan leşlerle karnını doyurur. Bir leş bulup onu mideye indirdikten sonra adeta bir davul gibi şişer ve uzanır. İşte o zaman kendisine ağaçların arasında dar bir yer bulur. Yediğini hazmedebilmek amacıyla var gücüyle kendini buraya sığdırmak için uğraşır. Bu şekilde ter döktükten sonra yine leşinin başına koşar, bıkana kadar yemeye devam eder, ardından yine bulduğu ine girme çabalar… Tâ ki leşini bitirene kadar bu döngü böyle sürüp gider.

[352] Зубры (Lat. Zumbrones).

Tanrı belki de bu ülkelerde açgözlülükten mustarip olan halkın serzenişine karşılık olarak böylesine doyumsuz bir hayvan yaratmıştır.

Gerçek şu ki, soylu ve varlıklı kesim ziyafet verdiğinde öğle vaktinden gece yarılarına kadar oturup karınlarını dur durak bilmeden yiyecek ve içecekle doldururlar. Artık doğa onlara rahatlama emrini verdiğinde oturdukları masadan kalkarlar. Sonra kusuncaya, başlarını götlerinden ayıramayacak kadar bilinçlerini ve duygularını yitirinceye kadar tekrar tekrar tıkınırlar.

Litvanya ve Moskova'daki bu korkunç geleneğin daha utandırıcı olanı Tataristan'da da mevcut.

Yine Litvanya, Moskova ve Tataristan'da insan satmak gibi ilkel bir gelenek bulunmaktadır. Köleler, kadınlar ve çocuklar beyleri tarafından adeta bir hayvan gibi satılır. Özgür doğmasına rağmen yiyecek yemeği olmayan bir kısım yoksul insan da sırf sahibinin vereceği basit gıda için oğullarını, kızlarını hatta kendilerini satmak durumunda kalır.

II. BÖLÜM

Moskova Knezliği Hakkında

Moskova Knezliği alabildiğine uzunlukta ve genişlikte bir ülkedir. Smolensk'ten Moskova şehrine kadar yüz mil, Moskova'dan Vologda'ya kadar yüz mil, Vologda'dan, Ustyug'a kadar yüz mil ve Ustyug'dan Vyatka'ya kadar yüz mildir. Tamamı dört yüz mil olan Moskova Knezliği'nin her yerinde konuşulan dil Rusça ve Slavcadır. Daha ileride Vyatka'dan Perm bölgesine kadar yüz mil, buradan Vogulların topraklarına kadar otuz mildir. Vogul topraklarının İskitya ile sınırı vardır.

Bu bölgeler Moskova Knezliği'ne tâbidir. Şayet buralara Moskova Knezliği tarafından işgal edilen, İskitya'da bulunan Ugra ve Korela'yı[353] da ekleyecek olursak toplamda beş yüz Alman milini bulur. Ne var ki, Moskoflar bizdeki mili değil, verst[354] denilen ölçü birimini kabul ederler. Bir verst bir mil, Alman milinin beşte biridir. Bu şekilde ele alacak olursak Moskova şehrinin Vladimir şehrine uzaklığı on yedi Alman milidir. Buradan Ustyug'a kadar beş yüz verst ve Ustyug'dan Ugra'ya kadar da beş yüz versttir.

Moskova'da pek çok knezlik bulunur. Otuz bin soylu savaşçısı ve altmış bin köylüden oluşan ordusuyla Moskova Knezliği veya Moskova yurdu bunlardan biridir. Ayrıca savaş durumunda en az kırk bin silahlı soylu askerden oluşan ordusunu savaşa gönderen Tver Knezliği ya da Tver yurdu vardır. Başkenti Tver'dir. Şehir tomruklarla inşa edilmiş büyük ahşap kent hüviyetindedir. Burada yine yüz altmış adet ahşap kilise ve kale bulunmaktadır. Kale içinde de yine ahşaptan yapılmış on adet ibadethane ve kilise bulunur. Bu kiliselerden en bilineni taştan yapılmış "Kurtuluş Kilisesi"dir. Şehrin ve kalenin altından en büyük akarsu olan İtil Nehri akar.

Yedi bin savaşçısıyla Holmsk Knezliği, dört bin askeriyle Zubtsovsky Knezliği ve iki bin askeriyle Klinsk Knezliği Tver topraklarına dâhil olmuştur.

---

[353] Rus şehri Priozersk'in eski adı.
[354] Ruslara ait eski bir uzunluk ölçü birimidir. 1 verst=1067 m.

Moskova uzunluk ölçü birimine göre hesap edildiğinde Kubensk Knezliği otuz mil uzunluğundadır. Yaroslavl Knezliği kırk mil ve Şugersk Knezliği 20 mil boyunca uzanır. Şahovsk Knezliği ise otuz millik uzunluğa sahiptir.

Daha ileride on beş bin boyar ve soylu savaşçısıyla Ryazan Knezliği bulunmaktadır. Ünlü Tana Nehri kaynağını buradan alır.

Suzdal Knezliği ve ona komşu pek çok knezlik Tatarlar tarafından tarumar edilmiştir.

Ayrıca otuz bin savaşçısıyla Moskova idaresi altındaki bir Tatar toprağı olan Kazan Hanlığı mevcuttur. Hanlık, Moskova Knezine ait Kazan Kalesi yakınlarındaki bozkırlarda bulunur ve büyük İtil Nehri'yle sulanır.

Moskova Knezliği'nin başkenti Moskova'dır. Bu Toskana'daki Floransa ile Bohemya'daki Prag'dan iki kat büyüklükte kocaman bir şehirdir. Benim bahsettiğim bazı yeni tarihçilerin üç günlük yol uzunluğundaki büyük şehir diye yalan yanlış belirttiği Prag değil, gerçek Prag'dır. Onlarınki masaldır.

Moskova taştan değil, ahşaptan inşa edilmiş bir şehirdir. Çok fazla sokağı bulunmaktadır. Bir sokak bittiğinde hemen bir diğeri başlamaz, sokak aralarında alanlar mevcuttur. Evler de keza bahçe duvarı ile bölünmüştür. Bu yüzden birbirlerine bitişik değillerdir. Soyluların evleri büyükken, sıradan halkın evi ise küçüktür.

Şehrin ortasında, kalenin altından şehir ile aynı adı taşıyan Moskova Nehri akar. Büyüklüğü Prag'daki Vltava veya Floransa'daki Arno Nehri'ne denktir.

Şehrin ortasındaki düz arazide bulunan iyi taştan yapılı kale büyüklük bakımından Macaristan'daki Buda kalesi ile aynıdır. Kalenin üç mazgalın da dâhil olduğu, kiremitten yapılmış toplam on yedi adet kulesi bulunurken yalnızca bir suru vardır.

Kale içinde on altı kilise bulunur, bunlardan üçü Aziz Mihail, Nikolas ve Maria isimli taş kiliselerdir, geri kalan kiliseler ahşaptandır. Söz konusu kalenin içinde bulunan İtalyan tarzında, taştan inşa edilmiş knez sarayı yeni olmakla birlikte küçük ve

dardır. Asillere ait üç adet konsey binası yine taştandır, sıradan müstakil evler ise ahşaptır.

Moskofların diğer şehirleri ve kaleleri Moskova'ya oranla daha küçüktür. Tamamı ağaçtan inşa edilmiştir.

Moskova Ovası genel olarak Litvanya'da olduğu gibi koruluklarla ve ormanlarla örtülüdür; su, nehir, balık ve hayvan bakımından zengindir. Fakat Litvanya'dan daha soğuktur ve daha kuzeyde yer alır. Dolayısıyla büyük ve küçükbaş hayvanlar daha ufaktır ve boynuzları yoktur. İnsanları da galiba soğuğun da etkisiyle uzun boylu ve dayanıklıdırlar.

Su içerler. Ayrıca maya ile hazırlanan bal şarabı (medone) ve kvas (kwassecz) isimli başka içecekleri de vardır.

Toprağı demir kullanmaksızın sürer ve evlek açarlar; ayrıca atların yardımı ile ağaç dallarını toprakta sürerek ekin biçerler. Kuvvetli ve uzun süren ayazdan dolayı, hasat nadiren olgunlaşır bu nedenle mahsulü biçip topladıktan sonra onları kütükten yapma evlerinde kuruturlar, olgunlaşıncaya kadar dinlendirir ve harmanlarlar.

Sıklıkla sıcak tutan baharatlar tüketirler veya bal vb. ile bu baharatları damıtarak alkol elde ederler. Kendilerini soğuktan ve üşümekten kurtarmak için yulaftan kızgın bir sıvı veya ispirto yapıp bunu içerler. Aksi halde soğuktan donmak kaçınılmaz olabilir.

Şarapları ve bitkisel yağları yoktur. Devlet ayyaşlığın önüne geçmek ve bundan dolayı olabilecek ölümleri önlemek için evlerde bal şarabı veya diğer alkollü içecekleri bulundurmayı yasaklamıştır. Yılda yalnızca iki-üç kez devlet izniyle evlerde içki bulundurulabilir.

Dengi[355] adını verdikleri saf gümüşten madenî paraları vardır. Bunlar yuvarlaktır, cilalı değildir, yamuktur, irili ufaklıdır, uzundur ve kare şeklindedir.

Ülke gümüş bakımından zengindir ve sadece köleleri veya esirleri değil, özgür yerlileri ve gezginleri de knezlik belgesi olmadan bölgeden çıkmasınlar diye her yere

[355] Деньги Rus dilinde para manasına gelir (Lat. Dzingis). Türkçedeki tenge sözcüğünden gelir.

diktikleri bekçilerle kontrol ederler. Mamafih bu konudan yeterince bahsettiğim için burada keseceğim.

Moskova'da pek çok nehir vardır. Kayda değer bazı büyük nehirleri şöyle sıralayabilirim;

Tatar ve Moskofların Don diye adlandırdıkları ünlü Tana Nehri kaynağını Moskova Knezliği'nden, daha doğrusu Ryazan Knezliği'ndeki bataklık ve ağaçla kaplı, çorak ve kirli bir ovadan alır, doğuya doğru İskitya ve Tataristan sınırına kadar gider, sonra güney yönünde kıvrım yapıp Azak Denizi'ne kadar akarak buraya dökülür.

Tana'nın büyüklük bakımından Tiber'in Roma'nın ötesideki Tiren Denizi ile birleştiği halinden üç kat daha büyük veya Buda dolaylarındaki Tuna'nın iki katı büyüklüğünde olduğunu söyleyebilirim. Astrologların öğretilerine göre; Tana yaklaşık altmış derecelik bir uzunlukla Mısır'daki Nil Nehri ile benzerlik gösterir. Yine güneyden İskenderiye'deki denize akan Nil Nehri gibi, Tana da kuzeyden Azak Denizi'ne ve Karadeniz'e akmaktadır.

Yukarıda da ifade ettiğim gibi Dvina, İtil ve Dinyeper nam-ı diğer Borisfen kaynağını Moskova Knezliği'nden alan diğer büyük nehirlerdir. Bölge dağlık değil de düz olduğu için bahsi geçen nehirlerin kaynağı birbirlerine yakın mesafede bulunan bataklık ve ormanlarla kaplı ovalarda yer alır.

Bu nehirlerin en büyüğü olan ve Tatarca İtil diye adlandırılan Volga, Moskova Knezliği topraklarında Nijniy Novgorad'a kadar (Nijniy, Yeni Kale manasına gelir) iki yüz mil kuzeye giderek knezliğin ortasından akan Oka isimli büyük bir nehirle birleşir. Seksen Alman mili ile daha ileride Moskova knezi hâkimiyetindeki Kazan Kalesi'ne yaklaşan İtil Nehri nihayet Tatarlara ait olan Saray Kalesi'ne doğru uzanır.

Akabinde güneye kıvrılıp Roma'daki Tiber veya kimi zaman daha büyük nehirlerin yaptığı gibi yirmi beş kola ayrılıp Karadeniz'e dökülür[356].

[356] İtil Nehri müellifin iddia ettiğinin aksine Hazar Denizi'ne dökülür.

Öyleyse siz saygıdeğer babamız, tüm bu karşı görüşlerin farkında olarak bilmelisiniz ki, söz konusu nehirler ne bu dağlardan ne de onların eteklerinden doğmaktadır zira buralarda böyle dağlar bulunmamaktadır.

İkincisi, bu nehirlerin doğduğu iddia edilen Hyperborea ve Riphean dağlarının gerek Moskova Knezliği'nde gerekse kuzeyin diğer ülkelerinde var olmadığını bilin!

Bunların hurafe olduğunu ve hiçbir yerde böyle dağlara rastlanmadığını söylemek daha doğru olacaktır. Yine de bu dağların varlığı konusunda ısrar edilecek olunursa en azından onların gerçekte değil de sadece kitaplarda bir tasvir veya resim şeklinde oldukları söylenebilir.

Üçüncüsü, bilin ki Moskova devletinde Türk topraklarında olduğu gibi insanları, bir yerden bir yere, bir bölgeden diğer bir bölgeye yerleşim amaçlı aktarırlar, gidenlerin yerlerine de başkalarını yerleştirirler.

Dördüncü olarak, Rusça ya da Slavcanın Rusya'da tüm idarî bölgelerde ve knezliklerde tek konuşma ve yazı dili olduğunu bilin!

Öyle ki, Vogullar[357] veya Vyatka sakinleri bile Rus'tur ve Rusça konuşurlar. Grek usulü inanca ve dine bağlıdırlar. Bütün vladıkalar yani piskoposlar (ki sayıca kalabalıklar) İstanbul patriğine biat ederler, ondan onay alır ve ona itaat edeceklerinin sözünü verirler.

Kazan Tatarları bir istisnadır. Moskova knezini tanırlar ve Saracenlerle birlikte Muhammed'e inanırlar, Tatarca konuşurlar.

Bir diğer istisna da İskitya'nın kuzeyinde yaşayan yabancılardır. Bir sonraki bölümde de belirtileceği gibi, kendi dillerini ve lehçelerini konuşurlar ve putlara taparlar.

Beşinci olarak Kirov diye adlandırılan bölgenin ötesinde İskitya yolunda, tercüme edildiğinde "Altın İhtiyar Kadın" (Золотая Старуха) anlamına gelen "Zolotaya

[357] Rusya'da Hanti-Mansi özerk bölgesinin yerli nüfusundan oluşan halk.

Baba (Altın Kadın)"[358] isimli büyük bir put dikilidir. Komşu boylar tamamen ona itaat ve ibadet eder ve bu dikitin yakınından geçen veya avlanmak üzere hayvan kovalayan hiç kimse bir adak sunmaksızın buradan boş ellerle geçip gidemez. Eğer münasip bir hediye yoksa bu putun önüne bir hayvan derisi hiç değilse giysilerden çıkarılan bir tüy atar, önünde saygı ile eğilerek yollarına devam ederler.

Moskova Knezinin Ele Geçirdiği İskitya Bölgeleri Perm, Ugra ve Korela Hakkında

Moskova'nın ötesinde kuzeydoğu yönünde, esasen İskitya adı verilen Kuzey Asya kenarında Moskova Knezliği'ne tâbi ve ilk olarak Moskova knezi İvan tarafından boyunduruk altına alınmış halklar ve bölgeler bulunmaktadır. İşte bu bölgeler Perm, Başkurdistan, Çirmiş yurdu, Ugra ve Korela'dır.

Perm tek heceli bir kelimedir ve iki heceli olarak Permska diye okunan Perm arazisi anlamındaki kelime buradan gelir. Putlara tapan bölge halkını Moskova knezi İvan yaklaşık olarak elli yıl kadar önce Rus ve Grek usulüne göre vaftiz olmaya zorladı. Bölgeye Stephan[359] isimli bir vıladıka yani piskopos gönderdi. Ne var ki, Vogullar, knezin gidişiyle canlı canlı derisini yüzerek piskoposu öldürdüler. Geri dönen knez onları cezalandırdı ve ruhanîlerden bir başkasını başlarına dikti. Hala Rus *scism*[360] geleneğini izleyerek tekrar Hıristiyanlığa dönmüş vaziyette yaşıyorlar.

Yukarıda bahsi geçen diğer bölgeler paganlık ve putperestlik cehaletine batmış bir vaziyette güneşe, aya, yıldızlara, orman hayvanlarına ve neye tutuldularsa ona tapınmaktalar. Kendi dilleri ve lehçeleri vardır. Perm, Başkurt, Ugra ve Korela topraklarında herkes ayrı ayrı kendi lehçesini konuşmaktadır.

---

[358] Золотая баба (Lat. Zlota baba). Müellifin verdiği bu bilgi de şüphelidir.

[359] Стефан Храп (Lat. Stephanum). İlk Perm piskoposudur (1383-1396). Esasen Vogullar (Mansiler) tarafından öldürülen Stefan değil, onun üçüncü halefidir. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Stefan Hrap", a.g.e., s. 269.

[360] Схизма (Lat. Scisma): Tek bir kilise örgütünün siyasî, etnik ve lisanî sebeplerle veya ritüeller yönünden ya da kilise disiplini meselelerinden ötürü bölünmesi ve hiziplere ayrılmasıdır (oruç, sapkınlık, kilise hiyerarşilerinin uygulanışı vb.). Genel olarak çatışmaya taraf olan gruplar arasında açık bir iletişimin sona ermesi ile birlikte zuhur eder. Ayrıca taraflar, piskoposun meşruiyetini ve kilise ayinlerinin geçerliliğini karşılıklı olarak tanıyabilirler.

Bölge halkı çift sürmez, toprak ekmez. Ne ekmekleri ne de paraları vardır. Bolca sahip oldukları orman hayvanları ile beslenir ve su içerler. Daha çok çalılıklarda ve dallardan yapmış oldukları barınaklarda yaşarlar.

Bu ülkeleri kaplayan orman, insanları da vahşî birer hayvana dönüştürmüştür. Tıpkı hayvanlar gibi onların da akılları yoktur. Yünlü giysiler bulunmaz. Kurtlar, geyikler, ayılar, samurlar, sincap vb. hayvanların derilerini kaba ve basit bir şekilde dikip giysi olarak kullanırlar.

Ülkelerindeki madenlerden bîhaber oldukları için Moskova knezine hediye olarak maden değil, bolca bulunan hayvan derilerinden verirler.

Ugralılar ve Korelalılar gibi Kuzey Denizi'nin daha yakınında yaşayanlar balık, balina, deniz ineği ve *vor-vol*[361] adını verdikleri deniz köpeklerini avlarlar. Avladıkları bu hayvanların derilerinden kamçı, cüzdan ve yelek yaparlar. Yağlarını ise muhafaza edip satarlar.

Ugra ve Korela'da ortalama büyüklükte birtakım dağlar bulunur. Lakin bu dağlar bazılarının düşündüğü ve yazdığı gibi hiç de çok yüksek dağlar değillerdir. Okyanus kıyısındaki dağların tüm kuzey kıyıları boyunca, mors adı verilen balıklar denizden dağlara doğru tırmanışa geçer, dişlerinin yardımıyla taşlara tutunurlar. Bunu yaparak tırmanışlarını kolaylaştırmış olurlar. Tepeye ulaştıklarında ise kendilerini ileri atıp buradan kayarak dağın öteki yakasına inerler. Yöre halkı onları yakalar ve büyük, geniş, beyaz renkli ve oldukça ağır olan dişlerini toplarlar. Kendilerinin de kullandıkları bu dişleri ağırlıklı olarak Moskoflara satar ve kılıç ve bıçak sapı yapmak üzere Tataristan ile Türkiye'ye yollarlar. Öyle ki, bu dişler ağırlıklarıyla, dövüşçülerin, çalışanların, savaşçıların ve adam öldürenlerin yararına vuruş ve baskının kuvvetini arttırır.

Bu noktada daha önce söylemiş olduğum şeyi hatırlayın! Burası sonradan Hunlar veya Unharlar (Macarlar) diye adlandırılacak olan Ugorların ortaya çıktığı İskit bölgesi Ugra'dır. Karadeniz'e doğru indikten sonra güçlü bir şekilde çoğaldılar. Azak

[361] Вор-воль (Lat. vor vol).

Denizi yakınındaki büyük nehirleri geçerek Pannonya'ya nüfuz ettiler. İkinci bir saldırıyla burayı ele geçirdiler. Bugün de buranın hâkimi hâlâ onlardır.

Aynı dile ve aynı kesik lehçeye sahiplerdir. Yalnızca bizim Macarlar İskitya'da ve Ugra'da bulunmayan eşyaları tanımlayabilmek adına Slavcadan birtakım kelimeler ilave etmişlerdir.

Bununla birlikte, Pannonya'daki Ugorlar Hıristiyan iken, onların Ugra'daki ataları putperesttir. Pannonya'daki Macarlar daha kültürlü ve eğitimlidir. Her ne kadar vahşilikten büsbütün kopmamış olsalar da lüks hayatın tüm zevklerine de yabancı değillerdir. Ugor ülkesinin kuzey sakinleri hâlâ birer orman hayvanları olup bu soğuk yerde sefil bir hayat sürerler.

Kuzey Buz Denizi boyunca uzanan İskitya bölgelerinde bazı eski tarihçilerin yazdığı gibi fevkalâde ve aşılmaz büyük dağ zirvelerinin bulunmadığını, sadece orta büyüklükte kaya veya dağların olduğunu da unutmayın!

Tecrübe sahiplerini takip etmek suretiyle Ugorların erişilmez dağlardan değil de gür ormanlardan ve korulardan geldiklerini söylemeleri daha doğru olurdu.

Maciej Miechowita'dan Johann Haller'e[362] Mektup

Sanat ve tıp doktoru Maciej Miechowita, Krakov eski konsolosu yüce ve şanlı beyefendi Johann Haller'i selamlar!

Üstün nitelikli ve çalışkan Johann Bey,

Geçenlerde bir söyleşi sırasında Sarmatya'nın gerisinde uzanan kuzey bölgelerinin özellikleri ve komşuları hakkında eski tarihçi ve yazarlar Halikarnaslı Herodot, Solin (dünya tarihinin önemli konuları hakkında), Pomponius Mela, Plinius vb.nin görüş ve ifadeleri ileri sürülmüştür. Bu ülkelere ilişkin adeta rüyada görülmüş

[362] Maciej Miechowita'nın külliyatının yayımcısı. (Tractatus de daubus Sarmatiis, 1517, 1521.) Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "İoann Galler", a.g.e., s. 262.

hissi uyandıran ayrıntılar, doğruyu söylemek gerekirse, gözlemlenemeyen ve gündelik hayat tecrübelerinde onay görmeyen ayrıntılardır.

İşte bu sebeple sizi bilgilendirmek adına konuya ilişkin birtakım hususları kısaca belirtmek isterim.

Kuzey ülkelerinde ve Kuzey Buz Denizi'nin bitişiğindeki ülkelerde yazın gündüzler bir hayli uzun, gecelerse kısa ya da hiç görülmemektedir. Güneş gökyüzünde görülürken, sadece gün batımında kısa bir süre gizlenir veya okumak ve çalışmak isteyen insanları ışıktan mahrum etmeyerek neredeyse hiç batmaz. Yaz gündönümü ne kadar yakınsa, güneş bütün gün o kadar çok parlar, yıldızlar ortaya çıkmadığından görünmezler. Aziz Filipus ve Yakup Günü'nden yani Mayıs'ın ilk gününden Temmuz ayının sonundaki Havari Yakup Günü'ne kadar yıldızlar görülmez. Tam tersine kış gündönümü zamanında ise derin ve karanlık bir gece hüküm sürer, gündüz ise neredeyse hiç yoktur. Güneş ancak bir saatliğine, o da bulutlar engel olmadığı sürece kendini gösterir. Yerden yukarı çıkmadan yerde sürünüyormuş gibi görünür.

Dolayısıyla kış mevsiminde her iş lambalar ve ateş eşliğinde yapılır. Finlandiya, Gotya ve Norveç gibi Hıristiyan inancının olduğu bölgelerde ise kitleler ibadetlerini akşamları ilahiler söyleyerek mum ışığı eşliğinde yaparlar.

Buradan en kuzeyde kalan Perm, Ugra, Çirmiş yurdu, İsveç, Finlandiya ve Norveç gibi ülkelerin çetin soğuklarla karşı karşıya oldukları; şayet bu ülkelerde yaşayan insanlar kendilerini soğuktan kürk kabanlar, altlarına giymiş oldukları sıcak giysiler ve kulübe veya mağaralarında yaktıkları ateşle koruyamamış olsalardı, ölümlerinin kaçınılmaz olacağı yönünde tutarlı bir sonuca varırdık.

İkinci çıkarım ise bu ülkelerde üzüm, incir vb. ağaçlar ile lezzetli meyvelerin bulunmadığıdır. Bizim tarlalarımızda ve bahçelerimizde yetişen elma, armut ve diğer meyveler onların ne tarlalarında ne ormanlarında yetişir.

Yukarıda söylenilenlerden varılacak üçüncü sonuç; bu bölgelerde kış mevsiminin genellikle Eylül ayının başından itibaren başladığı ve yaklaşık olarak 1 Mayıs'a kadar karların erimediği yönündedir.

Ayrıca yukarıda bahsi geçen tarihçilerin, bu ülkelerde insanın görüş mesafesini engelleyen kırağının görüldüğü ve karın devamlı surette yağdığı yönündeki iddialarını da bilmeniz gerekiyor. Tecrübe bu bilginin de doğru olmadığını öğretir. Buralarda kar her zaman yağmaz. Her zaman yağmaz diyorum, yani zaman zaman kar yağdığı görülmüştür. Diğer ülkelerde olduğu gibi hatta onlara kıyasla daha sık kar yağmaktadır. Burada karla ilgili bir mucizeye dikkatinizi çekerim. Macarların gelişini tasvir eden yaşlı bir tarihçi Ugorların ve Macarların öykülerine göre halkın Ugra'dan Azak Denizi'ne doğru giderken Beyaz Rusya sınırları içinde buzdan bir put gördüklerinden bahseder. Yazarın iddiasına göre; Noel Günü (İsa Doğum Bayramı'nda) dolu yağar, *yağan* dolu elinde, başında tacı olan bir bebeği tutan kadın figürüne dönüşür. Ardından bu bebek yavaş yavaş erimeye ve küçülmeye başlar ve nihayet İsa Mesih'in sünnet gününe gelindiğinde tamamen erimiş olur. Buzdan yapılmış gibi görünen bu figürü yerli halk ateşle eritmeye çalışsalar da nafile eritememişlerdir. Bu imgeyi Moskova'nın ötesindeki Vyatka adlı bölge sınırlarında görmek mümkündür. Sarmatya'nın tasviri sırasında yazmış olduğum gibi günümüze kadar bu puta *Zolotaya Staruha* (Yaşlı Altın Kadın), bir başka deyişle *Baba* adıyla seslenmişlerdir. İşte bunları dikkatinize sunuyorum. Siz değerlendirin.

Daha sonra yine bu tarihçiler, güya Sarmatya ve İskitya'nın berisindeki kuzey ülkelerinde çokça altın ve gümüş olduğunu fakat bunu kazıp çıkarmaya griffonlar tarafından izin verilmediğini iddia ediyorlar. Şunu söylemeliyim ki, her iki bilgi de asılsızdır; buralarda ne griffonlar ne altın ne de madenler vardır. İsveç'te bir zamanlar bakırın olduğu söylenebilir ancak bu bakır hiçbir zaman Pannonya veya Swotz yakınındaki bulunan Yukarı Almanya'daki miktar ve kalitede olmamıştır.

Dahası pek çok eski tarihçi kendinden emin bir şekilde uzak kuzey bölgelerinde tek gözlü, iki başlı, tek bacaklı, kurda dönüşen köpek başlı insanlar olduğunu yazmışlardır. Tecrübeyle sabittir ki, bunların tamamı birer kurgu ve masaldan ibarettir.

Ancak bu bölgeler hakkında doğruymuş gibi verilen bilgiler karşısında sessiz kalamam. Buralarda kötü ruhların teşebbüslerinin oldukça sık görüldüğünü bilin. Haly

Rodham[363] Ptolemeus'un *Tetrabiblos* adlı kitabının ikinci cildi hakkında yazarken böyle demiştir. Aynı şekilde *Conciliator Differentia* 67'de[364] bunu doğrular. Gündelik deneyim de aynı şeyi teyit eder. Haly Rodham'ın sözlerine şöyle devam eder: "Hermes, 51. enlemde, uzak kuzeyde ve güneyde insanları rahatsız eden kötü ruhların, şeytanların ve canavarların bulunduğunu söyledi". Ve Rodham daha aşağıda şöyle der: "Bunların arasına 'iki tekerlekli arabaya'[365] benzetilen Yedi Yıldız altındaki Korasmin'in ruhlarına benzeyen diğerleri de girer".

Daha sonra deneyime dayanarak öncelikle şu hususları göz önünde bulundurun: Kuzey Denizi boyunca uzanan ülkelerde özellikle günbatımına doğru ve günbatımı sırasında, daha çok koru, orman ve göl civarında, tepeler ve ağaçların arasında bu ülkelerden geçen gezginleri ürperten çığlıklar duyulur. Norveç, İsveç ve Finlandiya gibi Hıristiyan ülkelerde insanlar haç çıkararak kendilerini korurlar. Böylelikle şeytanların sesleri uzaklaşmış olur. İkinci haç çıkarmayla birlikte bu çığlıklar daha da uzaklaşarak cılızlaşır. Üçüncü ve dördüncü istavrozun çıkarılmasıyla sesler ve çığlıklar çok daha uzaklardan işitilir hale gelir, gittikçe zayıflar ve ardından büsbütün kesilir. Anılan ülkelerde ziyaretçilerin herhangi bir han veya meyhanede bulunma zarureti doğduğunda, bir önceki gece boyunca evde sarsıntı, gürültü ve hazırlık ile odalardaki kap kacakların hareketi işitilir. Hane halkı alışkın olduğundan söz konusu gürültüye ve eşyaların yer değiştirmesi olayına aldırış etmez. Üstelik ruhlar ve şeytanî hayaletler uyuyanları bulundukları yerden aşağı atarlar. Özellikle sarhoşları ve kendilerini cinsel zevklere adayanları ise sürükleyip evlerden çıkarırlar. Dahası yüzmek istediklerinde

[363] Ali İbn Rıdvan: Batıda Haly Eben Rodan adıyla bilinir. Fatımîler döneminin ünlü hekim ve filozofudur. Büyük İslam filozofu olarak kabul edilirken, asıl ihtisas alanı olarak felsefenin ayrılmaz bir parçası kabul ettiği tıbbı seçmiştir. Ona göre felsefe ve tıp alanında araştırma yapmak, Allah'a gerçek anlamda ibadet etmeye imkân veren faziletli bir yaşama biçimidir. İbn Rıdvan'ın ilmî birikimine şekil veren eserler günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında edebî ve şer'î ilimlere dair eserler şunlardır: Hipokrat ve Galen'in tıp külliyatı. Dioscorides'in farmakoloji alanındaki yazıları. Efesli Rufus, Oribasius ve Paul vs. gibi tıbbın ünlü yorumcularının eserleri. Razi'nin *El-Havi*'si, tarım ve eczacılık üzerine kitaplar. Ptolemeus'un *El-Mecisti*'si ile *Tetrabiblos*'u, Platon ve Aristo'nun muhtelif kitapları, Themistius gibi felsefe yorumcularının eserleri ve Farabî'nin çeşitli kitapları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esin Kâhya, "İbn Rıdwan, Ali", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 20, s. 250.

[364] Согласитель в 67 Различии (Conciliator Differentia 67). Conciliator, İtalyan bilim adamı olan doktor ve simyacı Pietro d'Abano'nun külliyatıdır. Pietro d'Abano büyücük faaliyetleri yapmaktan engizisyon mahkemesi tarafından yakalanmış, mahkeme günü gelmeden de ölmüştür. Bkz. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, "Soglasitel (Conciliator)", a.g.e., s. 273.

[365] Колесница (Lat. Currus).

ruhların önerisine göre yerel halk, özellikle meyhaneciler ve değirmenciler, bunlara belli bir ücret karşılığında üç, dört veya altı gün boyunca yani yüzmenin biteceği zamana kadar sakince yüzülebilsin diye rüzgâr satarlar. Tüm bunlar doğru dahi olsa (deneyimlere dayanarak) kuzeyin ülkelerimize gelen sakinlerinin oralarda daimî surette olup bitenleri anlatmak arzusunda olmadıklarına dikkat edin. Oralı olmak onlara göre ayıp ve utanç vericidir. Ancak doğa tarafından yaratılanı inkâr etmek zordur. Dünya düzenine karşı gelmek de zordur.

Bu ülkelerde yazların nemli, çamurlu ve kirli olduğunu, öyle ki bölge sakinlerinin dört tekerlekli araba ve faytonlardan ziyade kızaklara bindiklerini bilin ve siz müşahede edin!

RUSÇA METİN

Трактат о двух Сарматиях Азиатской и Европейской и о находящемся в них

Достопочтеннейшему отцу и господину, господину Станиславу Турсону, епископу ольмюцскому, Матфей из Мехова, доктор искусств и медицины, краковский каноник, от своего убожества приносит неизменную готовность служить и молитвы, а также пожелание вечных радостей небесной славы.

Достойнейший владыка!

Множество писателей в своих изысканиях и открытиях избороздило весь свет, но Сарматии, как неизвестные, они обошли молчанием и пропустили. У тех же, кто позаботились хоть что-нибудь об этих странах оставить потомству в своих сочинениях или стихах, говорится неясно и (вследствие древности) все темно, как в полночь. Еще более недопустимо то, что они от себя прибавили много выдумок и запутанных, никуда негодных басен. Так, будто бы за Сарматиями у Северного океана находятся Елисейские поля: климат там самый мягкий, жизнь вечная, полная мира и всякой прелести; когда же по истечении многих столетий людям там надоест скучная старость, они бросаются с утесов в океан, чтобы утонуть и избежать полной старости. Затем там же предполагали место рождения амброзии, сладкой на вкус и благоуханной: ею будто бы, как в раю, подкрепляются местные жители. Там же будто бы в безмерном множестве есть и золото, веселящее сердце человека, но рыть и уносить его мешают страшные хищные птицы — гриффы: они нападают на людей и коней, поднимают их на воздух и сбрасывают вниз. Далее, говорят, что там звезды, солнце, луна и прочие светила всегда остаются на небе и непрерывно светят, делая погоду мягкой и приятной. Все это — сплошные выдумки, в действительности не существующие ни там, ни где бы то ни было.

Современные очковтиратели (frapatores) полагают, что страшный татарский народ, живущий в степях Азиатской Сарматии, живет там искони, от начала веков, а между тем это новый и пришлый народ, переселившийся в Сарматию

Азиатскую с востока около трехсот лет тому назад или немного больше, а до тех пор неизвестный. Об этом я скажу в начале моего сочинения. Утверждали также, что в тех северных областях находятся известнейшие в мире горы Рифейские и Гиперборейские, а из них вытекают не менее славные реки, описанные и воспетые космографами и поэтами: Танаис, Борисфен Большой и Малый и величайшая из рек Волга.

Все это далеко от истины, и нелишним будет, основываясь на опыте (всеобщем учителе), опровергнуть и отвергнуть это, как невежественное и непроверенное сообщение. Мы знаем и своими глазами видим, что вышеупомянутые три реки (действительно крупные), Борисфен, Танаис и Волга, начинаются и текут из Московии, а Малый Борисфен, называемый у Аристотеля Гипанисом или иначе Малым Борисфеном, берет начало в верхней Руссии, а затем впадает в Большой Борисфен, соединяясь с ним. Что там нет гор, называемых Гиперборейскими, Рифейскими и Аланскими, это мы точнее точного знаем и видим, как и то, что вышесказанные реки возникли и имеют истоки на равнине.

Вот почему, ученейший владыка, я хочу самым правдивым образом рассказать твоему преподобию и об этом и о многом другом, что есть в Сарматиях. Я постараюсь, насколько можно будет коротенько, написать это небольшое сочинение о двух Сарматиях, мало известных древним под современными нам именами. Пусть это будет стимулом для других, кто больше моего знают и могут писать более изысканным стилем.

Южные края и приморские народы вплоть до Индии открыты королем Португалии. Пусть же и северные края с народами, живущими у Северного океана к востоку, открытые войсками короля Польского, станут известны миру.

Прощай, моя гордость, достойнейший владыка.

Книга первая.

Трактат первый. О Сарматии Азиатской.

Глава первая. О том, что есть две Сарматии

Древние различали две Сарматии, соседние и смежные друг с другом, одну — в Европе, другую в Азии.

В Европейской есть области: руссов или рутенов, литовцев, москов и другие, прилегающие к ним, между рекой Вислой на западе и Танаисом на востоке, население которых некогда называлось гетами.

В Азиатской же Сарматии, на пространстве от реки Дона или Танаиса на западе до Каспийского моря на востоке, ныне живет много татарских племен.

О их государственном строе, происхождении, вере и обычаях, обширности земель, о реках и о соседних областях будет сказано в нижеследующем.

Глава вторая. О появлении и нашествии татар.

В год господень тысяча двести одиннадцатый, в месяце мае, появилась большая комета, остававшаяся [на небе] восемнадцать дней. Она двигалась над половцами (Polowczos), Танаисом и Руссией, а хвостом тянулась на запад, предвещая приход татар.

Затем, в следующем году татарское племя, дотоле неизвестное, убив будто бы своего царя Давида и разбив много северных народов, пришло от предгорий Индии к половцам.

Половцы — это племя, обитавшее по северному берегу Эвксинского моря, за Меотидскими болотами, которое другие называют готтами (Gotthos). Половцы в переводе на русский язык значит охотники или грабители, так как они часто,

делая набеги, грабили русских, расхищали их имущество, как в наше время делают татары.

Когда, таким образом, татары вступили в землю половцев, те, отправив послов, просили русских князей помочь им всеми силами и войском, так как их, мол, ждет та же опасность и та же гибель, что и половцев.

Вслед затем пришли к русским князьям и татарские послы. Они советовали не вмешиваться в войну на стороне половцев, а вместо этого помочь истреблению их, как врагов Руси.

Русские (Russitae), действуя необдуманно, схватили и убили татарских послов, а потом выступили с войском сухим путем и водой на помощь половцам. В том числе были — Мстислав Романович с киевским воинством, Мстислав Мстиславич — с галицким, а также и другие князья Руссии — Владимир Рюрикович, князья Черниговские и Смоленские.

Соединившись с войском половцев, пришли в Протольце, а оттуда, некоторые верхом, добрались двенадцатью переходами до реки Калки (Kalcza), где уже стояли лагерем татары.

Не дав им времени передохнуть, татары обрушились на них: половцы были смяты и разбежались, ряды русских рассеяны и, после большой резни, были взяты в плен два князя — Мстислав Киевский и князь Черниговский. Остальных во время бегства (и сказать отвратительно!) убивали союзники-половцы, через землю которых спасались беглецы: убивали всадников ради коней, убивали и топили в воде пеших ради одежды.

В тот день русские попали в самую злую и ужасную опасность, никогда дотоле неслыханную в русской земле, и это было первое поражение, понесенное русскими от татар.

Князь Галицкий Мстислав Мстиславич добежав до кораблей, переправился через реку, а затем, боясь татарской погони, велел обрубить причалы кораблей и в ужасном смятении бежал в Галич.

Владимир Рюрикович, тоже спасшийся бегством, прибыл в Киев и получил киевский престол.

Вся же остальная масса русских, добежав до кораблей и найдя обрубленные причалы, впала в уныние и, не имея сил переплыть волны, погибла там от голода, за исключением немногих князей и некоторых их воинов, перебравшихся через реку на челноках.

Позднее, в год господень тысяча двести двадцать восьмой, татары, вступив огромной массой в Руссию, опустошили всю Рязанскую (Rzesanska, Rzessensem) землю, убили князя, умертвили стариков и малолетних, массу остальных увели в плен, а замок сожгли.

Зимой того же года снова пришли татары — в землю Суздальскую и, всю ее опустошив, убили князя Георгия с сыновьями и многих других суздальских князей, сожгли замок Ростов и вволю захватили пленных и добычи. и в следующем году также они пришли в Смоленскую и Черниговскую области, опустошили их жесточайшей резней, не щадя никакого возраста, сожгли замки и укрепления, откуда в страхе бежали князья и воины, и с массой пленных вернулись в свои земли.

Глава третья. О жестоком опустошении Польши и Венгрии татарами.

Вслед за сказанным надо, по порядку изложения, перейти к ужасающему татарскому опустошению.

В год господень тысяча двести сорок первый татары пришли в Руссию и до основания разрушили обширнейший город Киев, великолепную столицу русских.

Этот город имел крепкие ворота и башни, а на некоторых воротах блестящие позолоченные крыши. Был там и до сих пор есть митрополит русского или греческого обряда, глава многих владык (wladicis) и епископов, начиная от Дуная

— по Молдавии, Валахии, Руссии и Московии, но в Киеве, после разрушения, он больше не живет.

В городе было более трехсот богатейших церквей. Некоторые из них стоят еще и до сего дня в поле среди терна и кустарника в запустении, как прибежище зверям. Две церкви — св. Марии и св. Михаила, доныне сохранили кое-какие полоски позолоты на крышах: татары, приходящие за добычей, глядя на них, называют Алтым бассина, то есть златоглавые, так как часть крыши у них позолочена.

В наше время на горе, где когда-то стоял Киевский замок, у литовцев, владеющих той местностью, имеется большое укрепление, выстроенное из дубовых бревен.

Разгромив таким образом всю Руссию с ее столицей и всю Подолию и желая напасть на Венгрию, император татарский Батый (Bathus) послал князя по имени Пета с большим войском опустошить Польшу.

Поляки говорят, что царь татарский Батый опустошил Польшу, Силезию и Моравию. Правильнее, однако, изложение у тех, кто, как венгерская хроника, сообщают, что не сам Батый был в Польше, а его князья.

Перебив правителей и князей русских и захватив добычу в городах Люблине, Завихосте и соседних с ними, татары отвезли ее на Русь. Спешно вернувшись потом, они взяли Сандомир с замком и убили там аббата Покрживницкого [монастыря] с братией и множество знатных и незнатных людей обоего пола, собравшихся в Сандомир для спасения жизни.

Уйдя оттуда через Вислицу, они пришли в Скарбимирию, а когда они уже возвращались обратно, везя добычу в Руссию, и стояли у реки Чарны, близ деревни, именуемой Большое Турско, на них напал палатин (воевода) краковский Владимир с краковскими воинами. Тут, пока шел бой, вся масса пленных разбежалась и укрылась в ближние леса, но малочисленное краковское ополчение с Владимиром было раздавлено численностью татар. Однако и татары, потерпев урон, отошли в Руссию через лес Стремех, а потом, призвав на помощь множество других, с грозой и гневом вновь пошли в Польшу. Свое огромное

войско они, подойдя к Сандомиру, разделили надвое. Меньшую часть, под начальством Кадана, называемого у поляков Кайданом, направили на Ленчицу, Серадз и Куявы и, не встречая преград, с величайшей жестокостью опустошили эти округа огнем и мечом.

Большее войско, под предводительством татарского князя Петы, пошло на Краков, опустошая по пути огнем и мечом все соседние края. Навстречу им в деревне Хмелик, близ города Шидлова, вышли палатин Владимир и Клемент, кастеллан краковский, Пакослав палатин и Яков Рациборович, кастеллан сандомирский, со знатью и воинами Сандомира и Кракова. Начался бой с татарским отрядом, а когда он, ослабев, отступил и соединился с другим, более крупным, поляки, утомленные предшествовавшей битвой, частью пали, грудью встретив удар подавляющего численностью врага, частью обратились в бегство и спаслись по знакомым дорогам. Пали в этой стычке незабвенные Христин Сулькович из Недзведя, Николай Витович, Альберт Стампотич, Зементa, Грамбина, Сулислав — отличные воины, и много других доблестных. Это поражение распространило такой ужас, что люди стали убегать кто куда мог, а поселяне со своим добром и скотом укрылись в болота, в леса, в непроходимые места.

Бежал и Болеслав Стыдливый, князь Краковский и Сандомирский, с матерью Гржимиславой и женой Кингой — сначала по направлению к Венгрии в замок Пьенини близ города Сандеца, а потом в Моравию, в цистерцианский монастырь.

Татары же, нанеся полякам поражение под Хмеликом, в первый день великого поста пришли в Краков и, найдя город пустым, так как все жители скрылись, в ярости сожгли церкви и дома.

Они осадили, окружив валами, церковь св. Андрея, тогда стоявшую вне городских стен, но так как поляки, засевшие там в большом числе, энергично и смело отбивались, защищая себя и свое добро, татары взять ее не могли и без успеха отступили на Брацлав. и этот город они нашли не только покинутым жителями, как Краков, но и сожженным. Дело в том, что горожане, бросив в ужасе почти все

и спешно захватив лишь более ценное, все бежали, а люди князя Генрика, увидев это из крепости, сошли вниз, собрали в крепость добро и пищевые запасы, а город с его строениями сожгли.

Ничего не найдя в городе, татары осадили замок, но несколько дней спустя, отраженные, как говорят, благодаря слезным молитвам Чеслава, приора ордена предикаторов, и братии его, бывших в замке, сняли осаду и отступили.

Между тем, на второй день Пасхи подошли татары, разорившие Куявы, и все они, соединившись вместе, пошли на Легницу. Князь Генрик второй, сын св. Гедвиги, в то время собирал там вооруженные силы из знати и простолюдинов Великой Польши и Силезии. Прибыли и князья со своими воинами: Мечислав Казимирович, князь Опольский, Болеслав, сын Дегтольда, изгнанного маркграфа Моравского, по прозвищу Сепёлка; Помпо де Гостерно, магистр крестоносцев из Пруссии, с братьями ордена, а сверх того и много других крестоносцев.

Когда князь стал выводить войска из города Легницы и ехал верхом им навстречу, с верхушки церкви св. Марии упал камень и едва не раздробил ему голову, что, бесспорно, было дурным предзнаменованием.

Пройдя предместья города Легницы, он построил войско четырьмя отрядами. Первым — из крестоносцев-добровольцев, золотоискателей города Гольтберга и других пришлых воинов командовал Болеслав Сепёлка, сын маркграфа Моравского.

Другой отряд состоял из воинов Кракова и Великой Польши. Его вел Сулислав, брат Владимира, палатина краковского, убитого у Хмелика.

Во главе третьего отряда был Мечислав, князь Опольский. В нем были опольские воины и Помпо, магистр Пруссии с братией и воинами.

Четвертым отрядом из виднейших воинов Силезии и Великой Польши, а также из наемных воинов, начальствовал сам князь Генрих.

Столько же было и татарских отрядов, но более крупных по силе и численности бойцов, так что один их отряд превосходил все польские. и вот на просторном, открытом во все стороны поле, называющемся Доброе поле, 9-го апреля, то есть во второй день после пасхальной недели, сошлись оба войска.

Прежде всего на татар с силой ударило войско крестоносцев и золотоискателей, но под стрелами татар полегло, как нежные колосья под градом. Затем, два других отряда, под командой рыцаря Сулислава и Мечислава, князя Опольского, начали бой с тремя татарскими войсками и нанесли им такой сильный урон, что те отступили и обратились в бегство.

В это время кто-то, быстро промчавшись кругом обоих войск, прокричал ужасающим голосом: «Biegaicie, biegaicie!» что значит «бегите, бегите», и привел в ужас поляков. Услышав этот крик, Мечислав, князь Опольский бросил битву, бежал и увел с собой большую часть своих воинов. «Gorzey sie nam stalo» простонал, видя это, князь Генрик, то есть: «Тяжко и хуже нам стало». Введя в бой свой четвертый отряд из храбрейших воинов, он перебил и обратил в бегство три татарских отряда, расстроенные двумя польскими. Тут однако, подошел четвертый, самый большой, татарский отряд, под начальством Петы, и со страшным натиском бросился в бой. Вновь началась жесточайшая битва с обеих сторон. Когда татары уже в большей части были перебиты и готовы бежать, какой-то их знаменосец с громадным знаменем, на котором была греческая буква хи (так: Х), а на верхушке древка изображено мрачное черное лицо с длинной бородой, начал с пением потрясать головой этого изображения. Тут из нее тучей пошел на поляков ужасный дым с нестерпимой вонью, так что они стали задыхаться, обессилели и не могли больше биться. Татарское войско, повернув со страшным криком на поляков, прорвало до тех пор крепкий их строй и нанесло им великое поражение.

Тут убиты были князь Болеслав, сын маркграфа Моравского, по прозвищу Сепёлка, и Помпо, магистр крестоносцев из Пруссии, со многими замечательными воинами.

Князь Генрик был окружен кольцом татар. Опасность была и сзади и спереди. В конце концов вокруг него осталось всего четыре воина: Сулислав, брат покойного Владимира, палатина краковского, Клемент, палатин глоговский, Конрад Конратович и Иоанн Иванович. Насколько хватало сил и старания, они пытались вывести Генрика из битвы, убеждая бежать, но конь его был ранен и останавливался. Поэтому татары, догнав его вскачь, окружили с тремя названными воинами (четвертый, Иоанн Иванович, отделился от них), и князь некоторое время бился с ними. Иоанн же Иванович, взяв свежего коня у княжеского ридворного Росцислава, пробрался через ряды врагов и привел его Генрику. Сев на коня, князь последовал за Иоанном Ивановичем, прокладывавшим ему путь среди врагов, но когда тот на-скаку был ранен и скрылся, князь снова был настигнут и в третий раз окружен. Он мужественно сражался с татарами, но тут, подняв левую руку, чтобы нанести удар бывшему перед ним врагу, получил от другого смертельную рану копьем под-мышку и, опустив руку соскользнул с коня. Татары схватили его с неистовым и диким криком и, оттащив с поля битвы на расстояние двойного выстрела балисты, саблей отрубили ему голову, а тело, сорвав все инсигнии, бросили голым.

В этом сражении было убито множество знатных поляков, среди которых замечательны и славны: Сулислав, брат палатина краковского Владимира, Клемент, палатин глоговский, Конрад Конратович, Стефан из Вирбны с сыном Андреем, Клемент, сын Андрея из Пелцницы (Pelcznicza), Томас Пиоткрович, Петр Куша и другие.

Тело князя Генрика после поражения едва было найдено женой его Анной и признано только по шестому пальцу на левой ноге. Похоронено оно на середине хор в церкви св. Иакова у францисканцев в Брацлаве.

В том же монастыре св. Иакова в Брацлаве погребены тела и Помпония, Прусского магистра, и замечательнейших выше названных воинов. Прах Болеслава, сына маркграфа Моравского, погребен в Лубнах (Lubens) на хорах

конверсов, а над прочими христианскими телами, похороненными на месте сражения, выстроена и до сего дня существует церковь.

Одержав величайшую победу над князем Генриком и поляками и собрав добычу, татары у каждого из павших отрезали ухо, чтобы знать число убитых, и наполнили таким образом десять больших мешков.

Голову князя Генрика они подняли на длинное копье, принесли к замку Легнице (город из страха перед татарами был сожжен) и потребовали открыть им ворота, так как князь убит. Население замка с достоинством ответило, что, вместо одного убитого князя, есть много других — детей убитого, и татары, опустошив и сжегши деревни вокруг Легницы, ушли в Отмухов, стояли там пятнадцать дней и разорили всю окружную область.

Оттуда они направились в Ратиборский край, восемь дней оставались в Болешиско, затем отошли в Моравию и, пока король Богемский Венцеслав держался в лагере, они более месяца огнем и мечом опустошали страну. Наконец от Ольмюца (Olomuncz) семью переходами они добрались до Венгрии и соединились с большей ордой самого Батыя, ранее туда пришедшей.

Глава четвертая. О кровавом опустошении Венгрии Батыем, императором татарским.

Опустошив и уничтожив Руссию, Батый с пятисоттысячным войском предпринял поход на Венгрию. Среди Сарматских гор, в так называемом Русском ущелье ему оказал сопротивление и заградил было проход граф палатин венгерский, посланный с войском королем Венгрии Белой четвертым, но Батый, обрушившись на него, овладел проходом.

Сжигая города и села, он быстро дошел до реки Тиссы, в просторечии именуемой Циса (Ticia — Cicza) текущей из гор Сарматии к югу в Дунай. Делая оттуда набеги, татары опустошили и сожгли Вацию с ее кафедральной церковью. Они

подходили и к Пешту, где король Бела четвертый собирал против них войско, но тут же и уходили, то приближаясь, то убегая, согласно своей военной тактике.

Когда король Бела собрал против татар большое войско из знати и духовенства, он продвинулся вперед и разбил лагерь у реки Тиссы. Поставив у моста охрану из тысячи воинов, он думал, что татары не перейдут реки, так как она глубока, очень тиниста и непереходима.

Однако, татары, переправлявшиеся и через более крупные реки, найдя брод, ночью переплыли Тиссу и на рассвете окружили со всех сторон венгерское войско с королем Белой.

Выпустив густой тучей бесчисленное множество стрел (подобно частому граду, грохочущему в дождевом тумане), они привели венгров в смятение, многих перебили и еще большее число ранили. Захваченные врасплох, венгры, беспорядочно отбиваясь, погибали. Иные, видя это, пытались украдкой ускользнуть и бежать, а лукавые татары не мешали им проходить через свои ряды. Коломан, брат короля, и король Бела скрылись неузнанные, а остальных татары окружили и самым жестоким образом перебили всех до одного. В том числе пали высокие духовные лица : Матфей, архиепископ стригонийский; Уголин, архиепископ колоцкий; Георгий, епископ иаврийский; Рейнальд, епископ трансильванский; епископ нитрийской церкви; Николай, сцибинский настоятель — королевский вицеканцлер; Эрадий, архидиакон бахийский; магистр Альберт, стригонийский архидиакон. Убито было бесчисленное множество мирян, знатных и незнатных, а бежавшие были нагнаны и полегли мертвыми на дорогах. Много простых людей, собравшихся в Пешт, с приходом татар погибло от меча.

Король Бела поспешно бежал к границам Австрии, где был захвачен и удержан в плену герцогом Австрийским, а когда наконец был им отпущен, прибыл к королеве своей супруге, затем удалился в Славонию и оставался там вплоть до нападения Кадана.

Опустошив Венгрию по одну сторону Дуная, татары перешли и на другую, когда с наступлением зимы Дунай замерз, и устроили становище между Иаурином и Стригонием. Там и по сей день еще видны рвы и холмы от их пребывания.

Отсюда они жестоко разорили всю задунайскую область грабежом, пожарами и убийствами. Когда они собрались уходить обратно в Татарию, князь Кадан свернул в Славонию, чтобы напасть на короля Белу. Король в ужасе бежал от него к морю, а затем в город Полу. Кадан же, как условился с Батыем, пройдя и опустошив Боснию, Сербию и Булгарию, остановился у Дуная, чтобы дождаться орды императора Батыя.

После ухода Кадана Батый осадил и взял замечательный в то время город Стригоний, населенный разными немецкими, галльскими и италийскими купцами. Так как жители спрятали и зарыли в землю свои богатства, которых добивались татары, то все и были убиты без пощады к полу и возрасту.

Разрушив Стригоний и перейдя Дунай, татары пришли к ожидавшему их войску князя Кадана, а затем наконец по прежней дороге мимо Меотидских болот ушли в Татарию.

Татарское разорение и всяческие опустошения продолжались в Венгрии почти два года.

Глава пятая. Как папа Иннокентий IV послал к хану татарскому просить, чтобы он не преследовал христиан, и как хан принял веру Магомета.

Когда татары уходили, вся Европа содрогалась от ужаса, и христианские государи, движимые страхом, стали совместно обдумывать меры, чтобы помешать их новому приходу.

Папа Иннокентий четвертый с Лионского собора, в год господень 1246, послал к татарам брата ордена предикаторов Асцелина со многими другими братьями того же и иных орденов.

Через Германию и Богемию Асцелин прибыл в Брацлав и был с почетом принят Болеславом, князем Силезским и Брацлавским. Оттуда он отправился в Ленчицу и нашел там со своими кров и приют у князя Мазовецкого Конрада. Прибыв затем в Краков, они были ласково встречены и приняты Болеславом Стыдливым, матерью его Гржимиславой и местным епископом Прандотой, были снабжены множеством дорогих мехов, помимо тех, что сами купили на собственный счет, потому что являться к татарским государям без даров нельзя.

Случилось, что у Болеслава Стыдливого, государя Краковского и Сандомирского, был в то время князь Руссии Василько, племянник его матери. Ему они и были поручены и были им привезены в Руссию.

Прибыв в Киев, они приобрели коней, годных к обстановке татарской земли, то есть таких, которые умели бы ногами добывать себе воду и корм из-под снега. Выехав наконец из Киева, они миновали много татарских князей, пока не добрались наконец до хана (cham) или императора татар. Изложив ему послание папы Иннокентия четвертого, они убеждали его признать и чтить единого бога и посланника его Иисуса Христа и не губить род христианский жестокой смертью, как в Польше, Венгрии и Моравии.

Получив ответ, что хан в течение пяти лет не будет нападать на род христианский, они тою же дорогой возвратились к апостольскому престолу с грамотой татарского императора.

В Зерцале историческом Винцентия есть эта история, но читать ее нужно осмотрительно, так как кое в чем она недостоверна.

По уходе христианских послов, прибыли послы саррацинов и стали убеждать татар принять веру магометову, как более легкую, более снисходительную, полную радостей и более соответствующую людям военным. Христианскую веру они порочили, говоря, что это — вера бездельников, глупцов и идолопоклонников, чтущих изображения, тогда как саррацинский закон, полный выгод и удовольствий, силою оружия побеждает все другие религии, чтобы низвергать гордых и налагать дань на униженных.

Понравились варварам доводы саррацинов, прежде всего самому императору Батыю, да и всем татарам, как людям горячим, дерзким и чувственным. Потому они и приняли эту веру, а не другую. Говоря Эисса рохолла (Eissa Rocholla), то есть Иисус есть дух господа, а Магомет — россолла (rossolla), то есть Магомет — правосудие божье, они не захотели принять, дух божий, благословенного Иисуса, учащего духовной жизни, а предпочли «правосудие божье», то есть Магомета, погрязшего в плотских нечистотах, как чувственное животное, которое днем и ночью должно бы, по справедливости, мучиться волею божьею в озере кар.

Итак, с тех пор и поныне они — последователи и поклонники Магомета. Они повинуются пятикнижию моисееву, совершают обрезание, соблюдают свой закон; колоколов не имеют, но ежедневно кричат: Лаи илло илллоло (Lahi illo illoloh), что значит: «Нет бога, кроме единого бога». Они наивно считают себя измаэлитами, происшедшими от Измаила, а христиан называют дзинцис (dzincis), то есть язычниками и гаур (gaur), то есть неверными и лишенными религии.

Как и другие саррацины, они справляют три праздника в течение года. Первый — куирам, то есть пасха приношения в память жертвоприношения Исаака, когда Авраам, отец многих народов, по божьему повелению, собирался убить его и принести в жертву. В этот праздник они приносят в жертву баранов, птиц и прочее.

Другой праздник они чтут, поминая души умерших: посещают могилы своих предков, занимаются делами милосердия и кормят бедных.

Третий праздник справляют они о себе самих и своем благополучии. Чтобы как следует справить первый праздник, они постятся тридцать дней, перед вторым — месяц, перед третьим — двенадцать дней.

Глава шестая. Об обычаях татар и о находящемся в их землях.

Татары чаще всего люди среднего роста, широкоплечие, с широкой грудью и некрасивые. Лица у них широкие с плоским носом, цвет кожи темный. Они сильны, смелы и легко переносят голод, холод и жару.

Верховой езде и стрельбе из лука они предаются с раннего возраста. Все свое возят с собой и, кочуя с места на место, живут в полях с женами, детьми и скотом. У них нет ни городов, ни сел, ни домов.

Насмехаясь над христианами, они говорят между собой: «Не сиди на месте, чтобы не быть в грязи, как христианин, и не гадить под себя».

Перед началом зимы, спасаясь от холода, они уходят к Каспийскому морю, где влияние моря умеряет температуру, а к лету возвращаются в свою область.

Некоторые из них распахивают и засевают просом одну две или три полосы длиною в три-четыре югера и больше. Из проса они готовят кушанья и баирам (bairam), то есть тесто. У них нет пшеницы, нет и никаких овощей, но много мелкого и крупного скота, а в особенности коней и кобылиц, служащих им и для езды и для пропитания. Они делают лошадям надрезы и раны, а кровь употребляют в пищу вместе с просом или отдельно. Мясо крупного и мелкого скота и конину они едят в полусыром виде. Лошадей, издохших накануне, просто или даже от болезни, они охотно употребляют в пищу, вырезав только зараженное место. Пьют воду, молоко и пиво, сваренное из проса. Воду турки и татары называют су: иногда татары говорят суга (suha), и это значит вода. Пиво же просяное или сделанное из проса они зовут буза (buza), а русские — брага (braha). Особенно они ценят молоко комиз (komiz), то есть кислое, потому что оно будто бы и укрепляет желудок и действует, как слабительное. На пирах и принимая гостей они пьют араку (araka), то есть перебродившее молоко, удивительно и быстро опьяняющее.

Они не воруют и не терпят воров в своей среде, но жить грабежом, разоряя соседей, для них — величайшее удовольствие и доблесть. Они не знают ни

ремесл, ни денег, а меняют вещи одни на другие. Впрочем, в Заволжской орде стали теперь входит в оборот аспры — серебряные турецкие оболы, а в Перекопской орде принимаются дукаты. В Ногайской орде обменивают вещи на вещи.

Татары хитры и вероломны с чужими, но между собой и со своими весьма честны.

Одежду они носят обычно из войлока и белой шерсти, грубо и просто сделанную. Больше всего они любят опончи, а в произношении этого слова в начале ставят и, говоря иопончи, а не опончи. Это — плотный белый несшивной плащ, очень удобный для дождей и на реке.

Страна их — равнина, без гор и деревьев, изобилующая лишь травой. Дорог у них нет, нет и лодок, а путь свой они считают днями. Так, земля заволжских татар, от реки Волги до Каспийского моря, простирается приблизительно на 30 дней самой быстрой верховой езды.

Верхом они проезжают в день 20 больших германских миль, а пешком не ходят и не путешествуют.

Звери, встречающиеся у них, это — олени, лани, козы и свак. Свак — это животное величиной с овцу, не попадающееся в других странах, с серой шерстью и двумя небольшими рогами, очень быстрое на бегу. Мясо его очень вкусно. Когда стадо сваков замечено где-нибудь в траве в поле, хан или император татарский скачет туда верхом со множеством конных и они со всех сторон окружают скрывающихся в высокой траве животных. Начинают бить в бубны, тогда испуганные сваки выбегают с разных сторон и всё мечутся от одного края облавы к другому, пока не обессилеют от усталости. Тут татары с криком бросаются на них и убивают.

Глава седьмая. О границах владений заволжских татар.

Земля хана и заволжских татар ограничена с востока Каспийским или Гирканским морем, с севера — степями, тянущимися на большое расстояние вширь и вдаль; с запада — реками Танаисом и Волгой; с юга — частью морем Эвксинским или Понтом, частью высочайшими горами Иберии и Альбании.

Каспийское море русские зовут Хваленское море (Chwalenskee morze). Образовано оно не океаном, а реками, в него текущими. Многочисленные крупные реки стремительно вливаются в бассейн этого моря и, как бы прыгая с высоких берегов в середину его, оставляют под собой проход для едущих у берега. Поэтому летом персы и мидяне ищут там прохлады, а зимой, вследствие испарения, климат там более умеренный. У этого моря и дальше к востоку, по словам русских, живут длинноволосые татары. Другие татары называют их калмуками или язычниками, так как они не соблюдают обряда магометова и не бреют головы, как все татары, у которых только юноши не выбривают головы до конца, оставляя две пряди волос, спускающиеся от правого и от левого уха к плечу, как признак неженатого или девственника.

С запада находятся реки Танаис и Волга. Танаис татары называют Дон. Он берет начало из княжества Рязанского (Rzesensko, Rzessensi), занятого князем Московии, и сначала течет на север, потом поворачивает к югу и тремя устьями впадает в Меотидские болота или вернее образует их. Около Танаиса есть уже деревья, есть яблоки и другие плоды, есть кое-где пчелиные улья на дубах, а также, но реже, — на соснах. Оттого татары и называют Дон святым, что близ него они находят готовую пищу: плоды, мед и рыбу.

Река Волга, по татарски называемая Эдель, течет из Московии. Истоки ее лежат дальше к северо-западу, чем у Танаиса. Сначала она течет на север, огибая Танаис на большом от него расстоянии, затем сворачивает к востоку и югу и наконец, двадцатью пятью устьями или рукавами впадает в Эвксинское море.

Расстояние между Танаисом и Волгой равно пятинедельному или, при быстрой скачке, по крайней мере, трехнедельному пути. Волга втрое больше Дона, а

двадцать пять ее рукавов сами являются большими реками, и даже меньшие из них по величине равны римскому Тибру или Висле за Краковом. Эти реки весьма богаты рыбой, так что татары и другие проезжающие могут, стоя на берегу, зацепить саблей и вытащить рыбу, плывущую по течению.

Близ этих рек, Танаиса и Волги, в большом количестве встречается аир (air), то есть пахучий тростник, называемый также бростворце (brostworce). Там же растет ревень, который татары называют чиниревент (czynirewent) (слово это персидское), а также кучилабука (kuczylabuka) или, по иному произношению, кыльчабуга (kylczabuga), что значит вороний глаз; это — сильное горячительное средство.

Об истоках рек Дона и Эдель я скажу подробнее в трактате о Московии.

Всякий раз как заволжские татары отправляются за добычей в наши страны, они переправляются и через эти и через другие реки без лодок: привязывают ношу сверху, жен и детей сажают на спины коней, а сами держатся за конские хвосты. Так они переплывают и идут грабить и творить всякие злодеяния.

К югу, по направлению к Каспийскому морю лежат горы Иберии и Альбании, которые у русских называются по имени народа Пятигорские Чиркасы (Pietihorscij czyrkaczy), то есть приблизительно Чиркасы пяти гор (Quinquemontani). Среди этих же гор живут газарские племена, которые, по словам вашей моравской легенды, обращены были в веру христову святыми братьями Кириллом и Мефодием, посланными императором Константинопольским Михаилом.

Газары и до сих пор следуют греческой вере и обрядности. Это — воинственные люди, имеющие связи по всей Азии и в Египте; у них заволжские татары приобретают оружие. В наше время греки называют эти племена абгазары и абгазели.

По соседству с ними находятся племена черкесов (Circassi) и менгреллов (Mengrelli). Все это — христиане греческого обряда, обращенные св. Кириллом.

Возвращаясь оттуда и отправляясь проповедовать Христа в Моравию, св. Кирилл взял с собой тело св. Клемента, извлеченное им из Эвксинского или Понтийского моря, где всемогущий бог, дивный и славный во святых своих, дал ему приют и мраморную церковь, во имя св. Клемента, выстроенную руками ангелов. Раз в году, в день св. Клемента и в семь следующих дней море отступало досуха, и в эту церковь безопасно приходили окрестные жители, молились святому и прославляли его.

Вызванный позднее в Рим папой Николаем, св. Кирилл принес туда тело св. Клемента и с честью предал погребенью в церкви св. Клемента.

Сам Кирилл с братом Мефодием похоронен в Риме, в той же базилике св. Клемента, где однако кости их не были обнаружены тобою, почтенный отец, при всем стремлении разыскать их в этой базилике.

Из гор черкесов пятигорских течет большая река, называемая по татарски Терек (Tirk). У нее такое быстрое течение, что уносит с собой камни и много рыбы. Впадает она в Каспийское море. За ней из тех же гор выходит река Кубань (Coban), меньшая, чем Терек, и также впадает в Каспийское море.

Глава восьмая. О генеалогии императоров, живущих за Волгой.

Татарских орд четыре и столько же их императоров. Это именно: орда заволжских татар, орда перекопских, орда козанских (Cosanensium) и четвертая орда ногацких. Добавляют еще и пятую, не имеющую императора, и называют ее казакской (Kazacka). О них будет сказано ниже. Орда по-татарски означает толпу, множество. Первая из всех по значению это — орда чагадаев или заволжских, называющая себя Так кси, то есть главной ордой или людьми первенствующими и свободными, отчасти потому, что сама она никому не подчинена, отчасти потому, что от нее пошли и другие орды. Поэтому же и московиты называют заволжскую орду Большой ордой. Оттого также и император их, на их языке называется Ир тли кси, что значит свободный человек. Называется он и Улухан (Vlucham), то

есть великий господин или великий император, при чем улу значит великий, а хан (cham) господин или император. Кое-кто, неправильно толкуя, называли его большой собакой (magnum canem), тогда, как улухан вовсе не значит большая собака: хан с придыханием по-татарски означает господин или император, а кан (cam) без придыхания — кровь, но ни в каком случае не собака.

По татарским преданиям и рассказам, некая вдова зачала и родила сына по имени Цингис, а когда другие сыновья хотели убить ее, как прелюбодейку, она придумала в извинение себе, что зачала не от человека, а от солнечных лучей. Сыновья поверили этой выдумке и отпустили мать на свободу. Сын ее Цингос или Цингис, родившись для жалкой участи, вырос великим и смелым человеком и был первым родоначальником императоров чагадайских или заволжских. Сыном его был Иокухан (Iocucham), еще вполне язычник. Иокухан родил Заинхана (Zaincham), третьего императора, которого во всем мире, а преимущественно в Польше, Венгрии и Руссии называют Батый. Он разорил Готтию и Руссию и опустошил Польшу, Силезию, Моравию и Венгрию, как было сказано в начале. Этот Батый сперва был язычником, но впоследствии, вместе со всеми татарами, принял магометову веру, которой они придерживаются и по сей день. Четвертым императором был сын Батыя Темир-Кутлу, в переводе с татарского — счастливое железо (темир — счастливый и кутлу — железо). Он был счастлив и любил войну. Это и есть прославленный в истории Темерлан, опустошивший всю Азию и дошедший до Египта. Он прежде всего столкнулся с Баязетом (Pesaitem), императором турок, взял его в плен и заковал в золотые цепи, но потом вскоре отпустил. Войска у него было миллион двести тысяч человек.

Был в то время и другой татарский государь — Аксак-Кутлу, что значит хромой или хромое железо: он был хром, но жесток. Он счастливо вел много войн, взял приступом большой город в земле чагадайев, т. е. заволжских татар, по имени Кумумедцар, разорил его и обратил в пустыню. Теперь стоят заброшенными каменные дома в этом городе, а триста церквей, принадлежавших готтам, превращены в лишенные жителей мечети магометовой веры. В замке этого города погребают заволжских императоров.

Пятым императором был сын Темир-Кутлу, Темир царь. Он, как рассказывают, вызван был Витольдом, князем Литовским, и Владиславом, королем Польским, на помощь против прусских крестоносцев и, храбро сражаясь, погиб в бою.

Шестым императором был сын Темир царя, Махмет царь. От него родился Ахмет царь, седьмой император, а Ахмет на татарском языке значит сговорчивый. Ахмет родил Шиахмета, восьмого императора. Шиахмет значит приблизительно — богобоязненный Ахмет, а татары прозвали его Сахмет, то есть замученный Ахмет, потому что он взят был в плен литовцами и содержится в тюрьме в Ковно.

Он был вызван королем Польским Альбертом и Александром, великим князем Литовским, на помощь против Мендлигера, императора перекопских татар, и в 1500 году к началу зимы пришел с 60 000 бойцов; женщин же и детей с ним было свыше ста тысяч. Была суровая и очень холодная зима. Жена его, не вытерпев холода и голода, по тайному зову императора Перекопского, бежала в Перекоп от мужа своего Шиахмета с большой частью войска. Эта убыль бойцов, сильнейший холод, наступательные действия Мендлигера перекопского — привели к тому, что войско Шиахмета было рассеяно, он был разбит и с тремястами коней бежал к Баязету, императору турок. Когда он прибыл в Бялыгрод у Понтийского моря, что значит белый замок, он узнал, что по приказу императора Баязета его должны взять в плен. Тогда он стремглав бежал назад с пятидесятью конями и вышел на поля близ Киева. Правитель киевский, узнав о нем через разведчиков, окружил его, захватил и отправил в Вильну к литовцам. Оттуда он несколько раз бежал, его догоняли, схватывали и приводили обратно.

Когда Александр, король Польский и великий князь Литвы, вел генеральный сейм русских в Бресте, по его предложению прибыл туда из Вильны Шиахмет и был торжественно принят королем Александром, вышедшим навстречу ему на милю от города. Затем в Радоме поляки решили отправить его обратно в Татарию за Волгу с несколькими тысячами легковооруженных, а чтобы возвращение его было удобнее и более приемлемо для его соотечественников, послали вперед

Казака Солтана, брата Шиахмета. Он прибыл за Волгу и вместе с Альбугеримом царем, дядей Шиахмета, стал ждать в родной им земле Чагадайской,

Между тем Шиахмет, идя в Литву для отправки воинов, был снова схвачен литовцами, по наущению Мендлигера, императора Перекопского, и заключен в Ковно, крепости близ Балтийского моря. По справедливости Шиахмет прозван у своих мучеником.

Глава девятая. О том, что народы Скифии беспокойны и всегда склонны к грабежу.

Татары не могут жить в покое, не делая набегов и нападений на соседней, не унося добычи, не угоняя пленных и скота. Это одинаково свойственно всем татарским ордам, с самого их появления и до сего дня. Поэтому, достаточно немногих примеров для характеристики многого.

В год господень 1254 огромное татарское войско, состоявшее из многих отрядов, увеличенное еще силами русских и литовцев, под предводительством Ногая и Телебуги, пришло после праздника св. Андрея в землю Сандомирскую и, перейдя по льду реку Вислу, сожгло город с его церквами. Замок, куда сбежались люди со всей Сандомирской области с женами, детьми и имуществом, был окружен и подвергался приступам в течение ночи и дня, но так как одолеть его не удавалось, князья русские Василько и Лев, сыновья короля русского Даниила, коварно убедили осажденных сдаться и подчиниться, обещая безопасность, что сандомирцы и сделали.

Однако татары, нарушив слово, ворвались массой в замок со страшным криком и всех перебили ужаснейшим образом, предав жестоким мучениям. Кровь убитых текла сверху из замка в Вислу, как ручей. Когда надоело убийство, они погнали оставшихся, как стадо, в Вислу и утопили.

Выйдя из Сандомирии, татары под предводительством русских пришли в Краков и, найдя его пустым, направили свою ярость на дома и остававшихся в городе

больных, а затем после трехмесячного похода, не встретив нигде сопротивления, обремененные добычей, возвратились в Татарию.

Между тем под Краковом маленький мальчик, едва имевший полгода отроду, как это ни удивительно, членораздельно предсказал, что придут татары и отсекут головы полякам, а когда его при общем ужасе спросили, боится ли сам он прихода татар, он ответил, что очень боится, так как в числе других и ему отрубят голову.

И действительно, свирепые татары, под предводительством Ногая и Телебуги, спасаясь от голода, при сильнейших морозах и глубоких снегах, явились, как бесчисленная саранча, сперва в Люблинскую и Мазовецкую области, а затем в Сандомирскую, Серадзскую и Краковскую. От замка и города Сандомира они с позором и уроном были отбиты благодаря бдительности воинов, бывших на обороне, но захватили и сожгли много церквей, монастырей и построек.

Явившись под Краков в канун Рождества христова, они пытались взять город приступом, но потеряв несколько вождей, с воем отступили и пошли дальше разорять и грабить.

Князь Лешко Черный, не надеясь на силы своих воинов, ушел в Венгрию с женой Гриффиной. Татары, продвигаясь дальше, дошли до Паннонских Альп и Силезии.

Разграбив вышесказанные области, умертвив священников, грудных детей и старцев, татары пошли назад с огромной добычей из людей и скота. Когда они делили ее у города Владимира (Vladimiriam) в Руссии, они насчитали двадцать одну тысячу одних незамужних девиц, откуда можно заключить о числе прочих женщин и мужчин.

Почти в то же время, татары, подстрекаемые куманами, разорили убийствами и грабежами Венгрию вплоть до Пешта и оставались там от недели Преображения до праздника Пасхи.

В тот же год татары вторглись в Константинопольскую империю, и, перебив массу народа, обратили многие местности в пустыню.

Отсюда явствует, что татары никогда не живут без грабежа и тревожат нападениями соседние народы. Так и в наше время перекопские татары часто бросаются на Валахию, Руссию, Литву и Московию. Ногайские и козанские татары вторгаются в Московию, предавая ее убийствам и разграблению.

Трактат второй.

Глава первая. Какие племена и какой народ живет в Скифии, называемой Татарией.

Так как татары пришли и заняли Азиатскую Сарматию или Скифию 306 лет тому назад, может явиться вопрос, что за народ населял вышеназванную Сарматию Азиатскую, ныне, как и в старину, называемую Скифией.

На этот вопрос ответить легко, на основании вышесказанного и данных истории: во время прихода и вторжения татар те земли населяли готты, называвшиеся у соседей половцами. На языке славян — русских и московитов это значит хищники и грабители, потому что, как ныне татары, так и тогда готты, подобно охотничьим псам, нападали на соседние народы, притесняли и грабили их.

Но взяв глубже, скажем, что по Птолемею Фелудиану, (во второй книге его четырехкнижия), угол северного аквилона, где ныне находятся татары, принадлежит в подразделении [сферы] к треугольнику северных небесных знаков; в нем господствует Сатурн под знаком Водолея и делает названный угол диким и ужасным по характеру его жителей; так говорит Птолемей.

Те, кто находятся на границах земель Сарматии и Аскарды, уподобляются Водолею и Сатурну. Оттого они отличаются большей жестокостью и по душевным свойствам весьма дики — так он говорит.

Ибо зловредно влияние серпоносного Сатурна и чрезвычайно враждебно роду человеческому, действуя всегда против него своими противоположными качествами — холодом и сухостью.

Именно из этого угла появились и до сего дня являются суровые и жестокие племена, приводящие в смятение род человеческий. Иеремия в первой главе говорит об этом: «от севера распространится всякое зло на всех обитателей земли», и всякий, кому угодно будет проверить, найдет это, как божественное изречение, совершенно очевидным и справедливым.

Там же, по словам истории и Птолемея (в вышеупомянутом месте), жили женщины, называвшиеся амазонками: в те времена они были ужасом для всего мира. Расставшись с хрупкостью своего пола, они притесняли многие страны, заняли Малую Азию и построили славный город Эфес.

Когда они были истреблены и уничтожены, за ними вслед явились другие народы, называемые общим именем скифов, нередко бывавшие в тягость всей вселенной. Затем пришли готты, называемые также геты. Их пленные у греков и их комиков назывались Гета и Дав или Дак (от Дакии) и употреблялись, как рабы (slavi) и слуги (servi).

Готты долгое время владели этими землями, построили каменные города и замки, а жили, как и всегда, добычей.

Наконец, из Югры, с северного края Скифии, пришли югры, называвшиеся позднее гугны и унгары (Hungari).

Они раздавили готтов своей численностью и прогнали, как сообщает Орозий, книга VII, но некоторыми городами и замками не овладели.

Изгнаные готты вошли в чужие владения и прежде всего оттеснили аланов, роксоланов, русских и вандалов.

Остановившись наконец у моря Понта, они вторглись в Булгарию, Фракию и Константинопольскую империю. Император Зенон, относясь к ним со страхом и недоверием, послал их освобождать Италию от рук герула Одоакра, как ниже будет сказано.

Вандалы и аланы, кочевники, попросили места для жилья у Константина Великого и получили Паннонию, о чем специально скажем позднее.

Югры же, когда размножились, перешли большие реки, по преданию — вслед за охотниками, гнавшими серну; вошли в земли руссов и быстро достигли Паннонии. Поставив себе вождем Аттилу, они стали тяжелым бременем почти для всей Европы.

В свою очередь готты, какие уцелели, размножились в мирной обстановке и испытали на себе нашествие татар и разорение, как мы говорили в начале этого труда.

Это — общие замечания об обитателях Сарматии Азиатской, в последующем же будет о них сказано больше и подробнее.

Глава вторая. О готтах.

Готты, изгнанные из Скифии, частью остановились на Таврическом острове, близ него и близ моря Понтийского, частью же с царем своим Рагазом, числом более чем в двести тысяч, вторглись в Италию и, в то время как Рим дрожал в страхе перед этой силой, масса их погибла от голода на суровом хребте Фезуланских гор. Царь Рагаз был схвачен и заключен в оковы, а войско его было, как скот, разогнано, перебито и продано.

Готты же, осевшие у Таврики и Понта, разделились на две части и те из них, что под предводительством Алариха ушли на запад в Италию и Галлию, стали называться виссиготты, то есть западные готты; те же, что с князем Фригидерном остались на месте у Понтийского моря, получили наименование остраготты, то есть восточные готты. Из этого совершенно очевидно, откуда произошли наименования остроготтов и виссиготтов.

Ясно также, что готты, живущие под властью царя Дакии в Готтии, неосновательно и напрасно присваивают себе имена остроготтов и виссиготтов, так как прежде всего и по праву названы были восточными и западными не они, а те, что, как сказано, живут около Понта и Мизии, и те, что переселились в Галлию.

Эти же, живущие в Готтии на севере у океана в весьма холодной стране, а вовсе не на востоке, глупо и дурно делают, присваивая себе чужие имена. Об этом смотри Павла Диакона кн. XVI, гл. II.

Восточные готты напали на Мизию, Фракию и другие провинции Конста нтинопольской империи. Боясь их и желая удалить от Константинопольской империи, император послал их с королем Теодориком против Одоакра — для освобождения Италии.

Когда они проходили через Сирмий и Паннонию и стояли у Аквилеи, близ реки Сонция, чтобы отдохнуть и подкрепиться и самим и их животным, подошел с большим войском Одоакр и напал на них, но был разбит. Он бежал в Рим, но найдя ворота запертыми, поспешно отступил в Равенну. Теодорих осадил его там и три года спустя, заключив мир, вероломно убил и стал господином всей Италии.

О том, какие были короли у готтов в Италии, Галлии и Испании, легко узнать у историков; в мою главную задачу не входит писать о них.

С уходом югров или венгров из Сарматии Азиатской в Паннонию, остававшиеся на месте готты весьма размножились, но татары, пришедшие с востока, совершенно уничтожили их, а города и замки их разрушили, так что только на Таврическом острове кое-что уцелело. Генуэзцы из Италии получили от них знаменитый город Феодосию или Каффу на Таврическом острове и устроили там свою колонию.

В дальнейшем татары из рода Уланов, о которых будет сказано ниже, вступив на остров через северный проход, заняли весь его с городами, селами и полями, при чем князья Манкуп (по происхождению и языку готты) удержали только замок Манкуп.

Наконец, Магомет, восьмой император турецкий, дед нынешнего императора Селямбека, занял Таврический остров, взял приступом Каффу, сделал своими данниками перекопских татар или уланов со всем Херсонесом, а вне пределов острова, севернее, на берегу Танаиса соорудил крепость Азов, и по сей день принадлежащую туркам. Двух братьев, князей Манкуп, единственных уцелевших представителей готтского племени и языка (и надежду на продолжение его), он зарубил мечом и овладел замком Манкуп. Так исчезли готты и в Сарматиях и в Италии, в Испании и Галлии. В истории они больше не появляются.

Глава третья. Об аланах, вандалах и свевах.

Аланы — это народ, живший в Алании, области Сарматии Европейской, у реки Танаиса и по соседству с ней.

Страна их — равнина, без гор с небольшими возвышенностями и холмами. В ней нет поселенцев и жителей, так как они были выгнаны и рассеяны по чужим областям при нашествии врагов, а там погибли или были истреблены.

Поля Алании лежат широким простором. Это пустыня, в которой нет владельцев — ни аланов, ни пришлых. Иногда только проходят там казаки «ища», по их обычаю, «кого пожрать».

Казак — татарское слово, а козак — русское, означает холопа, подданного — бродягу пешего или конного.

Они живут добычей, никому не подчинены и ездят по обширным и пустынным степям отрядами в три, шесть, десять, двадцать, шестьдесят человек и более.

В той стране обильно растет пахучий тростник. Поляки называют его татарское зелье (tatarskee zielle), заимствуя имя у татар, так как растет он во множестве недалеко от татарского края.

Вандалы — это германский народ, как сообщают Плиний, Светоний Транквилл и Корнелий Тацит, а жили они по реке Вандалу. Река эта названа по имени их царицы, добровольно утопившейся там в жертву богам за одержанную победу; теперь она называется Истулой и Вислой.

Чтобы изложить историю вандалов полнее, надо знать, что славяне произошли от Иавана, сына Иафета через Элиза. Ной родил Сима, Хама и Иафета. Иафет же Иавана, четвертым по порядку, и его братьев. От Иавана произошли греки, размножившиеся у Ионийского и Эгейского моря, а также эладики или эолийцы и славы [славяне] — от его сына Элиза. От Иавана и море называется Ионийским, а евреи называют ионийцев и греков на своем языке Иаван. Таково мнение Иосифа о сыновьях Ноя.

Вскоре после греков славяне завладели землями к западу: Сервией, Расцией, Далмацией, Мизией, Булгарией, Босной, Кроацией, Паннонией и Славонией.

Двум братьям, князьям Леху и Чеху, потомкам Иавана, происходившим от колена Элиза, достались для заселения с их семьями и слугами Кроация и Славония, разделенные быстрой рекой Крупой, и они устроили свой дворец и главное местопребывание в замке Псари и деревне того же имени. У реки Крупы и до сего дня есть деревня Псари, со многими жителями, еще и в наше время говорящими по славонски. Замок же разрушен и представляет собой только развалины и основания цитадели.

По мере размножения людей и родов в Далмации, Кроации и Славонии, при непонимании общего родства, часто начинались ссоры и убийства между братьями князьями и родственниками.

Поэтому вышеупомянутые князья Лех и Чех, в полном согласии приняли здравое решение и, во избежание злейших преступлений, убийств и отцеубийств, собрали свое добро и свои народы по родам и поселениям со всей, какая у тех была, утварью, покинули родные места и пошли в западные страны искать нового пристанища.

Они знали, что восточные и южные области густо населены и потому туда напрасно итти и нечего там искать.

Отправившись, таким образом, в поход, они достигли Моравии и Богемии. Обойдя всю эту область, тогда еще пустынную и необработанную, они увидели, что климат там здоровый, а земля плодородна, и поставили шатры на горе по имени Рип (Rzip). Тут младший брат Чех, восхищенный прелестью местности, стал просить у старшего Леха с большой настойчивостью, чтобы моравские и богемские земли отданы были ему, его наследникам и потомкам во владение и для заселения.

Лех, чтоб поддержать братскую любовь, согласился на просьбы и желания Чеха и, простившись, ушел со своими на северо-восток.

Достигнув земель Силезии и Великой Польши, невозделанных, и до тех пор ненаселенных, он остановился и закрепился там со своими людьми и имуществом.

В тех местностях Великой Польши и Силезии лехиты, они же поляки, размножились, волей божьей весьма возросли числом и наполнили Вандалию, то есть Польшу у реки Вандала, ныне именуемой Вислой, а также Померанию, Кассубию и всю область по Германскому морю, где ныне Марка, Любек и Росток, вплоть до Вестфалии. Они получили разные наименования, соответственно разным местам жительства. Те, что жили у реки Свевы (по тевтонски Спре или Спревы), названы были Свевы. Другие близ них — от хижин и куч, которые на своем польском языке они зовут бруги (brogi), стали именоваться бургунды. Так и с прочими: древяне и травяне (drzewiane et trawiane) получили имя по обилию дерева и травы.

Во время императора Августа, как сообщает хронист из Бергамо в Дополнении, восемьдесят тысяч бургундов пришло с севера и село на берегах Рейна, но Друз и Тиберий, пасынки Октавиана, изгнали их, как говорит Павел Орозий, и принудили вернуться на старые места.

Затем Друз с боем перешел реки Рейн и Альбу (река Альба течет через Богемию и Мейсен [Мисну] в Германское море и называется по богемски Лабия), напал на свевов и бургундов и победил их в кровопролитнейшей битве. Однако, сам победитель Друз пал в том же бою убитый свирепыми свевами, перенесен был в Майнц (Moguntiam), где и погребен.

Чтобы под действием более мягкого климата свевы и сами стали мягче, Цезарь Октавиан перевел их в Галлию, как говорит Светоний Транквилл, и поместил на полях, ближайших к Рейну, где, в честь императора Августа, выстроен был город Августа. Эти переселенцы и до сего дня называются свевами по прежней родине и винделиками — на языке винделиков и славов, а самый город Августа именуется Августа Винделиков. Это сообщают упомянутый Светоний Транквилл и Мартин в своей Мартиниане, во II-й части при рассказе о Цезаре Августе.

Хотя свевы и были выведены из их области, лежащей по сю сторону Германского моря, туда пришли другие поляки — винделики и славы, и наполнили эту область.

Потом, во время императора Валентиниана, как говорят Орозий и хронист из Бергамо в Дополнении, бургунды, поднявшись вторично с севера из земли винделиков, перешли к реке Родану и, мирно заселив там земли, без столкновений с соседями, основали Бургундию, по ним и названную.

Винделиков же около Любека-Ростока-Мекельсбурга и реки Свевы, императоры Генрихи покорили силой, как язычников, не желающих чтить Христа.

Генрих III, окончательно истребив эти племена, привел и расселил на их местах тевтонские. История того же Генриха III-го собщает еще, что четыре пленных царя винделиков должны были в праздничные дни и в дни коронования императора в знак бесчестья носить лохани и котлы на кухню.

Тем не менее, до сего дня винделики или славы остаются в тех местах около Любека, Ростока, Мисны и Марки, но не в городах, а в селах и деревнях, особенно те, что называются сарбы и винды. Остаются еще и старые имена поляков и винделиков в названиях мест, замков и городов: ведь и Любек и Росток и Мекельсбург — имена польские.

Глава четвертая. Продолжение о вандалах, аланах и свевах.

Аланы, изгнанные из своих мест, свернули к вандалам, вместе с ними вошли в Паннонию и жили там около шестидесяти лет. После того они вторглись в Римское государство и нанесли удар Галлии. Оттуда же, как говорят историки, они вернулись в Вандалию или Польшу и оставались там вплоть до времени Стилихона.

С собой туда они принесли (как я сужу по некоторым признакам) громадную массу серебреников с изображением императора Адриана, как показывает титул и

надпись. Такие монеты и в наши дни попадаются у поляков по течению вод, по дождевым промоинам и в земле при обработке полей; поселяне называют их денариями св. Иоанна крестителя, так как тисненое на них изображение головы и шеи напоминает голову св. Иоанна на блюде.

Во время императора Гонория комес римский Стилихон, стремясь добыть для сына своего Евхерия верховную власть в империи, подстрекнул вандалов, свевов, аланов и сквадов к войне и потрясению римского господства.

Неистовствуя в Галлии, они погубили и разрушили и божье и человеческое.

Затем, отступив перед готтами, они проникли в Испанию и нанесли ей ужасный ущерб, нападая то здесь, то там.

Отсюда, по призыву Бонифация, принцепса римского, они переправились для захвата Африки и завоевали ее, опустошив огнем и мечом.

В первый год царствования Грациана, разумей в год господень триста восемьдесят первый, и в следующие затем тридцать лет над вандалами, вышедшим из царства Польского, царствовал Модигизил.

После него сын его Гундерик правил в Испании 16 лет и погиб схваченный демоном, когда взяв Гиспал простер руку к городской церкви.

Преемником его был его брат Гензерик. Этот, по сообщению Павла Диакона, переправившись из Испании в Африку, жестоко опустошил почти всю ее огнем, мечом и грабежами; погрязший в арианском нечестии, он уничтожил католическую веру и изгнал епископов. В это бурное время, по свидетельству того же Павла Диакона и Поссидония, ушел ко Христу в возрасте 76 лет бл. Августин, епископ гиппонский, чтобы не видеть гибели своего города.

После того Гензерик напал на Карфаген и взял его; перебравшись из Африки с сильнейшим войском, разграбил Рим, увел в Карфаген много тысяч пленных с царицей Евдоксией и двумя ее дочерьми и отдал ее в жены сыну своему

Тразамунду. Кампанию и Апулию он истребил огнем, Капую и Нолу обратил в развалины.

Среди этих бурь благочестивейший Паулин, епископ города Нолы, отдал себя в рабство за сына одной вдовы.

Гензерик царствовал сорок восемь лет. По смерти его преемником был сын его Гонорик.

Изгнав более 334 католических епископов и закрыв их церкви, он подвергал народ разным мучениям и отрубил бесчисленное множество рук и языков, что впрочем, как сообщает св. Григорий в 3-ьей кн. Диалогов и Павел Диакон в Деяниях Римлян, не лишило людей дара речи. Пораженный наконец судом божьим он умер жалкой смертью, покрытый червями. После него девять лет царствовал Гунтамунд, а за ним Тразамунд, сославший в Сардинию 220 епископов. Затем в год господень пятьсот двадцатый воцарился Гильдерик, сын его от Евдоксии, дочери императора Валентиниана, взятой в плен Гензериком. Находясь при смерти, Тразамунд, его отец, заставил его поклясться в том, что он никогда в течение своего царствования не будет покровительствовать католикам. Однако, Гильдерик, тотчас же по смерти отца, еще до вступления на царство, велел вернуть из ссылки всех католиков, а епископам поручил восстановить церкви. Он царствовал восемь лет и был убит Гилимером, который вслед за ним царствовал пять лет и отличался такой жестокостью, что не щадил даже своих родителей.

Наконец, императором Юстинианом послан был в Африку патриций Белизарий, который разбил большие силы вандалов, а царя их Гилимера захватил живым и послал Юстиниану в Константинополь, заковав в серебряные цепи. Так было разрушено царство вандалов в Африке.

Из вышесказанного ясно, что вандалы, свевы и бургунды родом были из царства Польского, имена и прозвища получили от польских местностей, где жили, и язык у них был польский.

Ясно, во-вторых, что вышеназванные народы, вандалы, свевы и бургунды, были германцы, а не сарматы и не скифы. Таким образом, Сигильберт, Винцентий в Зерцале Историческом и другие старые авторы непоследовательно и неосновательно считали их скифами.

Необходимо заметить, в-третьих, что названные племена, приведшие в смятение часть Западной Европы и Африку, произошли не с острова Скандии, а из Польши.

Поэтому, неправильно старые авторы называли их скифами с острова Скандинавии. Ведь Скифия, собственно говоря, лежит за Танаисом, к востоку — в Азии, Скандия же или Скандинавия находилась и находится на северо-западе, за Германским морем, в соседстве с Дакией, под властью Дакийского государя, на расстоянии многих миль от Скифии.

Следовательно, надо считать самоуверенной путаницей, утверждение невежд, что эти племена, а также аланы, готты и гугны вышли из Скандии, тогда как на самом деле они там никогда не были, не входили туда и даже поблизости не бывали.

Надо заметить, в-четвертых, что поляки, богемы, свевы и все славянские племена от потопа до нашего времени остаются на своих местах, в коренных своих владениях, а не прибыли откуда-нибудь из иных мест, как сообщает польская хроника и хроника богемская. Корнелий Тацит это и утверждает в книге о местоположении и населении Германии, говоря: «Я полагал бы, что сами германцы коренные жители там, в весьма малой степени смешавшиеся с пришлыми и временно живущими элементами других народов».

Неверно и утверждение Блонда (не в укор столь крупному историку, вообще весьма ученому, и его новейшим последователям), что славы перешли от Танаиса и Босфора в Илирик, Далмацию и Кроацию, а государи Польши и Богемии Лех и Чех, повернули к западу и вошли в земли вандалов, после ухода тех в Галлию. На самом деле славы — в своих областях, а князья Лех и Чех — в Польше и Богемии, оставались от потопа до нашего времени, остаются ныне и, даст бог, останутся и впредь.

При всем том, однако, русские со своими князьями действительно в это время и позднее ходили из Руссии и Босфора в Илирик и Кроацию, уносили богатую добычу, но не оставались там.

В наше время из Вандалии или Польши выходит на войну с врагами иной раз шестьдесят или даже сто тысяч воинов, но от этого царство Польское не пустеет: горожане-купцы и крестьяне — в городах и селах остаются все на местах, и таким образом некуда прийти и нечего занять чужим пришельцам. Так было и во время Гонория цезаря, когда в Галлию уходили только воины-вандалы. Да к тому же историки говорят, что когда вандалы, напавши на Галлию, вернулись, они заняли свои прежние места в Вандалии, значит, эти места не были заняты другими.

Заметим, в-пятых, что славянская речь весьма распространена и широко употребляется во множестве стран и областей. Сюда принадлежат: сербы, мизии, расции или булгары и боснийцы, ныне покоренные турками. Точно так же — далматы, кроаты, паннонцы, славы, карны, богемы, моравы, силезийцы, поляки Великой и Малой Польши, мазовиты, померанцы, кассубы, сарбы, рутены, московиты. Все это — славы и винделики и занимают они обширные области. Теперь, впрочем, уже и литовцы говорят по-славянски. Сюда же относятся нугарды, плесковиты и огульки: смотри их хроники и космографии.

Заметим, в-шестых, что поляки, свевы и бургунды по сю Сторону Германского моря были совершенно истреблены и уничтожены императорами Генрихами, и лишь сарбы и винды или винделики остаются там и до сих пор, как сказано выше.

Глава пятая. О юграх.

Югры вышли из Югры, самой северной и холодной скифской земли у Северного океана, отстоящей от Московии, города москов, на пятьсот больших германских миль к северо-востоку; пошли на юг через равнины и прибыли в область готтов в Скифии, где ныне живут татары чагадайские или заволжские. Они подавили численностью готтов и выгнали их из Готтии в Сарматию. Когда югры

утвердились там и чрезвычайно размножились, они, услышав однажды от охотников, перешедших реки Волгу и Танаис в погоне за ланью, что земля сарматов сравнительно наиболее плодородна в Европе и мягче климатом, переплыли массой вышесказанные реки, разбили сарматов и русских и, двинувшись вслед за готтами, воевали с ними в Мизии и Фракии и победили их.

Придя в Паннонию, они остановились там восхищенные почвой, вином и плодородием страны. Напав на римских полководцев Матерна и Детрика, разбили их с их войском, при этом Матерна убили, а Детрика обратили в бегство. В то же время они избрали своим главой и королем хитрого, храброго и энергичного Аттилу, которого венгры на своем языке зовут Этеле. Аттила созвал много племен с их королями, произвел им смотр, а затем вступил в Галлию и с тираннической жестокостью разорил ее. Когда он подошел к Каталаунским полям, широко раскинувшимся вширь и вдаль, навстречу ему поспешил патриций Этий с когортами римлян, с королем готтов Теодориком и множеством других племен.

Узнав об этом, Аттила спросил прорицателей о победе, и они, исследовав внутренности животных, сказали, что в этой войне он будет побежден и потерпит поражение, но прибавили, что убит будет старший у врагов. Аттила думал, что пасть предстоит верховному вождю противной стороны Этию и, радуясь его предстоящей смерти (так как мощь Этия ему представлялась ужасной), выстроил в боевой порядок свои войска и с хитростью велел трубить к битве не в полдень, а к вечеру. Когда же множество народа было перебито и пал не Этий, как хотел Аттила, а Теодорик, король готтский, Аттила, видя свое поражение, ушел со своими в середину лагеря внутрь ограды из возов. Наступила ночь, и он велел зажечь костер из седел, собранных кучей, чтобы, в случае нападения, он мог броситься в огонь и сгореть, лишь бы не попасть в руки врагов.

На другой день вел войска против Аттилы Торисмунд, сын Теодорика, короля готтов, чтобы отомстить за смерть отца. Этий, относившийся столь же подозрительно к усилению готтов, как и гугнов, убедил Торисмунда оставить

битву и спешить занять отцовский трон, чтобы брат его не успел захватить власть. Торисмунд послушался и ушел; отступил и Этий, распустив войско.

Обрадованный Аттила ушел оттуда, питая злые надежды на месть, осадил и взял город Реймс, умертвил епископа этого города св. Никазия, сестру его Эвтропию и всех горожан. Когда он подошел к Труа, навстречу ему вышел епископ св. Луп и спросил: «Кто ты?». На что получил ответ: «Я Аттила, бич гнева божия». Тут Луп, взяв коня его за узду, ввел его с войском в город и сказал: «Добро пожаловать, бич гнева божия», и тот вместе со своими, пораженный, как говорят, слепотой, мирно прошел через город на другую сторону.

В это время одна бедная женщина, имевшая десять дочерей, в страхе хотела бежать из пригорода. Младшую двухлетнюю дочь она несла, привязав в холстине себе на шею, двух дочек постарше везла на муле, которого гнала перед собой, а остальные дочери шли вокруг матери. Когда воины Аттилы настигли ее, а ее дочери в испуге сбежались к матери, она, обомлев и не помня себя, бросилась к реке, чтобы утопиться, но воины догнали ее, схватили на берегу реки и вместе с дочерьми привели к Аттиле. Она с мольбой пала на землю, прося помилования. Аттила пожалел ее, дал ей много денег и одежды и отпустил на свободу с детьми, а ради нее пощадил и других, кто были приведены с нею вместе. Затем Аттила отправился в Германию и разорял там замки, города и села, пока не услышал, что Этий и готты вновь готовят поход против него. Отойдя из-за этого в Паннонию и обновив там войско, этот мстительный человек поспешил в Италию через Штирию и Коританию.

Узнав от разведчиков, что Этий с бесчисленным войском ждет его у подножия Альп, он повернул к Далмации и Гистрии, разгромил замечательные города близ Адриатического моря, пришел к Аквилее и осаждал ее три года. Когда осаждающим стало нехватать съестных припасов и даже издалека не удавалось их подвезти, а воины от голода стали роптать против Аттилы, он вновь начал объезжать город, ища, где можно напасть и прорваться. Тут он увидел, что птица, называемая аист, несет своего птенца в клюве с вершины крепости в ближайший

тростник, а за ней и другая, и воскликнул: «Птица предвидит будущее, знает, что город погибнет, а потому бежит».

Собравшись с силами, он взял город и тираннически перебил всех, кого там нашел.

В это время выстроен был из страха перед Аттилой великолепный и могущественный город Венеция.

Подступив к Ломбардии, Аттила нанес ей жестокий удар и разорил ее. Когда же он подошел к Равенне, туда поспешил папа Лев и стал покорно и смиренно просить его воздержаться от разорения города Рима и прекратить опустошение Италии. Атилла так и сделал. Его бойцы при этом в удивлении говорили между собой, что Аттила никого не боится, кроме двух животных — волка и льва, намекая на двух епископов, ради которых он пощадил их народ. На это Аттила ответил, что рядом со Львом стоял зрелый муж в духовной одежде с обоюдоострым мечом и, потрясая мечом, грозил ему смертью, если он, выслушав просителя, не отпустит его с миром.

Итак он отступил и вернулся в Паннонию. Справляя свадьбу с одной прекрасной девушкой, он выпил много вина и ночью во время сна был разбит апоплексией: кровь хлынула у него из носа и рта, и он погиб ста двадцати четырех лет от роду.

В ту ночь император Марциан в Константинополе видел во сне, что лук Аттилы сломан. Дело в том, что югры преимущественно пользовались именно луком.

После кончины Аттилы поднялись среди венгров несогласия, раздоры и убийства, многие из них пали убитыми, а остальные вместе с Хабой, сыном Аттилы, были изгнаны из Паннонии королем гепидов и другими прежними подданными Аттилы. Они перешли в Готтию через Меотидские болота, а три тысячи из них во время перехода из Паннонии отделились и остались в Трансильвании. Чтобы избежать нападения соседей, они назвались сикулами, на их просторечии чакле (czakle).

Те же, что прошли через Меотиды и Эвксинское море, постоянно вспоминали о плодородии Паннонии, об изобилии там хлеба и вина, рассказывали об этом своим детям и советовали вернуться в Паннонию.

Так и случилось, что 301 год спустя после смерти Аттилы они сделали смотр 216 тысячам бойцов, выступили в поход дорогой отцов через Меотидские болота и Сарматию и пришли в Паннонию во время императора Константина пятого и папы Захарии, то есть в год господень семьсот сорок четвертый. Прежде всего они явились к язигам и тут избрали себе семь полководцев, каждому из них для действий против неприятелей дали по 30000 бойцов, а для улучшения обороны грубо и просто построили из земли семь замков, каждому по замку. По этим семи замкам страна и по сей день называется Семиградьем.

Между тем, на разведки в Паннонию послали одного из своих воинов по имени Кузид. Он случайно встретил короля Паннонии Святоплуга. Это был славянин, да и вся Паннония была славянской землей, хотя римляне и назначали туда правителями чужеземных полководцев и военачальников. Посланный приветствовал короля от имени пришедших югров, передал ему в дар белого коня с вызолоченным седлом и уздой и попросил у него немного земли, воды и травы. Король Святоплуг согласился. Он полагал, что они земледельцы и переселяясь просят земли для обработки. Поэтому он сказал с улыбкой: пусть берут, сколько хотят. Итак, Кузид принес с собой сулею земли, другую — воды из Дуная, третью — травы и изложил, что сделал. Югры, убедившись, что Паннония отличная и плодородная земля, именем первого своего начальника Арпада, предложили Святоплугу дольше не оставаться в их земле, купленной ими ценой белого коня с позолоченным седлом и уздечкой. Тут только понял Святоплуг, что грозит война, и стал собирать войско. Югры двинулись на него со всей поспешностью и в битве у Дуная разбили паннонцев с их королем. Святоплуг во время бегства упал в Дунай и погиб в сильном течении. Югры перебили славов, жителей Паннонии, а землей их владеют и посейчас, хотя на границах Паннонии повсюду еще осталось славянское население.

Итак, заметим, во-первых, что югры названы по имени скифской области Югры, откуда они происходят и откуда вышли; богемы, поляки и славы до сих пор называют их гуграми, другие — гугнами, а в конце концов они стали называться унгары (венгры).

Заметим, во-вторых, что у югров в Венгрии и у тех, что живут в Скифии в Югре, один и тот же язык, та же речь, то же самое резкое произношение.

Однако, венгры в Паннонии — христиане, более культурны и во всех отношениях более богаты, югры же в Скифии — до сих пор идолопоклонники и дикари.

Заметим, в третьих, что Югра — самая северная страна и вовсе не имеет высочайших и недоступных гор, ни таких, как Альпы в Италии, ни таких, как Сарматские горы. Следовательно, неверно говорят некоторые историки, что гугны вышли из своей области — из величайших и недоступных гор. В Югре, впрочем, есть горы, покрытые густым лесом, но это — пологие и легко доступные горы средней величины и высоты, скалистые и утесистые, как и везде по северному краю земли у Северного океана.

Отметим также, что из Северного океана на вершины прилежащих к морю гор выходят некие рыбы, называемые на языке московитов морж (morss); цепляясь зубом, они облегчают себе подъем, а с вершины горы скользят и падают по другую сторону. Югры и другие жители севера ловят их, и зубы их, отличающиеся большой тяжестью, посылают в Московию, а затем к туркам и татарам. Из них делают рукоятки мечей, сабель и ножей, чтобы их тяжесть придавала большую силу ударам.

Заметим, в-четвертых, что гор Рифейских и Гиперборейских в природе нет ни в Скифии, ни в Московии, ни где бы то ни было, и хотя почти все космографы утверждают, что из этих гор вытекают Танаис, Эдель или Волга, Двина (Dzwina) и другие крупные реки, написанное ими — выдумки и невежественное баснословие. Танаис, Волга и наиболее крупные реки текут из Московии, из страны равнинной, болотистой и лесистой, вовсе не имеющей гор. Об этом я подробнее скажу, когда дойду до описания Московии.

Здесь, достопочтеннейший господин епископ, лежит глубочайшая пропасть заблуждения — по вине прославленных писателей, помещающих сюда Рифейские и Гиперборейские горы. Пусть твоя достойнейшая особа обережет и защитит меня от их возражений, противоставляя им, вместо всяких хитроумных доводов, реальный опыт, и пусть тот, кто не верит, увидит сам и убедится на опыте, что дело обстоит так, как я сказал.

Заметим, в-пятых, что югры в скифской Югре не возделывают полей, не сеют, не имеют ни хлеба, ни вина, ни пива, ведут жалкую жизнь в лесах и подземных норах, питаясь рыбой и дичью, которых там много, пьют воду, одеваются в шкуры, сшивая вместе шкуры разных животных: волка, оленя, лисицы, куницы и пр. Таким образом скудная это область у северного полюса, как и говорит Гиппократ в книге о странах, воздухе и воде.

Подчинены они князю Московии и платят ему подати шкурами соболей, белок **[?]** и другими, так как у них нет ничего иного для дани.

Заметим, в-шестых, что по ложному мнению некоторых известных космографов и историков, в том краю у Северного моря лежат самые умеренные области, где, блаюдаря умеренности климата и мягкости воздуха, люди живут счастливо и весьма долго и лишь, когда им надоест жить, бросаю тся с горы в океан.

Все это — басни. и в самом деле, что за счастье — не иметь ни хлеба, ни вина, ни других удовольствий? Что это за умеренный климат, когда там приходится терпеть постоянный холод; когда во время зимнего солнцестояния у них там непрерывная ночь, а во время летнего — незаходящее, но едва теплое солнце? Впрочем, опускаю об этом.

Заметим, в-седьмых, что в Югре и северных областях не роют золота, серебра и других металлов, и не соответствует действительности басня, будто бы там есть гриффы и большие птицы, мешающие копать и уносить золото. Я утверждаю, вопреки древним авторам, что на самом деле гриффов вовсе нет ни в той части севера, ни в других странах мира; а приносят оттуда к нам некую хищную птицу, величиной с орла, но с более длинными крыльями и хвостом, наподобие ястреба.

Зовут ее московиты кречет (krzeczot), а наши — бялозор (bialozor), то есть, приблизительно, белый блеск, потому что у нее беловатое брюхо. Все хищные птицы, ястребы, соколы и другие живущие хищно, до такой степени боятся ее, что при виде ее дрожат, падают и гибнут.

Заметим, в-восьмых, что на севере, за Готтией, Швецией (Sueciam), Финляндией (Filandiam), Югрой и за Каспийским морем нет чудовищных людей — одноглазых, двухглавых псоглавых и пр. , а живут там люди, нам подобные, но живут редко, разрозненно, на расстоянии друг от друга и в малом числе.

Цвет кожи у них зачастую синеватый из-за холода, придающего эту окраску их телу. Это — истина; писавший так правду писал и мы знаем, что истинно свидетельство его.

Трактат третий. О последовательном распространении татар по родам.

Глава первая. О турках.

В предшествующем трактате, в виде отступления, мы говорили о некоторых племенах, населявших то в одно, то в другое время Сарматию Азиатскую или Скифию до прихода татар, то есть об амазонках, скифах, готтах, юграх или гугнах.

Вслед за этим скажем о сильных племенах, происшедших от чагадайских татар, каковы турки, уланы или перекопские татары, татары козанские, затем татары ногайские. Прежде всего скажем несколько слов о турках.

Примерно, на девяностый год после прихода татар с востока в землю готтов, называемую ими Чагадайской, один воин великого хана, по имени Отуманн, человек низкого положения и в то время неизвестный, но физически сильный и смелый, ушел от татар с сорока конями, из-за каких-то, по его мнению, испытанных им обид. Он начал тайно захватывать в Кападокии удобные проходы в горах и, пользуясь удобным временем и местом, стал заниматься грабежом. К

нему стеклось множество бродяг, как это всегда бывает с этими людьми, и когда численность их сильно возросла, он стал уже действовать не скрываясь и не из засады: открыто вступая в бой, стал осаждать и брать селения, города и нападать на целые племена.

Не встречая сопротивления, этот быстрый, смелый на руку, ловкий и удачливый человек, при помощи угроз, террора и разграбления некоторых городов, занял, как свое владение, Кападокию, Понт, Вифинию, Малую Азию, Памфилию и Киликию.

От него пошел и род отуманов или турок, так как «с севера распространится всякое зло по всей земле» (Библия, Иеремия, гл. I, 14.).

Что турки — потомки и ветвь татар, доказывается тождеством обычаев, языка и боевых приемов.

Одежда, манера ездить верхом, сидя в седле с поджатыми ногами, употребление в бою стрел и лука всегда были у них те же, что у татар, да и теперь у большинства все те же. Татарский язык для них родной. Речь татарская лишь немного отличается от турецкой, то есть примерно так, как итальянская от испанской или польская от богемской.

По смерти Отумана преемником его и вторым королем турок был сын его Архан, человек такой же смелости и честолюбия, как его отец, но гораздо более опытный в устройстве хозяйственных дел. Своей предприимчивостью он сохранил и увеличил владения и власть, основанные отцом.

За ним следовал третий король, сын Архана, по имени Аммурат. Во время раздоров между греками, когда император Трапезундский и Константин спорили за власть, он был нанят на помощь Трапезундским императором, переправился во Фракию через Геллеспонт, а затем хитростью и лукавством затянул исход войны до тех пор, пока греки не растратили сил и богатств, и тут он, воспользовавшись случаем, обратил оружие против них и занял Фракию.

Когда он умер, четвертым королем стал Пезаит, сын его. Стремясь к великим деяниям, он покорил Македонию, Фессалию, Фокиду, Бэотию, Аттику. Булгар и иллирийцев он ослабил постоянными набегами, разграбил предместья замечательного города Константинополя и до такой степени измучил его осадой и голодом, что император Константинопольский отправился в Италию и Галлию нищенски выпрашивать помощь.

Но промыслом божьим, великий хан татарский Темир-Кутлу, которого историки назвали Темерланом, ударив на Азию и как молния пройдя по ней, напал на Пезаита, бывшего наготове и ждавшего его. Разбив Пезаита, он взял его в плен, заковал в золотые цепи и увел с собой, но вскоре и отпустил, а немного позднее тот умер.

Вслед за Пезаитом, пятым царствовал Альпин. Против него с большим войском выступил Сигизмунд, король Венгрии и Богемии, Римский император, но когда они сошлись в бою, войско Сигизмунда было приведено в смятение и разбито, он сам бросил лагерь и, едва переправившись через Дунай на маленьком суденышке, спасся опозоренный.

Следующий затем, шестой по порядку, король турок Махумет установил тяжелые подати и набегами расширил границы своей империи.

По смерти Махумета царствовал его сын Аммурат II. Он разгромил знаменитый город Фессалонику, покорил Кипр и Этолию, опустошил земли трибаллов, иллирийцев и венгров. Владислав, король Польский и Венгерский, сначала счастливо воевал с ним, но в последнем сражении у Варнского озера, когда Иоанн Гуниад с венграми ушел с поля битвы, он был побежден и вместе со своими погиб жалкой смертью.

Гордый победой Аммурат силой взял Пелопонес и до основания разрушил стены Истма Коринфского.

Умирая, он оставил сына Махомета восьмым королем. Этот в 1453 году в последний день мая взял Константинополь после 54-дневной осады, напрягши все

силы в последнем приступе. Тут же ему сдался богатейший город Пера, а стены его были разрушены.

Овладев Булгарией и Расцией, он захватил Смидеров, великолепный замок Расции над Дунаем. Нападая оттуда, он обратил в пустыню Далмацию и Кроацию, проник в Штирию и в Австрию.

Потом он с бою взял Нигропонт, бывший под властью венецианцев, взял Феодосию, ныне называемую Каффой, генуэзскую колонию на Таврическом острове, вместе с этим островом; зарубил мечом двоих князей из замка Манкуп (как говорят, последних представителей готтов) и подчинил себе Мендлигера, татарского императора, в названном Херсонесе Таврическом.

Он разорил Молдавию и Валахию, шестнадцать лет подряд воевал с венецианцами; такую же непрерывную войну вел с Гузакассаном, королем персов, часто бывал побежден, но иногда побеждал и сам. Умер он 1 мая 1481 года и погребен в Константинополе. На его место турки призвали к власти сына его Баиссета. Тогда Зелиаб, младший сын Махумета, в гневе ушел к султану Египетскому, собрал войско и вступил в бой с Баиссетом, но потерпев неудачу, бежал к родосцам, а магистр Родосского ордена отослал его пленником во Францию, позднее же отдал папе Александру VI. Когда король Французский Карл проезжал через Рим, направляясь в Апулию, он получил Зелиаба по договору от папы, но во время пути Зелиаб умер не то от яда, не то от усталости — неизвестно.

Баиссет, девятый король турок, взял приступом Килию и Белый Замок в Молдавии, а также с бою и после осады завладел островом Модоном и городом того же имени, принадлежавшим венецианцам. Он часто воевал с Софи, королем персов, но почти всегда терпел поражения.

Когда он состарился, сын его Селимсабег, которого наши зовут Селембек (Selembek), отнял у него власть, и Баиссет, отправленный на остров, где провел детство, вскоре умер.

Десятый король турок, нынешний Зелембег (Zelembeg), захватив власть, умертвил и истребил своих братьев, а затем, грозя христианам, решил итти войной прежде всего на Паннонию. Однако, всевышней волей всемогущего бога против него поднялся король персов Софи, и, разбив его в нескольких битвах, одолел.

После того Селин, он же Селембег, завоевал Сирию и, вторгшись в Египет, взял великий город Алькаир и убил султана, государя Египта.

При трех последних нами названных императорах Константинополь, столица империи, некогда называвшийся вторым Римом, стал их постоянным местопребыванием, так что окрестные жители, особенно славы, стали звать его не Византией и не Константинополем, а Царев дом (Czarzow dom), то есть дом цезаря.

Константинополь расположен треугольником: двумя углами лежит при море, а третьим обращен в поля. Окружность его равна восемнадцати итальянским милям. Там нет больших дворцов, кроме терм и великолепных вновь выстроенных философских школ. Храм же св. Софии, то есть мудрости божьей (или Христа, истинной мудрости отца), некогда выстроенный выдающимся образом, был низвергнут Махуметом вторым, императором турок, и обращен в притон зверей.

Рим же в Италии имеет круглую форму, в 32 мили по окружности стен, превосходя почти вдвое окружность Константинополя. В Риме семь холмов и роскошные дворцы.

Глава вторая. О роде татар уланов или перекопских.

Другая отрасль и родовая ветвь, идущая от заволжских татар, это — татары уланы, называемые так по Улану, завоевателю Таврического острова.

Улан значит девушка или девственница, и назван он был так потому, что рожден был девушкой вне законного брака. Это имя он передал и своим потомкам на Херсонесе Таврическом.

У магометан не диво для девушки зачатие и беременность без брака: это часто бывает и не запрещается.

Таврический остров находится среди Меотидских болот. Длиной он в 24 мили, а шириной в 15 миль. Он имеет три города: Солат, Киркель и Каффу, и два замка — Манкуп и Азов.

Солат у татар называется Крымом, почему и государя Перекопского они называют Крымским императором.

Дома в этом городе убогие, а в большей части он покинут.

Другой, меньший город — Киркель. Над ним, на высокой скале, выстроен замок из бревен и глины.

Рассказывают, что в этой скале жил дракон, убивавший людей и скот, так что жители соседних мест бежали, бросив дома пустыми.

Греки и итальянцы, жившие на острове, молились преславной Марии, матери божьей, чтобы она избавила их от дракона. и вот, по прошествии времени, они увидели, что внутри скалы горит свеча. Они вырезали и высекли в скале ступени для подъема, добрались до горящей свечи и увидели образ пресвятой богородицы, перед ним горящий свет, а внизу дракона, разорванного пополам.

Они вознесли благодарность за это чудесное избавление, а дракона, разрубив на куски, сбросили со скалы.

Так как жители, славя святую деву, стали ходить к ее образу на поклонение, то, по их примеру, и государь Перекопский Ацигери, воевавший со своими братьями, стал просить святую деву Марию помочь ему и дал обет отблагодарить благословенную деву.

Надо сказать, что магометане чтут святую Марию и признают, что она — дева, без брака зачала и родила великого и благословенного пророка Иисуса.

Когда, с ее помощью, Ацигери победил соперников, то, продав двух лучших, какие у него были, коней и купив воску, он сделал две громадных свечи и приказал, чтобы они из года в год горели перед образом, что и до сего дня соблюдается всеми последующими императорами.

Третий город, Феодосия, ныне называемый Каффой, был взят приступом у генуэзцев Магометом II, императором турок.

Завладев также замком Манкуп к западу от Каффы, вышеназванный турок Магомет убил мечом двух братьев князей, государей замка Манкуп и, как говорят, последних представителей готтов.

Он укрепил также замок Азов близ устьев реки Танаиса, которым и ныне владеют турки.

Татары уланы, со времени их прихода на остров, живут в луговых его частях по своей исконной привычке, а вне острова владеют такими же луговыми пространствами Сарматии Европейской близ Меотидских болот и Понтийского моря вплоть до Белого Замка.

Они устроили переход и открыли доступ на остров с запада, настлавши земляную насыпь, длиной в милю, в виде моста, но грубо и несовершенно, так что в некоторых местах морские волны переливаются через насыпь.

В древности остров назывался Таврическим, а теперь называется Перекопом, что значит ров, потому что вода окружает его со всех сторон и защищает, как ров, полный воды, защищает город.

Но довольно об этом. Посмотрим теперь их генеалогию.

После Улана в Таврике царствовал царь (czar) Тахтамис, который, вместе с князем Литовским Витольдом, воевал против своего брата царя Темир-Кутлу, императора Заволжского, и был побежден.

Вслед за Тахтамисом собирался царствовать сын его Шидахмет царь, но Адзикерей царь его изгнал и царствовал вместо него.

Шидахмет направился в Литву за помощью, но был взят в плен литовцами вместе с женой и детьми и заключен в замке Ковно, где и умер с женой и детьми в дни Казимира III, короля Польского и великого князя литовкого.

Когда умер Адзикерей царь, остались по нем семь сыновей и старший из них, по имени Гайдер, взял власть, Мендлигер же, один из младших сыновей, бежал к турецкому императору и, получив от турка помощь и жену, разбил и низверг Гайдера и Ямурци с другими братьями. Они бежали к Ивану Васильевичу (Vasilowicz), князю Московии, который принял их и дал им княжество Козанское.

У Мендлигера царя было девять сыновей: первый Махмет Керей, второй Ахмет Керей, третий Махмут Керей, четвертый Бети Керей — он утонул, везя добычу по реке в Валахии, в 1510 году; пятый — Бурнас Керей, шестой Мубарек Керей, седьмой Садех Керей; имен восьмого и девятого не знаю. Ныне царствует на месте отца Махмет Керей царь.

Заметим, что хотя перекопские татары должны были бы стать более культурны и не так суровы под действием шестого климата, в котором они живут, однако они не потеряли прежней своей хищности и дикой жестокости, присущей скорее зверям, живущим в полях и лесах, чем жителям городов и сел.

В иные годы они делают нападения, опустошают и грабят Руссию, Литву, Валахию, Польшу, а по временам и Московию.

Глава третья. О татарах козанских и татарах ногайских.

Третья орда — козанских татар — названа так по замку Козан, стоящему над рекой Волгой у границ Московии, где они живут.

Они произошли от главной татарской орды, а именно от чагадайских или заволжских татар, как и все другие татары.

Эта Козанская орда имеет около 12 тысяч бойцов, а при необходимости, когда они созывают и других татар, они могут выставить до 30 тысяч воинов.

Об их государях, деяниях и генеалогии не пишут, так как они — данники князя Московии и зависят от воли его и в мирной жизни, и на войне, и в деле избрания себе вождей.

Поэтому к ним можно будет отнести то, что будет сказано о государе москов.

Четвертая орда, молодая и недавно существующая, позднее других возникшая, как ветвь заволжских татар, это оккассы или нагайские татары.

После того как Оккасс, выдающийся слуга и воин великого хана, имевший 30 сыновей, был убит, сыновья его отделились от главной Заволжской орды и поселились около замка Сарай, примерно, лет за 70 или немного меньше до нынешнего 1517 года. Вскоре они до чрезвычайности разрослись, так что в наше время стали уже наиболее многочисленной и самой крупной ордой.

Они ближе всех других татар к холодному северу и примыкают к восточному краю Московии, которая часто подвергается их набегам и грабежам.

Правят у них сыновья и внуки Оккасса. Ни денег, ни монеты там нет, а продают они вещи за вещи, то есть за рабов, детей, скот и вьючных животных.

Книга вторая.

Трактат первый. Об описании верхней Европейской Сарматии.

Глава первая. О Руссии, ее округах, изобилии и о находящемся в ней.

После сказанного о Сарматии Азиатской, называемой Скифией, нам остается сказать о Сарматии Европейской. Первой тут перед нами лежит Руссия, некогда называвшаяся Роксоланией. Восточный край ее прилегает к реке Танаису и Меотидским болотам, отделяющим Азию от Европы. В давние века у реки Танаиса жили аланы, а за ними к югу роксоланы. Эти народы были совершенно уничтожены и погибли, а теперь там видны лишь широко раскинувшиеся степи, где изредка встречаются звери да козаки или бродяги, как выше сказано. Дальше к югу есть еще кое-какие остатки черкесов (Circassorum). Это весьма дикий и воинственный народ, по происхождению и языку — русские. Далее есть замок, называемый Очарков, выстроенный во владениях литовцев императором перекопских татар, а еще далее, приблизительно в двух милях к югу от Очаркова, находится Дзассов (Dzassow). Там был замок, но он разрушен до нашего времени. От Дзассова до Бялыгрода, занятого турками, шесть миль. Затем к западу идет Подолия, граничащая на юге с Молдавией и Валахией, а на востоке с татарскими степями и Таврическим островом. Это — плодороднейшая страна, весьма богатая хлебом и медом. Хотя там лишь грубо обрабатывают землю, вспахивают мало и неглубоко, а сеют поверху, пшеница родится сама три года подряд только потому, что при сборе хлеба во время жатвы некоторое количество зерен оставляют рассыпанным по земле, чтобы они взошли на следующий год без обработки и вспашки поля.

Трава на пастбищах так быстро и так обильно там всходит и растет, что в три дня вырастает выше сажени, а в немного больший срок опутывает и скрывает плуг, забытый в травянистых местах.

Пчелиные рои там кладут мед не только на пчельниках и в дуплах деревьев, но и на берегах рек и на земле. Часто, когда прилетает новый рой и начинает истреблять старых пчел, поселяне убивают налетевшую массу или топят в воде, чтобы попрежнему жили и мед носили старые.

Далее, у Сарматских гор, живет народ русский (Rutenorum), во главе которого стоят знатные люди из поляков — в Коломые, Жыдачуве (Zidaczow), Снятине, Роатине, в Буско и пр. У этих же гор находятся округа — Галицийский (Haliciensis), некогда называвшийся Галлицией (Gallicia), и Премысльский, а среди гор Сарматских — округ Саноцкий. По направлению к центру Руссии лежит Львовская (Leopoliensis) земля, а в ней хорошо укрепленный город того же имени с двумя замками — верхним и нижним. Это — столица Руссии. К северу идут округа Холмский, Луцкий и Бельзенский. [Львовская же] земля в центре.

Ограничена Руссия — с юга Сарматскими горами и рекой Тирасом, которую жители называют Днестром (Niestr); с востока — Танаисом, Меотидами и Таврическим островом; с севера — Литвой, с запада — Польшей.

Знаменитая река Борисфен, называемая жителями Днепром (Dinepr), течет из Московии, проходит через Литву и Руссию под Смоленск и Киев. В нее впадает начинающая у города Хмельника на западе река Буг (Boh). Пройдя около трехсот германских миль, Борисфен впадает в Понтийское море.

Русская земля, будучи и вообще плодородной, особенно богата медом и медоном, питьем из меда. Привозят туда и вино из Паннонии, а также из пограничных Молдавии и Валахии, привозят и греческое крепкое вино из Греции; пива у них вдоволь.

Страна богата конями, быками и стадами овец, имеет воск в большом количестве, изобилует мехами куниц, белок, лисиц и бычьими кожами. Она обильно орошается реками имеет много рыбных вод, так что, где только есть вода, там в ней и рыба. Рыбу не разводят у руссов в прудах и рыбных садках, а повсюду там, где есть вода, в ней появляется рыба, посылаемая, как говорится, с небесной росой, без всяких людских забот и без разведения.

В Львовском округе есть достойные упоминания большие щуки (lucei), легко делящиеся на куски полосами.

Руссия изобилует пахучим тростником в местах поближе к Танаису и Меотидским болотам, а также ревенем — там же и в Литве, да и еще многими травами и кореньями, не встречающимися в других местах. Русская земля повсюду изобилует красящими растениями, в массе там встречающимися, но тогда как в прежнее время их вывозили оттуда в итальянские города Геную и Флоренцию, теперь лишь небольшую часть их собирают, и почти все напрасно гибнет несобранным.

В Холмском округе, срубленные и лежащие на земле сосновые ветви в течение года или двух превращаются в кремнистые камни. Там много мела или белой земли, ввозимой к нам. Есть и соль; ее в сухое время собирают на озере Качибейском, а так как недалеко оттуда находится татарский замок Очарков, то иногда возчиков соли перехватывают и берут в плен татары, вместе с двумястами, а то и тремястами возов. В Премысльской земле и в Дрогобыче варят соль, собирают и хранят ее кусками и определенными мерами.

В Руссии много вероисповеданий. Есть христианская религия, подчиненная римскому первосвященнику. Это господствующая и преобладающая, хотя представители ее немногочисленны. Другая вера, русская, следующая греческому обряду, более распространена и охватывает всю Руссию. Третья вера — иудейская; ее сторонники иудеи — не ростовщики, как в христианских землях, а ремесленники, земледельцы или крупные купцы, часто держащие в своих руках общественные подати и налоги.

Четвертая вера — армянская, преимущественно в городах Каменце и Львове. Армяне — весьма опытные купцы, доходящие с товарами до Каффы, Константинополя, египетской Александрии, Алькаира и стран Индии.

В одежде и церковной службе русские следуют грекам. У них есть свое письмо и алфавит по образцу греческого, очень с ним сходный. Евреи пользуются

еврейским письмом и грамотой; занимаются также и науками — астрономией и медициной.

Армяне имеют свой обряд и свое письмо. Из святых они больше всего чтут апостола Фаддея, утверждая, что он обратил армян в христианство. Затем они почитают и святого божьего апостола Варфоломея, через которого, как сами говорят, они восприняли много правил веры.

У них великолепные и чрезвычайно красивые принадлежности богослужения — накидки и орнаты, не разрезные, а совершенно круглые; книги, чаши и прочая прекрасная утварь древних христиан.

Что касается духовных властей и пастырей христианских, то во главе их стоит во Львове русский и литовский митрополит. Ему подчинены епископы — киевский, каменецкий, премысльский, холмский, луцкий и медницкий. У русских глава — киевский митрополит (Киев некогда был столицей Руссии). Ему подчинены владыки (wladicas) и епископы греческого обряда в Молдавии и Валахии, вплоть до реки Гистра или Дуная, а в Руссии — епископы: во-первых, холмский, затем во владениях литовцев — владимирский, или брестский; третий пинский или туровский (Mrowski), четвертый полоцкий, пятый луцкий, шестой смоленский и все вообще другие владыки и епископы в землях москов и в северных землях, им подвластных. Исидор, бывший киевский митрополит, по языку и образованию ученейший грек, во время папы Евгения IV прибыл поездом в сто лошадей на Флорентийский собор, и, добившись унии с Римской церковью, вернулся в Руссию, но когда он стал там проповедовать подчинение Риму, московиты лишили его сана и предали смерти.

Русские следуют учению греческих докторов и богословов, преимущественно Василия Великого, Григория Назианзина и Иоанна Златоуста. Григория Назианзина они называют на своем языке богослов (bogoslow), что по латыни значит славящий бога. Они признают и нашего святого Григория, папу римского, особенно его книги Морали, читают его в переводе и на своем языке зовут беседник (biesiednik), что значит оратор, проповедник или советник.

В русских церквах при богослужении читают и поют на сербском, то есть славянском языке; в армянских церквах — на армянском языке; в иудейских синагогах молятся на еврейском языке. Христиане же римского обряда поют, молятся и читают на латинском языке.

Надо заметить также, что на реках Руссии и Литвы, особенно на Борисфене и Буге, называемом Гипанисом, в летнее время размножаются поденки — черви и летающие насекомые, с четырьмя, а иногда и шестью крыльями: рождаются и появляются утром, около полудня бегают по воде или летают над берегами, а при заходе солнца гибнут. О них говорит Аристотель, во-первых, в истории животных и затем в Проблемах, а также медики, трактуя об однодневной лихорадке.

Глава вторая. О Литве и Самагиттии.

Великое княжество Литовское — весьма обширная область. В ней много князей литовских и русских, но один глава и монарх, которому подчинены все прочие. Он именуется вообще великиим князем Литовским.

Старинные историки, рассказывая о древности, говорят, что некие италийцы, оставив Италию из-за несогласия с римлянами, пришли в землю Литовскую н дали ей имя родины — Италия, а людям — название италы; у позднейших земля стала называться, с приставкой буквы л в начале — Литалия, а народ литалы.

Русские же и поляки, их соседи, еще более изменяя эти имена, вплоть до сего дня называют страну Литвой (Lithuaniam), а народ литовцами (Lithuanos).

Они сперва основали город Вильно (высота полюса там 57°) и по имени Вилия, вождя, с которым пришли в те края, назвали его Вильно, а рекам, текущим вокруг города, по имени того же вождя, дали имена Вилия и Вильна.

Самагиттию они так называют на своем языке потому, что у них это значит нижняя земля. Некоторые невежественные в истории люди вздумали производить название Литвы от lituo, то есть рога или охотничьей трубы потому

будто бы, что в той области много охотятся, но это скорее создает внешнее впечатление, чем говорит об историческом происхождении.

Народ литовский в былые годы считался у русских до того темным, презренным и жалким, что Киевские князья, по бедности его и скудности почвы, требовали у него, и то лишь как знак покорности, дань в виде поясов и коры. Так было, пока Витенен, вождь литовцев, не поднял восстания против русских и не сделался князем своих соотечественников.

Напав хитростью на русских князей, он разбил их и постепенно до того усилился, что подчинил их себе и заставил платить дань, которую сами литовцы в течение многих поколений платили русским. Позднейшие преемники Витенена не раз делали воровские, по волчьи неожиданные набеги на соседние народы Руссии, Пруссии, Мазовии, Польши и грабили их, пока наконец князь Мазовецкий Конрад не призвал на помощь братьев крестоносцев тевтонского ордена св. Марии. Завоевав Пруссию в непрерывных боях, они пошли на самагиттов и литовцев и стали наносить им поражение за поражением, брать в плен и теснить осадами. Наконец, они добрались и до князей литовских, Ольгерда и Кейстута.

Ольгерд был великим князем Литовским, а Ягелло — сын его впоследствии крещенный, названный Владиславом и коронованный, как Польский король.

Кейстут, брат Ольгерда, величайший враг и преследователь христиан, в войне с тевтонскими крестоносцами в Пруссии трижды был взят в плен и трижды, против всякого желания крестоносцев, удивительной уловкой освобождался от оков и ухитрялся бежать. Сыном этого Кейстута был Витавд (Vitawdus) или Витольд, князь замечательной доблести. Под покровом мира, Ягелло, он же впоследствии Владислав, захватил в плен Кейстута с сыном его Витавдом; Кейстута убил в тюрьме, а Витавда заключил в оковы. В конце концов, сильно стесненный крестоносцами и христианскими войсками, Ягелло, по милости божией, склонился на сторону поляков, принял, вместе со своими восемью братьями, христианскую веру, омывшись в воде крещения и был коронован, как Польский король. В 1386 году в четверг четырнадцатого февраля, в день св. Валентина, он

взял в жены Гедвигу, знатную и прекрасную дочь Людовика, короля Венгерского и Польского.

Названный король Владислав, как и обещал, стал думать и прилагать усилия, чтобы освободить народ литовский от мрака заблуждения и идолопоклонства. Взяв с собой Бодзанту, архиепископа гнезненского, много служителей церкви и монахов, а также королеву Гедвигу, Семовита и Иоанна, князей Мазовецких, Конрада, князя Олесницкого, и многих баронов, в 1387 году он вступил в Литву и предпринял крещение литовцев.

Литовцы искони почитали, как божества, огонь, лес, ужей, змей, особенно огонь, который непрерывно поддерживался подкладывавшим дрова жрецом, на их языке называвшимся зинц (zincz). Леса и рощи они считали священным обиталищем богов, а ужей и змей в иных домах кормили и чтили, как домашних богов.

Так вот король Владислав велел на глазах у варваров в городе Вильне погасить огонь, почитавшийся священным, разрушить храм и алтарь, где приносились жертвы; леса — срубить, а змей — умертвить. Хотя варвары и оплакивали истребление своих ложных богов, но не осмеливались даже роптать против короля и удивлялись только тому, что поляки, оскорбляющие их святыни — огонь, леса и змей, остаются совершенно невредимыми, чего не бывало в таких случаях с ними самими.

После того как идолы были таким образом истреблены, польские священники, а больше всего сам король Владислав, знавший местный язык, в течение нескольких дней учили народ литовский правилам веры и господней молитве, очищая его водой крещения.

Кое-кому из народа, по принятии ими крещения, благочестивый король Владислав жаловал новую шерстяную одежду, привезенную из Польши, и вследствие этой дальновидной щедрости, когда молва о ней распространилась, грубый и оборванный народ, довольствовавшийся до тех пор холстом, стал толпами стекаться со всей области, чтобы, крестившись, получить шерстяное платье.

Так как было бы неимоверно трудно крестить отдельно каждого верующего, то по приказу короля всю массу народа делили на отряды и, в надлежащей мере окропив освященной водой всех людей каждого отряда, давали одному отряду и всем, кто к нему принадлежал, имя Петр, другому — Павел, третьему — Иоанн и т. д. Женщинам, поделенным также на отряды, давались имена Катерина, Маргарита и т. д. , по всему числу отрядов. Воинов крестили отдельно.

Кроме того, король Владислав основал в Вильне кафедральную церковь имени св. Станислава, патрона Польши, а главный алтарь ее поставил на том месте, где прежде горел огонь, ложно считавшийся вечным, чтобы языческое заблуждение стало всем очевидным. В той же виленской церкви он поставил епископом Андрея Василия (Vazilo). Это был человек выдающейся добродетели, по национальности — поляк знатного рода — из дома Ястребов, по обету — монах ордена миноритов, духовник королевы Венгерской Елизаветы, замечательный проповедник и епископ Серета.

По настоянию того же короля Владислава, и Самагиттия приняла веру христову и крещение.

Знакомясь с этой областью и ее населением, надо заметить, что Самагиттия — северная и морозная область, граничит с Литвой, Ливонией и Пруссией, окружена лесами, холмами и реками, делится на округа: Ирагола, Медники, Хроссе, Розена, Видуки, Велюня, Кельтини, Четра. Жители области — высокого роста, дикие и некультурные, довольствуются простой и скудной пищей, жажду обычно утоляют водой, а изредка пивом или медом (medone). Они не имели и не знали в то время ни золота, ни серебра, ни меди, ни железа, ни вина. У них позволялось одному иметь нескольких жен и брать в жены — по смерти отца мачеху, а по смерти брата — его жену.

Там вовсе не строят изб или приличных зданий, а строят только шалаши из бревен и соломы, удлиненные, растянутые посредине и суженные на концах. Сравнительно широкое внизу, такое сооружение, постепенно по мере надстройки суживается и становится наиболее похоже на дно [опрокинутой] лодки или шлем.

На верхушке делается одно окно, дающее свет сверху, а под ним очаг — для приготовления и варки пищи, а также для защиты от холода, в котором цепенеет эта область большую часть года. В таком доме они живут с женами, детьми, рабами, рабынями, скотом мелким и вьючным, хлебом и всякой утварью.

Народ этот очень склонен ко всяким пророчествам и гаданиям. Главным божеством самагиттов был огонь, который они считали священным и вечным. Такой огонь на хребте высокой горы над рекой Невязой (Newiasza), поддерживался особым жрецом, постоянно подкладывавшим дрова.

Придя туда, король Владислав поджег башню, в которой это было, а огонь разбросал и погасил. Затем, с помощью своих воинов-поляков, он срубил леса, почитавшиеся у самагиттов святыней и обителью богов по слову поэта: «Жили боги в лесах». Самагитты находились в таком помрачении ума, что для них святыней были и эти леса, и птицы или звери, в них живущие, и все, что входит туда. У того же, кто причинял насилие растительности, зверю или птице, хитростью демонов искривлялись руки или ноги. Вот почему варвары были в величайшем удивлении, что поляки, вырубавшие священный, по верованию самагиттов, лес, не испытывали никакого ущерба, похожего на то, что сами они часто терпели в таких случаях.

У них в названных лесах были костры, распределенные по семьям и домам: там они сжигали трупы близких и родных вместе с конями, седлами и лучшей одеждой. У такого рода костров они ставили еще скамьи из коры и клали на них еду, сделанную из теста наподобие сыра, а на костер лили мед (medonem) в тщетной надежде, что души умерших, чьи тела там сожжены, придут ночью и будут есть эту пищу.

Сверх того, в первый день октября у самагиттов совершалось в этих лесах величайшее торжество: со всей области стекался туда народ обоего пола, при чем каждый приносил пищу и питье, соответственно своему состоянию. Несколько дней они угощались принесенным и, каждый у своего костра, делали приношение

своим ложным богам, особенно же богу, называвшемуся на их языке Перкун, то есть гром.

Так как никто из священников не знал самагиттского языка, то король Владислав научил народ сначала молитве Отче наш, потом Символу и велел омыться в воде крещения. Один из старших среди самагиттов ответил за всех: «Яснейший король, с тех пор как наши неподвижные и ленивые боги были уничтожены польским богом, мы покидаем их и их святилища и присоединяемся к более сильному твоему богу и богу поляков». Так они были крещены.

Король основал в Медниках кафедральную церковь в честь и во имя св. мучеников Александра, Феодора и Эвантия, а в других местах — приходские церкви, назначив им достаточное содержание.

Первым епископом медницкой церкви поставлен и посвящен был алеман по происхождению, но уроженец Вильны, Матфей, потому что он знал литовский и самагиттский язык .

В первое время насаждения христианства, когда магистр Николай Вензык, брат ордена предикаторов, королевский проповедник, говорил однажды самагиттам через переводчика о вере, о сотворении мира и падении первого человека Адама, один из самагиттов, не удержавшись, прервал речь проповедника и сказал: «Лжет этот священник, светлейший король! Он рассуждает о сотворении мира, а сам не старый человек. Ведь многие среди нас старше его годами и перешли уже за сто лет, но и они не помнят ни о каком сотворении, а рассказывают, что солнце, луна и прочие светила всегда так же двигались и светили».

Король Владислав велел ему замолчать и объяснил, что магистр Вензык не утверждал, будто сотворение мира началось в его время, а говорил, что повелением божьим оно произошло много ранее, то есть шесть с небольшим тысяч лет тому назад.

Король Владислав поручил великое княжество Литовское и Самагиттское двоюродному брату своему, Александру Витольду, и тот, человек энергичный и

смелый в бою, присоединил к Литве княжество Псков, называемое Плесковией, а затем — другое княжество Новгородское, называемое Нугардией. Он подчинил своей власти и третье княжество — Смоленское.

Установив мир кругом, он проник на восток, напал на татарскую орду, пригнал в Литву массу татар и расселил там в определенной местности, где они остались и до сего дня.

Собрав затем сильное войско, он вновь направился в Татарию, перешел реки и 14 августа достиг широко открытой равнины близ реки Ворсклы. Там его встретил, с громадным, бесчисленным множеством татар Заволжский император Темир-Кутлу, которого писатели называют Темерланом. Начались с обеих сторон переговоры о перемирии и мире, но соглашение никак не принималось татарами. Поэтому Витольд, по совету своих, отошел в тыл со своими телохранителями и бежал в Литву, а войско его, подавленное бесчисленной массой татар, было совершенно уничтожено.

Между тем король Римский Сигизмунд, чтобы бросить искру раздора между Витольдом и братом его Владиславом, королем Польским, обещал Витольду корону и убедил его стать королем Литовским.

Когда, однако, корону везли по сравнительно безопасным местам Марки и Пруссии, знатные люди Великой Польши воспротивились этому: установив стражу и разослав разведчиков, они подстерегали и поджидали послов Римского императора в местности, называемой Тужагора (Turzagora).

Те, однако, вовремя узнав об этом, в страхе вернулись назад, а Витольд, когда получил это известие, от тоски и от появившегося у него между лопатками карбункула кончил жизнь и княжение в 1430 году.

По смерти Витольда, король Польский, Владислав Ягелло, поставил вместо него князем Литовским и инвестировал своим кольцом брата своего Свитригелла, но тот, забыв о благодеянии, поднял смуту и начал войну против Владислава Ягелло.

Вследствие этого король Владислав поручил князю Сигизмунду из Стародуба (Starodup) отнять княжество Литовское у Свитригелла.

В то время над княжеством Литовским появилась небольшая комета. Князь Сигизмунд Стародубский изгнал Свитригелла и овладел великим княжеством Литовским.

Этого Сигизмунда через несколько дней убил князь Иван (Iwan) Чарторийский, по происхождению и вере русский. Дело в том, что к шатру князя Сигизмунда повадилась ходить медведица; русские стали, как делала медведица, толкаться и тереться о дверь шатра. Князь, услышав, подумал, что это медведица, открыл дверь и пал под ударами русских.

Эней Пиколомини писал, что убит был не Сигизмунд, а Витольд, обманутый своими, как рассказано, под видом медведицы, но тут он доверился неосведомленным рассказчикам и писал неверно.

В силу такого же заблуждения он много ложного написал о Литве и о Польше, а позднейшие историографы, ошибочно следуя его ошибкам, не постыдились письменно передавать, в качестве истины, нелепости самого Энея, говоря о нравах народов и о никогда не виданных местах, нечто совершенно иное, чем было и есть на самом деле. Опыт прошлого и настоящего обличает в невежестве и его и их всех, пишущих вопреки действительности.

Казимир, третий сын Владислава Ягелло, был преемником князя Сигизмунда Стародубского на великом княжестве Литовском и правил почти пятьдесят лет.

В самые последние годы его правления князь москов Иван (Iwan) отнял и присвоил себе княжество Новгородское, иначе называемое Нугардией или Новогардией.

После Казимира в Литве правил четвертый сын его Александр, при котором вышесказанный Иван, князь москов, захватил княжество Можайское (Mozaisensem), имеющее в длину семьдесят миль и столько же в ширину а также сорок крепостей.

По смерти Александра, на княжество Литовское был избран нынешний Сигизмунд, а в его правление князь Московии Василий (Vasylo) завоевал и занял княжество Псков, называемое Плесковией, и Смоленское княжество.

Глава третья. Об обширности великого княжества Литовского и о находящемся там.

Протяженность великого княжества Литовского такова: от Балтийского или Прусского моря до Вильны, столицы Литвы, 60 миль, от Риги же до Вильны прямым путем 70 миль, а если идти, как ходят обычно, через Полоцк (Poloczko), то от Риги на Вильну будет сто миль. Затем — от Вильны к Киеву сто миль. От Киева до слияния рек Днепра и Буга, называемых у греков Большим и Малым Бирисфеном, десять дневок, что составляет 70 миль. Там когда-то стоял замок Дзассов, ныне разрушенный, и там теперь конец владений литовских, тогда как раньше они простирались до Бялыгрода, называемого у латинов Белым Замком. Его захватили и владеют им турки, а кругом в степях живут татары.

Таков рассчет расстояний по направлению к югу или, лучше сказать, к юго-востоку. Считая же поперек: от Парчова и границ Литвы к Вильне — 80 миль, а от Кракова по той же дороге до Вильны — сто двадцать миль. От Вильны до Смоленска — сто миль, от Смоленска до Москвы (Moskwam, Moscouiam), города москов, сто миль — все разумеются большие германские мили.

Первый и главный город в Литве — Вильна. Величиной она такова же, как Краков с Казимирией, Клепардией и всеми пригородами, но дома там не стоят подряд, как в наших городах, а зачастую разделяются садами и огородами. В Вильне есть два каменных замка, верхний — на горе, нижний — в долине.

Новгород (Nowygrod), который латины называют Нугардией или Новогардией, был владением великого княжества Литовского, завоеванным князем Витольдом.

По обширности Новгород немного больше, чем Рим, так как Рим в окружности имеет тридцать две италийских мили, что составляет шесть миль германских с

остатком в две италийских мили. Новгород же имеет целых семь миль, то есть 35 италийских. Здания в Новгороде деревянные, а в Риме каменные.

Новгород отстоит от Балтийского моря, примерно на две или на три мили.

Купцы там были, да и до сих пор есть богатейшие, при том настолько, что у каждого близ столовой есть кранц (krancz), то есть хранилище со сводом [подвал], в который бросают без счета золото, серебро и добытые драгоценные вещи.

Вот почему, когда Иван, то есть Иоанн, князь Московский, в 1479 году отнял Новгород у великого князя Литовского Казимира, он и мог захватить сразу эти новгородские сокровища и увезти в Московию до трехсот возов, доверху полных только золота, серебра и драгоценного жемчуга.

В этом же Новгороде издавна стали постоянным несчастьем убийства и грабежи: часто, при обнаружении или обвинении какого-нибудь преступника, начинали бить в колокол совета (pretorii), где сидели, в качестве судей, сто сенаторов, все длиннобородые, по обычаю родины. Народ, услышав звон колокола, сбегался со всего города, при чем каждый хозяин захватывал два камня в руки, а сыновья его по столько же. Когда сенаторы выносили обвинительный приговор преступнику, близ стоящие осыпали его камнями и убивали, а затем шумной толпой бежали к дому убитого и разграбляли все его имущество. Дом с участком затем продавался, а деньги конфисковались в пользу государства.

Иван, вышесказанный князь москов, захватив в свою власть Новгород, поставил на пяти известнейших улицах города пять командиров с воинами для подавления и предотвращения обычных беспорядков, нападений и грабежей.

В Новгороде есть замок, называемый Децен (Deczen). В нем находится главная церковь святой Софии, то есть Спасителя. Крыта она блестящими золотыми пластинками. В том же Новгороде есть семь монастырей чернцов (czyrnkorum), то есть черных монахов устава св. Василия, и отстоят они друг от друга приблизительно на полмили. В первом монастыре св. девы Марии — тысяча

монахов, в другом — св. Георгия — семьсот, в третьем — шестьсот, в четвертом — четыреста, а соответственно и в других монастырях.

Много там и церквей разных святых: одному св. Николаю, из всех святых у русских наиболее чтимому, посвящено столько церквей, сколько дней в году.

Высота полюса в Новгороде шестьдесят градусов, и летом, около времени летнего солнцестояния, после захода солнца и вплоть до восхода бывает так светло, что мастера — портные, сапожники и прочие ремесленники имеют возможность шить и работать.

За Нугардией к северу, вплоть до Северного океана, лежат Швеция (Suecia) и Финляндия (Filandia).

Замечательный город Псков, каменный и большой, меньший, впрочем, чем Новгород, примыкает к Московии и Литве. Латины называют его Плесковией. Жители его по языку и религии — все русские, бороды не бреют, волос на голове не стригут, но одежду носят совсем немецкую.

Земля Псковская имеет тридцать каменных замков — по направлению к Ливонии, каких нет ни в Московии, ни в Литве. Всего же земля Псковская имеет в длину шестьдесят миль, а в ширину сорок.

Василий (Vassilo), нынешний князь Московии, благодаря изменнической сговорчивости старейшин, захватил Псков и ныне владеет им. Он снял колокол, по которому весь город собирался наказывать преступников. Вопреки договору и собственным обещаниям, Василий увел владыку, то есть местного епископа, а также много знатных людей и граждан псковских и поселил их в городе Москве и в других местах Московии.

Далее, по направлению к востоку находится замок и большой город Полоцк (Poloczko), принадлежащий к княжеству Смоленскому, а владеет им великий князь Литовский.

За ним к востоку — замок и город Смоленск, выстроенный из дуба и защищенный глубокими рвами. Земля же или княжество Смоленское имеет в длину шестьдесят или семьдесят германских миль.

Язык литовский имеет четыре наречия. Первое наречие яцвингов (Iaczwingorum), то есть тех, что жили около Дрогичинского замка, но теперь остались лишь в небольшом числе. Другое — наречие литовское и самагиттское. Третье — прусское. Четвертое — в Лотве или Лотиголе, то есть в Ливонии, в окрестностях реки Двины и города Риги. Хотя все это — один и тот же язык, но люди одного наречия не вполне понимают другие, кроме бывалых людей, путешествовавших по тем землям.

Этот четвероязычный народ во времена идолопоклонства имел одного великого жреца, которого звали Криве. Жил он в городе Ромове (Romouae), названном так по имени Рима, так как этот народ гордится своим происхождением из Италии, и действительно в его языке есть некоторые италийские слова. Об этом Криве и городе Ромове можно прочесть в легенде о святом епископе и мученике Адальберте.

Заметим, что в Пруссии теперь лишь немногие говорят по-прусски: туда проникли польский и немецкий языки. Также и в Литве — местный язык употребляют немногие Крестьяне, потому что туда проник немецкий. В Самагиттии же, имеющей в длину 50 миль, и в Литве, имеющей 30 миль, в деревнях говорят по-литовски, большею же частью употребляют польский язык, так как и в церквах священники проповедуют там по-польски. Сверх того заметим, что весь этот четвероязычный народ по вере подчиняется римской церкви, а в других окрестных провинциях, в Новгороде, Пскове, Полоцке, Смоленске и затем к югу за Киев живут все русские, говорят по-русски или по-славянски, держатся греческого обряда и подчиняются патриарху константинопольскому.

Кроме того в княжестве Литовском около Вильны есть и татары. У них есть свои деревни, они возделывают поля, как и мы; занимаются ремеслами и возят товары;

по приказу великого князя Литовского все идут на войну; говорят по-татарски и чтут Магомета, так как принадлежат к сарацинской вере.

Затем, в Литве есть евреи, особенно в городе Троки. Они занимаются ремеслами и торгуют, ведают общественными податями и службами, а ростовщичеством не занимаются.

Теперь скажем о реках. С восточной стороны литовские владения имеют границей реки Оскол, Югру, Донец, то есть Малый Дон или Малый Танаис, при чем эти все и множество других рек текут в Танаис. В литовских владениях на сырой равнине из болот в чаще леса за замком Вязьма (Vesnija), который занят нынешним князем Московии Василием (Vassilo), берет начало Днепр или Борисфен и течет под Смоленск и Киев. Пройдя примерно триста германских миль, он впадает в Понтийское море.

Другая река, Вилия, берет начало в тридцати милях к востоку от города Вильны, под виленским замком сливается с другой меньшей рекой, называемой Вильна (а исток ее считают в двух милях от названного города Вильна) и затем они вместе впадают в реку Неман (Niemen).

Река Неман течет очень извилисто, несет корабли с товарами и за замком Ковно впадает в Прусское море.

Большая река Двина (Dzwina) имеет истоки в Московии, а в литовских владениях протекает под замком Витебском и потом под Полоцком, Устье ее — около ливонского города Риги: там она и впадает в море.

Заметим, что три величайшие реки, Днепр, Двина и Волга, как раньше уже было сказано, имеют истоки неподалеку друг от друга. Они вытекают из лесистой и болотистой равнины, а не из Гиперборейских и не из Рифейских гор, да и вовсе не из гор, которых там нет. Только из-за старой выдумки греков стали много и пышно говорить о горах, будто бы там существующих, и о том, что с них текут вышеуказанные реки, а уже вслед за этим и историки, и космографы, и поэты

начали, не зная дела, писать и петь о них, тогда как нет их там нигде, и вся область, откуда те реки текут, представляет собою равнину.

Днепр, то есть Борисфен, течет на юг и впадает в Понтийское море. Большая река Двина, вытекая из Московии и идя к западу через владения литовцев и через Ливонию, близ города Риги впадает в Балтийское море. Волга, величайшая из рек, также имеет начало в Московии и течет на север; затем, повернув на восток, на далеком расстоянии огибает Танаис; наконец поворачивает к югу, проходит через Скифию или Азиатскую Сарматию и степные равнины татар и впадает в Эвксинское море, разделившись на двадцать пять больших рек.

Танаис в Татарии находится от Волги на расстоянии шестинедельного пути или, по крайней мере, при очень быстром передвижении, трех-четырехнедельного.

В Литве и Московии много и других крупных рек и озер, куда в бесчисленном множестве впадают малые реки и ручьи.

Все они в высшей степени обильны рыбой. В тех странах везде, где есть вода, есть и рыба, при том более вкусная и приятная для еды, чем в наших областях. Рыбных садков и прудов с искусственно разводимой рыбой там не устраивают за ненадобностью.

В княжестве Литовском хлеб у крестьян весьма черный, не просеянный, из ржи или ячменя вместе с отрубями, а у господ и власть имущих пекут вкусный совсем белый хлеб из чистого сорта пшеницы.

Вина у них нет, кроме привозного, преимущественно рейнского, да есть еще кое-где ввозимое из западных стран по Германскому и Балтийскому морю. У них много меда (medone), густого и жидкого, сваренного разными способами. Его пьют для подкрепления и опьянения.

Пиво они варят по-разному и из разного зерна, то есть из пшеницы, ржи, ячменя, овса, проса и проч. , но оно невкусно. Простой народ всегда пьет воду. Оливы, а также, сладкие и нежные фрукты там не растут, так как страна холодна и морозна.

Скот у них самый разнообразный, а диких зверей больше, чем во всем христианском мире.

Рощи, пустыни и леса в этой стране огромны: они тянутся иногда на десять, пятнадцать и даже двадцать пять миль. По окраинам пустынь и лесов встречаются деревни и жители. Так как леса там большие, то во множестве попадаются и ловятся крупные звери: буйволы и лесные быки, которых они на своем языке зовут турами или зубрами (zumbrones); дикие ослы и лесные кони, олени, лани, газели, козы, кабаны, медведи, куницы, белки и другие породы зверей.

Кроме того там много птиц, и между прочим, хотя виноградников там нет, прилетают дрозды, жиреют и бывают вкусны для еды.

Еще есть в Литве и Московии весьма прожорливое и бесполезное животное, не встречающееся в других местах, по имени россомаха. Величиной она с собаку, с кошачьей мордой, телом и хвостом похожа на лисицу, черного цвета; питается трупами. Найдя труп, так наедается, что раздувается и растягивается, как барабан. Тогда она ищет тесное и узкое место между деревьями, входит туда, протискиваясь с усилием, чтобы насильно съеденное, насильно и извергнуть. Потощав таким образом, снова бежит к трупу и снова до отказа наедается, а потом опять повторяются те же усилия и возвращение к мертвецу, пока, наконец, она не покончит с ним, сожрав его совершенно.

Может быть, природа создала в тех странах столь ненасытное животное в укор людям, страдающим такою же прожорливостью.

Дело в том, что там, когда знатные и богатые начинают пировать, то сидят с полудня до полуночи, непрерывно наполняя брюхо пищей и питьем; встают из-за стола, когда велит природа, чтобы облегчиться, и затем снова и снова жрут до рвоты, до потери рассудка и чувства, когда уже не могут отличить голову от зада.

Таков гибельный обычай в Литве и Московии, а еще более бесстыдно существует он в Татарии.

Есть еще в тех странах — в Литве, Московии и Татарии — исконный обычай продавать людей: рабы продаются господами, как скот, и дети их и жены; мало того, бедные люди, родившиеся свободными, не имея пропитания, продают своих сыновей и дочерей, а иногда и сами себя, чтобы найти у хозяев какую-нибудь, хоть грубую пищу.

Трактат второй.

Глава первая. О Московии.

Московия — страна весьма обширная в длину и ширину. От Смоленска до города Москвы сто миль, от Москвы до Вологды сто миль (а Вологда — область, и река, через нее текущая, зовется тем же именем); от Вологды до Устюга (Usczuga) сто миль, от Устюга до Вятки сто миль: эти четыреста миль все — Московия, и речь там повсюду русская или славянская. Далее — от Вятки до Пермской области сто миль, отсюда до земли Вагульской (Vahulczka) тридцать миль, а эта последняя граничит со Скифией.

Эти области подчинены князю Московии, а если прибавить сюда земли, занятые тем же князем Московии на севере и востоке, Югру и Корелу, лежащие в Скифии, то будет всего пятьсот больших германских миль. Впрочем, московиты считают не милями по-нашему, а верстами, и верста составляет пятую часть германской мили. Таким образом, от города Москвы до города Владимира (Vlodimiria) считают семнадцать германских миль, оттуда до Устюга пятьсот верст и от Устюга до Югры еще пятьсот верст.

В Московии много княжеств. Есть княжество или земля Московия, откуда на войну выходит тридцать тысяч знатных бойцов, а селян — шестьдесят тысяч. Есть и княжество или земля Тверская, откуда на войну выходит не менее сорока тысяч вооруженной знати. Столица этого княжества называется Тверь (Twerd). Это большой деревянный, выстроенный из бревен город. Там сто шестьдесят деревянных церквей и замок, тоже деревянный, а в нем девять молелен или церквей. Главная из них — церковь Спасителя — каменная. Под городом и замком протекает широчайшая река Волга.

Княжество Холмское (Chelmski), откуда выходит семь тысяч бойцов, княжество Зубцовское — с четырьмя тысячами воинов и княжество Клинское, дающее две тысячи бойцов, причисляются к Тверской земле.

Затем княжество Кубенское, имеющее в длину тридцать миль, княжество Ярославское, имеющее сорок миль протяжения, княжество Шугерское, простирающееся на двадцать миль; княжество Шаховское, имеющее в длину тридцать миль — считая все в московских мерах длины.

Далее княжество Рязанское, откуда выходит пятнадцать тысяч бояр или знатных воинов. Оттуда берет начало знаменитейшая река Танаис.

Княжество Суздальское и многие соседние с ним опустошены и разорены татарами.

Есть там и татарская земля, подвластная московскому государю, по имени Козанская орда, выставляющая 30 тысяч бойцов. Находится она в степях, близ замка Козан, который принадлежит князю Московии и омывается большой рекой Волгой.

Москва — столица Московии. Это довольно большой город: вдвое больше тосканской Флоренции и вдвое больше, чем Прага в Богемии. Я говорю о существующей Праге, а не о Праге, которую некий новый историк ложно представил громадным городом, протяжением в три дня пути. Это — басня.

Москва вся деревянная, а не каменная. Имеет много улиц, при том, где кончается одна улица, не сразу начинается другая, а в промежутке бывает поле. Дома также разделены заборами, так что непосредственно не примыкают друг к другу. Дома знати большие, дома простых людей низенькие.

По середине города, под его замком течет река того же имени, что и город Москва. По величине она равна Мультаве в Праге или Арно во Флоренции.

Замок, находящийся на равнине в середине города, хороший каменный, такой же величины, как Буда в Венгрии, имеет три стрельницы, а считая вместе с ними, всего семнадцать больших башен, покрытых черепицей, но стена там всего одна.

В этом замке шестнадцать церквей. Из них три каменных, именно св. Марии, св. Михаила и св. Николая, остальные из дерева. Княжеский дворец в этом замке

каменный, выстроенный по итальянскому образцу, новый, но тесный и небольшой; три здания советов знати (curiae nobilium) тоже из камня, другие дома построены из бревен, избы все обычные жилые.

Другие города москов меньше, и замки там меньше, и все сооружено из бревен.

Вообще область Московская равнинна; так же как Литва, богата рощами и лесами, водой и реками, рыбой и зверем, но севернее и холоднее Литвы, отчего и крупный и мелкий скот тут мельче и без рогов, как будто тоже из-за холода; люди же высокого роста и сильного сложения.

Пьют они воду, а также мед (medonem) и квас (kwassecz), то есть напитки, приготовленные на закваске.

Пашут и бороздят землю деревом без применения железа, и боронят, таща лошадьми по посеву древесные ветви. Из-за сильных и долгих морозов там редко вызревают нивы, и поэтому, сжав и скосив урожай, они в избах досушивают его, выдерживают до зрелости и молотят.

Они часто употребляют горячительные пряности или перегоняют их в спирт, например, мед и другое. Так, из овса они делают жгучую жидкость или спирт и пьют, чтобы спастись от озноба и холода: иначе от холода они замерзли бы.

У них нет вина и растительного масла. Во избежание пьянства, государь запрещает под страхом лишения жизни держать в домах мед или другие опьяняющие напитки, кроме двух-трех раз в году с разрешения государя.

Монета у них серебряная чистого серебра, называется деньги **(**dzingis), бывает большей и меньшей величины, продолговатая, четырехугольная, а не круглая, не полированная и дурно выровненная.

Страна богата серебром и отовсюду охраняется стражей, чтобы не только рабы или пленные, но и свободные туземцы или пришлые не могли без княжеской грамоты выйти оттуда. Но довольно об этом.

Рек в Московии очень много. Я перечислю некоторые более крупные, достойные упоминания.

Знаменитая река Танаис, у татар и московитов называемая Доном, имеет начало и истоки в Московии, точнее в княжестве Рязанском, на равнине бесплодной, грязной, болотистой и лесистой; идет на восток до границ Скифии и Татарии, затем поворачивает к югу и, дойдя до Меотидских болот, впадает туда.

Танаис по величине таков, сказал бы я, как тройной Тибр при впадении в Тирренское море за Римом, или вдвое больше Дуная около Буды. По учению астрологов Танаис той же длины, как река Нил в Египте, то есть около шестидесяти градусов в длину, и подобно тому, как Нил с юга течет в море у Александрии, так и Танаис с севера течет в Меотиды и море Понта.

Я уже сказал выше, что из Московии текут и другие большие реки, именно Двина, Волга и Днепр или Борисфен. Так как Московия область не гористая, а равнинная, то и названные реки имеют истоки в небольшом расстоянии друг от друга на лесистой и болотистой равнине.

Волга, наибольшая из них, по-татарски называемая Эдель, пройдя на север двести миль до Нижнего Новгорода (Nizni Nowygrod), (что значит Нижний новый замок) в земле Московии, соединяется там с большой рекой, текущей из середины Московии, по имени Ока (Осса). Восьмидесятью германскими милями далее Волга подходит к замку Козан, которым владеет князь Московии, и наконец к замку Сарай, принадлежащему Татарам.

Затем, повернув к югу, она впадает в Эвксинское море двадцатью пятью рукавами, подобными Тибру у Рима, а иногда и гораздо большими.

Итак, достопочтенный отец, ты должен знать и, остерегаясь всех противоположных мнений, можешь утверждать, что вышеназванные реки имеют начало и истоки не в горах и не у их подножия, так как там нет никаких гор.

Знай, во-вторых, что Гиперборейских и Рифейских гор, откуда, по баснословным рассказам некоторых писателей, будто бы вытекают эти реки, нет ни в Московии, ни в других северных странах.

Правильно будет сказать, что это выдумки и что нет их нигде, а если уж настаивать на их существовании, то разве только в книге, в виде описания или рисунка, но не в действительности.

Знай, в-третьих, что в государстве москов, как и в землях турок, людей перебрасывают с места на место и из области в область для заселения, а на смену им посылают и размещают других.

Знай, в-четвертых, что в Московии — одна речь и один язык, именно русский или славянский, во всех сатрапиях и княжествах.

Так, даже вогулы (Ohulci) и жители Вятки — русские и говорят по-русски. Они придерживаются одной веры и религии по образцу греческой. Все владыки (wladicae), то есть епископы (а их очень много), подчинены константинопольскому патриарху, получают от него утверждение и обязуются повиноваться ему.

Исключение представляют козанские татары. Признавая князя Московии, они, вместе с сарацинами, почитают Магомета и говорят на татарском языке.

Исключить надо также и иноземцев, живущих к северу от Скифии: они говорят на своих языках и наречиях и поклоняются идолам, как о том будет сказано в следующей главе.

Знай, в-пятых, что за областью, называемой Вятка, по дороге в Скифию, стоит большой идол, золотая баба (Zlota baba), что в переводе значит золотая старуха. Соседние племена весьма чтут его и поклоняются ему, и никто, проходя поблизости или гоня и преследуя зверя на охоте, не минует идола с пустыми руками, без приношения. Если нет приличного дара, то бросают перед идолом звериную шкуру или хоть волос, вытянутый из одежды, и, склонившись с почтением, идут дальше.

Глава вторая. Об областях Скифии — Перми, Югре и Кореле, покоренных князем Московии.

За Московией на северо-востоке, на краю северной Азии, собственно называемой Скифией, находятся народы и области, подчиненные государю Московии, впервые покоренные князем Московским Иваном, а именно Пермь, Башкирия, Чиремисса, Югра и Корела.

Пермь односложное слово, отсюда — земля Пермская, читая Пермская (Permska) двумя слогами. Эту область, почитавшую идолов, князь Московский Иван, около двадцати лет тому назад принудил принять крещение по русскому или греческому обряду. Он поставил там владыку, то есть епископа, по имени Стефана, но дикари, по уходе князя, содрали с него кожу заживо и умертвили. Князь, воротившись, побил их и снова поставил им другого главу, под духовной властью которого они и живут теперь вновь обращенными в христианство, следуя русскому схизматическому обряду.

Другие выше упомянутые области коснеют в язычестве и идолопоклонстве, поклоняются солнцу, луне, звездам, лесным зверям и чему попадется; имеют свои языки и наречия: в Пермской земле — свое наречие, в земле башкир — свое, в Югре и в Кореле также свое,

В этих областях не пашут, не сеют, не имеют ни хлеба, ни денег, питаются лесным зверем, которого у них много, а пьют только воду. Живут они в чаще лесов, в шалашах, сделанных из ветвей.

Леса, порывающие эти страны, сделали людей дикими и звероподобными. Они, как и звери, не имеют разума, не носят шерстяных одежд, покрываются шкурами, грубо и просто сшивая вместе шкуры разных, каких случится, зверей : волчьи, оленьи, медвежьи, собольи, беличьи и другие.

Так как они не знают металлов в своей стране, то в дань князю Московскому приносят не металлы, а шкуры лесных животных, которыми богаты.

Те, кто живут поближе к Северному океану, как югры и корелы, ловят рыбу, китов, морских коров и морских собак, которых называют вор-воль (vor vol); из кожи они изготовляют кнуты, кошельки и колеты, жир же сохраняют и продают.

В Югре и Кореле есть кое-какие горы средней величины, а вовсе не чрезвычайной высоты, как некоторые думали и писали. На горы у океана, невысокие по всему северному его побережью, из моря взбираются рыбы, называемые морж (morss): держась и цепляясь зубами за гору, они таким образом облегчают себе подъем, а достигнув вершины, двигаются дальше, катятся и падают по другую сторону горы. Местные люди ловят их и собирают их клыки, довольно крупные и широкие, белые и весьма тяжелые. Их продают на вес московитам, которые и сами употребляют их и посылают в Татарию и Турцию для выделки рукоятий мечей сабель и ножей, так как своим весом эта кость увеличивает силу и тяжесть нажима, к выгоде ударяющих, работающих, сражающихся и убивающих.

При этом помни ранее мною сказанное, что это именно та скифская область Югра, откуда вышли югры, названные впоследствии гугны или унгары [венгры]. Спустившись к Эвксинскому морю и сильно размножившись, они перешли великие реки близ Меотидских болот, проникли в Паннонию, вторым натиском захватили ее, завладели ею и владеют по сей день.

У них один и тот же язык и та же самая отрывистая речь, только наши венгры добавили кое-какие слова из славянского наречия для обозначения вещей, которых нет в Скифии и Югре.

Однако, югры в Паннонии — христиане, отцы же их в Югре — идолопоклонники; венгры в Паннонии более культурны и образованы, знакомы со всеми утехами роскоши (хотя еще и не вполне расстались с дикостью), тогда как северные жители Югры еще совершенно лесные звери и ведут жалкую жизнь в том холодном краю.

Запомни еще, что в тех, лежащих у Северного океана, областях Скифии нет больших горных вершин, есть лишь утесы или горы средней величины, а вовсе не исключительной и недоступной высоты, как пишут некоторые древние историки.

Лучше бы им, следуя опыту, было сказать, что югры вышли из рощ и густых лесов, а не из недоступных гор.

Письмо Матвея из Мехова к Иоанну Галлеру Выдающегося и славного господина Иоанна Галлера, бывшего консула Краковского, Матвей из Мехова, доктор искусств и медицины, приветствует.

Выдающийся и трудолюбивый господин Иоанн!

Когда недавно в беседе кое у кого возникли вопросы о свойствах и соседстве северных местностей, лежащих за Сарматиями, приводились мнения и утверждения прежних историков — Геродота Галикарнасского, Солина (о достопамятностях мира), Помпония Мэлы, Плиния и других старых писателей, сообщавших об этих странах разные подробности, как будто виденные во сне, но, по правде сказать, совершенно не наблюдаемые и не находящие подтверждения в повседневном опыте.

Вот почему, осведомляя тебя об этом, я хочу написать о некоторых из тех вещей коротенько в нижеследующем виде.

В северных странах и в странах, примыкающих к Северному океану, летом дни весьма долги, а ночи коротки или их вовсе нет. Солнце остается на небосводе, при закате лишь ненадолго скрывается или вовсе почти не заходит, не лишая света желающих читать или работать; чем ближе летнее солнцестояние, тем больше сияет солнце целыми днями и при том лишь оно одно, тогда как звезд не видно: они не появляются. Со дня святых Филиппа и Иакова, то есть с первого дня мая, вплоть до дня апостола Иакова в конце июля звезды не показываются. Наоборот, около времени зимнего солнцестояния царит глубокая и мрачная ночь, а дня почти не бывает. Солнце показывается едва на один час, когда не мешает облачность, и кажется, будто оно ползет по земле, не поднимаясь над нею вверх.

Вследствие этого, в тех странах около времени зимнего солнцестояния все делают при светильниках и при огне, а в христианских областях — Финляндии, Готтии и Норвегии богослужения — мессы и вечерня поют и совершают при свечах.

Отсюда — последовательный вывод: наиболее северные области — Пермь, Югра и Чиремисса, Швеция, Финляндия и Норвегия существуют под бременем сильнейших холодов: если бы люди там не спасались шубами, меховой или тепло подбитой одеждой, огнем в избах или подземных пещерах, они погибли бы от холода.

Второй вывод: в тех странах нет винограда, фиг и других деревьев, нет и вкусных плодов; ничего не приносит ни поле, ни лес, нет ни яблок, ни груш, ни прочих плодов, растущих у нас на полях и в садах.

Из вышесказанного — третий вывод: зима в тех областях нередко начинается с первого сентября и вплоть до первого мая, примерно, снега не тают.

Тебе следует также знать, что выше названные историки утверждали, будто бы в тех странах в воздухе постоянно виден летающий пух, так как, говорят они, там всегда и непрерывно падает иней и снег наподобие пуха, застилая зрение и мешая видеть вдаль. Опыт учит, что это неправда: там не всегда идет снег; не всегда, говорю я, но время от времени бывает снегопад, как и в других странах, впрочем, в сравнении с другими, там чаще. Заметь тут чудо о снеге. Один старейший историк, описавший приход венгров, сообщает, что, по рассказам югров или венгров, они идя из Югры к Меотидским болотам, в пределах Белой Руссии видели ледяного идола. Этот автор утверждает, что в день Рождества христова пошел ледяной град и образовал фигуру девы, держащей младенца в венце, а затем изображение младенца стало постепенно таять и уменьшаться, пока наконец ко дню Обрезания Иисуса Христа все не растаяло. Образ девы, казалось, сделанный изо льда, местные жители пытались растопить, зажегши костры, но огонь ничего не растопил. Этот образ можно видеть в пределах области, именуемой Вятка, за Московией. Зовут его до сего дня «золотая старуха» или иначе Zlota baba, как я уже говорил при описании Сарматии. Итак, прими все это во внимание и суди сам.

Затем вышеупомянутые историки утверждают, будто в северных странах за Сарматиями и Скифией много золота и серебра, но рыть и брать его не дают

гриффы. Я должен сообщить, что оба эти известия баснословны: там нет ни гриффов, ни золота да и вообще нет металлов. Можно упомянуть, пожалуй, что в Швеции когда-то была медь, но и там никогда ее не было в таком количестве и такого качества, как в Паннонии, или в верхней Германии близ Свотца (Swotz).

Далее, многие древние историки самоуверенно писали, что в тех далеких северных областях есть люди — то одноглазые, то двухголовые, есть одноногие, псоглавые, то есть с собачьими головами, есть такие, что превращаются в волков. Все это, при проверке на опыте, оказывается вымыслом и баснями.

Не могу, однако, обойти молчанием, кое-чего, что по правде можно сказать об этих областях. Знай, что в тех областях весьма часты покушения злых духов. Так пишет Гали Родгам ко 2 книге четырехкнижия Птолемея. То же утверждает Согласитель в 67 Различии. О том же говорит и повседневный опыт. Вот слова Гали Родгам: «Гермес сказал в 51° широты, что на крайнем севере и юге пребывают злые духи, диаволы и чудовища, обижающие людей». и ниже: «И входят в них другие, им подобные, как духи Корасмина и иные — из тех, что пребывают под семью звездами, называемыми колесницей». Так говорит Гали Родгам.

Затем, основываясь на опыте, во-первых, прими во внимание следующее: в странах, расположенных у Северного океана, слышатся крики, пугающие проходящих путешественников, особенно к заходу солнца и на закате, а больше около рощ, лесов и озер, среди холмов и в лесах. В христианских странах, Норвегии, Швеции и Финляндии, люди защищаются, делая перед собой крестное знамение, и тут голоса демонов удаляются; при втором крестном знамении крики становятся еще отдаленнее и тише, а при третьем и четвертом — голоса и крики слышатся уже совсем вдали и, постепенно слабея, прекращаются. Затем в вышеназванных странах, когда должны прибыть посетители в гостиницу или какую-нибудь таверну, то в течение всей предшествующей ночи в доме слышатся сотрясения, шум, приготовления, передвижение сосудов в кладовых и в комнатах. Люди в таких домах, вследствие привычки, мало обращают внимания на эти

шумы и перестановки. Сверх того, духи и демонские призраки сбрасывают спящих со скамей, иных вытаскивают и выносят из дома, особенно пьяных и предающихся плоти. Далее, у воды при отправлении в плавание, местные жители, по внушению духов, особенно корчмари и мельники, продают за плату [попутный] ветер и спокойное плавание на три, четыре или шесть дней, чтобы в это время, пока не кончатся купленные дни, плавание было спокойным. Хотя это и правда, но заметь (на основании опыта), что жители севера, приходя в наши страны, не желают рассказывать о постоянно там бывающем. Они считают позором и бесчестием происходить оттуда. Трудно, однако, отрицать то, что создано природой и нельзя противиться мировому порядку.

Заметь себе и знай также, что в тех странах летом бывает сыро, болотисто и грязно, так что жители чаще ездят по земле в санях, чем в телегах или колясках.

BİBLİYOGRAFYA

Acar, Serkan, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkiler (1437-1552),* Ankara 2013.

Acar, Serkan, "Kazak Kimliğinin Oluşumu ve XVI. Yüzyılda Kazakların Coğrafi Tasnifi", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, İstanbul 2015, s. 39-52.

Acar, Serkan, "Moskof Çarlarının Kırım Hanlarına Ödediği Bir Haraç Türü: Tiş-Tiyiş (Mors Dişi)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 60, s. 34-45.

Acar, Serkan, "Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih Sultan Mehmed", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, s. 1-22.

Ahmetbeyoğlu, Ali, "Avrupa Hunları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi,* Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 107-187.

Algül, Hüseyin, "Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Şahsiyeti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 8, S. 8, s. 59-73.

Anninskiy, Sergey Aleksandroviç, "Vvedeniye", *Matvey Mehovskiy, Traktat o Dvuh Sarmatiyah,* Ryazan 2009, s. 1-40.

Anninskiy, Sergey Aleksandroviç, "Primeçaniye", *Matvey Mehovskiy, Traktat o Dvuh Sarmatiyah,* Ryazan 2009, s. 197-274.

Aslanov, Vakıf, "Jean Chardin ve Seyahatnamesi", Çev. Muhammet Kemaloğlu ve Aran Erdebilli, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 75-150.

Ayan, Ergin, "Haçlıların Moğolları İttifak Teşebbüsleri", *Türk Kültürü Dergisi,* S. 462, s. 580-589.

Berber, Oktay, "Kalmuk Adı Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 47-62.

Brunet, J. Ch., *Manuel de libraire et de l'amateur de livres*, Paris 1862.

Candan, Ergun, *Gizli Sırlar Öğretisi*, İstanbul 2001.

Doğan, Hakan, "Yerli ve Yabancı Literatürde Kuruluşu Tartışılan İmparatorluk: Osmanlılar", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 4., S. 1, s. 161-175.

Doğancı, Kâmil, "Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (MÖ 297-MÖ 74)", *Bursa Defteri: Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi*, S. 20, s. 74-85.

Durmuş, İlhami, "Sarmatlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul 2018, s. 55-105.

Gündüz, Sema, "Tarihi Kaynaklarda Selçuklu-Osmanlı Bağlantısı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 10, S. 17, s. 199-216.

Hasek, Jaroslav, *Aslan Asker Şvayk*, Çev. Celal Üster, İstanbul 2012.

İnalcık, Halil, "Mehmed II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, s. 395-407.

Kafalı, Mustafa, "Batu Han", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 5, s. 208-210.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2015.

Kagazevec, Zhiroslan Valer'evich, "XVII. yy'ın İlk Yarısında Kabardey'in Toprakları ve Nüfusu", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 12, s. 157-168.

Kâhya, Esin, *"*İbn Rıdwan, Ali*"*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 20, s. 250-252.

Kanat, Sedat, *Osmanlı Devleti'ne Yapılan 1864 Kafkas Göçü,* (Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011.

Karaçay, Timur, *İslam Ülkelerinde Bilimin Gerileyişi*, İstanbul 2018.

Karatay, Osman, "Macarlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi***,** Edt. Osman Karatay-Serkan Acar, İstanbul, 2018, s. 409-448.

Kemaloğlu, İlyas, "Altın Orda Devleti", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizoğulları*, Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, İstanbul 2016, s. 98-149.

Konopacki, Artur, "Maciej z Miechowa", *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 7. Central and Eastern Europe, Asia and Africa and South America (1500-1600),* Edt. David Thomas and John A. Chesworth, Leiden-Boston 2015, s. 65-70.

Korkmaz, Telli, "Altın Orda Devleti'nin İslamlaşmasında Bilinmeyen Bir Şahsiyet: Ebu Bekir Kalender Aksarayi ve "Kalendername" Adlı Eseri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 16, s. 205-219.

Köprülü, Mehmed Fuad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, C. 7, S. 28, s. 219-313.

Köprülü, Mehmed Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991.

Krader, Lawrence, "Kazak Etnonimi", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, S. 2, 2014, s. 657-662.

Kurat, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi,* İstanbul, 1937.

Kurşun, Betül, "Kafkasya'da Geri Dönüşcü Kosovalı Çerkezler Örneği Üzerine Bir Araştırma; Mafehable", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, S. 1, s. 1-22.

Kurtuluş, Rıza, "Cürcân", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 8, s. 131-132.

Maciej Miechowita, *Traktat o Dvuh Sarmatiyah*, Çev. Sergey Aleksandroviç Anninskiy, Ryazan 2009.

Öz, Ayşe, "Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 57, S. 2, s. 1474-1484.

Prohorenkov, İgor Aleksandroviç, Diskurs Zemleopisaniya i İstorii Drevney Rusi v Ruskih Hronografah 16-17 Vekov i v Vostoçnoevropeyskom İstoriçeskom Narrative: Sravnitelnıy Analiz, (St. Petersburg Devlet Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), St. Petersburg 2016.

Romsics, Ignac, "Macarların Kökeni-Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler", Çev. Gökhan Dilbaş, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 73-116.

Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi,* Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul, 2001.

Simon de Saint Quentinn, *Bir keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya 2006.

Söylemez, Yavuz, "Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 14, S. 2, s. 635-654.

Tarakçı, Muhammet, "Fransisken ve Dominiken Tarikatları", *Felsefe Ansiklopedisi*, Edt. Ahmet Cevizci, C. 6, Ankara, 2009, s. 829.

Tomar, Cengiz, "Sarasinler", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 36, s. 116-117.

Tsevetkov, Sergey Eduardoviç, *Naçalo Russkoy İstorii s Drevneyşih Vremen do Knyajeniya Olega*, Moskova 2012.

Türker, Özgür-Karaduman, Rakkuş, "XIII. Yüzyılda Moğol-Avrupa Diplomatik İlişkilerinde Yaşanan Dönüşümler ve Rabban Savma'nın Elçilik Misyonu", *Selçuklu Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı: Prof. Dr.Feda Şamil Arık'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Edt. Alpaslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Eralp Erdoğan ve Ömer Düzbakar, Ankara, 2018, s. 723-743.

Ukray, Murat, *Kıyamet Gerçekliği*, İstanbul 2006.

Üren, Umut, *Avrasya'nın Bozkır Halkları (Alanlar ve Aslar)*, Ankara 2019.

Vasary, Istvan, "Kırım Hanlığı ve Büyük Orda (XV-XVI. Yüzyıl) ve Hakimiyet Uğruna Mücadele", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, S. 1, s. 327-340.

Yılmaz, Hakan, "Mehmed Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İle İlgili Tezlerine İlişkin Yeni Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* C. 2, S. 4, s. 19-60.

Yolsever, Umut, "Moğolların Avrupa Seferi (1241-1242)", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, s. 64-77.

Yücel, Mualla Uydu, "Kalmuklar", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 24, s. 267-268.